

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DÜŞÜNCE VE UYGULAMALARIYLA
HALK ADAMI ATATÜRK

DOKTORA TEZİ

DANIŞMANI
Prof. Dr. Erdal AÇIKSES

HAZIRLAYAN
Yusuf KAYA

ELAZIĞ-2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

DÜŞÜNCE VE UYGULAMALARIYLA
HALK ADAMI ATATÜRK

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES

HAZIRLAYAN

Yusuf KAYA

Jürimiz, ... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
2. Prof. Dr. Mesut AYDIN
3. Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY
4. Prof. Dr. Y. Cemalettin ÇOPUROĞLU
5. Doç. Dr. Mehmet ÇEVİK

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarihi ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Doktora Tezi

Düşünce ve Uygulamalarıyla Halk Adamı Atatürk

Yusuf KAYA

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Elazığ -2012, Sayfa: XIII+195

Atatürk büyük bir asker, devlet, siyaset ve halk adamıdır. Atatürk'ün kişiliğini, hayatını ve eserlerini yeteri kadar incelemeyenler, Atatürk ile ilgili her şeyin yazıldığını ve araştırıldığını düşünebilirler. Halbuki kısa bir incelemede bile, bu büyük insanı her olayda yeniden keşfetmenin ve araştırdıkça onda yeni sınırlar bulmanın mümkün olduğunu görebilirler.

Bu nedenle, M. Kemal Atatürk'ün halâ milletinin gönlünde yaşamasının ana sırrı olan ve onu farklı kılan, halk adamlığı ile insanî yönünün incelenmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada; Mustafa Kemal'in yetiştiği dönem ile savaştan bıkmış, girdiği savaşları kaybetmiş, umutlarını yitirmiş, yoksul ve yorgun Türk Halkını milli mücadeleye ikna ederek, bu zorlu mücadeleyi kazanan ve ülkenin kalkınmasıyla ilgili her önemli reformu halkına kabul ettirmeye çalışan, daima halkın arasında olan, halkından kopmayan, düşünce ve uygulamalarıyla halkını yönlendiren 'Halk Adamı ve İnsan Atatürk' ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Halk, Türkiye Cumhuriyeti, Devlet, Toplum, Demokrasi, Savaş

ABSTRACT

Doctorate Thesis

The Man of the People Atatürk With His Thoughts and Applications

Yusuf KAYA

The University of Firat

The Institute of Social Science

The Department of History

Elazığ -2012, Page: XIII+195

Atatürk is a great soldier, state, politics man and the man of the people. The ones, who don't examine enough of Atatürk's personality, life and works may think that everything about Atatürk has been written and searched. But, even in a short examine, they can see that it is possible to find new secrets while getting search and to discover again this great man in every event.

That's why it is important to search the humanistic side and the being man of the people of him which makes M. Kemal ATATÜRK different and the main secret of his still living deep in his people' heart.

In this work, with the period of time Mustafa Kemal grow, "The Man Of The People and Human Atatürk", who was always with his people, never aparted from his people, directed his people with his thoughts and applications and who got his people accept every important reform about the progress of country and who won that violent struggle by persuading Turkish nation to the national war, that was tired and poor, lost hopes and the wars they got into, tired of wars is discussed.

Key Words: Atatürk, Public, Turkish Republic, State, Society, Democracy, War

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VII
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**1. YETİŞTİĞİ ORTAM**

1.1. Doğumu ve Tahsil Hayatı	22
1.1.1. Doğumu ve Ailesi.....	22
1.1.2. Okula Başlaması.....	25
1.1.3. Askeri Rüştüye Başlaması	27
1.1.4. Zübeyde Hanım'ın İkinci Evliliği ve Mustafa Kemal'in Tepkisi	28
1.1.5. Manastır Askeri İdadisi Günleri	29
1.1.6. Harbiye ve Harp Akademisi Günleri.....	31
1.2. Kurmaylık Dönemi.....	32
1.2.1. Şam Günleri.....	32
1.2.2. Selanik Günleri.....	35
1.2.3. Abdülhamit Yönetimine Karşı Direniş ve Mustafa Kemal	37
1.2.4. Trablusgarp Günleri.....	40
1.3. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Faaliyetleri	45
1.3.1. Çanakkale Savaşı'nda Mustafa Kemal	45
1.3.2. Diğer Cepheelerde General Mustafa Kemal	47
1.3.3. Veliht Vahdettin'le Almanya Seyahati	49
1.4. Mondros Mütarekesi ve Mustafa Kemal Paşa	50
1.4.1. I. Dünya Savaşı'nın Son Günleri ve Mustafa Kemal Paşa	50

1.4.2. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçiş Hazırlıkları.....	52
1.4.3. Anadolu'ya Geçışı	53
1.5. 19 Mayıs 1919'dan 30 Ağustos 1922'ye Mustafa Kemal Paşa	57
1.5.1. Mustafa Kemal Paşa Samsun'da	57
1.5.2. Amasya Tamimi (22 Haziran 1919)	59
1.5.3. Erzurum Kongresi (23 Temmuz - 7 Ağustos 1919)	61
1.5.4. Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919)	63
1.5.5. Mustafa Kemal Paşa Ankara'da	66
1.5.6. Büyük Millet Meclisinde Mustafa Kemal	68

İKİNCİ BÖLÜM

2. ATATÜRK'ÜN HALK VE HALKÇILIK ANLAYIŞI

2.1. Halk ve Halkçılık Kavramları ve Mustafa Kemal.....	78
2.2. Birinci Meclis'te Halkçılık Tartışmaları	81
2.2.1. Milletvekillerinin Halka ve Halkçılığa Dair Düşünceleri.....	83
2.2.2. Mustafa Kemal Paşa'nın Halka ve Halkçılığa Dair Düşünceleri	93
2.3. Öngördüğü Türkiye'de Halkın Yeri	97
2.4. Devlet Adamı Olarak Halka Yaklaşımı	100
2.4.1. Cumhuriyet'in Kuruluşuna Kadar Olan Dönemde Halka Bakışı	103
2.4.2. Cumhuriyet'in İlanından Sonraki Dönem	111
2.4.2.1. Halkı İkna Edişi	113
2.4.2.2. Devlet İdarecilerinin Halkla İlişkilerine Dair Tutumu	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**3. HALK ADAMI İNSAN ATATÜRK**

3.1. Halkın Arasına Karışma İsteği	131
3.2. Halka Şefkati	146
3.3. Halka Vefası	159
3.4. Halka Karşı Dürüst Oluşu	163
3.5. Yurt Gezilerinde Halka Teması	168
3.6. Halkı Yönlendirmesi	176
SONUÇ	179
KAYNAKLAR	183
EKLER	188
ÖZGEÇMİŞ	195

ÖNSÖZ

Mustafa Kemal Atatürk, dünya tarihine damgasını vuran bir liderdir. Bu sebeple; onun devlet adamlığı, siyasi kişiliği, fikirleri, reformculuğu, askeri kişiliği gibi pek çok özelliği farklı araştırmalara konu olmuştur. Onun hayatı çeşitli bakış açılarıyla ele alınarak büyük ölçüde aydınlatılmıştır.

Atatürk'ün hayat çizgisini yakından takip edenlerin ilk dikkatini çeken hususlardan birisi, onun sıradan bir Osmanlı vatandaşı olarak ulaştığı yerdir. 1881 yılında Selanik'te orta halli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Mustafa'nın, tahsil hayatı esnasında gösterdiği sıra dışı vasıfları askerlik hayatı boyunca da devam etmiş ve o zamandan itibaren fark edilir bir kişilik olmuştur. Daha askeri okulda iken, bu sistemi değiştireceğine dair olarak arkadaşlarına anlattıkları o yıllarda hayal olarak görülürken, dediklerini bir bir yerine getirdiğinde aynı arkadaşları büyük bir hayranlık ve şaşkınlıkla onu izlemekteydi.

Atatürk'ü tarihteki eşsiz liderlerden birisi yapan, onun düşüncelerini halka benimsetme çabasıdır. Devlet adamlığı boyunca hayata geçirmeye çalıştığı her reformu, halka kabul ettirmeye büyük önem veren Atatürk, bu özelliğiyle çağdaşı pek çok devlet adamından ayrılır. Ondaki bu özelliğin farkına varanlar, Atatürk'ün halka bakışını irdeleme gereği hisseder.

Tarihte iz bırakmış pek çok lider, amaçlarına ulaşmak için halkını bir basamak olarak kullanır. Arzuladığı yere ulaşmak ve halkının desteğini elde etmek için büyük çaba gösteren bu liderlerin büyük bir kısmı, daha sonra halkından uzaklaşır, hatta mevcut konumunu koruma adına onlarla karşı karşıya bile kalabilir. Tarih, başlangıçta bir halk adamı iken daha sonra onlara zulmeden pek çok diktatöre tanıklık etmiştir.

Atatürk'ün bir insan, asker, siyaset ve devlet adamı olarak halka nasıl baktığı sorusuna cevap aranan bu çalışmada onun kişiliğinin bir yönü aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Konu seçimi safhasından tezimizin teslimine kadar geçen bütün aşamalarda, büyük desteğini gördüğüm danışman hocam Prof. Dr. Erdal AÇIKSES'e teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı Geçen Makale
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
No.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK.	: Türk Silahlı Kuvvetleri
vb.	: Ve benzerleri
Yay.	: Yayınlayan

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Tezimiz, Atatürk'ün insani yönünün bir parçası olarak halk anlayışını ortaya koymak amacındadır. Bu konuda en önemli kaynağımız, onun yakın çevresinde bulunan insanların birebir şahit olduğu olaylar hakkında yazdıklarıdır. Cumhuriyet tarihi kaynakları içerisinde belki de en sübjektifi olan hatıratların ana kaynak olması, çeşitli sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Bunların başında, çevresindeki insanların ona duyduğu hayranlıkla gerçekleri saptırabilmesi gelmektedir. O yüzden hatıratlardaki bilgileri mevcut diğer kaynaklarla karşılaştırarak en doğruyu bulmaya çalıştık.

Atatürk'ün halkla ilişkileri konusunda Afet İnan'ın gözlemleri büyük önem taşır. Atatürk'ün manevi kızı olan Afet İnan, aynı zamanda Cumhuriyetin ilk tarih profesörlerinden olup, Türk Tarih Kurumu'nun kurucuları arasında yer almıştı. 1925'te Atatürk'le tanışan Afet İnan, annesinin Selanik'li olması sebebiyle, Cumhurbaşkanı'nın dikkatini çekti ve onun manevi evlatlarından biri haline geldi. 1929'da tarih öğretmenliğine başlayan Afet İnan, yaptığı akademik çalışmalarla tarih birikimini artırdı. Onun, Atatürk hakkındaki gözlemleri bu bakımdan ayrı bir önem taşır. Afet İnan bir yandan Atatürk'ün devamlı yanında bulunan kişilerden birisi olarak pek çok şeye şahit olurken, bir tarihçi hassasiyetiyle de meselelere yaklaşmasını bilmiştir. Bu sebeple, onun yazdıkları¹ Atatürk'ün halka bakışını yansıtmaya açısından oldukça önemlidir.

Atatürk'ün yaveri Salih Bozok, aslında onun hem mahalle hem de okul arkadaşıdır. İkiisi de aynı yaşta olan Bozok ve Atatürk, Harp Okulu'nu da aynı yıl bitirmiştir. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya gitmeden önce onu yaverliğine getirmiştir. Bu görevi meclis başkanı başyaveri ve cumhurbaşkanı başyaveri olarak da sürdüren Salih Bozok, Atatürk'ün en yakınlarından biridir. Onun görevi sırasında karşılaştıkları hakkında anlattıklarından hazırlanan eserler Atatürk hakkındaki en önemli kaynaklardandır.² Ancak Salih Bozok'un, onun ölümünden sonra hayata küserek inzivaya çekilecek kadar Atatürk sevgisiyle dolu olduğu göz önünde bulundurularak naklettiği olaylar değerlendirilmelidir.

---

¹ Afet İnan, **Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, İstanbul 1999; **Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, İstanbul 1999; **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Ankara 1984; "Mukaddes Tabanca", **Bellekten**, S. 4, Ankara 1937; "Kurtuluş Savaşının Bazı Belgeleri ve Atatürk'ün İnkılâp Prensipleri", **Bellekten**, C. 32, S. 128, Ankara 1968; "Atatürk'ün Bazı Özellikleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1, S.1, Ankara 1984.

² Can Dündar, **Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor Salih Bozok**, İstanbul 2010.

1927-1938 arasında Atatürk'ün sofracısı ve hizmetkârı olarak görev yapan Cemal Granda, onun en mahrem anlarında bile çevresinde bulunabilen ender insanlardandır. Resmi kayıtlarda yer almayan pek çok istisnai meseleye şahitlik etmiştir. Ayrıca bazı anılarda mübalağalı olarak nakledilen pek çok konunun aslının ne olduğunu test etmenin en güzel yollarından birisi Cemal Granda'nın anlattıklarıdır.³ Atatürk korumalara fark ettirmeden gizlice halkın içine karışırken çoğunlukla yanında Cemal Granda bulunmaktaydı. O sebeple pek çok kişi Atatürk'ün halkla ilişkilerini birinci elden onun ağzından dinlemekteydi.

1922'de TBMM kâtibi olan Hasan Rıza Soyak, görevi vesilesiyle Mustafa Kemal Paşa'nın en yakınındakilerden biridir. 1924'te mutemet olarak hizmete başladığı Çankaya Köşkü'nde 1927'de özel kalem müdürü, 1932'de genel sekreter vekili, 1934'te de genel sekreter oldu. Atatürk öldüğünde bu görevi devam ettirmekte olan Soyak, aynı zamanda Burdur milletvekilliği de yaptı. Atatürk'ün en yakın memurlarından birisi olan Hasan Rıza Soyak'ın anıları, onun halka bakışı hakkında ayrıntılı bilgi içerir.⁴

Türk edebiyatının önemli simalarından birisi olan Falih Rıfkı Atay, aynı zamanda Atatürk hakkındaki yazılarıyla da şöhret kazanmış bir isimdir. 1911'den itibaren yazılarıyla tanınmaya başlanan Falih Rıfkı, 1913'ten itibaren Dahiliye Nazırlığı'nda çalışmaya başlamıştı. 1918'de çıkarmaya başladıkları Akşam gazetesinde Milli Mücadele'yi övücü yazılar yazması sebebiyle kovuşturmaya uğradı. İzmir alındığında burada Mustafa Kemal Paşa'yla görüşen gazeteciler içerisinde Falih Rıfkı da vardı. 1922'de Gazi'nin isteği üzerine Bolu milletvekili oldu. Daha sonra bir yandan Hakimiyet-i Milliye, Milliyet ve Ulus gibi gazetelerin başyazarlığını yaparken, diğer yandan da Ankara milletvekilliği görevini sürdürdü. Bu zaman zarfında Atatürk'ün en yakınındakilerden biri olması ve pek çok hadisenin birinci elden tanığı olması sebebiyle Atatürk hakkında yazdıklarının⁵ büyük kıymeti vardır. Bununla birlikte Falih Rıfkı'nın Atatürk'e olan sempatisi yüzünden kayıtlarında sübjektiflik olduğu konusunda tarihçiler arasında yaygın bir kanaat vardır.

Şevket Süreyya Aydemir, 1897 Edirne doğumludur. Edirne Muallim Mektebi'ni, daha sonra da Moskova İktisadi ve Sosyal Bilimler Okulu'nu bitirmiştir. 1924'te Türkiye'ye döndükten sonra siyasi çalışmaları sebebiyle Ankara İstiklal

³ Cemal Granda, *Atatürk'ün Uşağı Cemal Granda Anlatıyor*, Ankara 2007.

⁴ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul 2010.

⁵ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul 1999; *Babanız Atatürk*, İstanbul 2009; *Atatürk'ün Hatıraları*, Ankara 1965.

Mahkemesi'nde yargılanmış ve 10 yıl hapis cezasına çarptırılmış, ancak bir yıl sonra çıkan afı serbest kalmıştır. Bundan sonra eğitimci ve iktisatçı olarak kamu hizmetinde görev yapmıştır. Ancak roman ve biyografi çalışmalarıyla şöhret bulan Şevket Süreyya Aydemir'in Atatürk hakkında hazırladığı eser⁶ bu konuda yapılmış en önemli çalışmalardan birisi olarak kabul edilir.

Ali Fuat Cebesoy, Harp Okulu'ndan Mustafa Kemal Atatürk'ün sınıf arkadaşıdır. Tatil günlerinde evlerine götürdüğü Mustafa Kemal'in burada tanıştığı kişiler, başkentte onun ilk dikkatini çektiği kişilerdi. Fikirleriyle kısa sürede bu evde pek çok kişiyi etkilemişti. Milli Mücadele'nin başlangıcından itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer aldı ve Sivas Kongresi'nden sonra Umum Kuvayı Milliye Komutanlığına atandı. Moskova Büyükelçiliği ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı onun kariyerindeki önemli görevlerdendir. 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları içerisinde bulunan Cebesoy, Atatürk'ün yakın çevresinde olan insanlardan biriydi. Onun eseri⁷ Atatürk'ün halkla ilişkilerine en objektif bakan çalışmalardan birisidir.

Cemal Kutay, ilk olarak gazetecilik yönüyle tanınmıştır. 1924-1928 arasında Anadolu Ajansı'nda çalışmış, daha sonra da Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yazarlık yapmıştır. Ancak, onu esas meşhur eden tarih çalışmalarıdır. Yakın dönemle ilgili pek çok esere imza atan Kutay, Atatürk'le ilgili olarak hazırladığı müstakil bir eserinde⁸ "O olmasaydı ne olurdu?" sorusuna cevap ararken onun halkla ilişkileri konusuna da temas eder.

Milli Mücadele'de Maraş ve Antep bölgelerinde direnişi örgütlemek üzere görevlendirilen Kılıç Ali, Şahin Bey ve Karayılan'la beraber bölgedeki isyanları bastırmıştır. Kırşehir ayaklanmasının bastırılmasında da büyük rol oynayan Kılıç Ali, Ağrı isyanında kurulan İstiklal Mahkemesi'nin üyelerinden birisidir.⁹

1919-1925 arasında Mustafa Kemal Paşa'nın emir astsubayı olarak görev yapan Ali Çavuş, onun gece gündüz yanında bulunarak çok önemli olaylara tanıklık yapmıştır. Torunu tarafından yayımlanan anılarında¹⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın hem Milli Mücadele sırasında hem de devlet başkanı olduktan sonra halkla ilişkilerine dair

⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. I., İstanbul 1999, s. 30.

⁷ Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İstanbul 1999, s. 21.

⁸ Cemal Kutay, **Atatürk Olmasaydı**, İstanbul 1993, s. 6.

⁹ Kılıç Ali, **Atatürk'ün Hususi Şahsiyetleri**, Ankara 1955; Turgut Hulusi, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, İstanbul 2007.

¹⁰ Zeynel Lüle, **Mustafa Kemal'in "Can Yoldaşı" Ali Çavuş**, İstanbul 2008.

etraflıca bilgi bulunur. Herkesten uzak olduğu anlarda yanında bulunan Ali Çavuş sayesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın halka bakışında iki zaman dilimi arasında herhangi bir değişme olup olmadığı anlaşılabilir. Böylece onun çağdaşı dünya liderlerinden hangi yönleriyle ayrıldığının ipuçları Ali Çavuş'un anlattıklarından öğrenilebilir.

Yurdakul Yurdakul, Milli Mücadele sırasında Atatürk'ün emriyle Paris'te Türk haberler bürosunu kuran yazar ve sanatkârdır. Pek çok yerde öğretmen ve idarecilik yapan Yurdakul, Atatürk'ün emriyle sinemacılık konusunda ihtisas yapmak üzere yurt dışına gönderilmiştir. Türk paralarını yapan Yurdakul, aynı zamanda cumhuriyetin ilk pullarını tasarlayan kişidir. Onun Atatürk'le ilgili anıları¹¹ pek çok kişi tarafından bilinmediği için kıymetlidir.

Mazhar Müfit Kansu, 1897'ye kadar öğretmen bu tarihten sonra da mutasarrıf ve kaymakam olarak kamu hizmetinde bulunmuştur. Aynı zamanda İttihad ve Terakki Partisi üyesi olan Kansu, 1918'de Bitlis valiliğine atanmıştır. Heyet-i Temsiliye'ye seçilen Mazhar Müfit Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine İstanbul'a gitmiş ve Hakkâri milletvekili olarak meclise girmiştir. Meclis feshedilince Ankara'ya gelen Mazhar Müfit Bey, bir taraftan Hakkâri milletvekili olarak TBMM'de görev alırken, diğer taraftan Elazığ valiliğine atanmıştır. 1946'ya kadar milletvekili olarak siyasi hayatın içerisinde yer alan Mazhar Müfit Bey, Atatürk'le anılarını Mart 1948'de Son Telgraf Gazetesi'nde yayımlamaya başlamıştır. Erzurum'da bulunduğu dönemden kaybettiği ana kadar Atatürk'ün yakın çevresinde bulunan Mazhar Müfit Bey'in hatıratı¹² onun halka bakışı hususunda kıymetli bilgiler içerir.

Nuri Ulusu, Atatürk'ün kütüphanecisi olarak anılmak istense de 12 yıl boyunca onun en yakınındaki yardımcılardan birisi olmuştur. Atatürk'ün konutunda ve yurt gezilerinde yanında olan Nuri Ulusu, oğlu tarafından neşredilen hatıralarında¹³ Atatürk'ün insani vasıflarını göz önüne çıkarmaktadır.

Atatürk'ün yakın çevresindekilerin hatıratlarının yanı sıra onun halkla ilgili görüşlerinin anlaşılmasında diğer önemli bir kaynak, Birinci Meclis'in tutanaklarıdır.¹⁴ Hem milletvekillerinin hem de Mustafa Kemal Paşa'nın halkı tarifi, ona yaklaşımı ve halkçılık tanımlaması bu tutanaklarda büyük yer tutar. Zira o ve arkadaşları halkçılıkla

¹¹ Yurdakul Yurdakul, **Atatürk'le Yaşanmış Bilinmeyen Anılar**, İstanbul 2008, s. 84-85.

¹² Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. I, Ankara 1988, s. 203, 204.

¹³ M. Kemal Ulusu, **Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları**, İstanbul 2008, s. 79.

¹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, C.II, III, IV, VII, VIII, IX, XIV, XVIII, XXVIII

ilgili fikri zemini bu tartışmalarla hazırlamışlardır. Diğer meclis tutanaklarında bu tür tartışmaların yapılmamış olması, meselenin ilk mecliste halledildiğini gösterir.

Atatürk'le ilgili yapılmış araştırmaların neredeyse tamamında onun halkla ilişkileri ya da halkçılıkla ilişkili görüşlerine dair bilgi bulmak mümkündür. Bununla birlikte bir sınırlama yapabilmek adına onun insani yönünü ve halkla temasını öne çıkaran eserleri daha çok dikkate almayı yeğledik.¹⁵ Ayrıca onun hakkında yazılan biyografilerde¹⁶ de değerli bilgiler bulmak mümkündür.

---

¹⁵ Sadi Borak, **Atatürk**, Ankara 2004; Kemal Arıburnu, **Atatürk ve Çevresindekiler**, Ankara 1995; **Atatürk'ten Anılar**, Ankara 1976; Ali Güler, **Dehanın Kodları**, İstanbul 2010

¹⁶ Lord Kinross, **Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, İstanbul 1990; Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eserleri**, Ankara 1997; Naci Kasım, **Gazinin Hayatı**, İstanbul 1999; Şerafettin Turan, **Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara 2004; Charles H. Sherrill, **Bir Elçiden Gazi Mustafa Kemal**, İstanbul 1994; Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, **Düşünce ve Davranışları ile Atatürk**, Ankara 2009.

GİRİŞ

Atatürk'ün halk adamı yönünü tahlil edebilmek için, onun düşünce ve uygulamalarını etkileyen öğeleri iyi bir şekilde tahlil etmek gerekir. Bunun yolu da onun nasıl bir dünyaya gözlerini açtığını, nasıl bir dünyada yetiştiğini anlamaktan geçer. XIX. yüzyıl başlarından itibaren dünyada ve Osmanlı Devleti'nde yaşanan değişim, Mustafa Kemal'in düşüncelerinin ve uygulamalarının şekillenmesindeki en temel etkenlerdir.

XIX. yüzyıl sadece Osmanlı Devleti'nde değil, dünyanın pek çok yerinde önemli değişikliklerin ve gelişmelerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Yeniçağın sonu ile yakınçağın başlarına damgasını vuran Rönesans ve Reform hareketleri ile sosyo-kültürel ve dini bakımdan büyük değişim yaşayan Avrupalı devletler, sanayi inkılâbı ile de ekonomik açıdan büyük bir dönüşüm yaşamışlardı. Onların yaşadığı bu değişimin Osmanlı Devleti'ni etkilememesi düşülemezdi. XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin bu değişim ve dönüşümü yaşadığı dönem olmuştur.

XIX. yüzyılın temel özelliği sömürge devletlerinin güçlenmesi ve milli devletlerin ortaya çıkmasıdır. Fransız İhtilali'nin siyasi yansıması olarak özellikle Balkanlarda ulus devletler ortaya çıkacaktır. Bu coğrafya üzerinde emelleri olan Avusturya ve Rusya gibi bir takım güçler; Sırp, Rum, Bulgar vs. halkları Osmanlı'ya karşı kışkırtacaklardır. Bunun sonucunda Balkanlar'da bağımsız devletler ortaya çıkar. Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısının bozulmuş olması da Balkanlar'da isyanların çıkmasında etkili olmuştur. II. Viyana kuşatmasından sonra, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki eyaletleri, ilk anda bir kargaşalık, iktisadi çöküntü ve asayişsizlik içine düştüler. Süregelen savaşlar yüzünden merkezi yönetim bu bölgede kontrolü kaybetti. Şehirlerin güvenlik ve mali sorunları, halk ve yerel ayan tarafından çözülmeye başlandı. Şehirleri ayanlar temsil etmeye ve halk üzerinde baskıcı rol oynamaya başladı. Dolayısıyla ayanların halk üzerindeki olumsuz tutumu da bu isyanların çıkmasında etkili olmuştur.

Sırlar; din, dil ve ticaret hürriyetine sahip olarak yüzyıllarca Osmanlı yönetiminde yaşadılar. Ancak, Gerileme Dönemi'nde durum değişti. Osmanlı - Rus ve Avusturya savaşları sırasında Sırbistan'ın savaş alanı haline gelmesi, Sırbistan'a tayin edilen yeniçerilerin ve bazı yöneticilerin halka kötü davranması, Avusturya ve Rusya'nın kışkırtmaları milliyetçilik akımının Sırp halkını etkilemesi nedenlerinden

dolayı, Sırlar 1804'te isyan etti. İsyân, Ruslar tarafından desteklendi. Osmanlı Devleti, 1812'de Ruslarla yaptığı Bükreş Antlaşması ile Sırlara bazı ayrıcalıklar tanıdı. Sırlar, 1829'da Ruslarla yapılan Edirne Antlaşması'yla iç işlerinde bağımsız oldular. 1878 Berlin Antlaşması'yla da tam bağımsız hale geldiler.

Osmanlı Devleti içinde en fazla ayrıcalığa sahip toplumlardan biri olan Rumlar; Atina, Mora Yarımadası ile Ege adalarında yaşıyorlardı. Rumların isyan etmelerinde; milliyetçilik akımı ile Avrupa devletleri ve Rusya'nın kışkırtmaları etkili olmuştur. Rumların, deniz ticareti sayesinde zenginleşmeleri, Avrupalılar tarafından desteklenmeleri, iyi örgütlenmeleri ve Osmanlı devlet yönetiminde görevler almaları başarıya ulaşmalarını kolaylaştırmıştır. Osmanlı Devleti, 1821'de başlayan Yunan isyanını bastıramadı. Padişah II. Mahmut, Mora ve Girit valiliği karşılığında, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istedi. Mehmet Ali Paşa kuvvetleri isyanı bastırdı. Ancak, Rusya ve diğer Avrupa devletleri Rumlara bağımsızlık verilmesini istediler. İstekleri kabul edilmeyince de Navarin'deki Osmanlı ve Mısır donanmasını yaktılar (1827). Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Yeniçeri Ocağı'nı yeni kaldırmış olan Osmanlı Devleti savaşı kaybetti. Ruslarla Edirne Antlaşması yapıldı. Buna göre; Yunanistan'a bağımsızlık verilecek, Sırbistan, iç işlerinde bağımsız olacak, Osmanlı Devleti bazı topraklarını Rusya'ya verecekti.

Yunan Devleti kurulunca, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ya vaad edilen Mora valiliği verilemedi. Mehmet Ali Paşa Mora yerine Suriye valiliğini istedi. İsteği kabul edilmeyince de isyan etti. Mısır kuvvetleri, üzerlerine gönderilen kuvvetleri yenerek Konya'ya kadar ilerlediler. II. Mahmut, Avrupa devletlerinden yardım istedi. Bu isteğe yalnızca Rusya olumlu cevap verdi. Rusların İstanbul'a gelmesinden korkan İngiltere ve Fransa'nın araya girmesiyle 1833'te Kütahya Antlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre; Mehmet Ali Paşaya Mısır valiliğine ek olarak Girit ve Suriye valiliği, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğine ek olarak Adana valiliği verilecekti. Kütahya Antlaşması iki tarafı da memnun etmedi. II. Mahmut yeni bir savaş durumunda İngiltere ve Fransa'ya güvenemediğinden, Rusya ile Hünkar İskelesi Antlaşması'nı yaptı. Buna göre; Osmanlı Devleti bir savaşa girecek olursa, Rusya asker göndererek yardım edecekti. Rusya bir savaşa girecek olursa, Osmanlı Devleti Rusya'nın isteğine göre Boğazları kapatacaktı. Antlaşma sekiz yıl yürürlükte kalacaktı. II. Mahmut 1839'da Mehmet Ali Paşa üzerine bir ordu gönderdi. Ancak gönderilen ordu Nizip Savaşı'nda yenildi. Hünkar İskelesi Antlaşması gereği, Rus donanması İstanbul'a geldi. İngiltere ve diğer Avrupa devletleri

araya girdi. Bunun üzerine 1840 Londra Antlaşması ile Mısır sorunu çözüldü. Londra antlaşması'na göre; Mısır'ın yönetimi Mehmet Ali Paşa ve oğullarına bırakıldı. Mısır'ın dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı kalması ve yıllık vergi ödemesi kabul edildi. 1841'de Hünkar İskelesi Antlaşması'nın süresi bitti. İngiltere ve Fransa'nın girişimleri ile Londra'da bir konferans toplandı ve Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Buna göre; Boğazların yönetimi Osmanlı Devleti'nde kalacak, barış zamanında Boğazlar savaş gemilerine kapalı, ticaret gemilerine açık olacaktı.¹

Osmanlı Devleti Mısır sorununu çözdükten sonra, Tanzimat Fermanı ile bir dizi yenilik hareketlerine girişti. Osmanlı Devleti'nin güçlenmesini istemeyen Rusya, İngiltere'ye Osmanlı topraklarını paylaşmayı teklif etti. İngiltere siyasi ve ticari çıkarlarından dolayı bu teklifi reddetti. Bunun üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ni tek başına parçalamaya karar vererek kabul edilemez isteklerde bulundu. Kudüs'te Katoliklere verilen hakların Ortodokslara da verilmesi, Osmanlı sınırları içinde yaşayan bütün Ortodoksların Rusya'nın himayesine verilmesi, Boğazlarla ilgili olarak Hünkar İskelesi Antlaşması'na benzer yeni bir antlaşma yapılmasıydı. İngiltere ve Fransa ile anlaşan Osmanlı Devleti, Rus isteklerini reddetti. Bunun üzerine Rusya, 1853'te Kafkasya ve Balkanlardan saldırıya geçti. Osmanlı ordusu, hem Balkanlarda hem de Kafkasya'da Rus ordusunu yendi. Aynı yıl Ruslar, Sinop limanında demirli bulunan bir Osmanlı gemisini yaktı. İngiltere ve Fransa ile İtalya'daki Piyemonte Hükümeti Osmanlı Devleti'ne destek amacıyla asker gönderdi. Müttefik kuvvetler Kırım'a çıkarma yaptılar. Zor durumda kalan Rusya barış istedi. Paris Antlaşması imzalandı. Buna göre; Osmanlı Devleti, Avrupa devleti sayılacak, Avrupa devletler hukukundan yararlanacak, toprak bütünlüğü Avrupa devletlerinin garantisi altında olacak, Karadeniz'de hiçbir devlet tersane ve gemi bulundurmuyacak, Boğazlar 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne göre yönetilecekti. Bu antlaşma ile Rusya, elde ettiği kazançlarının çoğunu kaybetmiştir.²

Paris Antlaşması'na rağmen, Rusya emellerinden vazgeçmedi. Avrupa'daki gelişmelerden yararlanarak Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmek amacıyla, yeniden harekete geçti. Kışkırtmalar sonucu, Bosna- Hersek'te isyanlar çıktı. Avrupa devletlerinin isteği ile İstanbul ve Londra'da toplanan konferanslarda, Osmanlı Devleti'nden Sırbistan, Romanya ve Karadağ'a bağımsızlık, Bosna Hersek ve Bulgaristan'a özerklik verilmesi, Hıristiyanların yaşadığı yerlerde ıslahat yapılması

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Karal, E. Z., **Osmanlı Tarihi**, C. V, Ankara 1988, s. 101-142.

² Islahat Fermanı devrinde Osmanlı Devleti'nin dış durumu için bkz. Karal, E. Z., **Osmanlı Tarihi**, C. VII, Ankara 1995, s. 3-101.

istendi. Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerini etkilemek ve isyanları önlemek için Meşrutiyeti ilan etti. Buna rağmen Avrupa devletleri isteklerini yeniledi. Osmanlı Devleti bu istekleri kabul etmeyince de Rusya, 1878'de Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Osmanlı Devleti, Kafkasya ve Balkanlarda bazı başarılar kazandıysa da Ruslar doğuda Erzurum'a, batıda ise İstanbul önlerinde Çatalca'ya kadar ilerledi. Osmanlı Devleti barış istedi. Ruslarla Ayastefanos Antlaşması yapıldı. Bu antlaşmayla Ruslar, Osmanlı Devleti'ni istediği gibi parçaladı. Ancak, Avrupa devletleri bu durumu tanımayarak Berlin'de yeni bir konferans topladılar. Konferans sonunda Berlin Antlaşması imzalandı. Buna göre; Romanya, Karadağ ve Sırbistan'a tam bağımsızlık verilecek, Bulgaristan iç işlerinde bağımsız bir prenslik olacaktı. Kars, Ardahan ve Batum Ruslara bırakılacak, Teselya Yunanistan'a verilecekti. Bosna - Hersek'in yönetimi geçici olarak Avusturya'ya bırakılacaktı.

Bu antlaşmadan sonra, İngiltere ve Fransa Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçtiler. Bunun sonunda; 1878'de Kıbrıs'ı üs olarak alan İngiltere, 1882'de Mısır'ı da işgal ederek Hindistan yolunu güvenceye aldı. 1830'da Cezayir'i işgal etmiş olan Fransa, 1881'de Tunus'u da işgal etti. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin dağılması hızlanarak devam etti.³

XIX. yüzyılda Osmanlılar, batıyı daha iyi anlamaya ve daha köklü ıslahatlar yapmaya çalıştılar. II. Mahmut'un ilk yıllarında Alemdar Mustafa Paşa, yeniliklere destek bulmak için âyanlarla Sened-i İttifak Antlaşması'nı yaptı. Nizam-ı Cedit ordusuna benzeyen Sekbanı Cedit ordusunu kurdu. Ancak bir yeniçeri isyanı sonunda Alemdar öldürüldü. Sekbanı Cedit Ocağı da kaldırıldı. II. Mahmut Eşkinci Ocağı adıyla yeni bir ordu daha kurdu. Ancak, bu ordu da yeniçerilerin tepkisi sonucu kaldırıldı. II. Mahmut yenilikler konusunda iyice hazırlandı. Yeniçerilere karşı topçu ocakları ile halkı ve ulemayı yanına çekti. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak yeniliklerin önündeki en önemli engeli ortadan kaldırdı. Yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu kuruldu. Subay yetiştirmek amacıyla, Harp Okulu açıldı. Ayrıca Askeri Tıbbiye açıldı. Avrupa'dan subay ve uzmanlar getirildi.

İstanbul'da ilköğretim zorunlu oldu. Rüştüye (ortaokul) okulları açıldı. Ayrıca devlet memuru yetiştirmek için okul açıldı. Avrupa'ya öğrenci gönderildi. Tercüme odası kuruldu. Yabancı dil öğreten okul açıldı.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Danişmend, İ. H., **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, İstanbul 1961, s. 80-322.

Divan örgütü kaldırılarak yerine bakanlıklar (nazırlıklar) kuruldu. Yenilikler için askeri, adli ve idari meclisler oluşturuldu. Valiler doğrudan merkezden atandı. Köy ve mahalle için muhtarlıklar kuruldu. Memurlara rütbe ve nişan verildi, Dahiliye ve Hariciye ikiye ayrılıp maaş bağlandı. Askeri ve mali amaçlı olarak ilk nüfus sayımı yapıldı. Polis ve posta teşkilatları kuruldu. Müsadere usûlü kaldırılıp, özel mülkiyet güvenceye alındı. Takvim-i Vekayi adıyla ilk resmi gazete çıkarıldı.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı, yenilik hareketlerinde dönüm noktalarından birisidir. II. Mahmut'un yerine geçen oğlu I. Abdülmecit yenilikleri devam ettirmek istiyordu. Bu amaçla Mustafa Reşit Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Mustafa Reşit Paşa yapılacak yeniliklerin esaslarını belirleyen Tanzimat Fermanı'nı ilan etti. Tanzimat Fermanı ile; bütün vatandaşların can, mal, namus güvenliği devlet tarafından sağlanacak, herkesten gelirine göre vergi alınacak, askerlik vatan görevi olacak ve belli bir düzene konacak, mahkemeler halka açık olacak ve hiç kimse yargılanmadan cezalandırılmayacaktı. Fermanın ilanından sonra, içeriğine uygun olarak, devlet yönetimi, maliye, adliye ve askerlikle ilgili kanunlar hazırlandı.

Tanzimatlar döneminde hukuk alanındaki ilk düzenlemeler ceza hukuku alanında görülmüştür. 1840 yılında dışarıdan alınan ceza kanunnamesi 1850, 1854 ve 1857 yıllarında üç kez tadil edilmiştir. 1850'de ticaret mahkemelerinin kurulmasından sonra, ilk ticaret kanunnamesi yayınlanmıştır. Bir başka kanun 1857'de yayınlanan Arazi Kanunnamesidir. Bu kanunla toprak mülkiyeti oluşturulmuştur. Diğer bir düzenleme, medeni hukuk alanında gerçekleşmiştir. Ahmed Cevdet Paşa tarafından hazırlanan ve 1876'da yürürlüğe giren Mecelle, İslam dünyasının ilk medeni kanunudur. İlk olması nedeniyle, ileri bir adım olmakla birlikte vakıf, aile ve miras hukukları bulunmamaktaydı. Tanzimat döneminde yine çok önemli bir adım olarak şeriat, cemaat, ticaret ve konsolosluk mahkemelerine ek olarak görevi sınırlı da olsa Nizamiye mahkemeleri kurulmuştur. Laik nitelikli Nizamiye mahkemelerinin kurulmasına karşın, adli alandaki çokluk ve karışıklık giderilememiş, aksine biraz daha artmıştır.⁴

Tanzimat döneminde okulların durumuna bakacak olursak; bu dönemde eskiden devralınan Mühendishane, Harbiye ve Tıbbiye gibi okulları gelişmiş, sıbyan mektepleri ıslah edilmeye çalışılmıştır. 1870'ten sonra ise modern anlamda ilkokul olan iptidailer ile yine modern anlamda lise olan idadiler açılmıştır. Ayrıca Galatasaray Sultanisi,

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, F., **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara 1997, s. 165-260.

Orman Mektebi, muallim mektepleri, kızlar için rüşdiyeler, maadin mektebi ile ziraat mektebi gibi okullar da yine bu dönemin eserleridir. Bu dönemde medreseler ise kendi haline bırakılmıştır. II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde ise adı geçen okulların sayısı artacak; sanayi, ziraat ve sağlık alanlarında yeni okullar açılacaktır.⁵

Tanzimat Fermanı ile padişahın yetkileri kısıtlandı. Kanun üstünlüğü ilkesi kabul edildi. Demokratikleşme hızlandı, toplumunda eşitliğin, birlik ve bütünlüğün sağlanması hedeflendi.

Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nın eksikliklerini gidermek amacıyla hazırlandı. Ferman, Paris Konferansı sırasında yayınlandı. Buna göre; Hıristiyanların devlet memuru olabilmesi, devlet okullarında okuyabilmesi kabul edildi. Azınlıklara kilise ve okul açma izni verildi. Azınlıklar askerlik görevini bedel ödeyerek yapabilecekti. Islahat Fermanı ile Avrupalıların, Osmanlı iç işlerine karışması engellenmek istenmiştir. Ayrıca toplumda eşitliği sağlamak, azınlıkları devlet yönetimine ısındırmak hedeflenmiştir. Ancak istenilen sonuç alınamamış, üstelik azınlıklar Müslümanlardan daha ayrıcalıklı hale gelmiştir.⁶

Tanzimat ve Islahat Fermanları, Osmanlı Devleti'ndeki sorunları çözmeye yetmedi. Azınlıklar yeni hak talepleriyle isyan etmeye devam ettiler. Namık Kemal, Ziya Paşa gibi aydınların başını çektiği Jön Türkler (Genç Osmanlılar) ülkenin ancak meşrutiyet yönetimi ile kurtulacağına inanıyorlardı. Onlara göre; demokratik meclisler oluşturulmalı, halk seçeceği temsilciler aracılığıyla yönetime katılmalı, padişahın yetkileri kısıtlanmalı, toplumda din, dil, ırk ayrımı yapılmamalıydı. Genç Osmanlı aydınları, bazı subayların da desteğini alarak Meşrutiyeti ilan edeceğine dair söz veren II. Abdülhamit'in tahta çıkmasını sağladılar (1876). II. Abdülhamit, Mithat Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Mithat Paşa başkanlığında oluşturulan bir kurul, önce bir anayasa (Kanuni Esasi) hazırladı, ve Meşrutiyet ilan edildi. 1876'da I. Meşrutiyet dönemi başladı. Anayasaya göre; Meclisi açma ve kapama yetkisi padişaha ait olacaktı. Halkın seçeceği vekillerden bir Mebuslar Meclisi ile padişahın seçeceği kişilerden Âyan Meclisi oluşturulacak ve yasama yetkisi bu meclislerde olacaktı. Yasalar padişah tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girecekti. I. Meşrutiyet'in ilanı ile halk ilk kez yönetime katılma hakkı elde etti. Padişahın yetkilerinde kısıtlanmalar oldu. Osmanlı Devleti ve Türk tarihinin ilk anayasası yapıldı. Buna rağmen, yasaların padişah

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sakaoğlu, N., **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İstanbul 1991.

⁶ Islahat Fermanı devrinde Osmanlı Devleti için bkz. Karal, E. Z., **Osmanlı Tarihi**, C. VI, Ankara 1995, s. 7-97.

tarafından onaylandığı taktirde yürürlüğe girecek olması, padişahın meclisi açma ve kapama yetkisinin olması tam demokrasiye geçişi engellemiştir.

23 Aralık 1876'da I. Meşrutiyet ilan edilmiş, ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki yenilgi üzerine padişah Meclisi dağıtmıştır. II. Abdülhamid'in 33 yıllık idaresinde Jön-Türk hareketi kuvvetlenmiş ve 1908 Temmuzunda Meşrutiyeti yeniden yürürlüğe koymak için Sultanı zorlamıştır. Jön-Türkler mücadelelerine devam ederek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurdular. Özellikle genç subaylar arasında taraftar bulan İttihat ve Terakkiciler, Balkanlardaki karışıklıkların artması ve Avrupa devletlerinin yeni isteklerde bulunması üzerine Makedonya'da ayaklanma başlattılar. II. Abdülhamit, Kanuni Esasi'yi yeniden yürürlüğe koydu. Böylece II. Meşrutiyet dönemi başladı. Seçimler yapıldı. Meclis, çalışmalarına yeniden başladı. II. Meşrutiyet'in ilanından bir süre sonra, meşrutiyet karşıtları İstanbul'da büyük bir isyan çıkardılar. 31 Mart Olayı olarak bilinen isyan, Selanik'te oluşturulan Hareket Ordusu tarafından bastırıldı. Bütün bu karışıklıklar sırasında, Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Girit Yunanistan'a bağlandı. Avusturya, Bosna - Hersek'i resmen topraklarına kattığını ilan etti.⁷

XIX. yüzyılda ekonomik anlamda da darboğazda olan Osmanlı ekonomisi kaybedilen savaşlar, artarak devam eden kapitülasyonlar neticesinde içinden çıkılmaz hale gelmişti. 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması; bir yandan kapitülasyonların geçerliliğini teyit ederken, öte yandan tekelleri kaldırıyor, İngiliz tüccarlara Osmanlı tüccarlarının sahip olduğu ticaret haklarını getiriyor, üstelik gümrük vergileri bakımından onları daha avantajlı kılıyordu. Bu anlaşmanın daha sonra diğer ülkelere de uygulanmaya başlamasıyla, Osmanlı ekonomisi dışa açık hale geldi: 1867'de yabancılara toprak sahibi olma imkânı verilmesi, 1869 Maden Kanunu'yla maden işletme hakkı tanınması, yabancı sermayenin çalışma olanaklarını genişleten yasal çerçevelerdi. 1870'lerin ikinci yarısında, Osmanlı yönetiminin borçlarını ödeyememesi üzerine çıkan bunalım sonucunda, 1881'de Duyun-ı Umumiye'nin kurulması dış denetimin had safhaya çıkmasına neden oldu. Bu kurum sayesinde dış sermaye, borçlarını doğrudan almaya başlıyordu. Ticaret kesiminde, yabancı sermayeye aracılık yaparak gelişme, önce Rum ve Ermeni kesiminde olmuş, bu durumdan en az faydalanan grup ise Türkler olmuştur.

⁷ Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin reformları ve bunların azınlıklara etkileri konusunda bkz. Sonyel, S. R., **Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire**, Ankara 1993, s. 139-323.

Bu yüzyılda Osmanlı Devleti vergilerin alınması hususunda değişikliğe gidecektir. 1840 vergi reformuyla iltizam usulüne son verilir. Muhassıllık sistemine geçilir. Bundan sonra, vergiler maaşlı memur olan muhassıllar tarafından nakdi olarak alınacaktır. Böylece köylünün köyüne gelen devlet erkânını besleme zorunluluğu ortadan kaldırılır. Cizye de kaldırılacaktır.

Bu yüzyılda ülkenin alt yapı sisteminde de değişiklikler kaydedilecektir. 1840'ta açık posta sistemi, 1855'te ilk telgraf haberleşmesi gerçekleşmiştir. İlk telefon hattı 1881'de kurulmasına karşın, yayılması ancak 1908 sonrasında olmuştur. İlk şose yapımı girişimlerine 1834 ve 1850'lerde başlanıldı ise de bunun yaygınlaşması 1856 sonrası oldu. Posta, telgraf ve şose yol yapımı devletin denetiminde yapıldı. Buna karşılık, gelişimi 1860'larda başlayan demiryolları ile gelişimi 1870'lerde başlayan limanlar, büyük ölçüde yabancı sermaye eliyle gerçekleşmiştir.

Osmanlı Devleti kuruluşundan vezir-i Azam Sokullu'nun 1579'da ölümüne kadar topraklarını devamlı genişletmiş, 1699 tarihine kadar da duraklama evresine girmişti. İşte bu duraklama dönemi sonuna kadar, Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan 400 yıl sonra üç kıtaya yayılmış, muazzam bir büyüklüğe ulaşmıştı. 1699'dan sonra ise Osmanlı Devleti toprak kaybına başlamış ve gerileme dönemine girmişti. Bu dönemde toprak kayıpları daha ziyade Avrupa topraklarında olmakta ve böylece XVIII. yy boyunca galip devletlere Avrupa toprakları terk edilmek zorunda kalınmaktaydı. XIX. yy'da ise Osmanlı Devletinin toprak kayıpları muhteva olarak değişmişti. Çünkü artık galip devletlere bırakılmak zorunda olan değil, tebası olan ve ayaklanan, bağımsızlık mücadelesi içerisine giren milletlerin birer birer bağımsız olması neticesinde ki toprak kayıpları yaşanmıştır. Bunun nedenleri geniş olmakla birlikte Osmanlı imparatorluğunun her yönden güçlü olduğu dönemde faydalı ve etkili bir yönetim anlayışı olan, farklı etnik ve dini unsurlara gösterdiği geniş müsamaha, askeri ve ekonomik yönden zayıflama dönemlerinde, özellikle Fransız İhtilalinin etkisi ve idari yönetimde meydana gelen aksaklıklar nedeni ile aleyhine olmuş, tebası dâhilindeki milletler ayrılmak yolunu tutmuşlardı. Osmanlı Devleti içerisinde XIX. yy'da başlayan bu ayrılık hareketleri, iç dinamiklerle beslediği gibi -kimilerinde daha fazla miktarda- diğer devletlerin de desteğini almışlar ve bu parçalanma sürecini hızlandırmışlardır. XIX. yüzyıl aynı zamanda Osmanlı Devletinin parçalanmasını isteyen ve ayrılıp yeni bir devlet olarak ortaya çıkacak milletlerin, kendi dış siyasetlerine uyumlu bir devlet olması arzusu ile destek veren devletlerin de kendi arasındaki çıkar çatışmalarına şahit

olan bir asırdır. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti içerisinde meydana gelen gelişmelerin her ne olursa olsun doğal bir sürecin uzantısı olarak, Avrupa’da ve dünyada meydana gelen değişimlerden etkilenmediğini, dış etkilere kapalı birer toplumsal ve siyasal hareketler olduğunu düşünmek mümkün görünmemektedir.⁸

Osmanlı Devletinde XIX. yy’ da yaşanan bu değişimleri anlamak için ise aynı yıllarda Avrupa devletlerinde ne gibi sosyal, siyasal değişimlerin yaşandığını görmemizin faydalı olacağı yadsınamaz ve bu sebepten XIX. yy Avrupa Devletlerinde meydana gelen değişimlere bakmakta yarar vardır.⁹

Fransa’da XVIII. yy sonunda yaşanan toplumsal olaylar neticesinde şekillenen siyasi yapı, Fransa ile birlikte diğer Avrupa devletlerinin de iç ve dış politikasını etkilemiş, yeni bir uluslararası yapı meydana getirmiştir. Bu değişikliğin temelinde ise Fransız İhtilali bulunmaktadır. Gerek Fransa ve gerekse diğer Avrupa devletleri ve Osmanlının dış siyasetini etkileyen bu toplumsal değişim sonuçları itibariyle incelenmesi gerekir.

İhtilal öncesi Fransa da toplum birbirinden farklı ayrıcalıklara sahip üç sınıfa ayrılmış durumda idi; Asiller, Ruhban Sınıfı (Klise- Din Adamları) ve Halk. Bu üç sınıfın başında ise iktidarı elinde tutan Bourbons hanedanı bulunuyordu. Avrupada ortaçağın bitimi feodalitenin yıkılışı ile olmuş, yerine merkezi krallıklar kurulmuştu. Fakat feodalite gücünü korumuş ve Asiller ayrıcalıklarını sürdürmüşler. Geniş toprak sahibi asiller, bu topraklarda köylüleri çalıştırıyor ve gelirlerin büyük kısmına el koyuyorlardı. Bu durumda köylünün toprağı asillere aitti. Aynı zamanda asiller birçok vergiden de muaf tutuldukları gibi devletin ileri gelen kademelerini de işgal etmekteydiler.

Ruhban Sınıfı da asiller gibi büyük toprak sahipleriydiler. Öyle ki, toprakların dörtte biri bu sınıfın elindeydi. Tüm vergilerden muaf olan bu sınıf, sadece beş yılda bir sınırlı vergi ödüyorlardı. Asillerin sahip olduğu genel manadaki ayrıcalık, Ruhban sınıfı için söz konusu değildi. Ruhban sınıfı üyeleri hoşnutsuzluklarını ihtilale destek vererek gösteriyorlardı.

⁸ 1876’dan XIX. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı devleti için bkz. Karal, E. Z., **Osmanlı Tarihi**, C. VIII, Ankara 1995, s. 14-160.

⁹ Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Tuncer, H., **19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, Ankara 2000.

Halk sınıfı içerisinde ise bankacılar, sanayiciler, tüccarlar gibi zengin kimselerden oluşan büyük burjuvazi, doktorlar, avukatlar, memurlar gibi aydınlardan oluşan küçük burjuvazi ve köylüler bulunmaktaydılar.

Genel olarak eşitsizliğe dayanan Fransa toplumsal yapısı, çalışkan olan sanayici sınıfı hak ettiği yeri bulamıyor, toprağın üçte ikisine sahip olan asiller ve ruhban sınıfları vergi vermezken, geri kalan toprak sahibi köylüler verginin büyük kısmını ödüyor, adalet dağıtmakla görevli senyörler geç ve adaletsiz uygulamaları ile tepki topluyordu ve bu durum ihtilalin alt yapısını oluşturuyordu.

Fransa'da var olan bu sosyal farklılıklara rağmen, ayrıcalıklı Ruhban Sınıfı ve Asiller ekonomik olarak gelişmekte, ancak sanayiciler- burjuvalar kadar gelişmemektedirler. Burjuvazi sınıfı sanayi inkılabı ile büyümüş ve bu da eski toplumsal yapıyı bozmuştu.¹⁰ Ekonomik bakımdan denge burjuvazi lehine güçlenmişti ama az sayıdaki ruhban sınıfı ve asiller toplumda sosyal statü anlamında hala etkiliydiler ve bu durumdan rahatsız olan burjuvazi sınıfı, iktidarın otorite zayıflığına tepkisini belli etmek için bekliyordu.

Fransız İhtilali, ekonomik ve fikri açıdan Amerikan İhtilalinden de etkilenmişti. Fikri açıdan etkilenme sebebi, Fransızlarında Amerikan bağımsızlık mücadelesine katılıp, kralın hakimiyetinin sonsuz olmadığını görmeleri ve mücadele ile hakların elde edilebileceğini tecrübe etmeleridir. Bu manada 1789'da Milli Mecliste İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi fikrini ilk ortaya atan kişinin Amerikan bağımsızlık sürecine katılıp Amerikan Bağımsızlık Bildirgesini görmüş olan Lafayette olması şaşırtıcı değildir. Yine Amerikan bağımsızlık mücadelesine, İngiltere'ye olan muhalefeti sebebiyle maddi destekte veren Fransa'nın, bütçesi sarsılmıştı. Bütçe sıkıntısı, Fransız İhtilalinin ekonomik gerekçesini de hazırlamış oldu.

Ekonomik sıkıntıları gidermek üzere göreve gelen Maliye Bakanlarının asillere birtakım vergiler yükleme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanınca, meclisten bir ses 'bize Etats Generaux lazım' diye bağırınca bunu tüm üyelerde tekrar etmiş ve böylece 1614'ten beri toplanamayan Etats Generaux meclisinin toplanması sağlandı. Bu mecliste Asiller, Ruhban Sınıfı ve Halk Sınıfı temsil edilmekteydi. Neticede 5 Mayıs 1789 da meclis toplandı, ama oylama nasıl yapılacaktı? Her sınıfın bir oyu olacak ya da her temsilcinin mi bir oyu olacaktı? İlk durumda Asiller ve Ruhban Sınıfı her

¹⁰ Sanayi İnkılabının Avrupa'ya etkileri için bkz. Kennedy, P., **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri** (Çev. Birtane Karanakaç), Ankara 1993, s. 169-226.

halükarda istedikleri kararı alabiliyorken, ikinci durumda Halk Sınıfı üstündü. Halk sınıfı temsilcilerinin ilk gündem maddesi vergilerdi. Bu sorunu çözebilmek için ise kişisel oy esaslı bir oylamanın olması gerekiyordu, halk temsilcileri bu işin uzayacağını düşünerek, 17 Haziran 1789 da halkın yüzde 96'sını kendilerinin temsil ettiğini belirtip, 90 oya karşı 491 oyla kendilerini Milli Meclis ilan ettiler. Kral Meclisi kabul etmek zorunda kaldı. Bu karışıklık içerisinde Meclis Anayasa hazırlıklarına başlayıp, vergi konusunu gündeminden çıkarmıştı ki halk bu durumdan rahatsızdı. Kendisini Paris'te güvende hissetmeyen kral taştadan askerler toplayarak birlikler oluşturması ve genç bir gazetecinin ateşli konuşması halkı galeyana getirir ve halk Bastille Hapishanesini basarak mahkumları serbest bırakırlar. Kurucu Meclis anayasa hazırlıkları içerisinde bulunurken Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinden esinlenen Lafayette, Anayasanın başına vatandaş hakları ile ilgili bir metin koyulmasını önerdi. Bunun konulabilmesi için ise sınıf ayrıcalıklarının kaldırılması gerekiyordu ve bu sebepten Meclis 4-5 Ağustos 1789 gecesi tüm sınıf ayrıcalıklarının ve feodalitenin kaldırıldığına dair karar aldı. Neticede, asillerin yargı yetkileri kaldırılıyor vergi eşitliği, askeri ve sivil memuriyetler tüm vatandaşlara açık hale getiriliyordu.

1790 yılında Meclis kiliseye ait ayrıcalıkları da ele alarak kilise topraklarını devlete aktardı ve ruhban sınıfına ait ayrıcalıklarda halledilmiş oldu. İki yıl süren anayasa çalışmaları neticesinde yeni ve ilk anayasa ve 14 Eylül 1791 de kral tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiş oldu.

Fransa'da bunlar yaşanırken, Osmanlı Devleti ile savaş halinde olan Avusturya ve Rusya bu gelişmelere uzak kalmıştı. Yine İngiltere, İspanya, Prusya, Danimarka, İsveç gibi devletlerde İhtilalde tarafsız kalmayı tercih ettiler. Fransa'nın içinde bulunmuş olduğu bu durum aslında Fransa'nın zayıflaması anlamına geleceğinden diğer devletleri memnun ediyordu. Fakat ihtilal, neticede yeni bir yönetim yeni bir devlet anlayışını da beraberinde getirince, diğer devletler bundan rahatsızlık duymaya başladılar. Bu durum Avrupa Monarşilerini endişelendirdi. Ardından vatandaşların eşitliği ve temel hak ve hürriyetler de ilan edilince hükümdarın sınırsız otoritesine darbe inmiş oldu. Yine kilise yasası ile kilise mallarına el konulması, diğer Avrupa devletlerindeki ruhban sınıfını ve Papalığı rahatsız etmişti ve bunlarda Avrupa

hükümdarlarını Fransa'ya karşı kışkırttılar. İşte bu yüzden Avrupa, dikkatini Fransa üzerine yoğunlaştırmaya başlayıp, Fransa'ya karşı koalisyonlar oluşturdu.¹¹

Avusturya ve Prusya, Fransa'da kralın itibarının iadesi ve monarşik rejimin tekrar tesis edilmesi için, 27 Ağustos 1791 de Pillnitz Bildirisini yayımladılar. Bu bildiri de, tacın ve halkın çıkarlarına uygun bir hükümet kurulmaz ise krala yardım için tüm Avrupa'nın harekete geçeceği tehdidi de yer alıyordu. Bu bildiri nedeniyle Fransız meclisinde savaş taraftarları artmıştı, neticede 20 Nisan 1792 de Fransa, Avusturya ve Bohemya'ya savaş ilan etti. Fransız ordusu ihtilal ile ülkeden giden çoğu asker asiller sebebiyle az eğitilmiş ve tecrübesiz birliklerden oluşmaktaydı ve Avusturya birliklerine direnemiyorlardı. Prusya birlikleri komutanı Brunswick, Paris önlerine kadar gelip bir bildiri ile Fransız halkının krala itaat etmesini, aksi takdirde kendisi tarafından cezalandırılacağını ilan eder ve amacının Fransa'yı işgal olmadığını belirtir. Bu bildiri Fransızları daha da kızdırır ve en sonunda kral, halkın 'yaşasın cumhuriyet, yaşasın millet' haykırırları eşliğinde idam edilir.

Başlangıçta Avusturya ve Prusya ile Fransa'nın savaşmasına tepkisiz kalan İngiltere, Kralın idamıyla savaşa dahil olur. Fransa'nın Belçika'yı işgal etmesi, İngiltere'yi tedirgin etmişti. Çünkü, Manş kıyılarında güçlü bir devletin varlığı İngiliz çıkarlarına aykırıydı. 1 Şubat 1793'te Fransa, İngiltere ve Hollanda'ya savaş ilan edince neticede; İspanya, Napoli, Venedik ve Papa da Fransa aleyhine savaşa katıldı.

İşte böylece 1789 da vergi sebebiyle Fransa da başlayan tartışmalar, bir Avrupa-Fransa savaşına dönüşür. Fransa ile Avrupa devletleri arasında meydana gelen bu savaşlar devam ederken, Avrupalı devletler arasında meydana gelen çıkar çatışmaları sebebiyle, başlangıçta gerileyen Fransız birlikleri mecburi askerlik ile toparlanmış ve barış antlaşmaları yapmaya başlamıştı. Antlaşma yapılmayan İngiltere ve Avusturya kalmıştı. Bu iki devlet ile yapılacak olan antlaşmada rol alacak kişi ise Napolyon Bonapart olacaktır.

Napolyon ilk olarak ittifak halindeki Avusturya ve Sardunya orduları ile 1796 da Alpleri geçerek karşılaşır ve Sardunya'yı yenerek Fransız Ordusunun masraflarını yükler ve Avusturya ordusunun peşine düşer ve onu da yener. Ardından Napolyon İtalya'ya girerek bütün Kuzey İtalya'yı kontrolü altına alır ve genç bir general olarak yaptığı başarılı antlaşmalar ile ünü yayılır. Çünkü yapılan Campo Formio antlaşması ile Fransa artık doğal sınırlarına ulaşmış, Venedik Cumhuriyeti yapılan antlaşma

¹¹ Sander, O., **Siyasi Tarih**, Ankara 1994, s. 118-128.

doğrultusunda paylaşılmış ve böylece Dalmaçya kıyılarını alan Avusturya Adriyatik'e kadar ulaşırken, Yedi Adayı alan Fransa'da Osmanlı İmparatorluğu ile komşu olmuş ve böylece ihtilal fikirleri balkanlara yayılmıştı.¹²

Avusturya ile mücadelesini başarı ile neticelendiren Napolyon şimdi İngiltere ile mücadeleye başlamıştı. İngiltere'nin hassas noktaları hedef alınacaktı ve Mısır, İngiltere'nin Hindistan'a olan ulaşım yollarına giden stratejik bir konumda olması nedeniyle çok uygundu. Ele geçirilen bir Mısır, İngiltere'nin Hindistan'la olan bağlantısı kesecek ve onu sıkıntıya sokacaktı. Böylece Fransa ile antlaşma yapmak zorunda kalacaktı. İtalya limanlarında hazırlanan donanmalar ile yola çıkan Napolyon, 1798'de Kahire'yi işgal eder. Ardından Fransız donanmasını İskenderiye de yakalayan Amiral Nelson ani bir baskınla kaçabilen dört gemi dışındaki tüm Fransız donanmasını yok eder. Napolyon'un Mısır seferi, Rusya'yı endişelendirmiş ve İngiltere 1798'de Rusya ile 1799'da Osmanlı ile antlaşma yaparak tarihte ilk defa Rus donanması boğazlardan geçmiş ve Osmanlı ile birlikte Yedi Adayı zapt etmişti. Bu gelişimler sürerken, Fransa'nın iç işlerinde sorunlar oluşmuş ve ardından İngiltere yeni bir koalisyon kurmuş ve bu koalisyona Rusya ve Osmanlı'nın yanı sıra Avusturya'da yeniden dâhil olmuştu. Hükümet darbesini tamamlayan Napolyon, artık iktidarı eline alır ve İngiltere ile Avusturya'dan gelen barış teklifini geri çevirerek Avusturya'yı mağlup eder. Böylece Avusturya koalisyondan çekilmiş olur. Koalisyondan kopan bu ilk halka neticesinde, Rusya'nın Yedi Adalar'dan çıkmak istememesi, İngiltere'nin de Hindistan'a giden yollar üzerindeki Mısır'dan ayrılmak istememesi bu iki devlet ile Osmanlı'nın arası açılmış oldu. Bozulan koalisyon neticesinde, İngiltere birçok sömürgesini yitirmiş ve Fransa'da topraklarını genişletmişti. İngiltere, Fransa ile antlaşmaya mecbur oldu ve 27 Mart 1802 de Amiens Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın Osmanlı Devletini ilgilendiren maddelerine göre; Osmanlı toprakları savaş öncesi haline dönüyor ve barış antlaşmasını Osmanlı Devleti de imza etmiş sayılıyordu. Yine Mısır, Osmanlı toprağı olarak kabul ediliyordu.¹³

Napolyon kendisini 1804 yılında imparator ilan etmiştir. Fransa'nın; İngiltere'nin Ortadoğu ve Balkanlar'daki faaliyetlerinden rahatsız olan Rusya'ya Avusturya'nın da dâhil olması, Napolyon'a karşı yeni bir koalisyon oluştu. Napolyon, neticede Avrupa kıtasında hâkim oldu ve 1806'da Kıta Avrupa'sının İngiltere ile

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Alison, S. A., **History of the French Revolution**, Paris 1852.

¹³ Kinder, H., Hilgemann, W., **Dünya Tarihi Atlası**, C. 2 (Çev. Leyla Uslu), Ankara 2006, s. 298-303.

ticaretini yasakladı. İspanya, bu ablukayı delince, Napolyon harekete geçti. Fakat İspanya'da, Napolyon'a karşı milli bir hareket başladı. Bu ayaklanmalar kıta Avrupa'sında yaygınlaştı ve Almanya'da milli duygular canlandı. İşte Campo Formio ile başlayan Napolyon yükselişi, İspanya ayaklanması ile gerilemeye başlamış oldu.

İspanya ile başlayan ve Almanya, Prusya'ya ve ardından Avusturya'ya da yayılan ihtilalin hürriyet fikri, tüm Avrupa'yı sarar. Napolyon'un uyandırdığı milli duygular, ona karşı en etkili silah halini almıştı, İspanya'da başlayıp Avrupa'da yayılan milliyetçilik akımı, en çok İtalya ve Almanya'da tesir etmişti. Napolyon, bu iki ülkede ayrı ayrı bulunan devletçikleri birleştirerek onlarda milli birlik bilincini istemeden uyandırmış ve neticede bu iki devlet 1861 ve 1871 yıllarında birliklerini tamamlayarak Avrupa'daki güçler dengesinde rol aldılar.

Avrupa güçler dengesini değiştiren sürecin başlangıcı ve Napolyon hâkimiyetinin yıkılış süreci olarak tanımlanabilecek olan 1815 Viyana Kongresi, aslında Fransız İhtilali ile başlayan ve bu süreç neticesinde Avrupa –Fransa mücadelesine tanık olan, Napolyon'un Fransa kralı olması ile iyice karışan düzenin tekrardan tesis edilmesi için yapılan bir girişimdir.

Kongreye katılan devletlerin beklentileri birbirinden farklı idi: İngiltere sömürge yollarının güvenliğini, Avusturya ise Prusya ve Rusya'nın büyümesini engellemek, Rusya ise önce Polonya'yı ele geçirmek ardından Osmanlı'ya dönmek, Prusya ise hem Saksonya hem Ren bölgesine doğru genişlemek istiyordu.

Yenilmiş bir devletin temsilcisi olarak kongreye katılan Fransa temsilcisi Talleyrand, önce Avrupa'daki siyasi yapının Napolyon savaşlarından önceki meşru krallara iadesinin gerektiğini söyleyerek küçük krallıkları kendi safına çekti. Ardından Rusya'nın Varşova'yı ve Prusya'nın Saksonya'yı işgal etmesinden rahatsız olan İngiltere ve Avusturya'dan yana tavır takınarak, ittifak devletleri Rusya, Avusturya, İngiltere ve Prusya arasındaki ittifakı kırdı ve Viyana Kongre kararları Nihai Sened haline gelerek 9 Haziran 1815 te imza edildi.

Viyana Kongresi ile asıl amaç; Napolyon savaşları öncesi Avrupa'da var olan güçler dengesinin yeniden tesis edilmesiydi. Koalisyon devletleri bu amacın gerçekleşmesi ve menfaatlerine en uygun sonuç için mücadele etmişlerdir.

Avrupa'da dengeyi sağlamak amacı güden koalisyon devletleri, kongre sonrası Fransız ihtilalinin yaydığı özgürlük ve hürriyet fikirlerinin tüm Avrupa'yı sarmasıyla ve ardı ardına gelen ihtilallerin sorunlarıyla meşgul oldular. Napolyon'un tek bir Avrupa

hayali gerçek olamamış, Napolyon savaşları dönemine nazaran daha dengeli bir yapı ortaya çıkmış, ama Avrupa devletleri birbiriyle hiçte dostane olmayan ilişkiler içerisinde kendilerini bulmuşlardı. Neticede herkes Avrupa’da tek başına hükümdar olmak peşindeydi.¹⁴

Fransız İhtilalinin hürriyet ve demokrasi fikirleri neticesinde, birçok hanedan tahtını terk etmiş, asiller eski güçlerini yitirmiş ve yerlerine burjuvalar geçmişti. Savaşların verdiği maddi yıkımdan daha etkili olan bu durum, Avrupa’daki toplumsal yapıyı etkilemiş, savaşlar esnasında milletlere verilen özgürlük sözleri ve mutlaki rejimlerin son bulacağı vaadi sonuçsuz kalmış ve hatta asiller ve ayrıcalıklı sınıflar eski konumları elde etmişlerdi. İktidara gelen hükümetler ise otoritelerini tesis için, daha katı ve merkezi yönetim oluşturmuş, liberalizm ve hürriyet fikirlerine karşı sert tedbirlere başvurmuşlardır.

Almanlar, kongrede alınan kararlardan memnun değillerdi. Avusturya’ya komşu birleşmiş bir Almanya istemeyen Matternich, bu amacına ulaşmış ve Almanya dağınık halde bırakılmıştı. Müttefik güçler Napolyon’a karşı Alman halkına vaatler verdikleri halde, bunlar unutulup eski mutlakiyetçi krallar tekrar tahtlarına oturmuştu.

Yine Matternich’in birleşik bir İtalya istememesi nedeniyle, Viyana Kongresi ardından birleşemeyen İtalya dağınık halde bırakılmış, eski krallar tahtlarına geri dönmüş, Napolyon idaresinde hürriyeti tatmış olan İtalyan halkı Viyana Kongresi sonrası içerisinde buldukları durumdan memnun olmadıklarından İtalyan birliğini kurmak istiyorlardı.

1815 Viyana Kongresiyle, Avrupa’da kurulan düzen ile Avrupa’nın monarkları, Fransız İhtilalinin getirdiği hürriyet ve demokrasi fikirlerine karşı birlikte hareket edip, varlıklarını ve düzeni sürdürmek istemişlerdi. Bunu 1822 yılında Amerika’daki bağımsızlık hareketine kadar gerçekleştirmişler, ancak Avrupa’nın hemen her yerinde baş gösterecek olan ihtilalleri önleyememişlerdir. Napolyon savaşları ile hürriyet fikirleri ile tanışan toplumlar, 1815-1830 yılları arasında bu fikirleri tartışma imkanı bulmuşlar ve mutlakiyetçi yönetimlerden gelen baskılar nedeniyle de ayaklanmışlardır.

İhtilaller neticesinde, aynı zamanda Napolyon’a karşı oluşturulan ittifak dağılmış, batı blokunu İngiltere ve Fransa’nın, doğu blokunu Avusturya, Prusya ve Rusya’nın oluşturduğu bir yapı meydana gelmişti. Doğu bloku liberalizme karşı cephe almış ve mutlakiyetçiliği savunmuş, İngiltere ise liberalizme karşı müdahale edilmemesi

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Thomson, D., **Europe Since Napoleon**, London 1966, s. 79-461.

kararı almıştı. Avrupa'da liberalizm fikirlerinin yayılması, Napolyon'a karşı kurulmuş olan ittifakların saflarını da değiştirmiş oldu.

Avrupa Diplomasisi 1830 yılından 1848 yılına kadar mesaisinin büyük bölümünü Mehmet Ali Paşa isyanına ayırmak zorunda kalmışlardır. Çünkü Batı Akdeniz'deki bu asi Osmanlı valisinin ayaklanması, Avrupa devletleri için çeşitli menfaat çatışmalarını körüklemiş, bu meseleye dikkatlerini çekmişti. Dış mesele olarak önemini koruyan Mısır sorunu yanı sıra Avrupa toplumları hala 1815 ve 1830 hadiselerinin etkisinde kayınıyordu. 1830 ile güçlenen liberalizm fikri, 1848 ihtilallerinin de başlıca nedenleri arasındadır. Bu yıllarda sanayi inkılabı daha da hızla gelişme göstermiş, ekonomik anlamdaki gelişmeler toplumsal değişimi ve beraberinde yeni sorunları ve en nihayetinde bu sorunlara çözüm arayışlarını ve hoşnutsuzlukları getirmiştir.¹⁵ Tren yollarının yapımı, ekonomik fayda sağladığı gibi, haberlerin ve fikirlerin daha hızlı paylaşılması imkânını yaratmıştır. Ekonomik gelişme ile büyüyen şehirler ve burada kötü şartlarda çalışıp yaşayan işçi sınıfının teşekkülü sosyalizm fikirlerinin kaynağı olmuştur.

1830 ihtilalleri Rusya, Prusya ve Avusturya'yı birleştirici etki yaparken demokratik İngiltere ile liberal Fransa arasında Cezayir ve Mısır meseleleri sebebiyle oluşan sıkıntılar neticesinde Fransa, Avusturya saflarına kaymıştır.

1848 ihtilalleri ilk patlağı, yine Viyana Kongresinde çok parçalı bir halde bırakılan İsviçre'den gelmişti. Kantonlar arasında mevcut din farklılıkları da anlaşmazlığın nedeniydi ve ihtilalin çıkmasının da sebebi oldu. Katolikler muhafazakârlık, Protestanlar ise hürriyetçiliği temsil etmişler, bunun için ayaklanmışlardı. Katolik kantonlar, Avusturya ve Fransa'yı yardıma çağırırlar. Fransa bu çağrıya uymayınca, Avusturya İngiltere'den hareket bekler, fakat oda tepkisiz kalınca tek başına müdahaleyi göze alamaz. Ardından kantonlar birleşir ve liberal kantonlarla yapılan savaşı kaybederler. Böylece liberal bir anayasa ile ihtilal sonuçlanmış olur.

İsviçre'de bunlar yaşanırken, kendilerini dördüncü sınıf olarak adlandıran işçi sınıfı, Fransa'da 1830 devrimlerinin burjuva sınıfına yaradığını, kendilerinin çalışma saatleri, ücretleri ve sağlıksız çalışma şartları gibi sorunları çözülmemiş, göz ardı edilmişti. İşte bu yüzden Fransa'da gizli dernekler kurma yoluna giden işçiler, toplumun

---

¹⁵ Bu dönem hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hobsbawm, E., **Sermaye Çağı** (Çev. Bahadır Sina Şener) Ankara 1998.

her kesimini kapsayacak bir devrimin gerekli olduğunu düşünüyorlardı. Bu çerçevede sosyalist propaganda yapılırken, ılımlı cumhuriyetçiler ve muhafazakârlar da demokratik gelişmenin eksik kaldığı konusunda hemfikirdiler. Fransız Kralı Louis Pilippe ise bu yaklaşımlar karşısında işçilere karşı sert tutumlar içerisine girip, gazete çıkarmak için dahi ağır şartlar koyar. İşte kralın şiddet içeren tedbirleri ile geçen 1840-48 yılları ardından muhalefet de güçlenir. 22 Şubat 1848 de halk, silah dükkânlarını yağmalayıp sokaklara dökülüp reform çığlıkları atmaya başlayınca, işçiler ve radikal cumhuriyetçiler arasında Paris'te bir iç savaş başlar. Ölüler Paris sokaklarında dolaştırılır ve bu sefer yaşasın cumhuriyet sloganları atılır. İşçilerin Paris Belediyesini basması ile hükümet sosyalist tedbirler alır ve herkese iş bulmayı vaat eder ve böylece yüz bine yakın insan Paris'e gelir. Bu ortamdan ürken burjuvazi ise Paris'ten kaçır. Meydana gelen bu Kanlı çarpışmalar neticesinde, 1848 ihtilalleri Fransa'ya 'kuvvetler ayrılığı' ilkesini getirir. Yapılan seçimlerde, Fransa'nın başına Louis Napolyon geçer ve cumhurbaşkanı olur. Ardından muhalefeti bastırır ve kitleleri ardına alarak 2. imparatorluk dönemi olarak anılan süreç başlar ve kendisini 3. Napolyon ilan eder.

1815 sürecinde dağınık halde bırakılan İtalya'da, 1848 ihtilali, liberalizm hareketi olarak başlayıp, neticede bağımsızlık hareketine dönüşmüştü. Cenovalı Mazzini Genç İtalya örgütünü kurar ve İtalya' da 'tek devlet, tek millet' ideali için 'birlik için' çalışmalarına başlarlar. İlk hedef, Avusturya hakimiyetinden ülke topraklarını kurtarmaktı. Avusturya aleyhine başlayan gösterilerde, taş ve sopalarla askerlere saldıran halka Avusturya askerleri ateşle karşılık verince olaylar büyür. Bu olaylara tüm İtalya krallıkları da dahil olur. İtalya' da yaşanan bu gelişmelerin etkisiyle Avusturya'da karışır ve Matternich istifa eder. Üstelik bu arada Macarlar'da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Bunu fırsat bilen İtalyan gönüllü kuvvetleri saldırıya geçer ve neticede yenilirler. Andlaşma ile Venedik tekrar Avusturya'ya iade edilince, bunu duyan halkın tepkisinden çekinen paramento andlaşmayı onaylamadı. Ardından Fransa'da olaya müdahil olarak Roma'da ki ayaklanmaları bastırdı ve buradaki cumhuriyet sona erdi ve Papa tekrar yerine oturdu. İşte böylece 1848 ihtilalleri İtalya'da başarılı olamadı. Ama İtalyan milliyetçileri tecrübe kazanmış oldular ve neticede birliğin gerçekleştiği 1858 ayaklanmasında kullanacaklardı.

İtalya gibi, 1815 Viyana Kongresinde dağınık halde bırakılan Almanyada 36 devletten meydana gelen konfederasyon bulunuyordu. Kararların oy birliği ile alınabildiği bu yapıda, Avusturya'nın etkinliği büyüktü. Bu siyasi ayrılığa ek olarak,

Fransa'yı ve milliyetçilik fikirlerini sevmeyen, asillerin ayrıcalıklarına dokunulmasını istemeyen Kuzey Almanya ve konfederasyonu bir federasyona dönüştürmek isteyen Güney Almanya milliyetçileri bulunuyordu. Bu iki yaklaşımın ortak noktası ise ortak bir vatanın tesis edilmesi meselesiydi. Viyana'da Matternich'in istifasını duyan liberal ve anayasa taraftarı Berlin halkı, ayaklanıp askerler ile çatışmalara başlar ve kraldan parlamento sözü alan halk dağılır. Seçimlerin ardından parlamento toplanır ve anayasa çalışmalarına başlanır. Buna göre, merkezde bir imparator ile iki meclis bulunacak ve imparatoru da meclis tayin edecekti. Meclis Prusya Kralı IV. Frederick Wilhelm'i Almanya Kralı seçti. Fakat Wilhelm Alman Kralı tacını reddetti. Bunda Avusturya'nın yolladığı notanın etkisi büyüktü. Notada bu meclisin ve anayasanın 1815 düzenine yani 1815 Germen Konfederasyonu Anayasasına aykırı olduğu yazılıydı. Bu sebepten meclis dağıldı. Bu teşebbüsten Prusya, artık Alman birliğinin kurulması için, her şeyden önce Avusturya ile mücadele edilmesi lazım geldiğini anlamış bulunuyordu.

1815 düzeni ile Avrupada monarkların düzeninin devamını sağlamayı amaç edinen Avusturya; İtalya, Almanya ve Macaristan'da meydana gelen ihtilallerden en çok etkilenen devletlerden biri olmuştur. Matternich daha 1815'ten itibaren milliyetçilik ve demokrasi fikirlerine sert bir şekilde karşı çıkmış, bu hareketleri tüm Avrupada önlemek istemişti. Çünkü bağımsızlığını kazanan halk olur ise Avusturya İmparatorluğunun en çok etkilenecek devletlerden biri olduğunu biliyordu. 1848 İhtilali imparatorluğun dağılma tehlikesi ile yüzleştiği bir dönem olmuştur.¹⁶ Matternich imparatorluk içerisindeki çok farklı unsurları Alman kültürü içerisinde eritmek ve oluşacak ayaklanmayı önlemek amacı ile sıkı tedbirler almıştı. Fransa'daki Şubat 1848 ihtilallerini duyan öğrenciler, sansürün kaldırılması için Viyana'da meclis binası önünde toplanırlar. Hükümet göstericiler üzerine asker sevk edince, halk istifa sloganları atmaya başlar ve 14 Mart 1848'de Matternich istifa etmek zorunda kalır ve Kral kurucu meclisin toplanmasını ister. Slavların çoğunlukta olduğu bu meclis, asillere ödediği vergileri ve asillerin haklarını kaldırdı. Viyana'da ki bu liberalleşme süreci esnasında, Macarların milli bağımsızlık ayaklanmaları dikkatleri oraya çevirdi. 13 Mart'ta Viyana halkının ayaklanması ile Matternich istifa edince kral Ferdinand Viyanalıların liberal isteklerine izin verdiği gibi ayaklanan ve bağımsızlık isteyen Macarlara'da bağımsızlıklarını verdi. 16 Mart 1848 de Macarlar bağımsız olunca imparatorluk

¹⁶ 1848 devrimi öncesi Avrupa'nın geçirdiği dönüşüm hakkında ayrıntılı bilgi için bkz Hobsbawm, E., **Devrim Çağı 1789-1848** (Çev. Bahadır Sina Şener), Ankara 1998, s. 161-332.

içerisindeki Slovenler ve Hırvatlar bu durumdan rahatsız oldular. Ardından Sırlar ve Çekler de hak taleplerinde bulunmaya başladılar. Matternich'in yerine başbakan olan Schwarzenberg, Macarlarla mücadele için onların bağımsızlığı için yemin etmiş olan Ferdinand yerine 21 Aralık 1848 de François Joseph geçince ilk iş olarak Macaristan'ı Avusturya'nın bir eyaleti ilan etti. Macarlara karşı duyulan güçlü nefret, Avusturya'nın en büyük yardımcısı idi ve bu sayede Slavlar, Ruslar ve hatta Almanlar, Macarlara karşı harekete geçiyorlardı. Böylece Macar sorununu halleden Avusturya, verdiği liberal hakları geri alıp, Macar milli hareketini de bastırılmış oldu. 1848 Avusturya ihtilali ile sadece geri gelmeyen şey asillerin ayrıcalıkları oldu.¹⁷

İhtilaller sırasında Osmanlı Devleti, Yunan bağımsızlık ayaklanmasından ve Mehmet Ali Paşa ayaklanmasından daha yeni çıkmış bulunuyordu. Macaristan'ın bağımsızlık ayaklanması, Eflak- Boğdan üzerinde etkili oldu ve halk bağımsızlık için ayaklandı. Hatta bir anayasa hazırlandı ve geçici meclis oluşturuldu. Hemen dibinde böyle milliyetçi ve ayrılıkçı bir yapı istemeyen Rusya, Eflak –Boğdan'ın Kuzeyini işgal etti. Burada Rusya'nın diğer bir amacı bölgeyi kontrol etmektir. Osmanlıda bölgenin güneyine girince, iki devlet bölgede var olacak milliyetçi ve ayrılıkçı unsurlara karşı hareket etmek üzere anlaştılar. Bu dönem ile birlikte, bölgede Osmanlı nüfuzu silinip, Rusya etkisi daha da artar hale geldi. Bu anlamda, 1848 ihtilallerinin Osmanlıya dolaylı olarak menfi etkisi, Eflak- Boğdan vasıtasıyla olmuştur.

1848 ihtilalinin Osmanlı'ya bir diğer etkisi, Macarların bağımsızlık süreci olmuştur. Avusturya'ya verilene kadar ırk olarak Türk olmaları sebebiyle Osmanlı'nın ilgisinin olduğu Macarlar, bağımsızlık sürecinde kendilerine destek için gelen Polonyalı milliyetçilerin, olaya Rusların müdahalesi sonucu Osmanlı'ya sığınmak zorunda kalmaları sonrası meydana gelen diplomatik sıkıntılar da sayılabilir. Avusturya ve Rusya, Osmanlıya kaçan Macar ve Polonyalıların iadesini talep etmiş ve fakat olumsuz yanıt almışlardı. Çeşitli ultimatolar neticesinde sıkıntıya düşen Osmanlı, bu mültecilere Müslüman olmalarını teklif eder ve çoğu da kabul eder. Ardından bunlara Osmanlı ordusunda yüksek rütbeler verilmesi Avusturya ve Rusya'yı daha da çok kızdırdı. Osmanlı'nın bu davranışı Fransa, İngiltere ve hatta Amerika'da bile büyük gösterilerek düzenlenerek desteklendi. Neticede Rus Çarı ile görüşülüp Müslüman olan Rus uyruklu mültecilerin Osmanlıda kalması, Müslüman olmayanların ülkelerine dönmesi ve canlarının korunma garantisi verilmesi ile mesele çözümlenmiş oldu.

---

¹⁷ Sander, O., *age.*, s. 134-142.

Avrupa’da Fransız ihtilali ile meydana gelen ve Fransa’nın sisteme hakim olmak üzere yürüttüğü siyaset ve bunu önlemek üzere kurulan ittifaklar ve bu ittifaklar içerisinde meydana gelen çeşitli menfaat ilişkilerinin ardından hemen tüm Avrupa devletlerinde baş gösteren liberal ve milliyetçi ayaklanmalar, çeşitli sorunlara neden olmuştu. Fransa’yı mağlup eden koalisyon devletleri, monarşik yapının devamı için yaptıkları düzenlemeler ile İtalya ve Almanya’yı çok parçalı bir halde tutmak istemişlerdi. Amaçladıkları durumun aksine parçalara ayırdıkları bu ülke halkları, milli birliklerini tesis etmek üzere harekete geçmişlerdi. Bu ilk başta Fransa’da vuku bulan ihtilalden esinlenerek bazı haklara sahip olmak amaçlı iken, sonrasında yaşanan

gelişmeler neticesinde milli birlik amacını taşıyan hareketler halini almıştı. Bu doğrultuda milli birliğini ilk olarak tamamlayan İtalya (1861) ve ardından Almanya (1871) uluslararası sisteme yeni unsurlar olarak dahil olmuşlardır. Bu iki yeni aktör, çok kısa zamanda Avrupa güçler dengesine etki eder olmuşlar, böylece klasik Avrupa güçler dengesi ve bu denge içerisinde var olan liderlik mücadelesi tarafları değişmişti.

Klasik ulus devletinin inşası süreci olarak kabul edilen 1648 Westphalia Barış Andlaşması ile başlayıp, 1789 Fransız İhtilaline kadar süren bu denge döneminde, sisteme hakim olmak isteyen Fransa ve buna karşı diğer Avrupa devletleri tarafında yer alarak denge politikası yürüten İngiltere ile Fransa arasındaki menfaat çatışmaları, 1789 Fransız ihtilali sonrası da sürmüştür. Fransa’nın sisteme hakim olmak arzusu ile yaptığı hamlelerle dolu olan bu iki dönem, ardından 1815 Viyana Kongresi ile yeniden tanzim edilen ve Fransız İhtilalinin ve Napolyon savaşlarının getirdiği feodalite karşıtı, liberal ve demokratik isteklerin önünü kesmek üzere tasarlanmış Avrupa Ahengi Sistemi ile göreceli olarak daha durgun ve istikrarlı bir dönem başlamıştı. Ahenkten anlaşılacak olan şey ise Avrupa monarklarının milliyetçilik ve bağımsızlık taraftarı hareketlere karşı birlikte hareket etmeleriydi.

1815 ve 1870 yılları arasındaki bu geçiş döneminde Avrupa toplumlarında Fransız ihtilalinin Napolyon savaşları ile yayılan fikirleri ve bu fikirler doğrultusunda meydana gelen huzursuzluklar ve ardından 1830 ve 1848 ihtilalleri meydana gelmişti. İtalya ve Almanya’nın bağımsızlıklarını kazanmalarını takip eden süreçte ise Avrupa devletleri balkanlarda ve doğu Avrupa’da meydana gelen bağımsızlık hareketlerini öncekinin aksine engellemeye kalkışmayıp kendi çıkarları doğrultusunda desteklemişlerdir.

Sonunda, 28 Ocak 1871'de Fransa'yı da yenen Almanya, sisteme hakim olmak istemiş, fakat Napolyon Fransa'sı karşısında oluşturulan koalisyona benzer bir yapı, bu sefer Almanya'ya karşı oluşturulmuştu.¹⁸ Nitekim tarafların yer değiştirmesi ve sisteme yeni devletlerin dahil olması ile yaşanan süreçte, menfaat farklılıkları temelinde çeşitli ittifaklar kurulmuş ve dağılmış, sonunda 20. yy. başında yaşanmış olan Birinci Dünya Harbine kadar giden yol açılmıştır.

---

¹⁸ Armaoğlu, F., **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 158-380.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YETİŞTİĞİ ORTAM

1.1. Doğumu ve Tahsil Hayatı

1.1.1. Doğumu ve Ailesi

Mustafa Kemal, 1881’de, İstanbul’dan sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun ikinci büyük kenti olan Selanik’te dünyaya geldi. Mustafa Kemal’in doğduğu yıllardaki Selanik, pek çok devletin hâkim olmak istediği bir şehirdi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Selanik’e yayılmaya çalışıyordu. Ayrıca Yunanistan’ın kuzeye, Sırbistan’ın da güneye doğru genişlemek isterken hedeflerinde Selanik’i almak vardı. Diğer taraftan Bulgaristan’ın büyüme arzusu içerisinde Selanik’i de sınırlarına katmak önemli bir hedef olarak yer almaktaydı. Selanik’i de sınırlarının içinde bulunduran Makedonya’nın dağlarındaki Sırp, Rum ve Bulgar çetelerinin varlığı Osmanlı Devleti’nin bölgedeki otoritesine önemli ölçüde zarar vermekteydi. Ancak bu bölgeye ve olaylara farklı hatta olumlu bir perspektiften bakıldığında ise; ekonomik gücün hemen hemen tamamen gayrimüslimlerin elinde bulunduğu, Makedonya şehirlerinde doğan Müslüman Türk çocuklarında, çok erken yaşta vatan ve millet duyguları pekişmekteydi.¹

Mustafa Kemal’in babası Ali Rıza Efendi, annesi Zübeyde Hanımdır. Ali Rıza Efendi; Aydın Söke taraflarından gelen, Kırmızı Hafız Efendi diye tanınan ve Ahmet Efendi olarak bilinen bir din adamının oğludur. Nitekim Mustafa’ya ismini dualarla o vermiştir². Ali Rıza Efendi Evkaf Kâtipliğinde memur olarak çalışmış³, 1876 yılında Osmanlı Rus Harbi nedeni ile Selanik’te kurulan gönüllülerden oluşan “Asakir-i Milliye” taburuna katılmış ve üsteğmen olmuştur.⁴ Mustafa Kemal doğduğunda Ali Rıza Efendi gümrükte memur olarak çalışmaktaydı.⁵ Annesi Zübeyde Hanım Sofuzade ailesinden Feyzullah Ağa’nın kızıdır. Feyzullah Ağa Selanik doğumlu olup ailesi Selanik’e Sarıgöl Nahiye’sinden 130 yıl kadar evvel gelmiştir. 16 köyden ibaret olan Sarıgöl Nahiyesi, Makedonya ve Teselya’nın fethinden sonra Konya civarı ahalisinden, Osmanlı Devleti’nin sevk ve iskân ettiği Türk ahalidendirler. Böylece Atatürk’ün

¹ Atay, F. R., **Çankaya**, C.I, İstanbul, 1999, s. 11.

² Aydemir, Ş. S., **Tek Adam**, C. I., İstanbul, 1999, s. 30.

³ İnan, A., **Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları**, İstanbul, 1999, s. 1.

⁴ Bayur, Y. H., **Atatürk Hayatı ve Eserleri**, Ankara, 1997, s. 7.

⁵ İnan, A., **Mustafa Kemal Atatürk’ten Yazdıklarım**, İstanbul, 1999, s. 3.

annesinin soyunun da Anadolu'dan göçmüş Türk ailesinden olduğu kanısına ulaşmak mümkündür.⁶

Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım 1870 yılında evlendiklerinde Zübeyde Hanım'ın annesi bu evliliğe karşı çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni ise Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım arasında 20 yaş fark olmasıdır. Ancak Dayı Hüseyin Bey'in müdahalesi ile sıkıntı çözülür ve evlilik gerçekleşir. Makbule Hanım'ın anılarına⁷ göre evlendikleri vakit Zübeyde Hanım 14, Ali Rıza Efendi ise 32 yaşlarında imişler. Bu evlilik neticesinde, önce Fatma adını verdikleri bir kızları ardından da Ahmet ve Ömer adında iki erkek çocukları olmuştur.

Mustafa, Fatma, Ahmet ve Ömer adlı kardeşlerinden sonra dördüncü çocuk olarak dünyaya gelmiştir. Ancak o doğduğu vakit üç kardeşi de vefat etmişti. Doğduğu ev Selanik İslahiye Caddesi'nde Sanayi Mektebi karşısındaki üç katlı pembe konaktır.⁸ Bu eve geçmeleri ise Ali Rıza Efendi'nin gümrükteki memuriyetinden ayrılıp Selanik'te Cafer Bey isimli bir tüccarla ortak olarak kerestecilik işine girmesi sonrası olmuştur. Ev üç katlı olup, yan yana biri haremlik biri selamlık olmak üzere iki kısımdır. Bu evde Zübeyde Hanım'a yardımcı olması için Ali Rıza Efendi, Üftade (zenci bir kadın) isimli yardımcı ve Zübeyde Hanım'ın sütünün az gelmesi sebebi ile Ümmiye isimli bir sütanne de tutmuştu.⁹

Mustafa'nın doğum tarihi konusunda ise çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Atatürk'ün doğum tarihini bizlere aktaran Afet İnan'a göre Atatürk, 1881 yılının bahar ayında Selanik'te Ahmet Subaşı Mahallesi'nde pembe evde dünyaya gelmişti¹⁰. Şevket Süreyya Aydemir'e göre ise Zübeyde Hanım'ın vefatından az önce E. B. Şapolyo'ya

⁶ Zübeyde Hanım'ın ataları Konya – Karaman'dan Rumeli'ye gelen ve bundan dolayı da Rumeli'deki diğer Yörük gruplarından farklı olarak "Konyarlar" adıyla anılan Yörüklerdendi. Konyarlar, Konya-Karaman'dan Fatih Sultan Mehmet döneminde, 1466'da Karamanoğulları etkisiz hale getirildikten sonra, Rumeli'ye göçülerek iskan edilmişlerdi. Zübeyde Hanım'ın ataları önce Konya Karaman'dan alınarak Batı Makedonya'daki Vodin İlçesi'nin batısındaki Sarıgöl bucağına getirilmişler, daha sonra ise Selanik dolaylarına yerleşmişlerdi. Bkz. Meydan, S., **Beyaz Kule (Hürriyet Savaşlarının Mabedi)**, İstanbul, 2004, s. 37-38. Atatürk'ün baba soyunun geldiği "Kocacık Yörükleri" Koca Hamza Yörükleri'dir. "Naldöken Yörükleri" ise ikinci şekil isim alan gruplardandır. Çünkü onlar, nal dökme sanatı ve işinde temayüz etmişlerdir. Naldöken Yörüklerine XV. yüzyılda "Yörükkan-ı Nalbant Doğan" da denilmekteydi. Aynı şekilde kayıtlarda "Yay Döken Yörükleri" de vardır. Bunlar, Anadolu'da da aynı isimle anılıyorlardı. "Selanik" "Ofçabolu" ve "Vize" Yörükleri ise yoğun olarak yaşadıkları merkezlerin isimleri ile anılmıştır ki, coğrafi bir isimlendirmedir. Bu Yörük grupları içinde o bölgede yaşayan, Konyarlar, Kocacıklar vb. gibi Yörük grupları da bulunmaktadır. Bkz. Güler, A., **Sarı Paşa İnsan Atatürk**, İstanbul, 2006, s. 50-51.

⁷ Atadan, M., "Büyük Kardeşim Atatürk", **Yeni İstanbul Gazetesi**, Kasım 1952 -22 Mart 1953.

⁸ Atay, F. R., **age.**, s. 4.

⁹ Aydemir, Ş. S., **age.**, s. 38-39.

¹⁰ İnan, A., **Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, s. 2

vermiş olduğu tarih doğrultusunda Mustafa'yı Erbain soğukları devam ederken 23 Kânunuevvel 1296 tarihinde dünyaya getirmiştir. Bu tarihten yola çıkan Ş. S. Aydemir Atatürk'ün doğum tarihi olarak 4 Ocak 1881¹¹ tarihini belirtmiştir. Bu konuda diğer bir malumat ise Ali Fuat Cebesoy tarafından nakledilmektedir. Atatürk'ün yaşı konusunda Zübeyde Hanım'la konuşan Ali Fuat Bey bu olayı Zübeyde Hanım'ın, kendisine şöyle anlattığını yazar¹²: *“Paşamın doğumunu evimizde bulunan iki Kur'an'dan birisinin içine Ali Rıza Bey kaydetmişti. Zevcim vefat ettiği vakit ise Kur'an'lardan sadece birisi başucunda bulunuyordu ve içinde de herhangi bir kayıt yoktu. Belki de Kelam-ı Kadime devam ettiği camideki hocalardan birisine hediye etmiş olacak.”* Buradan anlaşıldığı üzere Zübeyde Hanım kesin bir tarihten bahsetmez fakat Şapolyo'ya anlattığı olayda gün, ay ve yıldan bahseder. Burada dikkat edilmesi lazım gelen husus, zamanın adetlerine daha uygun olarak, doğum tarihlerinin bir kâğıda not düşülerek Kur'an içine konulmasının gerçeğe daha yakın olmasıdır. Atatürk'ün kesin doğum tarihinin belirlenmesi konusunda yapılan bu tartışmalardan sonra 19 Mayıs 1881 gününün doğum günü olarak kabul edilmesi vardır. Nitekim Afet İnan Atatürk'ün Mayıs ayında doğduğunu söyler ve ekler.¹³ *“Mustafa Kemal'in doğum günü ya hiç yazılmaz ya da yanlış olarak bir sonbahar ayı olarak gösterilir. Hâlbuki kendisinden işittiğime göre, bir ilkbaharda doğmuş olduğunu, hatta bunun Mayıs ayına tesadüf ettiğini söylerdi.”* Afet İnan ayrıca bu konu ile alakalı olarak bir başka olayı da nakleder: Bir gün Cumhurbaşkanlığı umumi kâtibi Hasan Rıza Soyak Atatürk'e bir evrak getirmiş, bu yazıda ondan doğum tarihinin bildirilmesi rica ediliyordu¹⁴. Atatürk düşünmüş, ancak bu günü kendisinde tam olarak hatırlayamamıştı. Fakat annesinden işittiğine göre bir bahar mevsiminde doğmuş olduğunu hatırlardı. Ay ve gün için ise: *“bu bir 19 Mayıs günü niçin olmasın?”* dedi. Bu çerçevede bir başka örnek ise 19 Mayıs 1932'de Reşit Saffet Atabinen, Atatürk'e *“doğum gününüzü kutlarım”* diye bir telgraf çekmiş ve bu Atatürk'ün çok hoşuna gitmişti. Yine 19 Mayıs tarihi ile alakalı diğer bir örnek ise ilk kongresi sırasında Aydın Halkevi'nin; Tarih, Dil, Edebiyat Komitesinin bir 'Gazi Günü' kabul etmek isteğini söyleyip Atatürk'e doğum gününü sormaları neticesinde Atatürk; *“bana onu sormayınız, bende bilmiyorum, fakat Samsun'a çıktığım günü gazi günü*

¹¹ Aydemir, Ş. S., *age.*, s. 17.

¹² Cebesoy, A. F., *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul, 1999, s. 21.

¹³ İnan, A., *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara, 1984, s. 7-8.

¹⁴ Eroğlu, H., *Atatürk, Hayatı ve Üstün Kişiliği*, Ankara, 1994, s. 291-292.

yapınız” demişti¹⁵. Atatürk’ün doğum günü ile alakalı bu tartışmalar genel anlamda birkaç aylık dönem üzerinde geçmektedir.

Atatürk doğduğunda nasıl bir dünyaya gözlerini açtığını dönemin tarihçilerinden birisi şöyle kaleme alır: “Osmanlı, 1871-1877 kanlı/kinli Rus harbinde ağır bir bozguna uğramış, Şıpka ve Plevne gibi geçmişi hatırlatan kahramanlık destanlarına rağmen o güne kadar elinde tuttuğu Romanya dahil Balkanlar’da ve de doğuda büyük toprak kayıplarına uğramıştır. Donanması yok olmuştur. Rus orduları Ayastefanos (Yeşilköy) önlerine kadar gelmiş, Rus başkumandanı Grad Dük Nikola dürbünüyle izlediği Ayasofya’nın Salib’e dönüşü töreninin tarihini tespitlemiştir. İstanbul, her an düşebilme felaketiyle karşı karşıyadır. Padişah Sultan Hamit, Kıbrıs’ı Viktorya devrinin haşmeti içindeki İngiltere’ye emanet etme karşılığında Londra’nın müdahalesini sağlamış, yenilmez kudretteki İngiliz donanması İstanbul limanına demirlemişti. Ruslarla Ayastefanos Mütarekesi imzalanmış, Osmanlı başkenti kurtulmuştur. Ama bu ağır bozgunların bedeli devlet ve millet omuzlarında taşınması zor yüküdür.

Yunanistan-Sırbistan-Karadağ devletten ayrılmış, tam müstakil olmuşlardır. Bulgaristan, Şark-i Rumeli Prensiği adı altında, yarı kopmuş duruma gelmiştir. Kapitülasyonlar, Duyun-u Umumiye (Devlet borçları) yönetimiyle ülkenin kaderine egemendir. İşte Mustafa Kemal, Balkanlar’da elimizde kalan son beldelerin pırlantası sayılan Selanik’te, bu şartlardaki ülkenin bir evladı olarak gözlerini hayata açmıştır. Ve de bu çöküşe yüreği burkularak şahit milyonlarca insandan birisi olarak, yaratacağı mucizenin ümitsiz havasını teneffüs ederek yetişmiştir.”¹⁶

1.1.2. Okula Başlaması

Mustafa Kemal doğum gününü tam olarak bilmese de çocukluğu ile ilgili anılarını hatırlamaktadır. Ahmet Emin’e vermiş olduğu mülakatta Atatürk; *“Çocukluğuma ait hatırladığım ilk şey mektebe gitme hadisesidir. Bu sebepten annemle babam arasında şiddetli mücadele vardı. Annem ilahilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Rüsümatta memur olan babam ise yeni açılan ve yeni tarzda eğitim veren Şemsi Efendi Mektebi’ne gitmemi istiyordu. Neticede babam işi ustalıkla halletti; alışılmış törenle mahalle mektebine başladım ve birkaç gün sonra*

¹⁵ Bayur, Y. H., **age.**, s. 7.

¹⁶ Kutay, C., **Atatürk Olmasaydı**, İstanbul, 1993, s. 6.

Şemsi Efendi Mektebine kaydedildim"¹⁷. İşte ilköğrenimine Şemsi Efendi İlkokulu'nda 1886-1887 yıllarında böyle başlayan M. Kemal mektebi bitiremeden 1893 Kasım ayının ikinci haftası babasını kaybeder¹⁸ ve kardeşleri Makbule ve Naciye ile birlikte öksüz kalarak annesi Zübeyde Hanım ile Selanik'e birkaç saat uzaklıktaki Langaza Çiftliği'nde kâhyalık yapan dayısı Hüseyin Ağa'nın yanına yerleşirler¹⁹. Çiftlik hayatında dayısı Mustafa'ya çeşitli görevler vermiş; bu işlerin başında kardeşi Makbule ile birlikte tarlanın ortasında bir kulübede bekleyip, kargaları bakliyat tarlalarından uzak tutmak geliyordu. Mustafa köy hayatına alışmıştır, ancak onun eğitim hayatından uzak kalmış olması annesini endişelendirir. Bir süre çiftliğe yakın bir yerde bulunan kilisede Hristiyan çocukları ile bir okula devam eder, fakat buradan memnun olmaz. Ardından çiftlikte bulunan Kâtip Arnavut Kamil Efendi'den²⁰ ders almaya başlar ancak Mustafa bu hocayı da beğenmez²¹. Langaza'da 5-6 ay kadar²² bulduktan sonra artık Mustafa'nın Selanik'te tekrar eğitime devam etmesi lazım geldiğini düşünen annesi onu Selanik'te bulunan teyzesinin (Fatma Hanım²³) yanına gönderir.²⁴ Atatürk bu dönem hakkında konuşurken, Selanik'te halası Emine Hanım'ın²⁵ yanına gittiğini de nakletmiş, fakat burada da rahat etmemiştir. Bu gelişmelerin sonrasında annesi Zübeyde Hanım'da Selanik'e geri döner²⁶. Mustafa burada Hacı Şükrü Efendi²⁷ Mülkiye Rüştüyesi'nde halasının kocası ve gümrük memuru olan Evronoszade Muhsin Bey'in yardımları ile²⁸ ortaöğretime 1893 yılında başlar.²⁹ Bu okulda aynı zamanda müdür yardımcısı olan matematik öğretmeni Kaymak Hafız Hüseyin Efendi'den tüm öğrenciler gibi Mustafa da çekinirmiş. Bir gün okulda çıkan karışıklığın müsebbibi³⁰ olarak Mustafa'yı yakalayan Kaymak Hafız onu kanlar içerisinde bırakıncaya kadar dövmüştü. Bu olaydan çok etkilenen Mustafa günlerce okula gitmemiş ve zaten okuması taraftarı olmayan babaannesinin de isteği ile bu okuldan alınmıştı.³¹

¹⁷ **Vakit Gazetesi, 10 Ocak 1922.**

¹⁸ Aydemir, Ş. S., *age.*, s. 46.

¹⁹ Atay, F. R., *age.*, s. 6.

²⁰ Cebesoy, A. F., *age.*, s. 23.

²¹ Aydemir, Ş. S., *age.*, s. 48.

²² **Vakit Gazetesi, 10 Ocak 1922.**

²³ Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususi Şahsiyetleri*, Ankara, 1955, s. 10-11.

²⁴ **Vakit Gazetesi, 10 Ocak 1922.**

²⁵ Cebesoy, A. F., *age.*, s. 23.

²⁶ Aydemir, Ş. S., *age.*, s. 49.

²⁷ Kılıç Ali, *age.*, s. 10-11.

²⁸ **Vakit Gazetesi, 10 Ocak 1922.**

²⁹ Aydemir, Ş. S., *age.*, s. 12.

³⁰ **Vakit Gazetesi, 10 Ocak 1922.**

³¹ Aydemir, Ş. S., *age.*, s. 51.

1.1.3. Askeri Rüştüyeye Başlaması

Mülkiye Rüştüye'sinden Kaymak Hafız Efendi'den yediği dayak neticesinde ayrıldıktan sonra³² aile içerisinde *okusun mu? okumasın mı?* tartışması sürerken Mustafa kararını çoktan vermişti; asker olacaktı. Bu kararında komşusu Binbaşı Kadir Bey'in Askeri Rüştüye'ye giden oğlu Ahmet Bey'i mektep elbisesi ile görmesi ve buna imrenmesi etkili olmuştu.³³ Fakat anne Zübeyde Hanım Mustafa'nın bu arzusunu duyunca karşı çıkar çünkü oğlunun, babasının olamadığı kadar iyi bir tüccar olmasını istiyordu.³⁴ Fakat Mustafa annesinin bilgisi dışında 1894 yılında Selanik Askeri Rüştüyesi'ne girer³⁵. Mustafa'nın sınavdaki başarısı onun dört yıllık Rüştüye'nin üçüncü sınıfından başlamasını sağlar³⁶. Mustafa böylece annesine bir emrivaki yapmış ve Zübeyde Hanım da bu durumu kabullenmek zorunda kalmıştı³⁷. Bu durumu anlatan Makbule Atadan³⁸; babası Ali Rıza Efendi'nin 1877 savaşında gönüllü olarak katıldığı taburdan aldığı kılıcı Mustafa doğduğu vakit beşiğine astığını, Mustafa'nın bu kılıç ile oynayarak büyüdüğünü ve kılıca daima saygı gösterdiğini ifade eder. Askeri Rüştüye meselesi hakkında annesini ikna etmek isteyen Mustafa, bu kılıcı; *“bunun tek anlamı olabilir babam da benim asker olmamı isterdi”* diyerek kullanır.³⁹

Selanik Askeri Rüştüyesinde Mustafa en çok matematiğe merak sarmış ve kısa bir süre içerisinde derslerinin de üzerinde problemlerle ilgilenir olmuş. Bu konu ile alakalı olarak Atatürk; *“rüştüyede en çok riyaziyeye merak sardım. Öyle ki bize bu dersi veren hocalar kadar belki daha ziyade malumat sahibi oldum”* diye ekler⁴⁰. Onun bu alakasından hoşnut olan matematik öğretmeni Yüzbaşı Üsküplü Mustafa Efendi⁴¹ bir gün Mustafa'ya ; *“senin de adın Mustafa benim de arada bir fark olmalı, ne dersin senin adının sonuna bir de Kemal koyalım.”* demişti⁴². Mustafa'nın Selanik Askeri Rüştüyesi ile alakalı diğer bir anısı da Mustafa'nın daha o yaşlarda kendisine olan güvenini göstermesi bakımından dikkate değerdir: *“Hoca sert bir adamdı sınıfta birinci ikinci tanımyordu. Bir gün bize aranızda kim kendine güveniyorsa kalksın onları*

³² Cebesoy, A. F., *age.*, s. 33.

³³ Besleyici, H., *Atamız Atatürk*, İstanbul, 1980, s. 13.

³⁴ *Vakit Gazetesi*, 10 Ocak 1922

³⁵ İnan, A., *Mustafa Kemal'den Yazdıklarım*, s. 3.

³⁶ *Vakit Gazetesi*, 10 Ocak 1922.

³⁷ Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, İstanbul 1990, s. 26.

³⁸ Aydemir, Ş. S., *age.*, s. 55.

³⁹ Lord Kinross, *age.*, s. 26.

⁴⁰ Kasım Naci, *Gazinin Hayatı*, İstanbul, 1999, s. 14.

⁴¹ Cebesoy, A. F., *age.*, s. 24.

⁴² *Vakit Gazetesi*, 10 Ocak 1922.

*müzakereci yapacağım dedi. Evvela tereddüt ettim. Ayağa öyleleri kalktı ki ben kalkmamayı tercih ettim ve bunlardan birinin müzakeresi altına girdim. Fakat müzakerenin ortasında tahammülüm kalmadı. Ayağa kalkarak; ben bundan daha iyi yaparım dedim ve hoca beni müzakereci yaptı. Eski müzakereciyi de benim müzakerem altına verdi’.*⁴³

Rüştiye yıllarında Mustafa Kemal, yıllarca sürecek olan arkadaşlıklar da edindi. Bunlardan bazıları; Nuri Conker, Salih Bozok, Fuat Bulca idi. Mustafa Kemal Selanik Askeri Rüştiyesi’ni, 40 kişilik mevcudu olan sınıfta dördüncü olarak bitirir ve 15 yaşında 1896 yılında Manastır Askeri İdadisi’ne girer.⁴⁴

1.1.4. Zübeyde Hanım’ın İkinci Evliliği ve Mustafa Kemal'in Tepkisi

Mustafa ilkokula başladıktan sonra Ali Rıza Efendi’nin, kereste işleri bozulur ve ardından elinde kalan parası ile tuz işine girer.⁴⁵ Fakat bu sefer de işleri iyi gitmeyince iflas eder. Ticarete umduğunu bulamayan Ali Rıza Efendi tekrar memur olmaya teşebbüs eder ama memuriyete geri dönemez ve kendini içkiye verir. Ve ardından bağırsak veremine yakalanıp, üç yıl süren hastalık neticesinde de vefat etmiştir.⁴⁶ Böylece Zübeyde Hanım, çocukları Mustafa Kemal, Makbule ve de Naciye ile birlikte yalnız kalmıştı.

Mustafa Kemal, Selanik Askeri Rüştiyesi’nin son sınıfında iken Zübeyde Hanım, Teselya’nın Yunanistan’a terk edilişi sonrası, Teselya’nın merkezi Larisa’dan göç eden ve Reji İdaresinde çalışan Ragıp Efendi’nin kendisine talip olması neticesinde, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıyı gidermenin verdiği zorunlulukla ikinci evliliğini yapar.⁴⁷ Ragıp Efendi de Zübeyde Hanım gibi dul idi ve 2 kız 2 erkek çocuğu vardı. Ragıp Efendi çocukları ile birlikte eve iç güveysi olarak gelince, Mustafa Kemal bu hadiseyi içine sindiremez ve Horhor Mahallesi’nde bulunan halası Emine Hanım’ın evine yerleşir. Manastır İdadisine gidinceye kadar eve nadiren uğrar. Zübeyde Hanım’ın ikinci evliliği, Şevket Süreyya’ya göre; Atatürk’ün bilinçaltında bir komplekse, terk edilmişlik duygusuna, annesine ve ileride seveceği üvey babaya kine sebep olmuştu.⁴⁸ Mustafa Kemal, Ali Fuat Cebesoy’a Ragıp Efendi ile ilgili olarak “*Bana karşı çok*

⁴³ Kasım, N., *age.*, s. 15.

⁴⁴ Cebesoy, A. F., *age.*, s. 25.

⁴⁵ Aydemir, Ş. S., *age.*, s. 41.

⁴⁶ **Vakit Gazetesi, 10 Ocak 1922.**

⁴⁷ Coşkun, Ö. S., *age.*, s. 172.

⁴⁸ Bkz. Aydemir, Ş. S., *age.*, s. 62-63.

saygılı davranmış, büyük adam muamelesi etmiş, nazik bir insandı.” demiştir.

1.1.5. Manastır Askeri İdadisi Günleri

Mustafa Kemal, Selanik Askeri Rüştiyesi'nin son sınıfında öğrenci iken, hangi idadiye gitmeyi düşündüğünü soran Kurmay Hasan Bey'e İstanbul'a gitmek istediğini söyler. Hasan Bey'den; *“bundan vazgeçiniz oğlum, Manastır'a gidiniz, orada daha iyi yetişirsiniz”* cevabını alınca, İstanbul'a gitmek isteğinden vazgeçip, Manastır Askeri İdadisi'ne girer⁴⁹. Mustafa Kemal Selanik Askeri Rüştiyesi'nde iken ilerletmiş olduğu matematik bilgisi ile idadide de hiç zorluk çekmemiş ve hatta idadideki matematik dersleri pek kolayına gelmiştir. Ancak Fransızcada durum bunun tersi bir haldeymiş nitekim muallim, Mustafa Kemal ile çok meşgul olmayıp, acı ihtarlarda bulunmuştu⁵⁰. İşte bu sebepten Mustafa, Fransızca ile alakalı sıkıntısını gidermek için tatillerde Frerler⁵¹ okulunun açmış olduğu kurslara devam etmişti⁵². Neticede zamanla mektep derslerinden de ileri gitmiş, Fransızca'yı da öğrenmişti⁵³. Nitekim Mustafa Kemal daha sonra *“Fransızca adına ne biliyorsam Frerlerden öğrenmişimdir.”* demiştir. Az zamanda derslerinde gösterdiği başarılar neticesinde sınıfta çavuş olmuş ve artık öğretmen yokken sınıfta ders vermeye başlamıştır.⁵⁴

Manastır Askeri İdadisindeyken Mustafa'nın edebiyata olan merakı, Bursa İdadisinden kovularak Manastır Askeri İdadisine gelmiş olan Ömer Naci sayesinde başlamıştı⁵⁵. Ömer Naci, bir gün Mustafa'dan elinde olan kitapları göstermesini istemiş ve Mustafa'da okuduğu kitapları göstermiş, fakat Ömer Naci Mustafa'nın gösterdiği kitapların hiçbirini beğenmeyip, Mustafa'ya okuması için yeni kitaplar vermişti. İşte böylece; hocalarının bundan rahatsız olup Mustafa Kemal'i uyarmalarına neden olan, edebiyata ve şiire ilgisi başlamıştı. Bu olayı Mustafa Kemal şöyle anlatır: *“Eğer kitabet hocam Alay Emimi Mehmet Asım Efendi imdadıma yetişmeseydi bende şair olup çıkacaktım. Çünkü hevesim vardı. Asım Efendi bir gün beni çağırdı, bak oğlum Mustafa dedi. Şiiri falan bırak, bu iş senin iyi bir asker olmana engel olur. Diğer hocalarınla da konuştum onlarda benim gibi düşünüyorlar. Sen Naci'ye bakma o hayalperest bir*

⁴⁹ Cebesoy, A. F., *age.*, s. 26.

⁵⁰ **Vakit Gazetesi, 10 Ocak 1922**

⁵¹ Atay, F. R., *age.*, s. 8.

⁵² İnan, A., **Mustafa Kemal'den Yazdıklarım**, s. 13.

⁵³ **Vakit Gazetesi, 10 Ocak 1922**

⁵⁴ Lord Kinross, *age.*, s. 27.

⁵⁵ **Vakit gazetesi, 10 Ocak 1922.**

*çocuk. İleride belki iyi bir şair hatip olabilir fakat askerlik mesleğinde katiyen yükselemez. Hocamın ne kadar haklı olduğunu yıllar ispat etti, çok arzu ettiği halde Naci Erkan-ı Harb zabiti olamadı.”*⁵⁶

Mustafa Kemal'in tarihe olan merakının da başlangıç yılları bu döneme denk gelmektedir. Bu yıllarda, özellikle 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı ardından Manastır çevresindeki köyler Sırp ve Bulgar çeteleri tarafından sık sık basılmaktaydı. Böyle bir hava içerisinde Mustafa Kemal'in içine vatan kaygısı düştü. Milliyetçi bir tarih öğretmeni olan Manastır Askeri İdadisindeki tarih hocası Kolağası Mehmet Tevfik Bey sayesinde, Mustafa Kemal tarihe merak sarmış⁵⁷ ve Türk tarihini öğrenmeye başlamıştı. Mustafa Kemal İdadideki tarih hocasını yıllar sonra; “*Tevfik Bey'e minnet borcum var. Bana yeni ufuklar açtı.*” diyerek anmıştır.⁵⁸

Mustafa Kemal'in Manastır Askeri İdadisinde öğrenci bulunduğu yıllara ait, kaynağı bilinmese de, nakledilen bir hikâye bulunmaktadır. Bu hikâye Atatürk'ün manastırda öğrenci bulunduğu yıllarda, memleketin içerisinde bulunduğu durumu yansıtması açısından ilgi çekicidir. Özellikle Makedonya'da yaşanan iç karışıklıklar, okulda da grupların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Okuldaki en güçlü grup ise Selanikli öğrencilerin oluşturduğu grup olmuştur. Bu grubun önde gelenlerinden birisi de Mustafa Kemal olmuştur. Fakat Mustafa fiili olarak kavgalardan uzak durmuştur. Grubun kabadayı olarak ön plana çıkan kişisi Mehmet Ali adındaki arkadaşı olmuştur. Bir gece koğuştta uyurken eli bıçaklı bir talebe Mehmet Ali'yi öldürmeye gelmiş ve Mehmet Ali uyanarak birdenbire bıçağı elinden alıp çocuğı yere sermişti. Bu olaya şahit olan Mustafa Kemal; “*Koğuştta gece yarısı olan bu kanlı sahneden hala ürkerim. Mehmet Ali'yi gördükçe o geceyi hatırlarım.*” demiştir⁵⁹. Bu olayı kitabında anlatan Lord Kinros'a göre ise; Mustafa Kemal bu çetenin pek görünürde olmayan, olaylara karışmayan lideridir ve adı geçen olayda Mustafa Kemal'in son andaki müdahalesi ile arkadaşına uykuda iken, bıçakla saldırmak isteyen öğrenci etkisiz hale getirilmişti⁶⁰. Birbirini teyit eden bu hadisenin gerçekleşip gerçekleşmediğini ya da ne şekilde gerçekleştiğini bilemiyoruz. Bu iki yazar dışında, ne bu olayın kahramanlarının ne de kahramanlarından dinleyenlerin herhangi bir beyanı da bulunmamaktadır.

⁵⁶ Cebesoy, A. F., *age.*, s. 26.

⁵⁷ Atay, F. R., *age.*, s. 8.

⁵⁸ Cebesoy, A. F., *age.* s. 27.

⁵⁹ Coşar, Ö. S., *age.*, s. 230.

⁶⁰ Lord Kinross, *age.*, s. 28.

Mustafa Kemal'in Manastır Askeri İdadisine devam ederken yaşadığı ve "16 yaşındaydım, hayatımın en heyecanlı günlerini yaşadım. Yaşım küçük olmasına rağmen bu savaşa katılmayı çok istemiştim. Az daha gönüllü müfrezelerin arasına katılıp gidecektim"⁶¹ dediği olay da dikkate değerdir. Türk-Yunan 1897 savaşı münasebeti ile cepheye giden taburlar akın akın Manastır'dan geçiyordu. Talebeler arasında bir kaynaşma başlamış bunu sezen okul yönetimi tedbir almıştı. Fakat Mustafa Kemal bir arkadaşı ile birlikte Yunanlılarla harb için okuldan kaçır. Yunan hududunu aşarak Yunan topraklarında ilerlerken bir gece bir evin kapısının önüne gelirler. Tanımadığı bu evin kapısını çalarlar ve karanlıktan bir kadın çıkar. "Misafir kabul eder misiniz?" der, kadın bir şey söylemez ve içeri girip petrol lambasını alıp gelir, "Mustafa! Sen burada ne arıyorsun?" der. Bu kadın Selanik'te oturdukları vakit, annesinin tanıdığı Bulgar komşuları imiş ve Mustafa Kemal'i okuluna geri dönmesi için ikna etmiştir⁶². Olayı nakleden Şapolyo yine kaynak göstermez. Falih Rıfkı Atay'ın Atatürk'ün arkadaşlarına dayandırarak naklettiği şekle göre ise Mustafa Kemal katılacağı bir kıta ararken gece vakti bir kapı önüne gider, kadın Mustafa'yı tanır ve okuluna dönmesi için yine ikna eder.⁶³

Mustafa Kemal, gelişiminde önemli bir etkisi olan Manastır Askeri İdadisinden Kasım 1898 yılında mezun olur.⁶⁴ Ardından 13 Mart 1899'da Pangaltı'nda Harp Okuluna kaydolur.

1.1.6. Harbiye ve Harp Akademisi Günleri

Mustafa Kemal, Harbiye Mektebinde yüksek öğrenimine devam etmek için Selanik'ten vapurla İstanbul'a gelir. Bütün çocukluğu ve ilk gençlik yıllarının geçtiği Makedonya'dan ilk defa ayrılır. Mustafa Kemal'in yeni bir hayata katılacağı, kişiliği ve düşüncelerinin olgunlaşacağı Harp Okuluna girişi 13 Mart 1899'dur.

Mustafa Kemal'in Harbiye'deki arkadaşları, öncelikle Manastır İdadisinden gelenlerdir. Bunlar arasında; Ahmet Tevfik, Mustafa Nuri (Conker), Ali Fuat (Cebesoy), Kazım (Karabekir), Lütfi Müfit (Özdeş), Kazım (Özalp) ve Ali Fethi (Okyar) önde gelenlerdi.

⁶¹ Cebesoy, A. F., *age.*, s. 27.

⁶² Coşkun, Ö. S., *age.*, s. 212.

⁶³ Atay, F. R., *age.*, s. 9.

⁶⁴ Cebesoy, A. F., *age.*, s. 28.

Mustafa Kemal'in Harp Okulundaki öğretmenleri arasında, kişiliğini etkileyen ve onu hayata hazırlayanlar arasında Fransızca öğretmeni Necip Asım (Yazıksız) Bey, Talim öğretmeni Rahmi Paşa, Binbaşı Fazıl Bey ile Yüzbaşı Naci (İldeniz) Bey ilk sıradaydı.

Okul arkadaşlarının anlattıklarına göre; bu dönem, Harbiyeli Mustafa Kemal'in memleket meseleleri üzerindeki düşüncelerinin daha da olgunlaştığı dönemdir. En samimi arkadaşlarından Lütfi Müfit'e göre Harbiyeli Mustafa Kemal'in "Daha o zaman mektepteyken şuursuz, düşüncesiz, kötü bir idareye karşı, vicdan ve ruhundan fişkırان inkılâpçı düşünceleri kayda şayandır."

Hayri Paşa (Tırnovacık)'ya göre Mustafa, sınıfın en zeki talebesi ve yaşından beklenmeyen olgunlukta kuvvetli ikna kabiliyetine sahip bir öğrenciydi.

Harp Okulu eğitim ve öğretim dönemi Mustafa Kemal'in hem "vatan, millet, Türklük" fikirlerinin olgunlaşmasında, hem de batıya dönük "çağdaşlaşma düşüncelerinin" gelişmesinde önemli bir dönem olmuştur.

Mustafa Kemal'in Harp Okulundan Harp Akademisine gidiş tarihi 13 Mart 1902 olup, akademideki öğretmenleri arasında kendisini en çok etkileyenler Eski Osmanlı Seferleri Tarihi öğretmeni Ahmet Muhtar (Tümgeneral), Tabiye öğretmeni Nuri Bey (Kurmay Yarbay), Kurmay Yarbay Hasan Rıza Bey ve Kurmay Yarbay Fevzi Bey yer almaktadır.

Gerek kendisi gerek arkadaşlarından öğrenildiğine göre, Mustafa Kemal akademideki kültürel çalışmalara çok önem veriyordu. Gazete çıkarma işini Harbiyeden daha düzenli bir şekilde yürütüyor, konferans niteliğinde konuşmalar yapıyor ve bunların da metinlerini arkadaşlarına dağıtıyordu.⁶⁵

1.2. Kurmaylık Dönemi

1.2.1. Şam Günleri

Daha Harp Okulunda bulunduğu zaman, ülkenin içinde bulunduğu durumundan rahatsız olan Mustafa Kemal, arkadaşlarıyla vatanın gelmiş olduğu nokta ve sorunların nasıl çözülebileceği gibi konuları tartışıyor, hal çaresi arıyordu. Bu iş için öncelikle küçük çaplı bir örgüt kurmuş ardından da gazete çıkarmıştır.

Harp Akademisinden mezun olduktan sonra İstanbul'a yerleşmiş, karargâhtan görev verilmesini bekliyordu; bir yandan da boş durmayı sevmeyen yapısı, Harp

⁶⁵ Güler, A., **Dehanın Kodları**, İstanbul, 2010, s. 43-61.

Okulunda başladığı örgütlenme işine devam etmesini salık veriyordu. Mustafa Kemal, arkadaşlarıyla toplantılar düzenliyor, yapılabilecekleri tartışıyordu. Bu toplantılarda meşrutiyetin ilan edilmesi gerektiğini söylüyor, asıl meselenin meşrutiyetin ilanından sonra güçlü bir siyasi yapı kurabilmek olduğunu savunuyordu. Genelde arkadaş çevresi ise meşrutiyetin ilan edilmesinin ana mesele olduğunu ve gerisinin ondan sonra düşünülmesi gerektiğini savunuyordu. Bu düşüncesi daha o zamanlarda bile Mustafa Kemal'in çok yönlü düşünebilen güçlü bir kişilik olduğunu gösteriyordu. Arkadaşlarıyla düştüğü fikir ayrılığı, Mustafa Kemal'e hapis hayatı olarak geri dönecekti. Nitekim çok geçmeden arkadaşlarından biri Mustafa Kemal'i istibdat yönetimine jurnallemiştir. Bu hadise sebebiyle Mustafa Kemal bir süre hapishanede yatmıştır. Birkaç aylık hapishane hayatından sonra İstanbul'da sözü dinlenen Rıza Paşa sayesinde hapishaneden çıkabilmiştir.

Hapishaneden çıkmasından kısa bir süre sonra, yeni mezun bütün kurmay subayların 2. ve 3. Ordulara gönderilmesinin kararlaştırıldığı haberini almıştır. Aynı kararda, eğer subaylar gidecekleri yer konusunda anlaşılırsa kuraya gerek kalmayacağı da belirtilmişti. Mustafa Kemal ve arkadaşları da bu karar gereğince aralarında anlaşarak dilekçelerini karargâha verdiler. Fakat kendilerine verilen hakkı kullanan subaylar örgüt faaliyeti yapıyorlar gerekçesiyle cezalandırıldılar.⁶⁶

Aldıkları cezadan sonra Mustafa Kemal, kurmaylık stajı için 5 Şubat 1905'te Şam'da bulunan 5. Ordu'ya gönderilmiştir. 10 Şubat 1905'te Şam'a gitmek üzere İstanbul'dan hareket etmiştir. Bu yolculuk esnasında “*Bizim için hayat yeni başlıyor*” dediği söylenir. Gerçekten de Mustafa Kemal Şam'da örgüt kurma faaliyetine girişecekti. Çeşitli ırklara mensup (Türkler, Dürzîler ve Maruniler) insanların yaşadığı Suriye, bu grupların çatışmalarına sahne olmaktaydı. Mustafa Kemal'in atandığı 30. Alay bu çatışmaları durdurmakla görevliydi. Bağlı bulunduğu Bölük Havran'da çıkan Dürzi ayaklanmasını basturmaya gönderilirken, Mustafa Kemal kurmay olduğu için gönderilmek istenmemiştir. O ise buna karşı gelmiş ve bölüğünün bizzat başında bulunarak verilen görevi ifa etmeye gitmiştir. Bu görevi Mustafa Kemal'e Osmanlı egemenliğinin sarsılmakta olduğunu tekrar fark ettirmiştir. Gerek Arapların ayrılıkçı fikirleri gerekse de Türklerin hala Arapları üstün ırk gören fikirleri onda, yeni bir örgüt kurma fikrinin tekrar şekillenmesine zemin hazırlamıştır.⁶⁷ Mustafa Kemal anılarında

⁶⁶ Kasım, N., *age.*, s. 24, 27.

⁶⁷ Turan, Ş., *Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara, 2004, s. 79, 81.

örgüt kurma fikrinin tekrar nasıl doğduğunu şöyle anlatır: “*Beni Suriye’ye sürdüler. Şam’da bir süvari kıtasına staj yapmaya gönderilmiştim. Komutan Lütfi Bey’di. Kısa sürede dost olduk. Beni, tüccar Mustafa Bey’le tanıştırdı. Bu Bey, aydın fikirleri yüzünden istibdatça cezalandırılmış ve buraya sürülmüştü. Mustafa Bey’in dükkânında akşamları toplanıp vatanın selameti için neler yapabileceğimizi arkadaşlarla tartışmaya başladık.*”⁶⁸

Ayaklanmanın olduğu yerde şahit oldukları, asıl derdin halkı soymaktan başka bir şey olmadığını anlamasına yetmişti. Ordudaki subaylar bile bu işin içindeydi. Yalnız küçük bir subay grubu bunun dışındaydı. Mustafa Kemal de bu küçük grubun içine giriverdi. Bu ayaklanmanın bastırılması sırasında Mustafa Kemal, ordudaki bozulmaların boyutlarını yakından görme fırsatı yakalamıştı. Yağmanın, rüşvetin ne denli boyutlara ulaştığını görmesi açısından bu olay uyarıcı olmuştur. Halktan elde edilen paradan subaylara da pay dağıtılırken Mustafa Kemal’e de pay verilmek istendiğinde, Mustafa Kemal ile Müfit (Özdeş) arasında şöyle bir diyalog geçtiği söylenir:

“*M.K: Müfit! Sen bugünün mü adamı olmak istiyorsun; yoksa yarının mı adamı olmak istiyorsun?*

M.Ö: Elbette yarının adamı olmak isterim.

*M.K: Elbette o zaman parayı almazsın, ben de almadım ve almam!”*⁶⁹ Falih Rıfkı Atay ise aynı dönemlerden bahsederken bu konuya değinmemiştir. Atay, Mustafa Kemal’in staj görevi esnasında daima çalışmak ve başarılı olmak üzere bir hayat kurduğundan bahseder.⁷⁰

Mustafa Kemal, yukarıda bahsi geçen Mustafa Bey ile tanıştıktan sonra örgüt kurma fikrini hayata geçirme fırsatını yakalamıştı. Mustafa Bey, burada Vatan adlı bir dernek kurmuştu. Bu derneğin faaliyetlerine zamanla Mustafa Kemal, Müfit (Özdeş), Dr. Mahmut ve Lütfi Beyler de katılmışlardı. Toplantılarında inkılâp ve ihtilal fikirleri üzerinde saatlerce tartışıyorlardı. Bu toplantılar neticesinde “Vatan ve Hürriyet” adında bir örgüt de kurmuşlardır⁷¹.

Kurmuş oldukları örgütün Suriye’de şube açma faaliyetlerinde bulunmak üzere Mustafa Kemal, staj yapma bahanesiyle Beyrut, Yafa ve Kudüs’e gitmiştir. Bu iş için

⁶⁸ Atay, F. R., **Çankaya**, s. 51.

⁶⁹ İnan, A., “Vatan ve Hürriyet”, **Bellekten**, S. 2, Ankara, 1937, s. 289- 298.

⁷⁰ Atay, F. R., **age.**, s. 51.

⁷¹ Turan, Ş., **age.**, s. 83.

yoğun mesai harcamasına rağmen, örgütlenme çalışmaları istediği seviyeye ulaşamamıştır. Sadece Ali Fuat (Cebesoy)'un yardımlarıyla Beyrut'ta bir şube açılabilmiştir. Bu durum, Mustafa Kemal'e Suriye'de istedikleri örgütlenmenin mümkün olmadığını göstermiştir. Mustafa Kemal bu gerçeği anılarında şu şekilde ifade etmektedir: *“Makedonya’da bu işin daha kolay yapılacağını düşünüyordum. Ama resmi yollarla gitmem mümkün değildi. Çeşitli yollara başvurarak Selanik’e geçtim. Dört ay kadar Selanik’te kaldım. Örgütün bir şubesini kurmayı başardım.”*⁷²

Suriye’de örgütlenmenin imkânsızlığını gören Mustafa Kemal, Rumeli’ye geçmenin yollarını aramaya başlamıştır. Orduda görevinin değiştirilmesi için 1906 yılı içerisinde birçok teşebbüste bulunmuştur⁷³. Bu girişimlerinde müspet cevap alamayan Mustafa Kemal, ne olursa olsun Rumeli’ye geçmeyi kafasına koymuştu. Nitekim sahte kimlik düzenleyerek Mısır üzerinden İzmir’e geçti ve oradan da Selanik’e çıktı. Bu durumun bir askerin başına neler açabileceğinin farkındaydı. Gizli gelişi duyulursa başı ciddi şekilde belaya girebilirdi. Bu durumun gerçekleşmemesi için, dört aylık hava değişimi raporu almıştır⁷⁴. Vatanın selameti ile ilgili vatansever arkadaşlarıyla yapmış olduğu görüşmelerden sonra Suriye’ye dönmüştür.

Suriye’ye dönüşünden kısa bir süre sonra, 20 Haziran 1907’de kolağası rütbesine yükseltilmiştir. Suriye’de görev yaptığı birliğin komutanlığı, kolağası rütbesindeki bir subay için küçük bir rütbeydi. Bunu fırsat bilen Mustafa Kemal, Makedonya’da bir birliğe atanmak için Harbiye Nezaretine başvurmuştur. Başvurusu Harbiye Nezaretince uygun bulunarak 30 Ekim 1907’de Selanik’teki 3. Ordu Karargâhı’na atanmıştır. Mustafa Kemal, artık askerliğinin yanında siyasi meselelerde daha kolay müdahil olabileceği Rumeli’ye geçmenin yolunu bulmuştu. Mustafa Kemal, bu süreç içerisinde askerin siyasetten çekilmesini şiddetle savunacaktır. Bu fikir İstanbul’un İtilaf kuvvetlerince işgal edildiği zamana kadar devam edecektir.

1.2.2. Selanik Günleri

Selanik’e gelen Mustafa Kemal, arkadaşlarıyla toplanarak Vatan ve Hürriyet Cemiyeti’nin Selanik’te şubesini açma işine girişmiştir. Bu amaçla arkadaşı Hakkı Baha Pars’ın evinde, aralarında; Ömer Naci, Hüsrev Sami, Mustafa Necip’in de bulunduğu bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda Makedonya’nın tek başına kurtarılmasının

⁷² Kasım, N., *age.*, s. 29.

⁷³ Bayur, Y. H., *age.*, s. 18-23.

⁷⁴ Borak, S., *Atatürk*, İstanbul, 2004, s. 51.

yetmeyeceği, bütün Balkanların kurtarılması gerektiği vurgulanmıştır. Mustafa Kemal, “İstibdada karşı yalnız ihtilal ile cevap verilir” derken Ömer Naci’de “Hürriyet verilmez, ancak alınır!” diyerek heyecanını ortaya koymuştur. Toplantının sonunda Hüsrev Sami’nin belinden çıkardığı tabancaya ellerini koyarak yemin etmişlerdir.⁷⁵ Bu toplantıdan sonra Mustafa Kemal, “Vatan ve Hürriyet Cemiyeti”nin bir şubesini Selanik’te açmaya muvaffak olmuştu.

Mustafa Kemal Selanik’e geldiğinde, ayrılıkçı fikirlerin giderek güçlendiği Balkanlar’da yurtsever aydınlar, siyasi bir örgüt altında ciddi bir güç oluşturmuşlardı. Bu amaçla 1906 yılında “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti”ne girmişler ve Paris’teki Jön Türklerle ilişkiye geçmişlerdi. Sonunda da “İttihat ve Terakki Cemiyeti” adı altında birleşmişlerdi. “Vatan ve Hürriyet Cemiyeti” de kısa sürede İttihat ve Terakki Cemiyeti ile kaynaşmış ve 27 Eylül 1907’de iki cemiyet birleşmişti. Mustafa Kemal, bu birleşmenin olumlu sonuçlar doğuracağını düşünmekle birlikte, burada bulunan aydınların arasına yenilerinin katılmasının da etkisiyle kendisini dışlanmış hissetmekteydi. Bu durumun ortadan kalkması için Ali Fethi (Okyar)’nin aracılığı ile Şubat 1908’de gizli yeminini ederek 322 sıra numarasıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne üye olmuştur.⁷⁶ Bundan sonra Mustafa Kemal’in derdi Meşrutiyetin ilanından sonra ne olacağıdır. Zira Mustafa Kemal kaygılarını anılarında şu şekilde dile getirmiştir: “*Bu gizli cemiyet bir siyasi parti haline gelmelidir. İktidarı ele almalıdır. Şimdiden hazırlıklı ve programlı olmalıdır. Aksi takdirde ikinci meşrutiyet de ilki gibi iflas eder.*”⁷⁷ Mustafa Kemal, artık İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin toplantılarına katılmaya başlamıştı. Onun Osmanlı Devleti’nin geleceği ile ilgili fikirleri cemiyet içinde derin tartışmalara sebep olmuştur. Zira Mustafa Kemal, daha Şam’a giderken imparatorluğun çökmekte olduğunu görmüş, orada yaşayan milletlerle paylaşılması, Halep, Musul ve İskenderun hariç, Arap coğrafyasından çıkılması gerektiğini düşünmektedir. Devletin Türk unsurlara dayalı olarak yeniden şekillenmesi gerektiğini savunmaktadır.⁷⁸ Bu fikirler, Mustafa Kemal’in cemiyetin ileri gelenlerince tehlikeli olarak görülmesine zemin hazırlamıştır. Mustafa Kemal’in 31 Mart Vakası’ndan sonra cemiyetten kopuşunun zeminleri oluşmaya başlamıştı.

⁷⁵ İnan, A., “Mukaddes Tabanca”, **Bellekten**, S. 4, Ankara, 1937, s. 605-610.

⁷⁶ Turan, Ş., **age.**, s. 86.

⁷⁷ Atay, F. R., **age.**, s. 55.

⁷⁸ İnan, A., **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, s. 51-57.

Mustafa Kemal, Selanik'te geçirdiği bu dönemde akşamları sık sık gazinoya gider ve arkadaşlarıyla II. Meşrutiyet sonrası hakkında konuşurdu. Genç subaylarında buralara sıklıkla gelmesi Mustafa Kemal'in daha çok çaba sarf etmesine neden oluyordu.⁷⁹ Mustafa Kemal bu konuşmalarında meşrutiyetin yeterli olmayacağını, yeni Türkiye'nin kurulması için ihtilalin kaçınılmaz olduğu fikrini dile getiriyordu. Bu fikirlerini aynı zamanda Cemiyetin merkez komitesine de sık sık ifade etmiştir. Bu görüşler, merkez komitece aşırı bulunarak kabul görmemiştir.⁸⁰ Böyle olması Mustafa Kemal'in görüşlerinden döneceği anlamı taşımamaktadır. Zira arkadaşlarıyla yapmış olduğu toplantılardan birinde yapmış olduğu itiraz kararlılığını açıkça göstermektedir: *“Evet, inkılâp yapacağız. Bugüne kadar yapılandan daha fazlasını yapacağız. Birçok adam yerine birkaç kafa ile yetinebilirim. Mesela Kazım (Özalp)'i Harbiye Bakanı, Nuri (Conker)'i kumandan ve Ali Fethi (Okyar)'ı sefir yapacağım.” Sen ne olacaksın sorusuna da “sizleri o göreve getiren olacağım”⁸¹ demiştir.*

1.2.3. Abdülhamit Yönetimine Karşı Direniş ve Mustafa Kemal

Balkanlar'daki kaynamalar devam ederken, yurtsever aydınlar da boş durmuyordu. II. Abdülhamit'in istibdat yönetimi çatırdamaya başlamıştı. Artık meşrutiyetin ilan edileceği herkesin malumu bir hal almıştı. Bu durum için Mustafa Kemal'in tek çekincesi meşrutiyetin ilanından sonra cemiyetin bir programının olmaması idi. Zaten zaman da Mustafa Kemal'in ne kadar haklı olduğunu gösterecektir. Meşrutiyetin ilanına yaklaşılacak bu günlerde Mustafa Kemal Selanik'te bulunan 38. Piyade Alay Komutanı izne çıkınca, Kurmay Kolağası rütbesiyle Alay Komutan vekili yapıldı. Alayı teslim almaya geldiğinde, atının üzerinde askerlere *“merhaba asker!”* dedi. Bugüne değin böyle bir selamlaşma ile karşılaşmayan asker duraksadı. Daha sonra onlar da *“merhaba”* dedi. Bu olayla birlikte tek kelimelik selam usulü orduya girmiş oldu.⁸²

1909 yılının Temmuz ayı gelmişti. Osmanlı aydınlarının çoğunun Rumeli'de bulunması istibdada tepkinin de merkezinin burası olmasının başlıca amillerinden biriydi. Nitekim de öyle oldu. Meşrutiyet, Rumeli'de ilan edildi. Meşrutiyetin ilanı Trablusgarp'ta da coşkuyla karşılanmıştı. Bu coşkunun arkasından halk, hükümetten

⁷⁹ Atay, F. R., **age.**, s. 56.

⁸⁰ Turan, Ş., **age.**, s. 89.

⁸¹ İnan, A., **agm.**, s. 429.

⁸² Atay, F. R., **age.**, s. 75.

genel af istemeye başladı⁸³. Çok geçmeden yeni hükümet sadece siyasi af ilan edince, Trablusgarp'ın dağınık aşiret yapısı ve zorunlu asker alma işlemleri havayı daha da sertleştirdi. Çok geçmeden de bölgede isyan başladı. Bu sorun, cemiyetin merkez komitesinde görüşülmüş ve Mustafa Kemal bölgede görevlendirilmişti. Ayrıca bu durum aynı zamanda Mustafa Kemal'den rahatsızlık duyanlara onu uzaklaştırılması için de bir fırsat olmuştur.⁸⁴

Trablusgarp'a varan Mustafa Kemal, ordunun ne halde olduğunu daha yakından görme imkânına da kavuşmuştu. Merkezden uzakta Osmanlı adeta yok gibiydi. Ordu bünyesinde siyaset almış başını gitmiş, asker mesleği dışında her şey ile ilgilenir olmuştu. Birlikleri toplayan ve düzene sokan Mustafa Kemal, isyanı kısa sürede bastırıp tekrar Selanik'e dönmüştür.

Trablusgarp'ta da fiilen yaşadığı “askerin siyasallaşması” Mustafa Kemal'in Cemiyet ile ilgili endişelerinin haklılığını da ortaya koymuştu. Zira meşrutiyet ilan edildikten sonra, Cemiyetin bir programı olmadığı ortaya çıkmıştı. İktidara geçmeyip Sait ve Halim Paşalar gibi yaşlı paşaları kullanma yoluna gitmişlerdir. Kendileri de İstanbul'da muhalif avına çıkıp, polis koruması altında cinayet işliyorlardı. Artık orduda, teğmen yarbaya selam vermez olmuştu. Bu ve benzeri şekilde ordunun iyice siyasete bulaşmasına Mustafa Kemal “*Ordu derhal politikadan çekilmelidir. Bu yapılmazsa ordu bir kuvvet olmaktan çıkar.*” diyerek durumu ortaya koymuştur. Mustafa Kemal'in sürekli eleştiren ve çözüm yolları üreten fikirleri Cemiyetin ileri gelenlerince hoş karşılanmıyordu. Trablusgarp'a gönderip uzaklaştırmayı düşündükleri Mustafa Kemal, oradan başarılı bir şekilde dönünce başka yollar aramaya başladılar. Mustafa Kemal onların gözünde içtiği için sarhoşun biri, zevkine düşkün olduğu için belki de ahlaksızın biri, askerlikte değeri varsa da ne verilirse doyurulması imkânsız harisin biri idi.⁸⁵

Cemiyetin ipe sapa gelmez hareketleri Mustafa Kemal'i haklı çıkardı. Keyfe keder uygulamalar ve herkesin gözü önünde işlenen cinayetler pusuda bekleyen gericilerin ayaklanması için fırsat doğurdu. İstanbul'da bulunan “Avcı Taburları”nda başlayan hareketlilik kısa sürede İstanbul'a yayıldı. Her ne kadar cemiyetin politikalarını beğenmese de, Mustafa Kemal ilerlemeden geri dönülmemesi adına bu isyanının bastırılması için yola çıkan Hareket Ordusu'na Kurmay Başkanı olarak katıldı.

⁸³ İlhan, S., **Atatürk ve Askerlik**, Ankara, 1990, s. 27.

⁸⁴ Turan, Ş., **age.**, s. 92.

⁸⁵ Atay, F. R., **Babanız Atatürk**, İstanbul, 2009, s. 64, 69.

Mustafa Kemal ordu'nun adını kendisinin bulduğunu anılarında şu şekilde anlatmıştır: *“İstanbul'a hitaben bir bildiri yazmak gerekiyordu. Bunu ben yazdım. Sonra elçiliklere hitaben ikinci bir bildiri daha yazdık. Bu bildirilerin altına nasıl bir imza atılmasının uygun olduğunu düşündük. Bazı arkadaşlar (Hürriyet Ordusu) dediler. Hâlbuki bütün ordu hürriyet ordusu durumundaydı. Hareket halinde bulunan kuvvetlerin durumunu göstermek için, (Hürriyet Ordusunun operasyon kuvvetleri) denildi. Ben bu operasyon kelimesinin Türkçeye tercümesini uygun görerek (Hareket Ordusu) tabirini kullandım.”⁸⁶*

Mustafa Kemal'in 31 Mart Vakası ve Meşrutiyet ile ilgili düşünceleri dikkate şayandır. Bu görüşlerinde ileride girişeceği Türk devriminin ilkeleri bulunmaktadır:

“a. Meşrutiyet de olsa parlamenter rejimlerde anayasanın üstünde hiçbir güç olamaz.

b. Kişisel çıkarları için dini siyasete alet edenler, mutlaka cezalandırılmalıdır.

c. Güçlü bir hükümdar, herkesin önünde secde ettiği bir halife de olsa ülkede baş gösteren ulusal heyecana ayak uyduramazsa mevkiinde daha fazla kalamaz.

ç. Akıllıca hazırlanmış ve iyi yönetilen bir ihtilal, kan dökülmeden de amacına ulaşabilir.”⁸⁷

Hareket Ordusu'nun isyanı bastırması ve Mehmet Reşat'ın tahta çıkmasından sonra, Mustafa Kemal tekrar Selanik'teki görevine döndü. Selanik'te bulunduğu sırada 22 Eylül 1909 tarihinde toplanan İttihat ve Terakki'nin İkinci Kongresi Mustafa Kemal'in bu Cemiyetten ayrıldığı kongre olarak tarihe geçmiştir. Bu kongreye, Cemiyetin gizlilikten çıkıp siyasi bir parti olması gerektiği ve bunun için ordu ile tamamen ayrılması gerektiği fikriyle, bunun tam zıddını savunanların fikirlerinin tartışması damga vurmuştur. Mustafa Kemal'in içinde bulunduğu grup, ordunun zedelenmemesi için siyasetten uzak tutulması gerektiğini savunurken, başta İsmail Hakkı olmak üzere bir grup da asker-siyaset ilişkisini yapışık kardeşlere benzetmiştir. Sonunda Mustafa Kemal ve arkadaşlarının fikirleri reddedilmiştir. Bir tür suçlamayla karşı karşıya kalan Mustafa Kemal, Cemiyetten kopmuştur.⁸⁸

Bu kopuşun ana eksenini Enver Bey ile olan anlaşmazlıklarında aramak daha isabetli olacaktır. Zira yukarıda anlatılanlar bu ayrılışın görünen kısmıdır. Çünkü Mustafa Kemal ile Enver Bey arasında kıskançlığa varan bir çekişme vardır ve o

⁸⁶ Kasım, N., *age*, s. 33.

⁸⁷ Hüseyin, K., *Mukaddes Ankara'dan Mektuplar*, Ankara, 1971, s. 36.

⁸⁸ Turan, Ş., *age*, s. 97.

dönemde Enver Bey Cemiyetin yöneticilerindendir. Bu çekişme Enver Bey'in Berlin Ateşemiliterliği'ne giderken Mustafa Kemal'i Selanik'ten uzaklaştırma çabalarında kendini kuvvetli bir şekilde göstermektedir. Mustafa Kemal'in Cemiyetin üst kadrolarındaki askerlerle arasının iyi olmaması, bu çekişmede ağırlığın Enver Bey'e kaymasında önemli bir rol oynamıştır.

Cemiyetten kopan Mustafa Kemal kendisini 3. Ordu'da devam ettirdiği mesleğine vermiştir. Hem askerlik bilgisini hem de Almancasını ilerletmek için çeviriler yapmaya başlamıştı. Ayrıca tatbikatlara katılarak üst rütbeli subayları gözlemlemekten de geri durmamıştır. Fransızlarla ortak yapılacak tatbikatta bulunmuş, herkesten önce General Goltz'a ulaşarak tatbikat için yapmış olduğu planı sunmuştur. Bu davranışı üstleri tarafından tenkit edilmiş olmasına rağmen, General Goltz planı beğenmiş ve tatbikatta bu plan uygulanmıştır. Mustafa Kemal, askerlikle ilgili eleştirilerini biraz da hiyerarşiyi bozarak sık sık dile getirmekteydi. Davranışları Harbiye Nezaretince hoş karşılanmıyordu. Başarılı bir asker olması, orduda kalmasının belki de tek nedeniydi. Buna rağmen görev yeri kısa aralıklarla değiştirilerek bezdirilmeye çalışılmıştır. Buna muvaffak olamayan Harbiye Nezareti, biraz da Mustafa Kemal'i gözünün önünde bulundurmak için, İstanbul'da bulunan 5. Ordu'da görevlendirmiştir.⁸⁹ Mustafa Kemal, vatan toprağı Trablusgarp'ta İtalyanlarla çarpışmaya gideceği zamana kadar İstanbul'da kalacaktır.

1.2.4. Trablusgarp Günleri

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve Osmanlı Devleti'nin son dönemece girmesine rağmen İttihat ve Terakki üyeleri iktidarı ellerine almamış, adeta çeteciler gibi cadı avı başlatmışlardı. Bu ortam, Mustafa Kemal'in canını sıkıyordu, fakat elinden de pek bir şey gelmiyordu. O da mesaisini tamamen mesleğine vermişti. İşte bu günlerde patlak veren İtalyanların Trablusgarp'a saldırışı milli duyguları yeniden uyandırdı. Uzak coğrafyayı korumaya gücü yetmeyen Osmanlı'nın tek yolu gönüllü subaylarla orayı korumaya çalışmaktı. Namık Kemal'in vatan sevgisiyle coşan tüm genç subaylar gibi Mustafa Kemal de bu aşkla coşuyordu. Bu aşk, vatanın her yerinin kutsallığını O'nun içine işlemişti. O da bu şevkle Trablusgarp'ı savunmak üzere harekete geçti. Salih Bozok'a söylediğine göre "*Vatanı kurtarmak için şimdiye kadar olduğundan ziyade*

⁸⁹ İnan, A., **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, s. 77-80.

*gayret ve fedakârlık elzendir. Endülüs tarihinin son sayfalarını okuyunuz*⁹⁰” diyerek vatan savunmasına gitmekte olduğunu belirtmektedir. M. Kemal’in aynı konularda F. Rıfkı Atay’ın sorduğu Afrika’ya gidip İtalyanlarla dövüşmek faydasızdı. Bir başarı umuyor muydunuz? sorusuna “*Hayır... Fakat Enver ve arkadaşları gideceklerdi. Halk gitmeyenleri vatanseverlik görevini yapmamış sayacaktı. Sizin kahramanlığınız lafta diyecek olanlar da çoktu*⁹¹.” diye cevap verdiğini aktarmaktadır. Bu iki hikâyeye Mustafa Kemal’in Trablusgarp’a gidişinde temel hareket noktasının vatan sevgisiyle beraber ‘ilmi siyaset’ olduğunu da göstermektedir. Nitekim Mustafa Kemal, İstanbul’da geri plana itilmişti. Burada yapacaklarıyla tekrar kendini gösterebilirdi.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Osmanlı Devleti’nin buraya gönderecek ordusu yoktu. Donanma zaten bitmişti. Tek yol gönüllü subaylar yardımıyla bu vatan parçasını korumaya çalışmaktı. Kendini göstermek isteyen Enver, Fethi (Okyar) gibi subaylar derhal Trablusgarp’a geçti. Mustafa Kemal ise ilk girişiminde muvaffak olamamıştır. Ancak üçüncü girişiminde gazeteci Şerif kimliğiyle Trablusgarp’a geçebilmiştir. 2 Ekim 1911 tarihinde bir Rus gemisine binerek İstanbul’dan ayrılmıştır. Bu yolculuk esnasında bir kaza geçirmiş ve bir süre Mısır’da tedavi görmüştür. Yine bu yolculuk sırasında 27 Ekim 1911’de binbaşılığa terfi ettirilmiştir. Mısır’dan çıkmasının olanaksız olduğunu gören Mustafa Kemal, yerine kendisine çok benzeyen birini bırakarak sınırı geçebilmiştir. Çoğunluğu at sırtında geçen yorucu bir yolculuktan sonra Bingazi’ye varabilmiştir.

Trablusgarp’a geçen Mustafa Kemal, Enver Bey’in komutası altında bulunan bir birliğe verilmişti. Aralarındaki anlaşmazlık bilindiği için endişeler doğmuştu. Mustafa Kemal ise Rauf Orbay’a dediği “*Bana verilecek askeri vazifeleri yapmak ve siyasi münakaşalardan sakınmak fikir ve kanaatindeyim*⁹²...” gibi davranmış ve Enver Bey ile bu dönemde hiçbir çatışmaya girmemiştir. O, Derne’de İtalyanlara karşı gerilla savaşı yürütüyordu. 8000 kişilik ordusunun çoğu günlük iki kuruş alan Araplardan ve yerlilerden oluşuyordu. Bu savaşın başarılı olamayacağı anlaşılmaya başlanmıştı. Zira bu birlikle başarı sağlanması mümkün görünmüyordu.⁹³ Bu gerilla savaşı esnasında, Mustafa Kemal gözünden şiddetli bir rahatsızlık da geçirmiştir. Kızılay Hastanesi’nde bir müddet tedavi görmüştür. Bu sıralarda gözünün eski sağlığına kavuşmayacağını

⁹⁰ Turan, Ş., *age.*, s. 104.

⁹¹ Atay, F. R., *Çankaya*, s. 77.

⁹² Bayur, Y. H., *age.*, s. 89.

⁹³ Turan, Ş., *age.*, s. 110- 111.

düşünerek emekliliği dahi aklından geçirmiştir.⁹⁴ Bu rahatsızlıktan dolayı Viyana'ya tedavi olmaya gidecektir.

Trablusgarp'ta çatışmalar devam ederken, başkent İstanbul ise iyice karışmıştı. İttihat ve Terakki'ye rakip olarak "Hürriyet ve İtilaf Partisi" kurulmuş, Cemiyet ise bu durumdan ürkerek meclisi dağıtmış, yapılan seçim de ülkede huzuru sağlamaya yetmemişti. Ordu içinde kurulan Halaskar Zabitan Grubu da şiddetli bir muhalefete başlamış, hükümeti dağıtmıştı.⁹⁵ Tüm bunların üzerine Balkan Savaşı'nın da patlak vermesi, Trablusgarp'ta bulunan vatansever subayları ciddi şekilde rahatsız etmişti. Osmanlı Devleti'nin İtalyanlarla Uşi Anlaşması'nı imzalaması üzerine vatansever subaylar, Balkanlar'a geçmeye başlamış bu arada Mustafa Kemal ise rahatsızlığından dolayı Viyana'ya hareket etmişti.

1.2.5. İstanbul'da Hükümet Kurma Faaliyetleri ve Mustafa Kemal

Mustafa Kemal, Viyana'dan döner dönmez, atandığı Akdeniz Boğazı Kuvve-i Mürettebe Komutanlığı emrindeki görevine başlamıştır. Bu arada Selanik'in kaybedilmesinden sonra, İstanbul'a gelen ailesini kiraladığı bir eve yerleştirmişti. Selanik'in kaybedilmesi Mustafa Kemal'i derinden sarsmış bu konuda anılarında üzüntüsünü şu şekilde dile getirmiştir: "*Selanik'i, o güzel memleketimizi nasıl bıraktınız? Düşmana niçin teslim ettiniz de buraya geldiniz*"⁹⁶ Bu acı gerçek, Mustafa Kemal'e Balkanların da kaybedileceğini daha da derinden hissettirmişti. Nitekim Selanik'in kaybedilmesi, üstüne Balkan Savaşı'nın çıkmasıyla bu kuşkusu giderek artmıştı. Savaşa giderken Asım Gündüz'e bu kuşkularını açıkça dile getirmiştir: "*Asım biz gidiyoruz. Ama korkarım ki dönüşte Rumeli'yi bile elimizden çıkmış bulacağız.*"⁹⁷

Halaskar Zabitan Grubu'nun isyanından yukarıda bahsetmiştik. Bu isyan, Cemiyetin "Bab-ı Ali" baskını ile bertaraf edilmiş ve yönetim tamamen Cemiyetin eline geçmişti. Savaşın ayrıntılarına burada girmeyi uygun bulmadık. Zira Mustafa Kemal'in askeri hayatında doğrudan ses getirecek olaylar meydana gelmemiştir. Biz, burada Bulgarların Midye-Enez Hattı'nın batısını ele geçirmeleri üzerine yapılan karşı harekâtı belirteceğiz. Çünkü bu saldırıda görev yapan iki kolordudan birinin Harekât Şube Başkanı Mustafa Kemal'dir. Bu harekât başarıya ulaşamamıştır. Bunun üzerine

⁹⁴ Ertuna, H. **1911-1912 Osmanlı- İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal**, Ankara, 1984, s. 134.

⁹⁵ Tefvik, S., **2. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e 50 Yıllık Hatıralarım**, İstanbul, 2010, s. 86.

⁹⁶ Bozok, S., **Hep Atatürk'ün Yanında**, İstanbul, 1985, s. 170.

⁹⁷ Ilgar, İ., **Asım Gündüz: Hatıralarım**, İstanbul, 1973, s. 24.

hükümet Bulgarlarla anlaşma yoluna gitmiştir. Vatansever subaylar daha fazla dayanamayarak istifa dilekçelerini teker teker Harbiye Nezareti'ne vermeye başladı.⁹⁸ Bu istifalardan en çok ses getireni Ali Fethi (Okyar) ve Mustafa Kemal'in istifası olmuştur. Bu ikili istifa ederken sadarete askeri hiyerarşiye uymayan bir mektup yazmışlardır. Ahmet İzzet Paşa, sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya yaptıklarının doğru olmadığını söylemekle beraber değerli askerler olduklarını ve kaybedilmemeleri gerektiğini belirtmiştir. Mahmut Şevket Paşa da manevi yönden uyarılmalarının uygun olacağını düşünmüştür. Bu doğrultuda bağlı buldukları birliğe birkaç ulema göndermeyi planladı. Bunu öğrenen Mustafa Kemal, şiddetle itiraz ederek bu durumun sanki Türk ordusunda maneviyat boşluğu varmış gibi algılanacağını ve düşmanların işine yarayacağını belirtmiştir. Mustafa Kemal, hem ulemanın gelmesini önlemiş hem de askeri başarının eğitim öğretim ve bilgili komutanlar eliyle sağlanacağına olan inancını da göstermiş oldu.

Mustafa Kemal böyle şeylerle uğraşırken Cemiyetin üçlüsü ise boş durmuyordu. Bulgaristan'ın fazla toprak kazanması diğer Balkan devletlerini endişeye sevk etti. Aralarında anlaşarak Bulgaristan'a saldırdılar. İstanbul ise bunu fırsat bilerek Bulgaristan üzerine yürüdü. Bu yürüyüş sonunda Edirne kolayca geri alındı. Başarı tamamen Enver Bey'e mal oldu. Önce yarbaylıktan albaylığa, on dokuz gün sonra da tümgeneralliğe terfi ettirildi. Artık İstanbul'da Enver- Cemal- Talat Paşalar istedikleri gibi at koşturuyorlardı.

Mustafa Kemal, askerlikten ayrılıp Cemiyetin genel sekreterliğini yürüten Ali Fethi (Okyar)'nin İstanbul'daki evine yerleşmişti. Yarı işsizlik yaşadığı bu günlerde İstanbul sosyetesine tanışmış ve sohbetlerde bulunmuştur. Ali Fethi (Okyar), merkez ile arasının açılmasıyla Sofya Büyükelçisi olarak görevlendirildi. Mustafa Kemal de İstanbul'da yapacak bir şey kalmadığı için kendisine önerilen Sofya Ateşemiliterliği'ni kabul ederek Sofya'ya gitti.

1.2.6. Sofya Günleri

Mustafa Kemal, büyük işler görmek için sabırlı olmak, ısrarla olayları zorlamak ve fırsat kollamak gerektiğini bilirdi. İşte böyle bir ortamda o kenara çekilmeyi bildi ve ateşemiliterlik görevi ile Sofya'ya gitti⁹⁹. Falih Rıfkı'nın belirttiği gibi Mustafa Kemal,

⁹⁸ Turan, Ş., **age.**, s. 116.

⁹⁹ Atay, F. R., **Çankaya**, s. 84.

zamanının geleceğini biliyordu. Bu sırada kendini yıpratmamak için köşesine çekilmesi gerektiğini biliyordu. Bu yüzden bunca kargaşanın içinde Sofya'ya gitmekte bir beis görmemiştir.

20 Ekim 1913'te yani büyük harbin başlamasına sadece bir yıl kala görevine başlamıştır. İlk gittiğinde Ali Fethi (Okyar)'nin yanına yerleşmiştir. Burada rahat edememiş önce Grand Hotel Bulgarı'ya daha sonra da ucuz olması nedeniyle, Splendit Palaca'a yerleşmiştir. 3 Aralık tarihinde Madame Corinee'e gönderdiği mektupta Splendit Palaca'ı "*yeni yapılmış, cidden konforlu ve ne istersem var*¹⁰⁰." şeklinde tanımlamıştır. Burada da maddi sıkıntıları devam etmiş ve son olarak Alman bir ailenin yanına taşınmıştır. Bu aile sayesinde Almancasını ilerletme fırsatı da bulmuştur.¹⁰¹

Mustafa Kemal, Sofya'dayken İstanbul'da Enver Paşa Harbiye Nazırlığı'na getirilmişti. Enver Paşa, Mustafa Kemal'in de arzu ettiği "ordunun gençleştirilmesi" projesini uygulamaya başlamış; bunun sonucu olarak, yüzden fazla general ve binden fazla subayı emekliye sevk etmişti. Mustafa Kemal, Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı'na getirilmesine "*Enver enerjiktir, ama hesapsızdır.*"¹⁰² yorumunu yapmıştır. Enver Paşa'nın nazarete gelmesiyle Mustafa Kemal de Genelkurmay Başkanı olma isteğini Cemiyete iletmiştir. Cemiyetçe uygun görülen bu fikir, Enver Paşa tarafından reddedilmişti. Ancak Mustafa Kemal gibi bir askeri gücendirmek istemeyen Enver Paşa adeta ağzına bir parmak bal çalmış; 11 Ocak 1914'te Mustafa Kemal'i Yarbaylığa terfi ettirip, Sofya Ateşemiliterliği'nin yanında Belgrat ve Çetine'nin de ateşemiliterliklerini de Mustafa Kemal'e bağlamıştır.

Köşesinde kalmayı tercih eden Mustafa Kemal, yapısının da etkisiyle Sofya'da yavaş yavaş sıkılmaya başlamıştır. Bu durumu Corinee'e yazdığı mektupta açıkça görmekteyiz: "*Kış Sofya'da çok çetindir... Mevsimin yegâne eğlenceleri sefarethanelerde geçirilen geceler, meslektaşlar arasında küçük toplantılar, bazen de küçük iskambil oyunlarıdır. Bu benim hiç hoşuma gitmeyen bir hayat*¹⁰³ ..."

Mektupta adı geçen sefaret toplantıları kısa sürede Mustafa Kemal'in kendini tanıtmaya ve aranan bir kişi olmasına fırsat sağlamıştır. Bu kaynaşmada Bulgaristan'ın Türk kökenli milletvekillerinin de büyük katkısı olmuştur. Askeri kulüpte düzenlenen ve Kral Ferdinand'ın da katılacağı kıyafet balosu, Mustafa Kemal'in Türk gücünü

¹⁰⁰ Özverim, M., **Mustafa Kemal ve Corinee Lütfü**, İstanbul, 1998, s. 37.

¹⁰¹ Turan, Ş., **age.**, s.132.

¹⁰² Bayur, Y. H., **age.**, s. 61.

¹⁰³ Borak, S., **Atatürk'ün Özel Mektupları**, İstanbul, 1998, s. 22.

gösterme isteğini yerine getirebileceği bir ortam sağlamıştır. Bu baloya İstanbul'dan getirttiği yeniçeri kıyafeti ile katılmıştır. Balo ile ilgili izlenimlerini Kazım (Özalp)'a yazmış olduğu mektupta görebiliyoruz: *“Herkes kıyafetimle ilgilendi. Kralla tanıştım. Eski Türk giysileri ve zaferleri hakkında açıklamalar yapma fırsatı buldum.”*¹⁰⁴

Mustafa Kemal, Sofya'da sıkılmaya başlamışken ve yazdığı mektuplarında sıkıntılarında bahsederken Enver- Talat- Cemal Paşalar imdadına yetişerek (!) Osmanlı Devleti'ni hesapsızca büyük savaşın içine sokmayı başarmıştı. Sekiz cephede birden savaşa başlayan Osmanlı, cephelerden yenilgi haberleri almaya çoktan başlamıştır. Savaşın ilk gününden itibaren sürekli görev isteyen Mustafa Kemal, Harbiye Nezaretince göz ardı edilmiştir. Harbiye Nezaretine görev alma isteği ile ilgili bir mektup¹⁰⁵ yazmış, fakat uzun süre bir cevap alamamıştır. Nihayet biraz beklemeden sonra Harbiye Nazırı Vekili İsmail Hakkı imzasıyla 2 Şubat 1915'te yeni oluşturulacak 19. Tümen'in Komutanlığına atanmıştır. Emri alır almaz Sofya'dan İstanbul'a doğru hareket etmiştir.

1.3. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Faaliyetleri

1.3.1. Çanakkale Savaşı'nda Mustafa Kemal

Mustafa Kemal, atandığı 19. Tümen Komutanlığı görevine başlamak için İstanbul'a geldiği zaman, Enver Paşa da Kafkaslardan yeni dönmüştü. Enver Paşa ile buluştuğunda, tümenin yerini sormuş ve “bilmiyorum!” cevabını almıştır. Bunun üzerine Genelkurmayda tümenin yerini öğrenmeye çalışmıştır. Tümenin Tekirdağ'da oluşturulmaya çalışıldığını öğrenen Mustafa Kemal derhal, Tekirdağ'a hareket etmiştir. Tekirdağ'a henüz varmıştı ki müttefikler Çanakkale Boğazı'na saldırıya geçtiler. Mustafa Kemal de emrindeki 57. Alay ile bölgeye hareket etti. Burada başında Alman General Liman von Sanders'in olduğu 5. Ordu'nun emrine verildi. Baştan beri Almanlardan sadece eğitim ve silah anlamında yardım almanın doğru olduğunu savunan Mustafa Kemal'in, Liman Paşa ile çatışması kaçınılmazdı. Yaptıkları bir görüşme esnasında, Mustafa Kemal'in Liman Paşa'ya; Almanların savaşı kazanacağından şüphe duyduğunu söylemesi, adı geçen çatışmanın ilk kıvılcımı olmuştur.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Özalp, K., **Atatürk'ten Anılar**, İstanbul, 1998, s. 8.

¹⁰⁵ Mektup için bkz. Kasım, N., **age.**, s. 42.

¹⁰⁶ Turan, Ş., **age.**, s. 130.

Savaş tüm hızıyla sürmeye devam ediyordu. Deniz taarruzundan eli boş dönen müttefikler, kara harekâtına karar vermişti. Kara harekâtının başlarında Mustafa Kemal'in birliği Bigalı Köyü'nde yedeğe ayrılmıştı. Çok geçmeden alayına ihtiyaç duyulunca savaşa katılmıştır. Emrindeki askerlerin geri çekildiğini gören Mustafa Kemal, askerlerin “cephanemiz bitti.” bahanesine “*süngülerinizi takınız ve saldırınız.*” emrini vermiştir. Askerlerin gözünü kırpmadan emri yerine getirmesi, Mustafa Kemal'in bu millete olan inancını pekiştirmiştir. Türk milletinin bu cesareti Mustafa Kemal'in “*Size ben taarruzu emretmiyorum; ölmeyi emrediyorum!*” diyebilmesini kolaylaştırmış olmalıdır. Dünyada hiçbir komutanı askerine ölmeyi emredememiştir. Bunu yapabilen yegâne komutan, Mustafa Kemal'dir.¹⁰⁷

Kara savaşlarının uzaması Mustafa Kemal ile Liman Paşa'nın arasının iyice açılmasına sebep olmuştur. Mustafa Kemal, başarısızlığın müsebbibi olarak Liman Paşa'nın beceriksizliğini görüyordu. Bu minvalde bir mektup yazarak Enver Paşa'yı Çanakkale'ye davet etti. Enver Paşa davete icabet ederek Çanakkale'ye geldi. Durumu yerinde gördü. Mevcut cephe üç bölgeye ayrıldı. Mustafa Kemal'e kuzey bölgesinin komutanlığı verildi. Alman Demirhaç ve Bulgar St. Aleksandr nişanları ile ödüllendirildi. 1 Haziran 1915'te albaylığa terfi ettirildi.¹⁰⁸

Albay olmasından yaklaşık bir ay sonra 29 Haziranda Kolordu Komutan Vekilliği'ne atanmıştı. Atandığı günün akşamı alınan yenilgi sonrası Enver Paşa ile tartışmış ve görevinden alınmıştır. Bir ara generalliğe terfi ettirilerek Trablusgarp'a gönderilmek istenmiş, fakat Mustafa Kemal buna şiddetle karşı çıkmıştır. Genelkurmay, Mustafa Kemal'i ikna edemeyince fikrinden vazgeçmiştir. Bu arada müttefikler, saldırılardan bir türlü vazgeçmiyordu. Liman von Sanders Paşa da Fevzi Paşaya (Sadi Borak'a göre Ahmet Fevzi Paşa) saldırı emri verdi. Bu emri askerlerin yorgunluğu gerekçesiyle Fevzi Paşa reddedince iş Mustafa Kemal'e kaldı. O da Arıburnu'nun kuzeyindeki bütün birliklerin komutanlığını almak kaydıyla, bu emri yerine getirebileceğini ilettili. Başka çaresi kalmayan Liman Paşa istemeyerek de olsa bu duruma razı oldu. Böylece Mustafa Kemal, kendisini saf dışı bırakmaya çalışanlara karşı yeni bir zafer elde etmiş oldu. N. Kasım, Anafartalar Grup Komutanı olmasını Mustafa Kemal'in “*vatan mahvolduktan sonra ben yaşasam neye yarar!*”diyerek kabul

¹⁰⁷ İğdemir, U., *Atatürk'ün Yaşamı*, Ankara, 1980, s. 43.

¹⁰⁸ Çalışlar, İ., *10 Yıllık Savaşın Günlüğü*, İstanbul, 1997, s. 104-110.

ettiğini anlatır.¹⁰⁹ Nitekim Mustafa Kemal, 8 Ağustos 1915'te Anafartalar Grup Komutanı olmuştur. (Bu atama Milli Savunma Vekâletindeki belgelere göre 3 Eylül 1915 tarihinde onaylanmıştır.)

Ertesi gün, Conkbayırı'nda yapılan saldırıda askeri cesaretlendirmek için en ön saftaydı. Çatışmada sağ tarafından vuruldu. Genç Teğmen Nuri (Conker) derhal Mustafa Kemal'in yanına gitti. Vurulduğu yere baktığında şarapnel parçalarının saate geldiğini gördü. Bunu duyan Liman Paşa, Mustafa Kemal'e kendi saatini hediye etti. Mustafa Kemal, asker kimliğiyle hızla yükseliyordu. O'nu durdurma çabaları aksi sonuçlar doğuruyor, Mustafa Kemal'e yükselmesi için merdiven oluyordu. Liman Paşa ile çatışması artık iyice canını sıkıyordu. Savaşın da hafiflemesini fırsat bilerek eşî görülmemiş bir şekilde yerine Fevzi (Çakmak)'ı Komutan Vekili olarak bırakarak İstanbul'a döndü. Dokuz gün sonra da müttefikler Çanakkale'den ayrıldı.¹¹⁰

1.3.2. Diğer Cephelerde General Mustafa Kemal

Mustafa Kemal, İstanbul'a döndüğünde Çanakkale'de yaptıklarının önemsenmediğini Sultan Reşat'a Gazi ünvanının verilmesi törenlerinde isminin dahi zikredilmemesi ile öğrenmiş oldu. Hariciye Nazırı Halil (Menteşe) ile yaptığı görüşmeden de bir sonuç çıkmayınca, kısa süreliğine kabuğuna çekildi. Bu dönemde Sofya'ya yolculuğu bilinmekle birlikte, ne maksatla gittiği ve neler yaşadığı tam olarak bilinmemektedir. 16. Kolordu Komutanlığı'na atandığı haberini dönüş yolunda aldığını bilmekteyiz. 16 Ocak 1916 tarihinde de görevinin başına geçmek üzere Karaağaç istikametine dönmüştür. Tarihin bir cilvesi olarak tekrar Liman Paşa'nın emri altına girmiştir. Mustafa Kemal için hiç de hoş olmayan bu durum, Osmanlı ordularının ülkenin doğusunda yenilmesi ile son bulmuştur. Emrindeki askerle beraber buraya sevk edilen Mustafa Kemal, 11 Mart 1916'da Edirne'den trene bindi ve 19 Mart'ta Halep'e ulaştı. Karargâhını kuracağı Diyarbakır'a ise ancak 27 Mart'ta ulaşabilmişti. 1 Nisan'da da tuğgeneralliğe terfi ettirilmiştir.¹¹¹

Rusların taarruzu ve yerli Ermenilerin iş birlikçiliği sonucu Erzincan, Van, Bitlis ve Muş'un da aralarında bulunduğu topraklar elden çıktı. Mustafa Kemal Paşa, derhal karşı taarruza geçti ve Muş'u geri aldı. Arkasından Van Gölü istikametinde yürüyüşe

¹⁰⁹ Kasım, N., **age.**, s. 54.

¹¹⁰ Turan, Ş., **age.**, s. 136.

¹¹¹ **Atatürk ile İlgili Arşiv Malzemeleri**, Ankara, 1982, s. 11.

geçti ve arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy)'a yardım etti. Rus ilerleyişini durdurması ve Muş'u geri alması Mustafa Kemal Paşa'ya Altın Kılıçlı imtiyaz madalyası kazandırmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın tek başına göstermiş olduğu üstün çaba, Osmanlı ordularının perişan hali nedeniyle uzun süreli bir başarı getirmemiştir. Bu minvalde Muş tekrar elden çıkmıştır. Yapacak çok şey kalmadığını gören Mustafa Kemal Paşa, siyaseten tanınmışlığını pekiştirmek için daha üst bir göreve gelme isteğini Enver Paşa'ya iletmiştir. Ahmet İzzet Paşa'nın İstanbul'a gitmesiyle de bu isteği gerçekleştirilmiş ve 2. Ordu Komutan Vekilliği'ne atanmıştır. Uzun yıllar sürecek olan İsmet (İnönü) ile olan dostluğu da burada başlayacaktır.

Irak'ın İngilizlerin eline geçmesi durumu iyice güçleştirmişti. Bağdat'ı geri almak isteyen hükümet, harekâtın başına Almanya Eski Genelkurmay Başkanı Mareşal Falkenhayn'ı getirdi. Emrine dördüncü, altıncı ve yedinci kolordular verildi. Hepsinin adı da "Yıldırım Orduları Grubu"ydü. Bu ordulardan biri olan 7. Ordu'nun komutası Almanlarla çatışması bilinen Mustafa Kemal Paşa'ya teklif edilmişti. (5 Temmuz 1917). O, bu görevi neden kabul ettiğini Salih Bozok'a şöyle anlatmıştır:

"7. Ordu Komutanlığını kabul edeceğim. Fakat senin düşündüğün gibi Falkenhayn'ın kumandası altındaki ordulardan birinde çalışmak için değil, bilakis O'nun yapmak istediklerine engel olmak için¹¹² ..."

M. Kemal Paşa, görevine hızlı başladı. Fikir yönünden hayalcilikten kurtulup tüm gücün ülke savunmasına verilmesi gerektiğini düşünen M. Kemal Paşa, fikirlerini sık sık İstanbul'a yolladığı raporlarla bildirmeye çalışıyordu. İstanbul ise adeta her şeye kulağını tıkamıştı. Gelen raporlar önemsenmiyordu veya o raporlar sümen altı ediliyordu. M. Kemal Paşa'nın fitratı bu durumu daha fazla kaldırmaya müsait değildi. İstifa dilekçesini Genelkurmay'a gönderdi (6 Ekim 1917) ve cevap beklemeden yerine birini bırakarak İstanbul'a hareket etti¹¹³. M. Kemal Paşa, istifa nedenlerini anılarında şu şekilde anlatır:

"Yıldırım Ordusunun Grup Komutanı Mareşal Falkentayn'ın askerlik ve iç politika bakımından izlediği usul ve tutum, aramızda önemli bir tartışmaya yol açtı. Bu tartışma, sonunda büyük makamlara yansıdı. Ben, çok önem verdiğim düşüncelerime itibar edilmediğini görünce susmadım. Getireceği her türlü kötülüğü önceden benimseyerek usul ve alışlagelmışlik dışında -denilebilir ki biraz başkaldırır şekilde-

¹¹² Bozok, S., **age.**, s. 143.

¹¹³ Turan, Ş., **age.**, s. 145.

kendi kendimi ordu komutanlığından af ve hatta vekilimi de bizzat tayin ederek görevime son verdim ve bu olupbittiyi büyük makamlara bildirdim.¹¹⁴”

1.3.3. Veliht Vahdettin’le Almanya Seyahati

İstanbul’a dönen M. Kemal Paşa, bir süre boşa kaldı. Pera Palas Oteli’nde yaşamını sürdürüyordu. Boşa kalmışlık fikri M. Kemal Paşa’yı oldukça rahatsız etmekteydi. Veliht Vahdettin’in Almanya gezisinde yaverliğini yapma teklifini bu şartlar altında hemen kabul etmiştir. İlaveten M. Kemal Paşa, tahtın sahibi olacak kişiye fikirlerini anlatabilme şansı bulacağını da düşünüyordu. Eşlik edeceği veliahtla tanışmak için Yıldız Sarayı’na gitti. Görüşükten sonra ise ilk izlenimleri olumsuzdu.¹¹⁵

M. Kemal’in, Vahdettin’le yolculukları 15 Aralık 1917 tarihinde başlamıştır. M. Kemal Paşa mütemadiyen devletin durumunun zorluğundan ve veliaht olarak Ordu’nun başına geçmesi gerektiğinden bahsetmiş, kendisinin de Genelkurmay Başkanı olmak istediğini iletmiştir. Vahdettin ise M. Kemal Paşa’yı geçiştirerek umudunu kırmıştır.

Bu ziyaret süresince Alman Kralı II. Wilhelm’in ev sahipliğinde yapılan toplantılar olacaktır. Bu toplantıların ana eksenini Ermeni meselesi oluşturmaktadır. Bir gün Arsace valisi Türklerin Ermenilere karşı kötü tutum takındığını söylediğinde veliaht cevap vermesi için M. Kemal Paşa’yı işaret etmiş, O da:

“Müttefikiniz olan ve bu uğurda maddi ve manevi bütün varlığını veren Türkiye’ye karşı, tarihin bilmem hangi devrinde var olduğunu iddia eden ve bu varlığını yeniden göstermek için dünyayı kandırmaya çalışan Ermeniler lehine konuşmak fikri size nereden geliyor? Vali hazretleri, biz cepheleri dolaşan bir heyetiz. Buraya Ermeni meselesini konuşmak için değil, fakat müttefikimiz olan ve kendisine dayanmakta olduğumuz Alman ordusunun hakiki vaziyetini anlamaya geldik. Onu anlamış olarak da memleketimize dönüyoruz¹¹⁶.” diyerek Alman valisine gereken cevabı vermiştir. Heyet son olarak, silah üretimiyle ünlü Krupp fabrikalarını görmek için Berlin’e geçmişlerdir. M. Kemal Paşa burada Ateşemiliter olan arkadaşı Rauf (Orbay) ile de görüşme fırsatı bulmuştur. 20 gün süren bu gezi 4 Ocak 1918’de İstanbul’da sonlanmıştır. M. Kemal Paşa, Almanların savaşı kazanamayacağına iyici ikna olmuştur.

¹¹⁴ Atay, F. R., *Atatürk’ün Hatıraları*, Ankara, 1965, s. 145.

¹¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Orbay, R., *Cehennem Değirmeni*, İstanbul, 1993.

¹¹⁶ Atay, F. R., *Atatürk’ün Hatıraları*, s. 52.

Almanya gezisi M. Kemal Paşa'ya bir rahatsızlık hediye (!) etmişti. Sol böbreğinde iltihap tespit edilen M. Kemal Paşa, bu yüzden bir ay istirahat etmek zorunda kaldı. Rahatsızlığı hareket etmesini zorlaştırıyordu. Arkadaşı Dr. Rasim'in tavsiyesiyle yurt dışında tedavi olmayı kabul etti. İstanbul'dan uzak kalmasını çok isteyen Enver Paşa zorluk çıkarmadan gerekli olan izni verdi. M. Kemal Paşa da 25 Mayıs 1918'de Viyana'ya hareket etti. Viyana'da Bristol Oteli'ne yerleşti. İlk tedavi olduğu Dr. Buyes'in önerisiyle Prof. Zuckerkandl'a göründü ve tavsiyesiyle Cottage Sanatoryumu'na yattı. Sanatoryumdaki tedavisi bitince kaplıca tedavisine başlamak üzere Karlsbad'a geçti. 20 gün kadar kaldığı Karlsbad'da Almanca ve Fransızcasını ilerletmek için dersler aldı, yabancı dilde kitaplar okudu, Maliye Bakanı Cavit, Cemiyet üyesi Hüseyin Cahit ve diğer Türklerle ülke meseleleri ile ilgili sohbetler etti¹¹⁷.

M. Kemal Paşa'nın Karlsbad günleri, Sultan Reşat'ın ölümüyle son buldu. 5 Temmuzda gelen Vahdettin'in tahta çıktığı haberi üzerine, derhal bir kutlama telgrafi çekti. M. Kemal Paşa, padişah değişikliğinden hemen sonra Cevat Abbas (Güler)'in çektiği telgrafla İstanbul'a çağrılmıştır. Tedavisini öne sürerek gelemeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Ahmet İzzet Paşa'nın girişimiyle ikinci bir telgraf daha çekildi. M. Kemal Paşa da son telgraf üzerine 4 Ağustosta Karlsbad'dan ayrıldı.

1.4. Mondros Mütarekesi ve Mustafa Kemal Paşa

1.4.1. I. Dünya Savaşı'nın Son Günleri ve Mustafa Kemal Paşa

M. Kemal Paşa İstanbul'a gelir gelmez yaklaşık bir yıl önce bıraktığı göreve yani 7. Ordu Komutanlığı'na tekrar atandı (7 Ağustos 1918). İstanbul'dan ayrılmadan önce aralıklarla dört kez Vahdettin'le görüşme fırsatı yakalamıştır.¹¹⁸ İlk görüşmesinde, Vahdettin henüz veliaht iken konuştukları konular etrafında şekillenmiştir. Görüşme sonunda Vahdettin, M. Kemal Paşa'yı, konuştuklarını düşüneceğini söyleyerek uğurlamıştır. İkinci görüşmelerinde baş başa olamadıkları için M. Kemal Paşa ayrıntılı bir sohbet gerçekleştirememiştir. Üçüncü görüşmelerinde tekrar baş başa kalabilmişlerdir. M. Kemal Paşa, derhal vatanın kurtarılması gerektiğini, bunun için orduların başına Vahdettin'in bizzat geçmesi gerektiğini söylemiştir. Vahdettin ise bu teklife "İlk görevim İstanbul'u doyurmak!" şeklinde cevap vermiştir. Bu konuşma M. Kemal Paşa'nın umutlarının tükenmesine neden olmuştur. En azından oldukça

¹¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. İnan, A., **Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**.

¹¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Atay, F. R., **Ata'nın Hatıraları**.

azalmasına sebebiyet vermiştir. Çünkü konuşma ilerledikçe Vahdettin, konuyu Enver ve Talat Paşalara ilettiğini ve onların buna itiraz ettiğini hissettirmişti. M. Kemal Paşa, hislerinin doğruluğunu Enver Paşa'nın "Başkomutanlık Genelkurmay Başkanlığı"na getirilmesiyle teyit etmiş oldu. Dördüncü ve son görüşmeleri de 16 Ağustosta iki Alman generalinin de katılımıyla olmuştur. Atandığı 7. Ordu'daki görevine başlamadan Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na atandığını bizzat padişah kendi ağzıyla bildirdi. Artık hiçbir hükmü kalmayan bu orduya komutan atanması, M. Kemal Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılmak istendiğini apaçık ortaya koyuyordu.¹¹⁹

İstanbul'da yapacak bir şey kalmayınca M. Kemal Paşa, görevi için Suriye'ye geçmiştir. Burada savaşın artık bittiğini ve barış istemekten başka çare kalmadığını görmüştür. Zira yerli halk, İngiliz altınlarına ve başta Lawrence olmak üzere misyonerlerin propagandasına çoktan inanmıştı.¹²⁰

Ayrıca askeri açıdan durum adeta bir felaketti. Enver Paşa'nın İstanbul'da anlattıkları koskoca bir yalandan başka bir şey çıkmamıştı. Cevat ve Cemal Paşaların basiretsizliği ordu mevcudunu ve düzenini iyiden iyiye mahvetmişti. M. Kemal Paşa karşılaştığı manzara karşısında sınırlarına hâkim olamayarak İstanbul'a sert bir telgraf çekmişti¹²¹. Yerli halk ise paranın tadıyla mest olmuş, Aşiret şeyhleri para kimdeyse onun yanına geçiyordu. Asayişi sağlamak adına M. Kemal Paşa da aşiret reislerine bin altın dağıtmak zorunda kalmıştır. Adeta dipsiz kuyudan çıkmaya çalışmaya benzeyen çırpınışlar, Osmanlı'nın batışını engelleyemediği gibi erteleyemedi bile. İstanbul'da bulunan paşaların aksine M. Kemal Paşa halkın ne durumda olduğunu gözleriyle görüyor ve fikirleri iyici belirginleşiyordu.

Almanya'nın yanında savaşa girmek ve sonrasında yaşanan beceriksizlikler neticesinde, Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzalanmış, ordulara da ateşkesin içeriği yollanmıştır. M. Kemal Paşa anlaşmanın açık ifadeler içermediğini (özellikle 7. madde), büyük karışıklıklara sebep olacağını İstanbul'a bildirmiştir. Gönderdiği telgraflarda muğlâk olan ifadelerin açıklanmasını istemiştir. Açıklama gelene değin müttefiklerin bölgesinde kalkışacağı işgale karşı duracağını ifade etmiştir¹²². İngilizlerin İskenderun'u işgal edeceği söylentileri ortaya çıkınca, defalarca sadrazam İzzet Paşa ile telgraflaşmıştır. İşgale bu denli sessiz

¹¹⁹ Bayur, Y. H., **age.**, s. 166.

¹²⁰ Almaz, A., **Atatürk'ün Hatıraları**, İstanbul, 2003, s. 81.

¹²¹ Bardakçı, M., **Şahbaba**, İstanbul, 1999, s. 231.

¹²² Bayur, Y. H., **age.**, s. 225.

kalınmasının oluşturacağı yıkımın boyutlarını anlatmaya çalışıyordu. İzzet Paşa ise M. Kemal Paşa'yı sükûnete davet ediyor; bir İskenderun için bin bir zorluklarla imzalanan ateşkesin bozulamayacağını bildiriyordu. Enver-Talat ve Cemal Paşaların kaçtığı bir ortamda bu denli teslimiyetçi davranılması M. Kemal Paşa'yı hiddetlendiriyordu. İzzet Paşa'ya çektiği bir telgrafta bunu açıkça görebilmekteyiz:

“İngilizlerin, ancak bizim sonuna kadar Almanların müttefiki kalıp hezimete uğradıktan sonra elde edebilecekleri sonucu onlara kendi yardımımızla sunma, tarihte Osmanlılık için ve özellikle bugünkü hükümetimiz için pek kara bir sayfa oluşturur.”¹²³”

M. Kemal Paşa'nın tüm çabaları karşılıksız kalmış ve İngilizler 9 Kasım'da İskenderun'u işgal etmiştir. Başında bulunduğu Yıldırım Orduları bu olaydan hemen sonra lağvedilince M. Kemal Paşa 10 Kasım'da Adana'dan trene binerek İstanbul'a hareket etmiştir. Haydarpaşa Garı'nda trenden inip kalacağı yere doğru giderken Dolmabahçe'de demirli bulunan Müttefik gemilerini görünce *“Geldikleri gibi giderler!”* veciz sözünü söylediği Cevat Abbas Gürer tarafından nakledilir.

1.4.2. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçiş Hazırlıkları

M. Kemal Paşa'nın İstanbul'a geldiği günden iki gün önce, Cemiyetle hiçbir bağı bulunmayanlardan müteşekkil hükümeti Tevfik Paşa kurmuştu. M. Kemal Paşa rahat çalışmak için ailesinin yanına değil, Şişli'de kiraladığı konuta yerleşmiştir. Derhal çalışmalara başlayan M. Kemal Paşa, ilk iş olarak Tevfik Paşa hükümetinin düşürülmesi çalışmalarına başlamıştır. Amacı İzzet Paşa'ya hükümet kurdurmak ve Rauf (Orbay) ile birlikte bu hükümette görev almaktı. Devletin işleriyle uğraşırken bir de Vahdetin'in yeğeni ile evlenme ihtimali belirmişti. Başlarda kendisi bu fikre sıcak bakmasına rağmen arkadaşlarının tenkitleri sonucunda *“Hanımefendi gelsin görüşelim!”* ifadesiyle, bu işte gönüllü olmadığını gösterdi. O zamana kadar saraydan evlenilirken kadının görülmesi olmamıştı. M. Kemal Paşa'nın bu teklifi neticesinde konu tekrar açılmamak üzere kapanmıştır.

M. Kemal Paşa, Meclisin dağıtılacağını sezmişti. Vatan sevgisi ve görev alma aşkıyla geri planda kalmamak için her şeyi yapıyordu. Arkadaşlarıyla toplantılar düzenliyor, hükümetle ilişkili olanlarla konuşuyor, İzzet Paşa'yla fikir alış-verişinde bulunuyordu. Çabalarının sonucunda Tevfik Paşa hükümeti güven oylaması yapmak zorunda kalmıştır. Güven oylamasından çıkan Tevfik Paşa hükümeti yıkılmayınca, M.

¹²³ İğdemir, U., *age.*, s. 147.

Kemal'in planı bozulmuştu. İstanbul'da meydana gelen olaylar müttetiklerce de yakından takip ediliyordu. Vahdettin, daha fazla eleştirinin önünü almak için bir irade yayınlarak meclisi feshetti.¹²⁴ M. Kemal Paşa meclisin açılması gerektiğini savunuyordu. Bir yandan da sarayla bağıni koparmamaya çalışıyordu. Vahdettin ile birkaç kez görüşmeye de muvaffak olabilmışti. Amaç vatanın kurtarılması için Vahdettin'i yanlarına çekmekti. Vahdettin ise kendi derdine düşmüşti. Kendisine ordu içinden bir fenalık gelip gelmeyeceğini soruyordu. Son şans olarak Kazım (Karabekir)'ı da Vahdettin'le görüşturdüler. Müspet bir sonuca yine varamadılar. Artık saraydan bir umutları kalmamışti. M. Kemal Paşa, Ali Fethi (Okyar), Rauf (Orbay), Kazım (Karabekir) ve İsmail (Canbulat) ile oluşturdukları arkadaş grubu ile geleceğe yönelik planlar kurmaya başlamışlardır. Bu gruba ileride İsmet (İnönü) de katılacaktır.

Sarayı yanlarına çekmeye başaramayan "arkadaşlar grubu" İstanbul'daki yabancı temsilcilerle görüşme işine giriştiler. Ana hedefleri, kendini dışlanmış hisseden İtalyanları yanlarına çekerek İstanbul'da rahat dolaşabilme imkânına kavuşmaktı. O sıralarda Damat Ferit hükümet kurmuştu. "Allah'tan sonra en çok İngiltere'ye güveniyorum." diyebilecek kadar küçülen birisi sadrazam olmuştu. Üstelik tutuklamalar da hızlanmışti. M. Kemal Paşa'nın birçok arkadaşı da bu tutuklananlar arasındaydı. Kendisi için de dava açılmışti. Görünen manzara İstanbul'da bir şeyler yapma imkânının kalmadığıydı. Anadolu'ya bir an önce geçmenin yolları bulunmalıydı.¹²⁵

1.4.3. Anadolu'ya Geçişi

İtilaf Devletleri filosunun Mondros Mütarekesinin 7'nci Maddesini uygulama bahanesiyle İstanbul'a girdiği 13 Kasım 1918'de M. Kemal Paşa da Adana'dan İstanbul'a gelmişti. M. Kemal İstanbul'da, genel siyasal durum hakkında çeşitli kesimlerden birçok kişiyle görüşmüş, özellikle hükümetten ve parlamentodan tanıdıkları ile yaptığı görüşmelerde, endişelerini ve bazı çözüm yollarını açıklamış, padişahla da görüşmeler yapmıştır. Meclisin dağıtılmış bulunması nedeniyle, meşru mücadele yollarının tıkalı olması başka çarelerin aranmasına neden olmuştur. Bu arada bir sonuç çıkmayacağını görerek bu plandan vazgeçmiştir.¹²⁶

Şişli'deki evinde oturan M. Kemal, Ali Fuat Paşa, Fethi Bey, Kazım Karabekir Paşa, İsmet Paşa ile yaptığı görüşmelerde bağımsızlık mücadelesinin

¹²⁴ Atay, F. R., **Çankaya**, s. 82.

¹²⁵ Turan, Ş., **age**, s. 173, 188.

¹²⁶ Dinçkol, B. V., **Atatürk Devrimi**, İstanbul, 2001, s. 62.

planlarını tartışmıştır. Anadolu'yla mücadeleye karar vermeden önce, İstanbul'da siyasal çözüm arayışları sürdürülmüş, ancak sonuç vermemiştir.¹²⁷ Artık mücadeleye Anadolu'da devam etmekten başka çare kalmamış, yakın arkadaşlarından Kazım Karabekir doğuda, Ali Fuat Paşa da Orta Anadolu'da ön hazırlıklar yapmak üzere Anadolu'ya geçmişlerdi. Bu esnada yerel direniş örgütlenmeleri olan “Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri” ve işgalci kuvvetlere karşı kurulan “Kuvayyi Milliye” adı altındaki milis kuvvetleri direnişlerini sürdürüyorlardı. Anadolu'daki bu kıpırdanma yeterli değildi, vatanın kurtuluşu için merkezi bir otorite ve düzenli askeri birlikler gerekliydi.¹²⁸

Damat Ferit hükümeti İngilizlerin şikâyet mektupları üzerine, silahlı çetelerin girişimlerini önlemek ve onları silahlarından arındırabilmek için, Samsun bölgesine yetkili bir komutanın gönderilmesini gerekli görmüştü. Bunun üzerine, böyle bir komutanın saptanmasına yönelinmişti. Vahdettin, Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak)'tan “vatansever, genç ve atılgan” komutanların bir listesini istemişti¹²⁹. Fevzi (Çakmak) ta listenin başına M. Kemal Paşa'yı koymuştu. Öte yandan hükümet de arayış içindeydi. Kendisini sadareten düşürmek isteyen M. Kemal Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyen Damat Ferit, Ordu Müfettişliği için M. Kemal Paşa'yı düşünüyordu.¹³⁰ İngilizlerin de oluru alınarak Damat Ferit, M. Kemal Paşa'yı Ordu Müfettişliğine önerdi. 30 Nisan 1919'da Padişah buyruğuyla görevine atandı.

Padişah buyruğunu alan M. Kemal Paşa, Vahdettin'le son kez görüşmek üzere huzuruna çıktı. Görüşmede Vahdettin, M. Kemal Paşa'ya dönerek: “Paşa Paşa! Şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin. Bunların hepsi artık kitaba girmiştir, tarihe geçmiştir. Bunları unutun. Asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa, paşa devleti kurtarabilirsin¹³¹!” demiştir. M. Kemal Paşa saraydan çıkarken Başyaver Naci (Eldeniz) padişahı hatıra olarak kapağında Vahdettin arması olan bir saat hediye etmiştir.

Mustafa Kemal'in Samsun'a giderken sahip olduğu ruh halini en iyi kız kardeşi anlatır: ‘Ağabeyimin en heyecanlı ve hareketli günleri, Anadolu'ya geçeceği sıralardır...

Çok ürkek ve dikkatliydi o zaman...

¹²⁷ Bkz. Eroğlu, H., *age.*, s. 36.

¹²⁸ Sherrill, C. H., *Bir Elçiden Gazi Mustafa Kemal*, İstanbul, 1994, s. 86-87.

¹²⁹ Tansel, S., *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, İstanbul, 1991, s. 227.

¹³⁰ Bıyıklıoğlu, T., *Atatürk Anadolu'da*, İstanbul, 2000, s. 42.

¹³¹ Atay, F. R., *Çankaya*, s. 112-125.

Bir taraftan çalışmalarına devam ederken diğer taraftan kendisi hakkında Osmanlı hükümetinin ittihaz ettiği kararları, günü gününe istihbar ediyordu... Kendisine yardım eden arkadaşlarının getirdiği bu haberler üzerine gereken tedbirleri almaktan da geri kalmıyordu...'

Bir gün bizi çağırdı: *“Dikkatli olun, benim hakkımda duyacağınız en basit bir havadisi bile zaman kaybetmeden bana ulaştırmanızı istiyorum... Ehemmiyetsiz de olsa benim haberim olmalı her şeyden...”* dedi.

İşte o sıralarda bir gün bir aile ziyareti yapmıştım tanıdıklarımın birine... Gittiğim evin salonu kalabalıktı... Diğer misafirlerin çoğu beni tanımıyordu... Bir aralık kapıdan içeri bir bey girdi... Bu, orada bulunan ve beni tanımayan bir ailenin dâmadıydı...

Benim varlığımı bir ân için unuttular... Orta yaşlı bir hanım, dâmat beye dönerek:

-Ne haber? dedi.

-Vaziyet iyi gösteriyor!

-O'nu asacaklarmış, öyle mi?

Genç damat:

-Zannederim! dedi.

Bir yaşlı kadın, (bu kadının kocası saraya mensuptu) fisıltı halinde söze karıştı: Aman evlâdım, siz asmaz iseniz o sizi asacaktır!...

Bu muhavereyi ben hiç duymamış gibi davrandım... Eve gelir gelmez heyecanla ağabeyimin yanına koştum. Olan biteni bütün teferruatı ile kendisine anlattım.

“-Üzülme Makbuş! Onlar gayelerinde muvaffak olamayacaklar!...” dedi.

Bana bir tabanca vermişti...

“-Dikkatli ol!... Ben uyurken veya istirahat halindeyken kapıda şüpheli bir kalabalık birikirse derhal bana haber ver... İçeri girmek isterlerse hemen ateş edersin!... Öleceksin, fakat yine kapıyı açmayacak, içeriye kimseyi sokmayacaksın!...” diyordu.

İşte böyle birçok korkulu ve heyecanlı günler geçirdikten sonra bir akşam ağabeyim Mustafa Kemâl'in Anadolu'ya geçmek üzere olduğunu haber aldık...

Ağabeyim, tekmil arkadaşına vedâ ederken şöyle diyordu:

“-Bu geceyi, annem ve kardeşimle geçireceğim, sabaha kadar! Sizi tekrar ziyarete gelemeyeceğim için kusura bakmayın!... Şimdi hepinize vedâ etmiş olayım!...”

Arkadaşları gittikten sonra beni çağırdı:

“-Makbuş, annemin karyolasının karşısında yer sofrası yap. Bu gece sizinle biraz dertleşmek istiyorum...” dedi.

-Mühim bir şey mi var ağabeyciğim?

“-Yarın gideceğim!”

-Nereye?

“-Gideceğim işte, nereye olduğunu sorma... Hayat bu... Belki ölürüm, gelemem... Size söyleyeceklerim var bu akşam...”

Ben üzgün ve şaşkındım... Muammalar içinde bocalıyordum... Fakat nereye gideceğini bilmesem bile gittiğim yolun bir mücadele yolu olduğunu tahmin etmekte güçlük çekmiyordum...

Annemin karyolasının karşısına yer sofrası hazırladık... Minderleri, yastıkları yerleştirdik... Ağabeyim, annemin karşısına geçti. Çok düşünceliydi...

“-Anneciğim, ben gidiyorum!... Buraların da Selânik gibi olma ihtimali vardır... Ben gittikten sonra yanılıp da sokağa çıkmayın... Benim işim mühim... Bu işte muvaffak olabilmem için huzuru kalble çalışmam lâzım... Beni merak ve endişede bırakmayın... Giderken gözüm arkada kalmasın! Elimi, ayağımı bağlamayın! Memleket için çalışırken sizden yana bir üzüntüye düçâr olmak istemem...” dedi.

Annem, heyecandan düşüp bayıldı... Doktor Rasim Ferid Beyi çağırdık... O ilâç, bu ilâç derken annem biraz kendisine geldi...

O gece sabaha kadar uyumadık... Konuştuk... Dertleştik...

Ertesi gün, araba kapıya dayandı... Annemle ağabeyimin birbirlerine vedâları çok hazîn oldu... Sarıldılar... Öpüştüler... O, annemin ellerini tekrar tekrar dudaklarına götürdü... Annem, ağabeyimin boynuna sarıldı...

Aşağı -kendisini teşyi etmek üzere- arkadaşları gelmişti... Âdetimiz mucibince alt katta erkekler olduğu için ben aşağı inmedim... Ağabeyim, merdivenin başında durdu... Gözlerini gözlerime dikti... Belki dakikalarca konuşmadan birbirimize bakiştık...

Ben olanları ve olacakları düşünecek halde değildim...

“-Niçin konuşmuyorsun Makbuş?” dedi.

Nemli gözlerimi ona çevirdim:

-Ağabeyciğim, dedim. Ne konuşayım?... Muharebeye giderdin bilirdim... Terfian giderdin bilirdim... Bir vazife ile giderdin, bilirdim... Fakat bugün ne için gidiyorsun?... Nereye gidiyorsun!... Benim aklım durdu bu gidişe!

“-Evet Makbuş, merak etme bunu da bilirsin inşallah!...” dedi.

Beni bağrına bastı... Vedâ etti... Merdivenleri atlayarak aşağı indi...

O biraz sonra arkadaşlarının refakatinde arabasına binip kapıdan uzaklaştığı zaman, biz pencerelere yığılmış, gözyaşı döküyorduk...

Bizi gene annem teselli etti... Sert bakışlarını bana çevirerek:

“-Sen asker kardeşisin, dedi. Ayıp, ağlanır mı hiç askerin ardından!... Üzüntünü kimseye belli etme... Misafirlere şerbet ez... Memleketi için giden insan ölse bile ardından ağlanmaz!...”¹³²

16 Mayıs 1919 sabahı saat 04: 30’da M. Kemal Paşa yanında on sekiz kişi ile beraber¹³³ Samsun’a doğru yola çıkmıştır.

1.5. 19 Mayıs 1919’dan 30 Ağustos 1922’ye Mustafa Kemal Paşa

1.5.1. Mustafa Kemal Paşa Samsun’da

Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 sabahı 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun’a çıkmıştır. Kendisine verilen görev bölgede bozulan asayişini yeniden sağlamaktı. Ancak sorumlu bulunduğu bölge ve civarındaki bütün askeri ve mülki amirlerle talimat verebilme yetkisi ile donatılmış müfettişlik görevi, bölgedeki Rum çetelerinin faaliyetlerini tespit etmekten öte Milli Mücadele için ihtiyaç duyduğu hareket serbestisini kendisine sağlayacaktı.

M. Kemal Paşa Samsun’da altı gün kadar kaldı. Bu süre zarfında kendisine verilen müfettişlik görevi gereğince bölgedeki Rum çetelerin faaliyetleri hakkında bilgi toplayarak İstanbul’a iletti. Aynı tarihlerde durumdan rahatsız olduğu anlaşılan General Milne Harbiye Nezaretinden Mustafa Kemal’in Samsun’a gönderilişi ile ilgili bilgi istemişti.¹³⁴

Mustafa Kemal Paşa’nın, Samsun’a varır varmaz müfettişliğinin kendisine yüklediği vazifeleri yerine getirmek amacıyla hazırladığı 22 Mayıs 1919 tarihli Rapor, ordu müfettişinin birçok noktalarda talimatın hududunu da aşarak bütün memleket mukadderatı ile ciddî bir şekilde uğraştığını göstermektedir. Raporda yer

¹³² Belli, Ş., **Makbule Atadan Anlatıyor Ağabeyim Mustafa Kemal**, Ankara, 1959, s.35-39.

¹³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tevetoğlu, F. **Atatürk’le Samsun’a Çıkanlar**, Ankara, 1971, s. 14.

¹³⁴ Bayur, Y. H., **age.**, s. 305.

alan; “Türklüğün yabancı mandasına ve kontrolüne tahammülü yoktur. Millet, millî hakimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunu gerçekleştirmeye çalışacaktır”. Şeklindeki ifadeler, gerçekte, bir ihtilâl programından farksızdı.¹³⁵

Mustafa Kemal Samsun’a çıktığı sırada, Samsun ve Merzifon’da İngiliz askerleri bulunmaktaydı. Kendisinin karaya çıkışına müdahale edilmemiş olmakla birlikte, Samsun’un deniz kıyısında bulunması ve İzmir gibi işgal edilebileceği söylentileri daha güvenli bir mevki olan Havza’ya hareket edilmesini zorunlu kıldı. Ziyaretin görünen sebebi, böbreklerinden rahatsız olan M. Kemal Paşa’nın Havza’daki kaplıcalardan istifade etmesiydi.¹³⁶

Paşa’nın Havza’ya hareketi aynı zamanda Milli Mücadele’nin halk sathına yayılabilmesinin de birinci ayağını oluşturuyordu. M. Kemal Paşa en başından itibaren işgallere karşı mitingler düzenlenmesini ve halkın bu konuda bilinçlendirilmesini istiyordu.

25 Mayıs Pazar günü Paşa arkadaşları ile beraber Havza’ya ulaştı. Karargâh olarak kullanacağı Mesudiye Oteli’ne yerleşti. Burada ilk defa olarak halka seslendi.¹³⁷ Paşa’nın Havza’da bulunması, aynı zamanda bölgedeki İngiliz askerlerine ve Rum çetelerine bir meydan okuyuş anlamı taşımaktaydı. Nitekim Havza Belediye Başkanı, M. Kemal Paşa’ya, kendilerinin teşrihi ile biraz olsun sükûn bulduklarını ifade etmiştir.¹³⁸ Emrinde ordusu dahi olmayan bir kumandan olarak mevcudiyeti düşmanlarına korku salmaya yetmişti.

Havza’da milli direniş fikri doğrultusunda, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmasını sağladı. İzmir, Manisa ve Aydın’ın işgali nedeniyle, memleketin her yerinde mitingler yapılması ve protesto telgrafları çekilmesi için askeri ve mülki makamlara talimat verdi¹³⁹. Kendi gayretleri ile de Havza’da bir miting organize ederek işgallere karşı tepki oluşturmaya çalıştı. Bu şekilde en başından itibaren planladığı üzere Anadolu hareketi gücünü halktan alarak ilerleyecekti.

İngilizler, cereyan eden olaylar karşısında, Mustafa Kemal’in Anadolu’da bulunma amacının farklı bir yöne doğru gittiğini fark etmişlerdi. General Milne Harbiye Nezaretinden Mustafa Kemal’in İstanbul’a çağırılmasını talep etti. Bunun üzerine 8 Haziran tarihinde Harbiye Nazırı Şevket Paşa, Mustafa Kemal’den İstanbul’a dönmesini

¹³⁵ Bıyıklıoğlu, T., *Atatürk Anadolu’da (1919-1921)*, Ankara, 1959, s. 50.

¹³⁶ Nadi, Y., *Mustafa Kemal Paşa Samsun’da*, İstanbul, 1998, s. 25.

¹³⁷ Lord Kinross, *age.*, s. 206.

¹³⁸ Aktaş, R. N., *Atatürk’ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Başladı*, İstanbul, 1973, s. 46-47.

¹³⁹ Bıyıklıoğlu, T., *age.*, s. 37.

istedi. Paşa ise kömür ve benzin yokluğu öne sürerek dönüşünün gecikeceğini bildirdi. İstanbul Hükümeti'nin yavaş yavaş kendisinin aleyhine dönmeye başladığını gören Mustafa Kemal'in bundan sonraki politikası sadareti oyalamaktı.

M. Kemal Paşa Havza'dan ayrılmak vaktinin geldiğine karar vermişti. İngilizlerin kendisinden tedirgin olmaya başladığı bir zamanda, Samsun ve Merzifon'daki İngiliz birliklerinin arasında bulunmak artık güvenli sayılmazdı. Zaten Havza'da yapacağı bir şey de kalmamıştı. Mücadelesini Anadolu içlerine yaymak ve konumunu emniyet altına almak amacıyla, 13 Haziran günü Havza'dan ayrıldı. Aynı gün içinde Amasya'ya ulaştı.

1.5.2. Amasya Tamimi (22 Haziran 1919)

Mustafa Kemal Paşa'yı Gezirlik mevkiinde karşılayan Amasyalılar, millî kahramanda millî kurtuluşun sembolünü bulmuşlardı. 13 Haziran 1919'da Sultan Beyazıt Camii vaizi Abdurrahman Kâmil Efendi, "Tek kurtuluş yolu, halkın doğrudan doğruya egemenliğini eline alması ve iradesini kullanmasıdır. Hep birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde toplanarak yurdu kurtaracağız" diyerek M. Kemal Paşa'yı kurtarıcı ve başbuğ olarak göstermiştir.¹⁴⁰

14 Haziran 1919'da Amasya'da M. Kemal Paşa'nın uyarısına uygun olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Ayrıca Amasya, millî bağımsızlık mücadelesinde ilk önemli adımın atılmasına imkân vermiş ve "Karanlık Oda" denilen yerde hazırlanan Amasya Tamimi 21/22 Haziran 1919'da yayınlanmıştır.

Amasya Tamimi, Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce askerî kumandanlara ve mülkî amirlere gönderdiği tebliğ ve tamimlerle, halka açıkladığı hususların bir program ve karar halinde ifadesidir. Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan Amasya Bildirisi, Rauf Bey (Orbay), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Refet Bey (Bele) ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunanlar tarafından imzalanmıştır. Amasya'da, Amasya Tamimi'nden başka birtakım önemli kararlar da alınmıştır. Buna göre, kumanda hiçbir suretle terk ve başkasına bırakılmayacaktı. Silâh ve mühimmat elden çıkarılmayacak, vatanın herhangi bir tarafında yeniden vaki olacak düşman işgali karşısında birlikte ve müştereken hareket edilecekti.¹⁴¹

¹⁴⁰ Eroğlu, H., *age.*, s. 42.

¹⁴¹ Gökbilgin, T., **Millî Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, C. I, Ankara, 1959.

Amasya Bildirisi ile bir taraftan Halife Sultan'a karşı gelinerek millî egemenlik temel ilkesi ortaya atılmakta, diğer taraftan da tehlikede olan millî bağımsızlık hukukî yönden belgelere bağlanarak değer kazanmaktadır. M. Kemal Amasya'da bulunduğu süre içinde, muhaberele ve görüşmelere devam etti. En başta da İstanbul'un kendisinin geri dönmesi hususundaki talepleri ile meşgul olmaktadır. Bunun üzerine, Mustafa Kemal Paşa ilk defa olarak gerektiğinde sine-i millete dönerek mücadelesine devam edeceğini ilan etmiştir. Genişletilmiş Ordu Müfettişi yetkileri ile yolculuğuna başlayan ve gittiği yerlerdeki mülki ve idari amirlere meşruiyetini bu yolla sağlayan Mustafa Kemal, artık her türlü yetkiden ve sıfattan azade milletin bir ferdi olarak fakat yine milletten aldığı yetki ile yoluna devam etmeyi göze almıştı.

Bu sırada Dahiliye Nazırı Ali Kemal, Harbiye Nezaretinin Mustafa Kemal'i azlettiğini duyurarak vilayetlere talimatlarının dinlenmemesini bildirdi. Bu şartlar altında M. Kemal Paşa 26 Haziran günü Karargâhı ile beraber gizlice Amasya'dan ayrılarak Tokat'a hareket etti. Bir gece burada ikamet edildikten sonra ertesi gün Sivas'a doğru yola çıkıldı.

Bu sırada Elazığ Valisi olarak atanan Ali Galip, Paşa'nın tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi hususunda Vali nezdinde girişimlerde bulunuyor, halk arasında da Mustafa Kemal'e yönelik karşı propaganda yapıyordu. Bunu haber alan Mustafa Kemal, Tokat'tan ayrılırken Sivas'a giriş yapacağı zamana denk düşecek şekilde gönderilmek üzere bir telgraf hazırlattı. Tam Sivas'a yaklaşırken telgrafi alan Vali Reşit Paşa, Ali Galip'e istiyorsa Paşa'yı kendisinin tutuklamasını söyleyerek kafiye karşılamaya gitti. Halk, Mustafa Kemal'i sevgi gösterileri ile karşıladı¹⁴². Azledilmiş bir kumandan olmasına rağmen halk gözünde itibarını devam ettirmekteydi. Vali Reşit Paşa'da bu koşullar altında Paşa'ya itaat etmek durumunda kaldı. Mustafa Kemal, yoluna herhangi bir sığata ihtiyaç olmaksızın halk desteğı ile devam ediyordu. Mustafa Kemal Sivas'ta geçici olarak bulunacak, ardından Doğı İlleri Kongresi'ne katılmak üzere Erzurum'a hareket edecekti. Sivas'ta bulunduğu süre zarfında toplanacak olan Kongre'yi organize ederek gerekli talimatları verdi. Aynı zamanda kendisinin azledildiğine ilişkin genelgenin kanuna aykırı olduğı ve kendisine Harbiye Nezaretinden bu yolda herhangi bir bildirim yapılmadığı ifade eden bir karşı genelge yayınlayarak Ordu Müfettişi sıfatını kullanmaya devam etti.

---

¹⁴² Aydemir, Ş. S., *age.*, s. 50-52.

1.5.3. Erzurum Kongresi (23 Temmuz - 7 Ağustos 1919)

M. Kemal Paşa 28 Haziran günü erkenden Erzurum'a doğru yola çıktı. 1 Temmuzda ancak Erzincan'a varabildi. Erzurum'a ulaşması ise 3 Temmuzu buldu. Erzurum girişinde kendisini 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir ve beraberindeki heyet karşıladı. Burada da halk Paşa'ya yoğun ilgi gösterdi¹⁴³.

Mustafa Kemal, Erzurum'a vardığında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bir aydan bu yana kongre için çalışmalarını sürdürmekteydi. Bu kongre Paşa için biraz emrivaki olmakla beraber katılmakta bir mahsur görmedi, ancak bütün vatani kapsayacak olan Sivas Kongresi'nin hazırlıklarına da devam etti.¹⁴⁴

Amasya Bildirisi'nden sonra 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'nde oy birliği ile başkanlığa seçilen Mustafa Kemal Paşa, genel durum hakkında bilgi vererek "*Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkâr edemeyeceğini, binaenaleyh, vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin muhakkak mahkûmu iflas olduğunu, vatan ve milletin mukadderatını tahlis (kurtarma) ve himaye hususunda, son sözü söyleyecek ve bunun hükmünü tatbik ettirecek kuvvetin, bütün vatanda bir elektrik şebekesi haline girmiş millî cereyanın, ruhu celâdeti olduğunu*"¹⁴⁵ ifade etmiştir.

23 Temmuz 1919'da Doğu illerinin kaderini görüşmek amacıyla toplanan Erzurum Kongresi'nde, memleketin bütününü ilgilendiren meseleler hakkında kararlar alınmıştır. Millî sınırlar içinde vatanın bir bütün teşkil ettiğini, ayrılık kabul edilemeyeceğini karar altına alan Erzurum Kongresi, Doğu İlleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin üyelerinden oluşmaktadır. Vatanın birliği ve bütünlüğü için alınan karar, sadece Ermeni ve Rum tehlikesine karşı değil, bütün işgalcilere ve bütün saldırganlara karşı idi.

Erzurum Kongresi, yabancı işgal ve müdahalesine karşı milletçe hep birlikte savunma ve direnme kararı almıştır. Kongre, gerektiğinde bir geçici hükümet kurulacağını da millî egemenlik ilkesini, "Millî gücü etken ve millî iradeyi hâkim kılmak temel ilkedir" diyerek açıklamıştır. Manda ve himayenin kabul edilemeyeceği ilan edilmiştir. Erzurum Kongresi'nin kabul ettiği programın temel fikri kayıtsız şartsız istiklâl, kayıtsız şartsız millet egemenliğidir. Erzurum Kongresi ile resmen bütün ülkeye yayılacak örgütlenmiş bir kuruluş eliyle millî hareketin başı,

¹⁴³ Nutuk, s. 43.

¹⁴⁴ Nadi, Y., age., s. 39.

¹⁴⁵ Nutuk, s. 46.

şefi, lideri belirlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi ile Millî Mücadele'nin şefi, lideri ilan edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nde alınan kararları, ortaya konulan prensipleri, memleketi kapsayan savunma ve siyasî faaliyetlerin başlangıcı dönemindeki temel esaslarını teşkil ettiğini ifade etmiştir. İsmet İnönü'nün belirttiği gibi, "Erzurum Kongresi kendisinden sonraki bütün mücadele safhalarının gelişmesinde hiçbir çelişmeye düşmeksizin mütemadi bir tekâmülün öncüsü olmuştur."¹⁴⁶

Bütün bunlar yaşanırken Mustafa Kemal, İstanbul'un geri dönmesi yönündeki tazyikleri ile de meşgul olmak durumunda kalıyordu. Son olarak Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa, Padişah adına Mustafa Kemal'i İstanbul'a çağırmişti. Eğer İstanbul'a dönmek istemiyorsa, Anadolu'da bir süre istirahata çekilebileceği belirtiliyordu. Resmi olarak Ordu Müfettişi sıfatını hala koruyan ve Ali Kemal'in işgüzarlığına rağmen bunu kullanmaya devam eden Mustafa Kemal, bu talepleri uygun bir dil ile geri çevirmekle beraber İstanbul ile yolların ayrılacağı anın yaklaştığını farkındaydı. Kazım Karabekir ise Paşa'ya kendi rızası ile istifa etmesini öneriyor, bu durumda dahi kendisine Müfettiş olduğu zamankinden daha fazla hürmet göstereceğini belirtiyordu¹⁴⁷. Ancak Mustafa Kemal çok sevdiği askerlik mesleğini bırakmakta kararsız kalmıştı. Her şeyden önce resmi bir sıfat yardımıyla sürdürdüğü hareketinde, artık tek başına kalacağı ve çevresi üzerinde istediği etkiyi yapamayacağından endişe ediyordu. Bu şartlar altında, 8 Temmuz gecesi kendisine görevinden alındığı bildirildi. Mustafa Kemal'de bunun üzerine askerlik mesleğinden istifa ederek 'milletin sinesinde bir ferd-i mücahit' olarak çalışmaya devam edeceğini duyurdu. Artık İstanbul ile ipler tamamen kopmuş, mücadelesine bir sivil olarak devam etmek durumunda kalmıştı.

Mustafa Kemal'in istifası üzerine, yanında bulunan Kazım Bey'in artık kendisine bağlı olarak çalışmayacağını ifade etmesi, belki de yeni başladığı sivil hayatında aldığı ilk darbeydi. Bu durumda duyduğu derin üzüntüyü o sırada yanında bulunan Rauf Bey ile paylaşmıştır¹⁴⁸. Kazım Bey kendisini terk edip Paşa'yı derin bir üzüntüye sevk ederken, yol arkadaşı Kazım Karabekir'in rütbesiz ve üniformasız bir sivil olduğu halde, karşısında selam durarak askerleri ile birlikte emrinde olduğunu bildirmesi, Millî Mücadele'nin dönüm noktalarından birisidir. Bu şekilde ilk buhran

¹⁴⁶ Çeçen, A., **Kemalizm**, İstanbul, 2002, s. 37-42.

¹⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için Karabekir, K., **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, 1969 s. 68-102.

¹⁴⁸ Lord Kinross, **age.**, s. 218

atlatılmış, sivil dahi olsa etrafındaki desteği muhafaza ederek mücadelesini sürdürmüştür.

1.5.4. Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919)

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'ni tamamladıktan sonra, 29 Ağustos'ta Erzurum'dan Sivas'a hareket eder. İstanbul'da Dahiliye Nezareti daha 29 Temmuz'da Sivas Valisi'ne, "*Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin tevkifleriyle İstanbul'a gönderilmeleri*" için emirler vermiştir. Harbiye Nezaretinin bu yolda kolordu kumandanlıklarına tebligat yaptığı da bildirilir. Ama bu emirleri yazanlar da, alanlar da bu emrin yerine getirilemeyeceğini bilirler. Fakat bürokrasinin acz içinde kaldığı zaman, kendi kendini aldatarak oyalaması bir gelenektir. İşte şimdi Mustafa Kemal, kendisinin tevkifi ve İstanbul'a yollanması hakkındaki yazışmaların dosyalar teşkil ettiği Sivas yolundadır. 2 Eylül'de Sivas'a varacaktır. Fakat yolda sıkıntılı bir gün yaşanır. Erzincan'dan ayrılırken Çardaklı Boğazı'nın kesildiği ve hareket etmemeleri söylenir. Çardaklı Boğazı, Erzincan Ovası'nın batısında başlar. Yer Hanları'ndan Çardaklı Hanları'na kadar yükselerek devam eder. Güneyde Danaveli Dağı ardından uzakta ebedî karlı Munzur silsilesi görünür. Kuzeyde Çemen Dağı ve Karadağ uzanır. Çardaklı'dan sonra Bulgur Çayırı'na inilir ve nihayet ilk köye varılır: Melek Şerif. Erzincan'dan buralara kadar ve aşağı yukarı bir günlük yolda hiç köy yoktur. Dağlar, yollar ıssızdır.

Bir kuşak önce bu dağlarda, boğazlarda, ormanlardan güneş görünmezmiş. Ama şimdi her yer çıplaktı. İşte bu boğaza girerken, Mustafa Kemal'e: 'Boğaz tutulmuştur, gitme' derler. Ama o, birkaç arkadaşını öncü çıkarır ve emri şu olur: "*Sağdan, soldan gelen ateşe bakmayarak, otomobiller süratle yol üzerinde hareket edeceklerdir. Vurulan, ölen olursa onlarla meşgul olunmayacaktır. Şoseyi kapayan eşkiya ile temas olursa otomobillerden inip onlarla çarpışarak yolu açacağız...*" Kafile bu emir üzerine harekete geçer, hiçbir sıkıntıyla karşılaşmaksızın 2 Eylül 1919'da Sivas'a varılır.¹⁴⁹

Tokat'tan Kongre'ye gelen Bekir Sami Beyin kaldığı evde; Rauf, Kara Vasıf, İsmail Hâmi Beyler ve daha başkaları toplanırlar. Mustafa Kemal'in Kongre'de Reis olmaması için karar alırlar. Kongre'nin açılışından az önce Rauf Bey, bu kararı kendi düşüncesiymiş gibi Paşa'ya açıklar. Ama Paşa, bu toplantıdan da, karardan da

¹⁴⁹ Aydemir, Ş. S., *age.*, s. 120.

haberlidir ve Rauf Bey'e karşılığı biraz sert olur. Mustafa Kemal Paşa da Erzurum Kongresi'ne katılıp oradan gelen ve kendisiyle Rauf Bey, Hoca Raif Efendi, Şeyh Feyzi Efendi'den ibaret olan heyeti, Doğu vilâyetleri temsilcileri olarak Kongre'ye sokar. O sırada İstanbul'dan ve Amasya üzerinden gelip, Sivas'ta bulunan Bekir Sami Bey'i de heyete katar. Heyet üyeleri için temsil belgesi imzalanır.¹⁵⁰

Bu sırada İstanbul Hükümeti Kongre'yi baltalamak ve Mustafa Kemal'i tutuklamak için Elazığ Valisi Ali Galip'ten medet ummaktaydı. Mustafa Kemal'in erken davranarak Ali Galip üzerine asker sevk etmesi sonucu tehlike bertaraf edilmişti. Ancak bu olay İstanbul Hükümeti ile iplerin kopmasına sebep olacaktı. Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye'yi milletin yetkili organı olarak ilan etmiş¹⁵¹, vilayetlere İstanbul Hükümeti ile her türlü ilişkinin kesilmesi talimatını vermişti.

Kongre başlayınca, Millî İstiklâl değil, bir yabancı devletin himayesini isteyen delegeler, daha Kongre açılmadan özel toplantılar tertibine başlamışlardır. İstanbul'dan gelen delegasyona, İstanbul'da ayrıca telkinler de yapılır. Erzurum Kongresi'nde Trabzon delegeleri olarak Temsil Heyeti'ne seçilen, fakat kongre bitmeden Erzurum'dan memleketlerine dönen ve Sivas'a da gelmeyen bazı eski Trabzon mebusları, oradan Mustafa Kemal'e yazdıkları bir mektupla, Sivas Kongresi'nin umumî bir kongre haline gelmesine ve bir Temsil Heyeti seçmesine karşı olduklarını bildirirler. Aynı tarihte Erzurum'da Mustafa Kemal'e karşı bir kıpırdanma başlamıştır. Kâzım Karabekir Paşa bile, Mustafa Kemal'e Trabzon delegeleriyle aynı görüşte olduğunu bildirir. Himaye meselesi ortaya atılınca, karışıklık daha da artar. Pek az delege dışında, hemen herkes yabancı himaye peşindedir. Ayrıca Sivas'a birtakım yabancı subaylar da gelmiştir. Tam o sırada İstanbul'la münasebetler tamamen kesilir.

Kongre'nin açıldığı karışık havaya rağmen Mustafa Kemal, üç oy farkla Reis seçilmiştir. İlk üç toplantı gününü yiyen şekil veya duygu tartışmalarına rağmen, dördüncü gün konuya girilebilmiştir. Erzurum Kongresi'nin nizamnamesi ve esas gayeleri bu kongreden de geçirilebilmiştir: "Vilâyet-i Şarkîye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" yerine, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti", "Vilâyat-ı Şarkîye" yerine "Vatanın Bütünü" gibi sözler konularak Cemiyet, bütün Türkiye'nin mukavemet teşkilâtı halini almıştır. Kongre, bütün Türkiye'yi temsil eden bir kongre

¹⁵⁰ Geniş Bilgi için bkz., Lord Kinross, *age.*, s. 232-233.

¹⁵¹ Uluğ, N. H., *Atatürk Biyografisinin Esasları ve Belgeleri*, İstanbul, 1975, s. 125.

haline gelmiştir. Seçilen Temsil Heyeti, Türk millî mukavemetini yönetecek bir Temsil Heyeti vasfında görünür. Bu arada manda dilekleri Kongrenin kararı haline girmemiş, atlatılabılmıştır. İstanbul’la Anadolu’nun münasebetlerinin kesilmesi buhranı ise, 30 Eylül’de ve Damat Ferit’in sadarettten düşmesi, yerine Ali Rıza Paşa isminde eski nesilden, fakat sağduyulu bir zatın gelmesi, Anadolu’daki Millî Hareket’in ilk defa İstanbul’da bir muhatap olarak sayılması suretiyle sona ermiştir. Bu arada bir de “Misâk-ı Millî”nin ilk esaslarına vücut verilmiştir ki, bu misak, Millî Direniş ve Mücadele’nin hedef ve sınırlarını tespit etmektedir.

Sivas Kongresi, 12 Eylül 1919’da çalışmalarına son verdi. Kongre, Erzurum prensiplerine yeni bir şey ilâve etmedi. Beliren çeşitli eğilimlere rağmen, sonunda, onları zedelenmeden koruyabildi. Millî Harekete milli bir boyut verdi. Millî bir merkez, millî bir mercî vücuda getirdi. Mustafa Kemal bu Millî Hareketin, yetkili öncüsü olarak belirdi.

Yeni hükümet, Anadolu ile ilişkileri düzeltmek, en azından karşı bir görüntü çizmemek amacındaydı. Bu amaçla Salih Paşa görüşmelerde bulunmak üzere Amasya’ya gönderildi. Mustafa Kemal, Paşa’yı bizzat büyük bir tören ile karşıladı. Görüşmenin sembolik önemi İstanbul Hükümeti’nin Mustafa Kemal’i ve Temsil Heyeti’ni muhatap olarak kabul etmeye başlamış olmasıydı.

Bu görüşmede Mustafa Kemal Hükümet’ten Meclis’in İstanbul dışında yeniden toplanmasını ve Kongre kararlarının kabul edilmesini talep etti. Hükümet Meclis’in tekrar açılması konusunda hemfikir olmakla beraber, İstanbul dışında açılacak bir Meclis’i kabul etmedi. Mustafa Kemal Anadolu’da başlattığı hareketi Meclis desteği ile sürdürmek isterken, İstanbul Hükümeti muhtemelen Meclis’in kontrolünü elinde tutmak istiyordu. Bütün bunlara karşın Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa’nın telkinleri ile Mustafa Kemal yeni meclisin İstanbul’da toplanmasına razı görünüyordu. Hâkim olan düşünce Sultan’ın nasıl olsa toplanacak Meclis’i dağıtacağı yönündeydi¹⁵². 7 Kasım tarihinde Mustafa Kemal İstanbul’da toplanacak Meclis-i Mebusan için Erzurum’dan milletvekili seçildi.

Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye ile çalışmalarına Sivas’ta devam etmekle beraber merkezi daha batıya taşımak niyetindeydi. Zaten yeni toplanacak Meclis’e adres olarak da öncesinde Ankara veya Eskişehir’i göstermişti. Kazım Karabekir ise doğu illerinin durumu konusunda endişe ederek Heyet’in başka bir şehre taşınması

¹⁵² Lord Kinross, *age.*, s. 240.

konusunda çekingen davranıyordu. Sonuç olarak Paşa, merkezi Ankara'ya taşımaya karar verdi. Bu şehir ulaşım ve iletişim imkânları yanında Ali Fuat Paşa'nın başında bulunduğu 20. Kolordu'nun da karargahı durumundaydı. Ayrıca İstanbul'a gidecek olan milletvekilleri ile Heyet-i Temsiliye arasında yapılacak ön görüşmeler içinde burası uygun görülmüştü. Bu amaçla Mustafa Kemal 18 Aralık günü Heyet-i Temsiliye üyeleri ile beraber Ankara'ya yola çıktı.

1.5.5. Mustafa Kemal Paşa Ankara'da

27 Aralık günü Ankara'ya ulaşan Mustafa Kemal ve beraberindekileri başta 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa ve Müftü Hoca Rifat Efendi olmak üzere, Ankara halkı coşku ile karşıladı. Ankara'da buldukları süre içinde ikamet edecekleri Ziraat Mektebine yerleştiler.

Atatürk 29 Aralıkta yayınladığı genelge ile milletvekillerini Ankara'ya çağırmıştır. Bu yolla Heyet-i Temsiliye'nin halk iradesi üzerindeki etkisini göstermek, İstanbul'da oluşturulan mecliste kontrolü elinde tutmak niyetindeydi. Milletvekilleri gruplar halinde Ankara'ya gelmekte ve Mustafa Kemal hepsine izlenecek yol hakkında izahat vermekteydi.¹⁵³ Heyet-i Temsiliye'den milletvekili seçilen üyeler 12 Ocak'ta yapılacak meclis oturumu için İstanbul'a hareket ederken, Mustafa Kemal güvenlik sebebiyle Ankara'daki ikametine devam etmiştir. Zaten düşüncesinde İstanbul'daki meclis uzun ömürlü olmayacak, Milli Mücadele hareketi Anadolu'dan kaldığı yerden devam edecekti. Bu yüzden Heyet-i Temsiliye Reis'i olarak çalışmalarını sürdürdü. İstanbul'daki meclis'in dağıtılıp üyelerin Ankara'ya toplanmaya başladığı ana kadar geçen süreç Mustafa Kemal için yalnızlık zamanlarıydı.

Mustafa Kemal Ankara'ya geldiğinde Heyet-i Temsiliye kararlarını duyurmak ve Milli Mücadele ruhunu yurdun dört bir yanına yaymak için Hakimiyet-i Milliye isminde bir gazete çıkartılması talimatını verdi.

Mustafa Kemal, milletvekillerinden mecliste bir grup kurlmalarını ve kendisini reisliğe seçtirmelerini istemişti. Buradan Mustafa Kemal'in İstanbul'daki toplantılara katılmayacak olmakla beraber "Reis" sıfatını taşıyarak hareket etmek istediği anlaşılıyor. Ancak İstanbul'a giden ve Milli İrade'nin İstanbul'da tecelli ettiğini düşünen bir kısım vekil Anadolu hareketini ve Mustafa Kemal'i artık gereksiz görme

---

¹⁵³ Nutuk, s. 479.

eğilimindeydi¹⁵⁴. Bunlara rağmen Meclisi Mebusan 28 Ocak'ta Misak-ı Milli'yi gizli bir oturum ile kabul etti: “30 Ekim 1918 tarihinde ve mütareke imzalandığı sıradaki sınırlar dâhilinde kalıp, ezici bir İslâm ekseriyetini barındıran topraklar içindeki Osmanlı toprakları hiçbir suretle bölünmez bir bütün teşkil eder.

Osmanlı topluluğunun bütünlüğü, millî istiklâlin sağlanması, saltanat ve hilâfet makamının dokunulmazlığı için Kuva-yı Milliye'yi âmil ve millî iradeyi hâkim kılmak esası kesindir.

Vatanın neresinde olursa olsun bir işgale ve Rumluk, Ermenilik teşkili gibi teşebbüslere birlik halinde savunmak ve dayatmak esası meşrudur.

Azınlıkların hak müsavvâtı kabul ve siyasî hâkimiyetle içtimaî muvazaneyi bozacak esaslar reddedilir.

Hükümet bir dış baskı karşısında mülkün herhangi bir parçasını terk zorunda kalırsa, buna karşı bütün tedbirler alınır ve kararlar verilebilir.

İstiklâl ve milliyet esasına riayet gösteren dış iktisadî ve teknik yardımlar kabul edilir.

Merkezi Hükümet, millî iradeye tâbi olmalıdır. Millî Meclis toplanmalıdır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin bir Temsil Heyeti vücuda getirilmiştir.”

Misakı Milli'nin kabul kararı üzerine, işgal devletlerinin artan baskıları Ali Rıza Paşa hükümetini zor durumda bıraktı ve istifası ile sonuçlandı. En başından bu yana Anadolu Hareketi ile iyi ilişki içinde olan ve Milli Mücadele'ye örtülü destek veren Ali Rıza Paşa'nın iktidarını kaybetmesi, Mustafa Kemal'in İstanbul'daki dayanağının kaybolması anlamına gelirken diğer taraftan da Milli Mücadele'nin odağının yeniden Anadolu'ya dönmekte olduğunun göstergesiydi. Buna rağmen Mustafa Kemal'in gayretleri sonucu Milli Mücadele'nin açıkça karşısında olan Damat Ferit'in yeniden hükümetin başına geçmesi önlenmiş, Salih Paşa yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmişti.¹⁵⁵ Salih Paşa hükümetinin de Milli Mücadele'ye açıktan karşı durmaması işgal güçlerinin İstanbul'u işgali ile sonuçlanacak bir süreci başlatacağı. Netice de uzun süredir kontrolü ellerinde tuttıkları İstanbul'u 16 Mart 1920'de resmen işgal ettiler. Milletvekilleri tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi. Bu olay üzerine

¹⁵⁴ Lord Kinross, *age.*, s. 243.

¹⁵⁵ Türkoglu, A. F., **Görüp İştiklerim**, Ankara, 1987, s. 27.

Mustafa Kemal, Anadolu'da bulunan İngiliz subaylarının da misilleme olarak tutuklanması emrini verecekti.¹⁵⁶

Salih Paşa hükümeti dağıtılarak yerine işgal güçlerinin telkini üzerine Damat Ferit getirildi. Yeni kurulan kukla hükümet, Anadolu Hareketi'ni bir isyan olarak nitelendirerek, asilerin katli yönünde bir fetva yayımlayacaktı. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çıkarttıkları isyanlar ile de Milli Mücadele'yi baltalamak niyetindeydiler. Mebusan Meclisi'nin basılarak milletvekillerinin çoğunun tutuklanması, İstanbul'da toplanan meclisin de varlığını kaybetmesi anlamına geliyordu.

Mustafa Kemal'in öngördüğü doğrultuda ibre yeniden Anadolu'ya dönmüş, İstanbul Hükümeti ile köprüler atılmıştı. Bu doğrultuda Mustafa Kemal İstanbul'dan kurtulmayı başaran milletvekillerini de Ankara'ya davet ederek yeni bir meclisin toplanması yönündeki duyuruyu Heyet-i Temsiliye Reisi olarak yaptı. İstanbul'daki yönetim fiilen ortan kalkmış, Anadolu'da yeni bir idarenin kurulması zaruri olmuştu. Yapılan seçimler sonucu toplanan olağanüstü yetkilere sahip bu meclise Büyük Millet Meclisi adı verildi.

1.5.6. Büyük Millet Meclisinde Mustafa Kemal

İlk Meclis, 23 Nisan 1920 günü Hacı Bayram Camii'nde kılınan Cuma Namazı'nın ardından toplandı. Mustafa Kemal Büyük Millet Meclisi Reisliği'ne seçildi. Artık yoluna Heyet-i Temsiliye Reisi olarak değil, Millet Meclisi Reisi olarak devam edecekti. Meclis Başkanı aynı zamanda kurulacak hükümetin de başkanı olacağından, Mustafa Kemal yetkileri elinde toplamış durumdaydı. Meclisin Ankara'ya gelmesi ile Milli Mücadele Hareketi'nin meşru zemini artık iyice sağlamlaşmıştı. Mustafa Kemal'in en başından bu yana arzu ettiği Anadolu'da halk iktidarına dayanan bir hükümetin kurulması bu yolla mümkün olmuştu. Yeni kurulan meclis aynı zamanda yeni bir devlet demektir. Ancak Mustafa Kemal ve arkadaşları bu durumu dile getirmemeye çalışıyor, Halife'ye bağlılıklarını ifade ederek asıl gündemin ülkeyi işgal eden düşmana odaklanmasını sağlıyorlardı.

Meclis kurulduğunda, reisin aynı zaman İcra Vekilleri Heyeti'nin de reisi olması ve bakan görevi yapacak olan vekillerin meclis tarafından doğrudan seçilmesi kararlaştırıldı. Meclis Reisi olan Mustafa Kemal bu şekilde yürütme organının da idaresini elinde tutmuş oluyordu.

¹⁵⁶ Lord Kinross, *age.*, s.252

Meclis ilk olarak 29 Nisan'da Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu çıkarttı ve sonrasında İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Buna göre, Millet meclisi'ne karşı her türlü ayaklanma vatana ihanet olarak adlandırılacak ölüm ile cezalandırılacaktı. Bu yolla meclis, iktidarını herkese ilan ederek karşısında durabilecek karşı çıkışları da bertaraf etmiş oluyordu.

Bunların yanında İstanbul'da kurulan bir mahkeme Mustafa Kemal ve arkadaşlarını idama mahkûm etmiş ve bu kişilerin görüldükleri yerde katledilmelerini istemişti. Bunun üzerine Ankara hükümeti de Damat Ferit Paşa'yı ölüme mahkûm ederek, kararı her yere duyurdu. Meclis iradesini ve hâkimiyetini her durumda İstanbul'a karşı savunmaya devam ediyordu.

İşgal ertesinde, başlangıçta Milli Mücadele'ye karşı duran Fevzi Paşa'da kararını Ankara Hükümeti'nden yana kullanacaktı. 27 Nisan günü tren ile Ankara'ya gelen Fevzi Paşa'yı başta Mustafa Kemal olmak üzere milletvekilleri karşıladı. Bu şekilde bir büyük kumandan daha mücadeleye kazanılmış oluyordu.¹⁵⁷

Mustafa Kemal, İsmet Paşa'yı da Ankara'ya getirmeye muvaffak olmuştu. Onu yeniden tanzim edilecek ordunun başına, Genelkurmay Başkanlığına getirdi. Ancak Milli Mücadele'ye başından beri destek olan ve faaliyet gösteren Ali Fuat Paşa ve Refet Bey bu durumdan rahatsız olmuştu. Belli ki bu makamın kendilerine ait olduğuna inanıyorlardı.

Mustafa Kemal, o günlerde isyancıların Ankara'ya da gelip ortalığı talan etmelerinden endişe ediyordu. Ankara'daki Kolordu bütün askerlerini isyancıların üzerine sevk etmişti. Şehri koruyacak asker sıkıntısı yaşanıyordu. İkamet ettiği Ziraat Mektebinde tedirginlik hâkimdi. Mustafa Kemal bu günlerde Samsun'dan bu yana varlığı bilinen böbrek rahatsızlığı nedeniyle de sıkıntı içindeydi. Milli Mücadele tüm bu sıkıntılar ve maddi yetersizlikler altında Mustafa Kemal ve arkadaşlarının gayreti ile sürdürülmekteydi.

İstanbul ise Milli Mücadele'nin altını oymak ve Anadolu'da gerici zihniyete sahip grupları kışkırtarak hareketi zor durumda bırakmak peşindeydi. İsyan dalgası Ankara'da düzenli bir kuvvetin bulunmayışından faydalanarak burada da varlığını hissettirmeye başlamıştı. Mustafa Kemal'in Ziraat Mektebindeki ikameti artık huzursuzlaşmış, geceleri etraftan silah sesleri duyulmaya başlamıştı. Karargâh'ın

¹⁵⁷ Aydemir, Ş. S., *age.*, C. II, s. 439.

telefon ve telgraf hatları isyancılar tarafından kesilmekteydi ve gerektiğinde Ankara'nın terki dahi düşünülüyordu.¹⁵⁸

Mustafa Kemal, Halifeliği ve Saltanatı kaldırmak için yola çıkmakla beraber, mücadelesine destek sağlamak için hala Halifeyi ve Saltanatı kurtarmak iddiasını sürdürüyordu. İstanbul'da kendilerini hain ilan eden fetvalara karşın, Ankara'da işgal altında verilen fetvaların geçersiz olduğunu bildiren karşı fetvalar çıkmasını sağladı. Bu yolla İstanbul'daki yönetimin din sömürüsü yaparak hareketi baltalamasını engellemeyi umuyordu.

Şeyhülislam ve İstanbul Hükümeti'nin kışkırtması ve İngilizlerin desteği ile Anadolu'da patlak verip sürdürülen isyanlar, yeni kurulan hükümetin ilk ve en önemli sıkıntılarından birisiydi. Mustafa Kemal bir aralık merkezi Sivas'a dahi taşımayı düşünmüştü. Yeni kurulan hükümet merkezinde çaresizlik hâkimdi. Her an isyancıların Ankara'ya girebileceği tedirginliği yaşanıyor. Gerektiğinde başka bir şehre kaçılabilmesi için gereken her türlü hazırlık yapılmıştı. Mustafa Kemal, işgal kuvvetleriyle veya İstanbul Hükümeti ile mücadele etmeyi göze almıştı, ancak muhtemelen ülke içinde patlak veren isyanlar ve eldeki sınırlı sayıdaki kuvvetin iki ateş arasında kalması hesapta olmayan bir durumdu. Bu yüzden de zorluklar yaşanmaktaydı. İsyanların meclise bağlı birlikler ve Milli Kuvvetler aracılığı ile bastırılması mümkün olmuştu. Ancak Anadolu'daki işgal güçlerine yönelecek mücadeleyi de geciktirmişti. Başlangıçta ufak tefek ve bastırılması kolay isyanlar çıkmasına karşın daha sonra çıkan büyük çaplı isyanlar, geçen zaman zarfında Anadolu Hareketi'ni yıpratmaya yönelik yapılmış hazırlıkların bir ürünü olmalıydı.¹⁵⁹

Sevr Anlaşması'nın duyurulan şartları, Mustafa Kemal'in ne kadar haklı olduğunun da bir göstergesi idi. İşgal güçleri Türk Devleti'ne yaşam alanı bırakmıyor, bütün kıyıları kuşatılmış ve Anadolu ortasına hapsediliş yarı sömürge bir ülke armağan ediyorlardı. Millet en sonunda bu gerçeği görmüş, Mustafa Kemal'in mücadelesine olan destek artmaya başlamıştı. Bu sırada Meclis Kuvvetleri isyancılara hâkimiyet kurmaya başlamış, Marmara'da konuşlu İngiliz birliklerini tehdit eder hale gelmişti. General Milne'nin bölgenin savunmasının yetersizliğinden şikâyet ettiği bir sırada, imdada Yunanlılar yetişti. İzmir'in ilerisine geçerek Türk kuvvetlerine saldırmalarına izin

¹⁵⁸ Adıvar, H. E., **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, İstanbul, 1994, s. 107.

¹⁵⁹ **Nutuk**, s. 435.

verdiler.¹⁶⁰ Harekât karşısında Mustafa Kemal böyle bir savunmaya direnecek durumda olmayan birlikleri güvenli bir şekilde Bursa'ya çekti. Ancak şehrin savunulması mümkün olmayarak kaybedildi.

Bu durum üzerine Meclis'te tartışmalar çıktı. Milletvekilleri şehir yeniden alınmaya kadar yerinde durmak üzere kürsüye siyah örtü serdiler. Yunan ordusunun ilerlemesine kayıtsız kalan subayların tutuklanarak divan-ı harbe sevk edilmesini istiyorlardı. Durum karışık ve tedirgindi. Bu koşullar altında Mustafa Kemal kürsüye çıkarak durumu anlatmak zorunda kaldı. Ordu'nun hali milletvekillerinin zannettiği gibi iyi değildi. Birinci Dünya Savaşı'nın üzerine mütareke gereğince mevcudunda ve cephanesinde gidilen indirim sonucu, isyanlar ile baş edebilecek bir kuvvet Ankara Hükümeti kurulduktan sonra, ancak bir araya getirilebilmişti. Bursa'nın kaybının Anadolu'nun kurtarılması yolunda göze alınması gereken bir durum olduğuna vekilleri inandırmaya muvaffak olmuştu.

Olayın ardından Yozgat'ta Çapanoğlu isyanı patlak verdi. Mustafa Kemal yeterli kuvvete sahip bulunmadığı için, daha önceki isyanlarda fayda sağlamış olan Çerkez Ethem'i Yozgat'taki isyanı bastırmak üzere karargâha çağırdı. Ethem, önceki isyanlarda elde ettiği başarı ve Ankara Hükümeti'nin kendisine muhtaç olduğu hissi ile burada mağrur tavırlar sergilemişti. Neticede Yozgat isyanını bastırmakla beraber olayın öncesi ve sonrasındaki tavırları artık dikkat çekmeye başlamıştı. Kendisini Ankara Hükümeti'nin, adamlarını da Meclisin kuvvetlerinden üstün tutuyor, etrafındaki vilayetlere talimatlar yağdırıp emirler veriyordu. Mustafa Kemal ise belki zaruretten idare etmek durumunda kalıyordu.

Mustafa Kemal zaten yetersiz olan birlikleri yüzünden Yunan birliklerinin ilerlemesine göz yumuyor, bu sayede düşmanın savunmakta güçlük çekeceği bir cephe hattına yayılmasını sağlıyordu. Ancak Yunan ilerleyişinin Fransız ve İtalyanların çekinceleri nedeniyle durdurulmasına karar verildi.¹⁶¹ Mustafa Kemal kazandığı bu zaman zarfında düzenli orduyu kuvvetlendirmek imkânını bulacaktı.

Mustafa Kemal bu sürede düzenli orduya geçmenin gerekliliğini kavramıştı. Ancak buna karşı çıkacak olanlar olduğunu da biliyordu. En başta Ali Fuat Paşa'nın bu dağınık kuvvetlere ve Çerkez Ethem'e yakınlık duyduğundan şüpheleniyordu. Bu yüzden yeni gelişen Türk-Sovyet ilişkileri kapsamında onu Moskova'ya elçi olarak

¹⁶⁰ Lord Kinross, **age**, s. 278.

¹⁶¹ Lord Kinross, **age**, s. 285.

gönderdi. Ali Fuat Paşa sürüldüğünün farkındaydı, ancak karşılığında yapacağı bir şey de yoktu. Milli Mücadele'ye birlikte başlayan arkadaşların yolları ayrılmak durumundaydı.

Bunun ardından, sıra bir süredir başına buyruk hareket eden Çerkez Ethem'e gelmişti. Mustafa Kemal Yozgat isyanı sırasında Ethem'in yaptıklarını unutmamıştı. Gelecekte güçlenerek kendisine ve Hükümet'e karşı tehdit olacağını görmüştü. Bu yüzden ilk olarak Ethem'in kuvvetlerini düzenli orduya dâhil etmeye karar verdi. Ethem'in pek tabi bu duruma itiraz etmişti. Ethem'in, İsmet'in ordusuna saldıracağı da söylenmeye başlamıştı. Ethem'in Mustafa Kemal'in karargâhını basıp tehditkâr bir şekilde İsmet'in görevden alınmasını dikte etmesi, olayların geldiği boyutu göstermesi bakımından önemlidir. Bu olay üzerine Mustafa Kemal, artık bir Muhafız Birliği oluşturmanın vakti geldiğini anlamıştı. Topal Osman'ın adamları, bundan böyle Paşa'nın güvenliğini üstleneceklerdi.

Çerkez Ethem ise buyruk tanımaz tavırlarını sürdürdü. Son olarak Yunanlılar ile ittifak peşinde olduğu ve Ankara Hükümeti'ne karşı plan yaptığı ortaya çıkmıştı. Ardından meclis kuvvetleri Ethem'in üzerine yürüyerek birliklerini dağıttı.

Bu sırada Türk birliklerinin Ethem kuvvetleri ile meşgul olmasından faydalanan Yunanlılar, 6 Ocak 1921'de ilerleyişe başlamıştı. 10 Ocak günü muharebeler başladı. Ancak bu sefer Yunan kuvvetleri öncekilerin aksine düzenli ve dirençli bir ordu ile karşılaşmış, rahat ilerleme imkânı bulamamıştı. Sonuç olarak düşman geri çekilmek durumunda kaldı ve 13 Ocak günü Türk birlikleri, Yunanlıları kovalamaya başladı. Sonuçta düşman mağlup edilmiş ve geri çekilmeye zorlanmıştır. Bu aynı, zamanda Ankara Hükümeti'nin Batı'da Yunan İşgal'ine karşı kazandığı ilk zaferdi. Ülke topraklarının düşman istilasından kurtulması yolunda hayırlı bir başlangıç olduğunu belirttiği olay üzerine Mustafa Kemal Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'e bir tebrik telgrafı çekti¹⁶². Bu zaferin şüphesiz ki Ankara için önemi büyüktü.

Yunanlılar, Birinci İnönü Muharebesi'nde aldıkları yenilgiyi telafi etme amacıyla, ikinci saldırıya hazırlanıyorlardı. Takviye birliklerle giriştikleri ikinci taarruz 27 Mart 1921'de başladı. Savaş 30 Marta kadar sürmüş, süngü savaşı dâhil oldukça kanlı muharebelere sahne olmuştu. 31 Mart günü Yunanlılar başlattıkları taarruzda geri düşmüş, üstünlük Türk tarafına geçmişti. Bunun üzerine başlayan Türk taarruzu düşmanın geri çekilmesi ve mağlubiyeti ile sonuçlandı.

¹⁶² Kocatürk, U., **Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Ankara, 1999, s. 252.

Bu mağlubiyetin ardından, Yunanlılar yine hazırlık yaparak birliklerini takviye etmek suretiyle yeni bir saldırıya hazırlandılar. Ülkelerinde genel seferberlik ilan etmiş, orduya cephaneye ve donanım desteği sağlanmıştı. 10 Temmuz günü Yunan taarruzu tekrar başladı. İsmet Paşa idaresindeki cephenin yarılıp Kütahya'nın kaybedilmesi üzerine, cepheye gelen Mustafa Kemal ve Fevzi Çakmak idareyi ele alarak, Ordunun 25 Temmuzda Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesini sağladı. Öncekilere oranla daha sistematik gelişen ve Türk birliklerini imha etmeyi amaçlayan Yunan taarruzu Eskişehir'e kadar ilerlemekle beraber, Mustafa Kemal'in akıllıca hamlesi birlikleri yok olmaktan kurtarmıştı. Mustafa Kemal önemli toprakları düşmana terk ederken bunu ileride kazanılacak zafer için göze alınması gereken bir bedel olduğunun farkındaydı. Zira ordunun kaybı asla telafisi mümkün olmayacak sonuçlar doğurabilecekti.

Ancak bu mağlubiyet ve ricat Millet Meclisinde hoş karşılanmadı. Vekiller bu çekilmeye tepki göstermiş, sorumluların ortaya çıkarılmasını istemişti. Tepkiler Mustafa Kemal üzerinde yoğunlaşıyor, gizliden sorumluluk onun üzerine yıkılmaya çalışılıyordu. Ordunun içine düştüğü bu durumda kumandanlığa Paşa'nın bizzat geçmesi gündeme geldi. Bir kısım vekilde Ordunun halinin harap olduğundan hareketle kaçınılmaz olduğuna inandıkları mağlubiyeti Mustafa Kemal'in kumandanlığına yıkmak ve kendisinden kurtulabilmek peşindeydi.¹⁶³

Bunun üzerine Mustafa Kemal Başkomutanlık görevini kabul etmekle beraber bu süre içinde ordunun durumunu kuvvetlendirebilmek amacıyla, Meclis yetkilerini fiilen kullanabilme yetkisi istedi. Bu özellikle Paşa'ya muhalif olan kesimde rahatsızlık yarattı. Genel kanı kimsenin meclisin üstünde ve meclis gibi hareket edemeyeceği yönündeydi. Ancak Paşa yaptığı konuşmada bu görevi 3 aylık bir süre için istediğini ve sadece ordunun ihtiyaçları doğrultusunda kullanılacağını, süresi sonunda meclisin isterse kanunu yenileme hakkı bulunduğunu belirterek, ordunun acilen ihtiyaçlarını karşılayabilmesini sağlayacak Başkomutanlık Kanunu'nu 5 Ağustos'ta Meclisten istediği şekilde çıkartmaya muvaffak oldu.

5 Ağustos'ta Başkomutanlığa atanan Mustafa Kemal, İsmet Paşa'nın yerine Genelkurmay Başkanlığına atanan Fevzi Çakmak ile beraber 15 Ağustos günü cepheye gitti. Mustafa Kemal Milli Mücadele sırasında askerlik görevinden istifa ettiği ve yeni Meclis Başkomutanlık görevi sırasında kendisine ayrıca bir rütbe tayin etmediği için birliklerini sıradan bir er üniforması giyerek yönetti.

---

¹⁶³ Nutuk., s. 593.

23 Ağustos günü Yunan taarruzu ile başlayan Sakarya Meydan Muharebesi 13 Eylül tarihine kadar tam 22 gün sürerek dünyanın en uzun meydan muharebelerinden birisi oldu. Yaklaşan Yunan tehdidi Ankara'nın boşaltılması, Meclis'in de beraberinde taşınmasını gündeme getirmişti. Mustafa Kemal bu savaşta “*Hatt-ı müdafaa yoktur; sath-ı müdafaa vardır*” diyerek ordunun hâkim tepe ve mevki anlayışına dayalı harp stratejisini terk ettiğini duyurarak, Yunanlıları oldukça geniş bir alanda birebir muharebelerde bulunmak durumunda bırakmıştı.

Son derece kanlı geçen ve iki tarafından ağır kayıplar verdiği muharebe, zor durumda kalan Yunan birliklerinin karşı taarruzumuz üzerine çekilmesi ile sonuçlanmıştı. Yunan ordusunun takibi 13 Eylül'e kadar sürecekti. Savaş sonunda Yunan direnci kırılmış, taarruz imkânı kalmamış ve savunmaya çekilmişti. Bu durum bir Büyük Taarruz'un başladığı 26 Ağustos 1922 tarihine kadar da böyle sürecekti. Mustafa Kemal ise Meclis tarafından Gazilik ve Mareşallik unvanları ile onurlandırılmıştır. Gazilik, Mustafa Kemal'in Sakarya Meydan Muharebesi'nde geçirdiği bir kaza sebebiyledir. Paşa cepheyi teftiş ettiği sırada kaburgalarını kırmış, o halde bazen sedye üzerinde olarak muharebeleri yönetmeye devam etmiştir.¹⁶⁴ Mareşallik ise Milli Mücadele yolunda çok sevdiği askerlik görevinden istifa etmek zorunda kalan Mustafa Kemal için şüphesiz ayrı bir anlam taşıyordu. İstanbul'un basiretsizliğine karşın milletin iradesi ona hak ettiği itibarı iade etmişti.

Zaman geçtikçe taarruz heveslileri sabırsızlanıyor, ordunun neden beklediği, yoksa Yunanlılara karşı mağlubiyetin kabul mü edildiği sorusunu meclis kürsüsüne taşıyordu. Mustafa Kemal ise yaptığı konuşmalarda taarruz için zamana ihtiyaç olduğuna, hazırlıksız yapılan bir saldırının istenmeyen sonuçlar doğuracağına vekilleri ikna etmeye çalışıyordu. Paşa'nın kesin kararı taarruzdan yanaydı, ancak bu acele karar ile yapılmış duygusal bir harekât olmamalıydı. Ordu bütün hazırlıklarını tamamlamalı, düşman ile denk hatta ondan daha kuvvetli bir donanımına erişmeli, ardından nihai zafer için harekâta girişilmeliydi.

Başkomutan olarak Mustafa Kemal'in Ankara'da neden bulunduğu tartışma konusu yapılmaya başlanmıştı. Özellikle Ankara'daki varlığından rahatsız olanlar onun cepheye gitmesini, orada gerekli hazırlıkları yürütmesini savunuyorlardı. Bu açıktır ki Paşa Ankara'dan uzaklaştırılmak, Meclis üzerindeki etkisi zayıflatılmak isteniyordu.

¹⁶⁴ Aydemir, Ş. S., *age.*, s. 449, 451.

Bu sırada ise Yunanlılar çekildikleri Afyon-Kütahya hattını iyice tahkim ederek buldukları bölgeyi savunma tedbirleri alıyorlardı. Mecliste ise taarruz çığırtkanlığı ile ümitsizlik birbirine karışmış, geçen zaman içinde ordunun böyle bir taarruzu asla kazanamayacağı fikri mücadeleye olan manevi desteğı sarsmaya başlamıştı. Mustafa Kemal'e verilen Başkomutanlık yetkilerinin de uzatılması hususunda zaman zaman sıkıntılar yaşanıyordu.

Yunanlılar bir yandan da Trakya üzerinde harekâta geçerek İstanbul'a ulaşma hayalleri içindeydiler. Bu amaçlar bir kısım birliklerini savunma hattından çekerek Trakya istikametine kaydırmışlardı. Bunu duyan Mustafa Kemal, Yunan birliklerine karşı taarruz vaktinin geldiğine karar vermişti. Batı Cephesi karargâhının bulunduğu Akşehir'e hareket etti. Komuta heyetinin toplantısını gizlemek için bir futbol maçı organize edilmişti. Bu sırada taarruz planı ile ilgili son hazırlıklar yapıp nihai karara varılacaktı. Komutanlar hazırlanan plan üzerindeki görüşlerini açıkladılar. Mustafa Kemal ise taarruz kararını çoktan vermiş, planı da olduğu şekli ile kabul etmişti. Toplantı bir yerde formaliteden ibaretti. Yunanlılar ise meclisin dahi taarruz yapamayacak olduğuna inandığı ordunun harekete geçmesini pek tabii beklemiyordu. Ordu ve Mustafa Kemal'e yönelik sert eleştiriler, son hazırlıkları tamamlanan saldırının gizlenmesini sağlamıştı.

Taarruzu gizlemek için, Paşa'nın Ankara'dan ayrıldığı gizlenmiş, bu durumdan sadece yakın çalışma arkadaşları haberdar edilmişti. Sözde Çankaya'da çalıştığı için ziyaretçi kabul etmiyor, hatta ertesi gün büyük bir ziyafet tertipliyordu. Oysa Mustafa Kemal cephede, hazırlıkları bizzat takip ediyordu. Annesine dahi üniformasını ve çizmelerini giydiği halde çay ziyafetine gittiğini söyleyecekti.¹⁶⁵

İki ordu da hemen hemen birbirine denk vaziyette idi. Yunanlılar silah bakımından, Türkler ise atlı birlikler yönünden daha iyi durumdaydı. Mustafa Kemal birlikleri kuzeyden güneye kaydırırken gece yol almalarını sağlamış, bu şekilde düşman keşif uçaklarının gözetiminden kaçırmıştı. Ordu Yunanlılardan habersiz yer değiştiriyor, harekâtın sürpriz etkisi üzerine kurulması sağlanıyordu. Düşman, saldırı beklediğı Eskişehir istikametinden değil Afyon yönünden vurulacaktı.

Gazi, 25 Ağustos akşamı tüm dünya ile iletişimin kesilmesi emrini verdi. Savaşı Kocatepe üzerinden yönetecekti. 26 Ağustos sabahı topçu ateşi ile saldırı başladı. Taarruz ilk hedeflerine başarı ile ulaşmış, düşman zayıf olduğu kanattan kendisinden

¹⁶⁵ Lord Kinross, *age.*, s. 355.

güçlü durumdaki kuvvetler karşısında tutunamamıştı. Bunun asıl taarruz olduğunu kavrayamayan Yunan kuvvetleri hala Eskişehir hattından gelecek asıl saldırıyı bekliyor, bu amaçla burada sayıca kuvvetli birlikler tutmaya devam ediyordu. Türk süvarileri ise bu sırada etraflarından dolanmış onları arkadan vurmaya başlamıştı. Hatlarını teker teker kaybeden Yunanlılar çekilirken Türk kuvvetleri de onların önünü kesme çabası içindeydi. 30 Ağustos günü Yunan birlikleri artık dağılmış, kalanlarda kurtulmanın yollarını aramaya başlamıştı.

General Trikopis dahi Türk kuvvetlerine esir düşmüştü. Mustafa Kemal Paşa onu saygıyla karşıladı ve elini sıktı. Düşman ordularının kumandanı bile olsa onu savaş oyununda mağlup ettiği rakibi olarak görüyordu. Bir süre kendisinin mağlup olduğu savaş hakkında konuştular. Ardından Mustafa Kemal bu savaş esirini yine aynı saygı ile uğurladı.

Meclis de gelişmeleri sabırsız bir şekilde takip ediyordu. Halk önce Afyon ardından İzmir'in kurtulduğu haberini aldı. Olay üzerine Mecliste kürsünün üzerinde tutulan siyah örtü kaldırıldı. Yas bitmişti, artık sevinme zamanıydı. 9 Eylül günü Ordu İzmir'e girmişti. Bir gün sonra da Mustafa Kemal zafer alayı ile birlikte İzmir'e giriş yaptı.¹⁶⁶

Mustafa Kemal, Fransız Devriminin temel ilkelerinin (insan hakları, özgürlük, bağımsızlık, milliyetçilik) dünyaya yayıldığı ve Osmanlı İmparatorluğunun parçalanıp çöküşünün hızlandığı bir dönemde dünyaya gelmişti. Bu durum M. Kemal'i çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğunun yerine ulusal değerlere ve çağdaş ilkelere dayanan yeni bir Türkiye'nin kurulmasını düşünmeye sürüklemiş ve O'nun düşüncesinin manasını oluşturmuştur.

Atatürk hayatı boyunca kişisel sorunlarını öne çıkaran düşüncelerin etkisi altında kalmamıştır. Onun yüzlerce değişik kaynaktan beslenen düşünce sistemi içinde daima içinde yaşadığı toplum birinci önceliği olmuştur. Toplumun yararına olan düşüncelerini, kendi kişisel karizması, güvenilirliği, örnek davranışları, fedakârlığı ve diğer özgün karakter özellikleri ile topluma kabul ettirmiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Adıvar, H. E., **age.**, s. 235, 241.

¹⁶⁷ Turan, Ş., **Atatürk'ün Düşünce Yapısı Etkileyen Olaylar**, Ankara, 1989, s. 2.

Atatürk yaratılıştan gelen zekâsını; okuyarak araştırarak ve yaşamındaki tecrübelerle birleştirerek, dünyada eşine rastlanmayan bir stratejik düşünme, planlama ve uygulama yeteneği kazanmış ve 20. yüzyıla damgasını vurmuştur.¹⁶⁸

---

¹⁶⁸ Tarakçı, N., **20. Yüzyılın Strateji Dehası Atatürk**, İstanbul, 2011, s. 39.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ATATÜRK'ÜN HALK VE HALKÇILIK ANLAYIŞI

2.1. Halk ve Halkçılık Kavramları ve Mustafa Kemal

Halk sözlük anlamı olarak; aynı ülkede yaşayan ve aynı uyruktan olan insan topluluğu anlamına geldiği gibi, aynı soydan gelen ve ayrı ülkelerin uyruğu olarak yaşayan insan topluluğu ya da bir ülke içerisinde yaşayan değişik soylardan insan topluluklarının her biri anlamlarını da içermektedir.¹

Genel anlamda halk, bir ülkenin tüm nüfusunu dile getirir. Dilleri, dinleri, kültürleri ayrı ve çeşitli uluslardan azınlıkları da kapsar. Diğer bir ifadeyle, belli bir ülkenin gelişmesine katılan çeşitli sınıfları kapsayan insan topluluğu olarak tanımlanabilir.

Halkçılık ise, bireyler arasında bir hak ayrılığı görmemek, topluluk içinde hiçbir ayrıcalık kabul etmemek, halkın kendi geleceğine egemen olması, yani siyasi demokrasi olarak ta kabul edilir.² Bir başka ifadeyle halkçılık, halkın uyandırılması, bilinçlendirilerek yönetimin bir halk hükümeti olması ve halkın çıkarları doğrultusunda devletin yönetilmesidir. Dolayısıyla Halkçılık, sadece siyasi ve hukuki bir kavram değil, aynı zamanda sosyolojik bir düşünce sistemi olup, milletin genel hakları ve kuralları dışında hiç kimseye ayrıcalık tanınmamasıdır.³

Şimdi bu genel tanımların ardından halk ve halka doğru kavramları ile ilgili tarihsel geçmişe baktığımızda, 1877 Meclisinde de konuyla ilgili tartışmalar görülmektedir. XX. yüzyılın başlarında ise, Türkçülük akımı ile Anadolu halkı ve aydınlar arasında doğan halkçılık-köycülük düşüncesinden halkın “mesut” bir netice beklediği, halka doğru akımının bütün canlılığı ve hızıyla sürdüğü görülmekteydi.⁴

İkinci Meşrutiyet dönemi ise, pek çok farklı fikrin tartışıldığı bir dönem olmuş, doğal olarak halkçılıkta tartışılan konular arasında olup, gerek sol kaynaklı akımlar gerekse Türkçülüğü savunan düşünürler arasında halkçılık etkili olmuştur. Mustafa Kemal'in düşünce yapısının oluşmasında esas rolü oynayan bu dönem, şahit olduğu

¹ **Türkçe Sözlük** (Haz: Türk Dil Kurumu), C. I, İstanbul, 1992, s. 601.

² Özkaya, Y., “Atatürk ve Halkçılık”, **Atatürkçü Düşünce Sistemi**, Ankara, 1995, s. 105.

³ Doğanay, R., E. Açıkse, **T.C. Tarih ve Atatürk İlkeleri**, Ankara, 2008, s. 133.

⁴ Timur, T., **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara, 1997, s. 25.

sosyal ve siyasi olaylarla imparatorlukla cumhuriyet rejimi arasında bir geçiş dönemi özelliğine sahiptir.⁵

Milli Mücadele yıllarında halk ve halka doğru kavramlarının oldukça yoğunlaştığını görmekteyiz. Bunda Sovyet devriminin etkisi de bulunmaktaydı.

1920’lerde halkçılık algılaması, Birinci Meclise damgasını vuracak tartışmaların temelini oluşturması bakımından oldukça önemliydi.

Dönemin gazete başlıkları incelendiğinde; İstanbul’da yayımlanan “Türk Dünyası” gazetesinin 27 Ağustos 1919’da “Mesleğimiz Halkçılık ve Milliyetçiliktir”, “Büyük Mecmua”nın 2 Ekim 1919 tarihli Halide Edip’in “Halka Doğru”, “Kurtuluş” dergisinin 20 Ekim 1919 tarihli sayısında Falih Rıfkı’nın “Halka Doğru” yazıları ile Erzurum’da yayımlanan “Albayrak” gazetesinin 13 Mayıs 1920 tarihli sayısında Mithat Bey’in makalesine attığı başlık “Halkçılık”tı.

Halkçılık ne idi? Mithat Bey’in de söylediği gibi halkçılık tabiri yeni bir kavram olmayıp, son yıllarda yazılan ve konuşmalarda duyulan toplumsal bir nazariye idi. Ancak şimdiye kadar halkçılık ya da halka doğru ifadelerini çoğu kimseler fiiliyata dökülmeyen boş sözler olarak kabul etmişlerdi. Hâlbuki Mithat Bey’e göre; halkçılık pekâla uygulanabilirdi, daha doğrusu uygulanması gerekmekteydi. Bu maksatla 13 Mayıs 1920 tarihli Albayrak’ta “Halkçılık” başlığı altında neşrettiği başmakalede diyordu ki: “Halkçılık cereyanı memlekete hâkim olduktan sonra şüphesizdir ki milletten çıkan teşrii kuvvetler bu gâyeye hâdim bulunacak kuvve-i icraiye ve idareyi yed-i zabtına geçirecektir.

Meclisler ve hükümetler avamı temsil ettikten sonra, mahalli idareler, belediyeler ve bütün umûmi kuvvetler halkçıların eline geçecek, servetle takarrür eden sınıflar, ananeler bozulacak ve eskilik ruhu nihayet ölecektir.

Böylece, avamcı idare, artık mektepler hiçbir kayıt ve şarta tabi olmayacak ve bütün içtimai sınıflara bilâ ücret açık bulunacak ve mektepler yalnız talim ve terbiye ile değil, it’âm ve infak ile de mükellef olacaktır. Kendi kendine içtimai bir meslek takip edecek dereceye gelinceye kadar, çocuklara umûmi idareler tarafından baktırılacaktır. Aile yükü ortadan kalkacak, ebeveyn yalnız çocuk dünyaya getirmekle mükellef olacak, çocuk dünyaya gelir gelmez umûmi irza’hanelere verilecek, oradan mekteplere ve

⁵ Kılıç, S., **II. Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiyesine Türk İnkılâbının Fikri Temelleri**, Erzurum, 1998, s. 177.

doğrudan hayat intikal edecektir. Tahsilin umûmileşmesi fikr-i tefavütünden mütehasıl sınıfları yekdiğerine yaklaştıracak ve tevhid edecektir.

Halkçılık devlet ve millet işlerine de nüfuz edecek, sermaye sahipleriyle sermayesiz sınıflar arasında yaşayış itibariyle büyük fark kalmayacak, muhtelif suretlerle zenginlerden alınacak vesait-i nakdiye sermayesizlerin istirahatine sarf olunacaktır. Demokrasinin gayesi dünyaya vesaitsiz, sermayesiz gelen efrad-ı beşerin esbab-ı istirahatini temin etmektir...

Bir sene evvelki hakimiyet-i avam hayali bugün tahakkuk etmiş bulunuyor. Büyük düşmanımız Rus çarlığını yıktıktan sonra bütün alemin mütecaviz kuvvetlerine bir dur! emri vererek, islamiyetin nurlu imanından feyz almak, esir şarkın yamyamları, insaniyetin yüz karaları, Denikin irtica kuvvetinin dokuzuncu ordusu olan Ermenileri çiğnemek suretiyle hududumuza yaklaşmakta olan bu halâskâr kuvveti halkımıza takdim eder ve selâmlarız.”

Mithat Bey’in devlet iradesi ve aile hayatıyla ilgili olarak yazdıkları Bolşevik prensiplerinden kaynaklanmaktaydı. Yönetimdeki düzenlemelerin yanında aile hayatına ait tatbikatını istediği hususlar, ancak bir ihtilâlle gerçekleştirilebilirdi. Makalenin yazıldığı dönem göz önüne alınırsa, Ankara’da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisinin halk adına idareye el koyduğunu, bir sene öncesine kadar hayal olan “halk hakimiyeti” nin fiilen tahakkuk ettiğini düşünüyordu. Bununla birlikte Mithat Bey, millet hayatına tatbikini istediği programa Bolşevizm ya da komünizm değil, “halkçılık” adını vermeyi uygun bulmuştur.⁶

Mithat Bey, emperyalistlere karşı dünya ile birlikte ortak mücadele taraftarı olup, halkçılık programını komünizme dayandırmak istemekte ve bunu da açıkça ifade etmekteydi. Başka bir ifadeyle, batı dünyasına Rusya ile dostluk ve ittifakın gereğine inanmış ve bunu açıkça savunmuştur. Komünizmle halkçılığı eş tutan Mithat Bey, gazetenin diğer yazarları ile Rus dostluğu ve halkçılık yolunda aynı düşüncede olmalarına rağmen, iş komünizm boyutuna ulaştınca görüş ayrılığı yaşamıştır.

Bu nedenle, Albayrak Gazetesi yazarı Müştak Sıdkı Bey, görüş ayrılığına müteakip halkçılık adını bir daha kullanmamış, Sıdkı Beye göre idare programı, komünizme dayandırılmak istenen halkçılık değil, ülkeyi ve ülkede yaşayan insanları yüceltmeye hedef alan “memleketçilik” ti. Müştak Sıdkı Bey’in memleketçiliği, geçmişe hüznü bir bakış, geleceğe umut, sevgi ve sâfiyet taşıyordu.

⁶ Akbulut, D. A., **Albayrak Olayı**, Erzurum, 1991, s. 38-43.

Mustafa Kemal Paşa ise halkçı düşüncelerin Bolşevikliğe eğilimli olduğu Milli Mücadele günlerinde, Doğu’da bu geniş ve güçlü yapılanmanın Anadolu’nun kurtuluşu ve yapacağı desteği gözardı etmeden dostluk ilişkileri geliştirme çabasına giriyordu.⁷ Mustafa Kemal Milli Mücadele’nin başlangıcından itibaren kendi halkçılık anlayışının komünizmle ilgili olmadığını ifade etmiştir.

Yapmış olduğu konuşmada “...Esas itibarı ile tetkik olunursa bizim nokta-i nazarlarımız –ki halkçılıktır- kuvvetin, kudretin, hakimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine şüphe yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, bir prensiptir. Elbette böyle bir prensip, Bolşevik prensipleri ile taarruz etmez. Vaka bize milliyetperver derler. Fakat biz öyle milliyetperveriz ki bizimle teşvik-i mesai eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün milliyetlerinin icabatını tanırız... Bolşevizm millet içinde mağdur olan bir sınıf halkı nazar-ı mütalaya alır. Bizim milletimiz ise heyet-i umumiyesi ile mağdur ve mazlumdur. Bu itibarla dahi bizim milletimiz beşeriyeti tahlise müteşebbis olan kuvvetler tarafından himayeye şayestedir.”⁸

Mustafa Kemal’in halkçılığı, meşruiyetin kaynağını halkta gören, demokratik ve milliyetçi akımının kullandığı anlamda dil, vatan ve kültür birliğine dayanan bir millet meydana getirmeyi amaç edinmiş bir fikirdir.

2.2. Birinci Meclis’te Halkçılık Tartışmaları

Birinci Meclis, Samet Ağaoğlu’nun ‘Kuvayı Milliye Ruhu’ adlı eserindeki ifadesiyle; “... tarihte başka bir misaline rastlanması mümkün olmayan bir meclis diktatörlüğü devridir. Onun devletle vatandaş üzerinde alamayacağı karar yoktur. Ancak, söz konusu meclis yetkisini kötüye kullanmamış, halkın ve Milli Mücadelenin menfaati temel prensibiyle görev yapmıştır.” Türk Milletinin geçmişi ile geleceğini yan yana ve karşı karşıya koyan bir Meclistir. Onda temsil edilmeyen hiçbir fikir yoktu. Cumhuriyet gerçekten bu meclisin içinde doğmuş ve saltanat bu meclisin içinde yıkılmıştır. Birinci Meclis Türk milletinin ta kendisiydi.

Mustafa Kemal’in halk ve halkçılık anlayışı Birinci Mecliste yapılan görüşme ve tartışmalardan anlaşılabilir. Burada ortaya konan esaslar hem Milli Mücadele sırasında hem de Cumhuriyet’in kurulmasından sonra esas olacaktır. Birinci Mecliste halk ve

⁷ Kılıç, S., **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, 1982, s. 95.

⁸ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C. I., s. 102.

halkçılıkla ilgili meseleler, öylesine köklü bir şekilde halledilmiştir ki İkinci Mecliste bir daha bu tür tartışmalar yaşanmadığı görülür. O sebeple, Birinci Meclis zabıtlarına yansıyan tartışmalar büyük önem taşır. Mecliste çok sert tartışmaların yaşanması üyelerin yüklenmiş oldukları büyük sorumluluğun ağırlığını omuzlarında hissetmelerinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Atatürk'e göre, Türk halkı sözü ülkemizde oturan o ülkeyi vatan bilen ve kaderini ülkeye bağlamış olan insanların bütünüdür.⁹ O, Anadolu'daki insan malzemesini yerinde incelemiş ve farklı dinsel ve etnik kökenlerden gelen insanların bu ülkede yüzyıllardır beraberce yaşadıklarını belirlemiş, bu çerçevede önceliği bu konuya ayırmış ve yeni siyasal görüş olarak Anadolu'daki insan malzemesini halk kavramı adı altında her türlü kültürel ya da etnik nitelemenin ötesinde kendine has halkçılık görüşü ile değerlendirmiştir.¹⁰ Yine ona göre; "Türkiye Halkı" ırken veya dinen veya harsen birleşik, birbirine karşı hürmet ve fedakârlık duyguları ile dolu, mukadderat ve fedakârlık duyguları ile dolu, mukadderat ve menfaatleri müşterek olan sosyal bir toplumdur.¹¹

Atatürk'ün halkçılıktan kastettiği şeyin, geleneksel anlamda "hürriyetçi siyasi demokrasi" olduğu, kendisinin hürriyetin önemine ilişkin şu görüşlerinde de açıkça anlaşılmaktadır:

"Ferdin birinci hakkı, tabii yeteneklerini serbestçe geliştirebilmesidir. Bu gelişmeyi temin için ise, en iyi vasıta, ferde başkalarının benzer haklarına zarar vermeksizin, tehlike ve zarar kendine ait olmak üzere, ona kendi kendini istediği gibi sevk ve idare etmeye müsaade etmektir. İşte bu serbest gelişmeyi sağlamak, ferdi hakların oluşturduğu hürriyetlerin tüm amacıdır. Bu haklara hürmet etmeyen siyasi cemiyet esas vazifesinde kusur etmiş olur ve devlet varlığının sebebinin ve manasını kaybeder. Çağdaş demokraside ferdi hürriyetler, özel bir değer ve önem almıştır. Artık ferdi hürriyetlere devletin ve kimsenin müdahalesi söz konusu değildir".¹²

Yine Onun görüşüne göre; "İrade ve hakimiyet, milletin umumuna aittir ve ait olmalıdır. Demokrasi prensibi, hakimiyet-i milliye şeklinde inkılâp etmiştir"¹³ demektedir.

⁹ Giritli, İ., **Atatürkçülük**, İstanbul, 1998, s. 127.

¹⁰ Çeçen, A., **age.**, s. 83.

¹¹ Olcaytu, T., **Devrimimiz İlkelerimiz**, Ankara, 1998, s. 190.

¹² İnan, A., "Atatürk ve Demokrasi", s. 59.

¹³ Köker, İ., **age.**, s. 156.

‘Hakimiyet bilâ kayd-u şart milletindir. İdare usulü halkın bizzat ve bilfiil mukadderatını idare etmesi esasına müstenittir.

“Ulus egemenliği, kayıtsız şartsız halk egemenliğidir. Bu egemenlik, bu irade ancak Türk ulusunun, Türk halkının menfaatleri için tezahür ve tecelli eder. Türk demokrasisinin anlamı budur”.¹⁴ deniyordu.

Onun ‘devlet anlayışı’ ile ‘halk kavramı’ bütünleşmiştir. Onun için devletin “güçlü devlet”, “güvenilir devlet” olması zorunludur. Böyle bir devlet ise ancak halk hâkimiyeti ile kurulabilir. Çünkü meşruiyet halktan kaynaklanır. Atatürk’ün devlet ile halk anlayışı, kendisinin de ifade ettiği gibi, orjinaldir. Kopya değildir. Sadece milletin gerçeklerinden çıkmış ve çıkarılmıştır. Devletle halk arasındaki mesafe ne kadar kısalsın, o kadar ideal demokrasiye yaklaşmış olacaktır.¹⁵

Atatürk’ün halkçılık deyimini, sadece halk yönetimi veya siyasi demokrasi anlamında değil, aynı zamanda Türk toplumuna vermek istediği yeni sosyal ve ekonomik düzeni ifade etmek için kullandığına şüphe yoktur. Toplumda mevcut sınıflar arasında, bir sınıfın öbür sınıfa üstünlüğü şeklinde sosyalist toplumlarda ortaya çıkan sınıflar arası ayrıcalık kabul etmemiştir.¹⁶

Meclis’in açılışından sonra Halkçılık, her ne şekilde anlaşılırsa anlaşılın gündemdeki yerini almıştır. İhsan Güneş, ‘Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı’ isimli eserinde, Sovyet kaynaklı fikirlerin etkisi altındaki milletvekillerinin Anadolu’da da bu düzene benzer bir düzenin kurulması inancını savunduklarını, ancak işin bu şekle gelmesinde Mustafa Kemal Paşa’nın da katkısı olduğunu ifade etmektedir. Onun, “*kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan halka verilmesini*” öngören halkçılık yanlısı olması ve “*bizim nokta-i nazarımız halkçılıktır*” diyerek, TBMM Hükümeti’nin ideolojisini açıkça ortaya koyması, İhsan Güneş’e göre; bu milletvekillerinin halkçılık düşüncesi çerçevesinde örgütlenmelerini gerektirmiştir.¹⁷

2.2.1. Milletvekillerinin Halka ve Halkçılığa Dair Düşünceleri

Birinci Mecliste ülkenin meseleleriyle ilgili olarak yapılan tartışmalar sırasında, gerek mebusların gerekse Mustafa Kemal Paşa’nın beyanları o dönemde halk kavramından ne anlaşıldığı konusunda önemli ipuçları içerir.

¹⁴ Bozkurt, M. E., R. Peker, Y. K. Tengirşek, **İlk İnkılâp Tarihi Ders Notları**, (Haz.: Oktay Aslanapa), İstanbul, 1997, s. 190.

¹⁵ Bozdağ, İ. **Atatürk’ün Evrensel Boyutları**, Ankara, 1996, s. 41, 60.

¹⁶ Erüreten, B. M., **age.**, s. 92.

¹⁷ Güneş, İ., **Birinci T.B.M. Meclisinin Düşünce Yapısı**, Ankara, s. 153-154.

Birinci Meclisteki fikir cereyanlarının hepsine hakim olan halkçılık cereyanıydı. Bu cereyan Mecliste, bilhassa kanunların sosyal demokrasiye doğru kayması şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu kayma, Belediye seçimlerinde ve Meclis (mebus) seçiminde, seçmen ve seçilenlerin vergi mükellefi olmalarının kaldırılmasıyla gözükmiştir.

Birinci Meclisin Bakanlar Kurulu sayılan 7 kişilik Geçici Yürütme Komitesi üyelerince Bakanlar Kurulunun seçimiyle ilgili hazırlanan 5 maddelik tasarının “İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) Büyük Millet Meclisinin mutlak ekseriyetiyle intihab olunur” konulu 2. maddesinin “İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisi Reisinin Meclis azalarından göstereceği namzetler arasından mutlak ekseriyetle seçilir” şeklinde değiştirilmesi önergesiyle ilgili olarak;

“Basri Bey (Karasi) - ... Bugün efendiler dünyada yüreği yanıkların, beşeriyetin mühim bir kısmının meydana çıkardığı yeni bir iman vardır ki, o da halkçılık imanıdır. Halkçılık demek milletin hâkimiyetine doğrudan doğruya ve fiili olarak hâkim olması demektir. Seçim bu hâkimiyetin bir tecellisidir... Müşterek gayemiz, memleketi kurtarmaktır... Bundan dolayı ben mutlaka kemdim gibi düşünen adamlarla işbirliği yapacağım demek, Meclisin ve Halkın hâkimiyetine darbe vurmamak demektir.”

Kanun teklifine esas olan fikir, Bakanlar Kurulu arasında ahenk kurmak zaruretidir. Ancak yukarıda görüldüğü gibi, bir kısım milletvekilleri bu teklifin Milli Hakimiyeti sarsacağı ve halkın hakimiyetine darbe vurabileceği fikrini savunmuşlardır. O günün şartlarında, bir milletin en demokratik esaslarla devlet kurma ve halk hâkimiyetine verdiği önem görülmektedir.

Birinci Meclisin Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan Çalışma Programı;

a. Büyük Millet Meclisi Hükümeti, halkı emperyalizm ve kapitalizmin baskısından kurtarmak ve memleketin gerçek sahibi yapmak için çalışacaktır.

b. Hilafet ve Saltanat makamının kurtarılması başarıldıktan sonra, Padişah ve Halife yeni kanunlar çerçevesinde mevki sahibi olacaktır.

c. Hakimiyet millettir. İdare usulü halkın mukadderatına doğrudan doğruya ve fiili olarak kendisini idare etmesi esasına dayanmaktadır.

Bu esaslar, aslında bir ihtilal ve inkılâp beyannamesinden başka bir şey değildir. Programın inkılâpçı mahiyeti, bir kısım mebuslar tarafından memleketin sosyal şartları ile bağdaşmadığı düşüncesindedirler:

“Ali Şükrü Bey (Trabzon) - ... Memleketin birçok yerinde halk bize karşı pek de lazım geldiği kadar bağlı bulunmuyor. Bundan dolayı, hükümetin programı bu gibi

esaları düşünüyor ve bunu ortaya atıyor. Fakat bu program halkın ruhunu tetkik bakımından eksiktir... Ben Bolşevizm cereyanı aleyhinde değilim... fakat bunu eski yaptığımız gibi yine taklit ederek Rusların yaptığına, yahut Almanların yaptığına bakarak onları taklit edici bir şekilde yapacak olursak, memlekete ikinci bir ayrılık sokacağız. Bu itibarla eğer memleketimizin idaresinde yenilik yapılmak isteniyorsa, erbabı toplansın, halkın zaten alışmış olduğu, hiç olmazsa ruhu ile bağlı bulunduğu bir esas halka telkin edilsin ve bu esas dahilinde bu yenilikler yapılsın ki karşılık görmesin”

Hükümet namına İçişleri Bakanı Refet Bey bu endişeye cevap veriyor:

“... Bunda doğrudan doğruya zannolunduğu gibi bolşevik cereyanı, kapitalizm cereyanı, emperyalizm cereyanı, komünistler cereyanı, radikaller cereyanı, hülasa hiçbir cereyan yoktur. Orta yerde doğrudan doğruya milletin göbeğinden çıkan bir cereyan vardır...”

Görülüyor ki programın taşıdığı esaslar, meclis içinde ağır bir endişe doğurmuştur. Bu bolşevikliğe doğru gitme endişesidir.

Meclisin halkın takdirini kazanması için, Jandarmaya yönelik düzenlemeler yapılmasına dair tartışmalar sırasında, Trabzon Mebusu Hüsrev Beyin, Jandarma efradı muhassasatının tezyidine dair takriri şöyledir:

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Aliyesine

Halk nazarında Hükümeti milliyemizin kadir ve itibarını yükseltecek köylünün itimat ve teveccühünü kazandıracak vesaitin en mühimi Jandarma olduğu cümlemizce malûmdur. Etraflı tahkikatıma nazaran bu gün Jandarma neferinin muhassasatı maalesef kendisini köylüye bar olmaktan kurtaramıyor. Usulü idareimiz ne kadar halkçılığa doğru inkişaf etsede asayişini temin edecek, adalete vasıta olacak Jandarma neferi bu vaziyette kaldıkça köylünün kendi Hükümetini candan sevmesi güç olacaktır. Bu günkü yaşayışı nazarı dikkatte alarak gerek köylülerden ve gerekse jandarmalardan icra eylediğim tedkikata nazaran piyade neferinin yevmiye ellişerden tara beş yüz, süvari neferinin ise iki bin beş yüz kuruş muhassasat alması zaruridir. Saltanatı milliyenin esasını kuran Büyük Millet Meclisimizin bu bağda acilen bir karar ittihaz eylesini teklif eylerim.”¹⁸

Dikkat edilirse, halkın hükümeti sevmesi için, onunla en çok temasta bulunan kolluk kuvveti olan jandarmanın, halkçılığa fayda sağlayabileceği ifade edilmektedir. Benzer bir durum, Mecliste, mesleki temsilin ve hangi meslek grupların yer verilmesi

¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C.II, 3.6.1336, s. 67.

konusundaki tartışmalar sırasında, halkın hassasiyetlerinin göz önünde bulundurulmasına dair tartışmalarda aşağıdaki konuşmalar kaydedilmiştir:

“Mahmut Esat Bey (İzmir) – Muhterem efendiler, mesleki temsil taraftarı olmakla tarihin önünde vatani vazifemi yaptığuma inanıyorum. Aynı zamanda Büyük Millet Meclisi önünde sefalet içinde hakkını arayan bir tabakanın namına burada feryat etmekle tekrar vicdan vazifemi yaptığuma inanıyorum... Yalnız parlamento usulünü kabul etmekle ve herhangi bir seçim usulünü kabul etmekle millete hürriyetini vermiş olmuyoruz... Memleketi omuzlarında taşıyan bir tabaka vardır ki, hep esirlik altında inlemiştir, efendiliğine kavuşamamıştır, ve sefalet içinde inlerken burjuva tabakası onun önüne çıkmış, elindeki anayasa ile zavallı tabakanın önünde alay etmiştir... Bu memleketin halkı, bu usul ile yine asırlarca yalnız politikacılığı, serser politikacılığı kendilerine sanat edinmiş tabakanın elinde inler... O tabaka iş başına gelmedikçe, bu memleketin kaderini doğrudan doğruya eline almadıkça, kurtuluşa doğru yürümenin imkanı yoktur. Zavallı halk anayasalara rağmen esirdir, yine inlemektedir. Yine aç ve sefildir. O tabakayı buraya koymalıdır ki, biz açlığın önüne geçeceğiz ve o tabaka buraya geldiği zaman kibar kibar cümleler içinde büyük sözler söylemeyecek, fakat çiftçi çiftçiliğini düşünecek, demirci demirciliğini düşünecek, bu suretle memleketi vücuda getiren unsurlar o memleketi hakikaten düşünmüş olacaktır... Efendiler, hiçbir memlekette, ne yazık ki memleketin her türlü servetlerini omuzlarında taşıyan tabaka, yani halk tabakası, hükümet dizginlerini ele alabilme imkânı bulamamıştır... Halk buraya gelmedikçe, halk burada mukadderatını idare etmedikçe hiçbir zaman hakkına kavuşması mümkün değildir...”

“İsmail Suphi Bey (Burdur) - ... ‘Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir’ maddesini bu kürsü üzerinde okumakta fevkalade iftihar duyuyorum ve diyebilirim ki, hayatımın en kıymetli anı bu andır çünkü bu maddeye karşılık millet, bu kadar kan akıttığı halde daha böyle bir satır yazı hiçbir yerde görülmemiştir... Şimdiye kadar bu memlekette teşekkül eden meclisler, daima güzideler (asiller) sınıfından teşekkül etmiş meclislerdir. Halktan kimse gelemiyordu. Bundan başka, konuşulan her yerde mesleki seçimde esas olarak kabul etmeye karar vermiştir...”

“Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir): Bu adeta bir şahıs meselesi oldu. Meselâ; bir mebusun mebusluğu kabul edildiği vakit, nasıl o mebusun şahsiyeti mevzubahis olurda o sureta kabul veya redd olunursa uhdesinde memuriyet cemetmek isteyen, gerek lahik ve gerek sabık memurun, yani gerek memur olarak gelmiş bulunsun, gerek badehu

memur olarak gidecek olsun, her ikisi hakkında ve şahıs hakkında meclisçe karar verilsin. Heyeti İcraiye'nin mütalaa'sı alınmakla beraber meclise sevk olunsun. Meclis karar versin, bu kaide değildir. Böyle münasiptir diye bir mütalaa dermeyan ediliyor. Bu mütalaa'yı meclise şu şekilde bildirmeyi münasip gördük ve Kuvvei İcraiye Reisinin de fikri bu reye inzımam etti. Çünkü herhangi bir şahısta birleşsin kaidesini koyarsak, ihtimal o kaideyi nakzedecek ahval zuhur edecektir. İçtima etmesin, yani Kanunu Esaside mevcut olan kaide ki içtima etmez; bu esas kabul edecek olursak o vakit birçok muktedir zevatın hizmetlerinden istifade edilmek iktiza ettiği vakit istifade edilmeyecek, bu gün memleketler müftülerini intihap etmiş göndermiş, onlar avdet ettiği zaman acaba o halkta ne gibi düşünce hâsıl olur? Onu biraz hissiyata tebaiyetle düşünmek lâzım gelir. Ya, demek bu meclis müftüleri kabul etmiyor. Müftüler bu Mecliste teşviki mesai etmiyor, acaba ne vardır gibi hissiyat uyandırır mı? Uyandırmaz mı? Bunun için şimdi memuriyetleri istisna etmek düşünülüyor. İstisna edildiği vakit müftülüğü istisna edip de Mutasarrıflığı istisna etmemek doğru olamaz. Kezalik kumandanlığı istisna edip, valiliği istisna etmemek muvafık olamaz. Binaenaleyh herhangi bir hadise zuhurunda uhdesinde memuriyetle mebusluk içtima etmesi lâzım gelen ahvalde - çünkü esas itibariyle içtima etmez kaidesi kabul edilmiş gibidir. Heyeti İcra'ya mütalaa dermeyan eder. Kabul edilirse kabul edilir, kabul edilmezse reddedilir. Encümen ancak bunu bulabildi. Binaenaleyh bunun üzerine müzakere cereyan ederek, takrirler verilerek kabul edildikten, yani salim bir esas bulunduktan sonra encümene gitmelidir. Çünkü Encümen Heyeti İcraiye Reisiyle müzakere ederek tamamiyle Heyeti İcraiye'nin fikri dahil olduğu halde, kendi reyile beraber buraya sevk etmiştir. Binaenaleyh encümene havale etmek için, burada bir kaide vazedilmek lâzım gelir. Yani biz ancak şu kaideyi kabul ediyoruz, şeklinde bir takrir kabul edilmek lâzım gelir ki, o surette iade edilsin.”¹⁹

Görüldüğü gibi, halkın mecliste en adil bir şekilde nasıl temsil edileceği açıkça tartışılabilmekteydi. Bütün konuşmalar milli hakimiyet prensibi çerçevesinde sürdüğü görülmektedir. Benzer bir münakaşa, vergilerin artırılması tartışmaları sırasında, bunun halkçılığa aykırı olduğu üzerinde yapılmıştı:

“İsmail Suphi Bey (Burdur) — Efendim bendeniz Hüseyin Avni Bey'e cevap vermek isterim. Vakıa Ferit Beyefendi de söylediler amma ben şunu söyleyeceğim ki; gümrük resminin tezyidi evvelâ bir zaruret neticesidir. Öyle bir harp içindeyiz ki bütün

¹⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, C. II, 5.6.1336, s. 80.

mevcudatımızı feda etmeye hazırız, onun için bu zam halkçılığa münafi değildir. Sonra mutedil bir tezyiddir. Beş misli artırıyoruz. Altın ve evrakı nakdiye arasındaki farkı nazarı itibare alarak, yoksa eşyanın bizatihi tezayüt eden kıymetlerini asla nazarı dikkate almıyoruz.”²⁰

Köylüye yeni vergiler getiren düzenlemeyle ilgili olarak İzmit mebusu Hamdi Namık Bey, “Bendeniz bu kanunu okuduğum zaman düşündüm ki; Hükümet halkın ve bilhassa köylünün refah ye saadetini temine çalıştığını ilân etti ve bu yolda halkçılık namiyle bir program tanzim ettiği bir sırada nasıl olup ta böyle bir kanunu yaptığını anlayamadım. Maliye Vekili Beyefendinin bugün malî kanunları müdafaa ettikleri sırada, daima nakarat halinde söyledikleri bir söz vardır ki; paraya ihtiyacımız var; bu, doğrudur. Fakat masarifatımızı varidatımıza uydurmak için mutlaka varidatı tezyit etmek ve bunun için köylüye yüklemek muvafıkı madelet değildir. Bunun başka yolları da vardır. Meselâ masarifatımızı tenkis etmek suretiyle bütçemizi tevzin edebiliriz”²¹ diyerek eleştirilerini iletmekteydi.

Bu tür düzenlemeler sırasında, halkın bundan ne derecede etkileneceğinin düşünülüyor olması, esasında halkla ilgili kaygıların ne derecede yüksek olduğunu gösterir. Benzer bir hassasiyet, halkta Meclise olan güveni sarsacak atamalardan kaçınılmasına dair tartışmalar sırasında da kendisini hissettirir:

Karahisarısahip Mebusu Mehmet Şükrü Beyin, Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Beyin Siirt Mutasarrıflığına tayin edilmesi ve Adliye Müsteşarlığı esnasındaki yolsuzluğundan dolayı hakkında tahkikat ve takibatta bulunulmaması sebebine dair Adliye ve Dahiliye Vekâletlerinden İstizah Takriri.

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

İçinde bulunduğumuz şu müşkül ve nazik zamanda bizi maksadı meşrumuza isal edecek yegâne tarik, yeminimiz veçhile makamı hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin istiklal ve istihlasından başka bir gaye takip etmemek olduğuna şüphe yoktur. Halbuki üç aydır Adliye Vekâleti Müsteşarlığında bulunan Abdülkadir Beyin haksız ve usulsüz terfileri, vezai fi memuriyetinde suiistimal eylemesi ve nüfuzu memuriyetini menafii hususiyesi uğrunda sarf eylemesi gibi ahvali meslek erbabını ve ahaliyi cidden müteessir ederek halkın meclisimize karşı olan emniyet ve itimadını kesretmektedir. Şu halin devamı gayri caiz olduğu alâkadarane bildirildiği ve icabı icra edileceği vait

²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. II, 28.7.1336, s. 394.

²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. IV, 23.IX.1336, s. 308.

edildiği halde, mumaileyh Abdülkadir Beyin mesuliyetinin birinci sınıf mutasarrıflığa tayin edilerek bin sekiz yüz lira harcırah verilmek suretiyle Siirt'e gönderilmesiyle tecelli etmesi cidden pek elimdir. Gerek halk arasında ve gerek arkadaşlar beyinde husule getirdiği teessür ve teessüf itibariyle bu halin devamı maazallah memleketi içinden yıkacağı cihetle gayri caizdir. Binaenaleyh bu hali sükût ile geçiştirmek hem yeminimize muhalif ve hem de vatanımıza karşı hıyanet olacağına kail ve kani bulunduğumuzdan dolayı Siirt'e birinci sınıf maaşla mutasarrıf tayin edilmesi esbabının Dahiliye Vekâletinden ve sui ahvalinden dolayı takibatta bulunulmamasının Adliye Vekâletinden istizahını teklif ederim. 27 Temmuz 1336 Karahisarısahip Mehmet Şükrü²²

Birinci Meclis'in en çok yoğunlaştığı konulardan bir diğeri göçler karşısında yaşanan sıkıntılardır. İşte bu mesele tartışılırken halkın nasıl daha rahat ettirilebileceğine dair karşılıklı görüşler şu şekilde ifade edilmekteydi:

Muhacirin idaresinin yeterince etkili çalışmadığına dair tartışmalar sırasında Erzurum Mebusu Necati Bey,

“Muhacirin idaresi de ilmî çalışalım dedi, ne yaptı? Eteklerle paralar sarfetti. İki kitap neşretti. Onlar da Almandan tercüme edildi. Bundan sonra da yapılacak budur. Allah aşkına bu etek etek dökülen paralar çarıksız halkın dışından tırnağından kazandığı paralardır, memurun eline bir baston veriyoruz, önüne bir masa koyuyoruz. İşi akşama kadar bir iki kâğıt havalesinden ibaret kalıyor. Ağlayan anaları ancak sen ve ben düşüneceğiz.²³” diye tenkit etmektedir. Muhacirin meselesinin belediyelere devri konusundaki harareti tartışmalar sırasında, Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey tartışmaları yatıştıran konuşmasında, “Efendim, bendenizin arz edeceğim şey, Tevfik Rüştü Beyin maruzatına müşabihtir. Bizi bugün bu işi en ziyade belediyelere tevdie sevkeden sebep, halkçılık ruhudur. Tevfik Rüştü Beyin buyurduğu gibi halkçılık. Dahiliyeden fekki irtibatını düşünürken yine oraya dönüyor, yine valilere, mutasarrıflara vererek yine Dahiliyeye veriyoruz. Sırasıyla ona gidiyoruz. Bendenizin evvelce, Meclisi Âlinin (Muaveneti İçtimaiye) diye Sıhhiyeye bir fıkra ilave etmiştir diye hatırı âlinize arz etmek istediğim meselenin sebebi de bu idi. Eğer Muaveneti İçtimaiye mevcut olduğu kabul edilmiş olsaydı, amiri ita orası olurdu. Halkçılığa daha ziyade yaklaşmış olurdu. Eğer amiri ita, bir muaveneti içtimaiye var, evvelce verilen karar mucibince, sebat

²² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. III, 31 VII 1336, s. 10.

²³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. III, 3.8.1336, s. 92.

edilecek olursa onun hükmü kalmamıştır. Kaldırmak lazımdır. Onu belediyelere verdiğimiz gibi belediyeler bu vazifeyi ifa eder. Sıhhiye Nezareti de evvelce kendisine tevdi edilmiş olan bir vazifeye iştirak etmek suretiyle halka doğru gidilmiş olur zannederim.”²⁴ demektedir.

Mecliste, halkın yapılan faaliyetler hakkında bilgilendirilmesi konusunda da hararetli tartışmalar yapılmaktaydı. Yürütülen mücadele hakkında halkın bilgilendirilmesiyle alakalı olarak Burdur Milletvekili İsmail Suphi Bey, “Arkadaşlar; irşat meselesi için açılan şu girizgâhtan biraz istifade etmek isterim. Çünkü bu mesele beni affediniz cümleminin malûmu olmakla beraber ne kadar teşrih edilse, az teşrih edilmiş addedilecek derecede mühimdir. Bendeniz seçenlerde dairei intihabiyetime gittim, Burdur cepheye yakındır. Biliyorsunuz ki Burdur, İtalyanların entrika çevirdikleri bir yerdir. Böyle olmakla beraber, burada en münevverinden en cahiline kadar halk, ne için mücadele ettiğinizi kâfi derecede vuzuhla bilmiyorlar. Bunun için mücadele ediyoruz cümlesi gayet kısa ve kati bir manayı muhtevindir. İptida sulh akdedilecek, edilecek diye birçok sözler cereyan ediyordu. Nihayet İstanbul Hükümeti sulhu imzalamıştır dendi.”²⁵ sözleriyle halkın bilgilendirilmesine verdikleri önemi dile getirmektedir.

Halkın devlet hayatındaki yeri tartışılırken Bolu vekili Tunalı Hilmi, “...Ben bütçe müzakeresinde bu teklifi (Köylünün durumunun iyileştirilmesi) ortaya koymak isterken kanun teklifinde bulundular. Evet, son derecede teşekkür ediyorum ve bu günkü müzakere dolayısıyla Heyeti Celilenizi tebrik ederim. Çünkü halkçılığın en derin bir noktasına dokundunuz. Çünkü köylü bu milletin, bu memleketin temelidir.”²⁶ diyerek bütçe görüşmeleri sırasında köylünün durumunun düzeltilmesine yönelik teklifleri takdir ettiklerini beyan etmektedir.

Adliye Vekili Hafız Mehmet Bey adalet kurumlarında halkçılık ilkesine nasıl riayet ettiklerini şu kelimelerle ifade etmektedir: “Hâkimi münferit teşkilâtıyla bizim yaptığımız nedir? Her kazada hâkimlere birer veya ikişer muavin vermek ve Meclisi Âlinizin tamamen takip ettiği halkçılık esasına doğru yürüyerek ve hâkimleri nahiyelere kadar sokarak, mahkemeleri halkın ayağına götürmektir. Her kazada hâkimlere bir veya iki muavin veriyoruz ve bu muavinleri, eğer kaza dâhilinde nahiyeler varsa, o nahiyelerde nöbetle bulunduruyoruz. Eğer o kaza dâhilinde nahiyeler yok ise uzak köyleri

²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. III, 3.8.1336, s. 97.

²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. IV, 25.IX.1336, s. 330.

²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. VIII, 5.11.1337, s. 94.

15, 20, 30 köyü bir kül, bir nahiye addederek bu hâkim muavinlerini iki ayda bir, üç ayda bir, on gün, on beş gün, oralara gönderip halkın ayağında mahkemelerini rüyet ettiriyoruz ve bu esası takip ediyoruz. Bendenizin takip ettiğim usul halkçılığa muvafık mıdır, yoksa bir liva merkezinde bir cinayet mahkemesi veya diğer bir mahkeme mevcut olup da o mahkemeye; yirmi saatlik, otuz saatlik yerlerden gelecek olan şahitlerin, tarafeyni beklemesi ve günlerce kasabalarda kalması ve eshabı mesalihin akşamlara kadar heyeti hâkimenin teşekkülünü beklemesi; bu mu halkçılığa muvafıktır? Bunu Meclisi Âlinizin takdirine arz ederim.”²⁷

Bu tekliflerle halka karşı hassasiyetin arttığı mecliste, memurların halka muamelesi hakkındaki hararetli tartışmalar sırasında; Besim Atalay, “Bu memlekette memur yapacağımız insanlar, bu memleketin toprağından yetişmiş olmalıdır. Bulduğunu yemeli, bu memleketin halkının ruhunu bilmeli, onlar gibi yaşamalı, onlar gibi ağlamalı, onlar gibi gülmeli. Biz böyle yapmazsak zaman ve asır ve vakit bize bunu cebren ve kahren yaptıracaktır arkadaşlar. Sonra bizde kabahat olmakla beraber, kanunların şeklinde de kabahat var. Hâlâ memurin eski usulü, muhakemata tâbi. Memurlar hakkında heyeti iclarei vilâyet bir mazbata yapacak, ondan sonra birçok muamelâta tâbi olacak, rica ediyorum. Bu da besatati, hakkaniyeti mudildir ve bu cihetle ıslah edilmelidir. Bir memuru azlediyoruz. Tekrar onu tavzif ediyoruz. İşte İğdır Kaymakamı. Oranın halkına; «Acemdir, gebersin.» diye bir komite, bir ticaret komisyonu teşkil eden kaymakam; dün azledilmiş bir kaymakamdı. Bugün kimbilir hangi arkadaşının sayesinde yine kaymakam olmuştur? Orayı da eziyor. Çünkü onun gözü yemektedir, arkadaşlar öyle alışmış. O bu zihniyeti katiyen kavrayamaz. Sonra teftiş meselesini biz ihmal ettik... Teftişi kaldırdık, birtakım yolsuzluklar vâki oluyor. Şikâyet ediyorsun. Dahiliye Vekâleti kimin sözüne itimat etsin? Elinde müfettiş yok; görecek gözü, tutacak eli yok. Sen de gel onun hakkında muamele yap. Böyle bizim yaptığımız ufak, tefek yolsuzluklarımız da vardır. Bunları da itiraf edelim. Fakat arz ettiğim gibi, en büyük yolsuzluk memurinin bu memlekette kendilerini âmir ve hâkim sıfatıyla tanınması, halkı karıncadan daha aşağı görmesi, bu memleketi kendilerinin ve babalarının çiftlikleri zannetmesi ve sonra denizaşırı yerden gelenlerin herkesten evvel sandalye ve koltuklara oturtulması.”²⁸ Görüldüğü gibi bürokrasinin halkın hizmetinde

²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. IX, 12.III.1337, s. 73.

²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. XVIII, 1.4.1338, s. 454.

olduğu vurgulanarak hükümetin bu konuda hassas davranması, kusuru görülenlerin cezalandırılması talep edilmektedir.

Bütün bu tartışmalar arasında, Türkiye halkı ne anlam ifade ediyor? sorusuna cevap aranırken, meclisteki tartışmalar sırasında şu konuşmalar geçmiştir:

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — “Efendim, burada zait bir kelime görmekteyim. (Türkiye Büyük Millet Meclisinin miktarı azası Türkiye Devleti halkından) yani bu neyi istisna ediyor? Türkiye Devleti halkından gayri bir şey hatıra gelmez ki, neyi istisna ediyor? Bu kayıt zaittir. Encümen anlatırsa ısrar etmem. Fakat bu şekilde kabul etmem.”

Ali Şüruri Efendi (Karahisar Şarki) — “Eski kanunda, Tebeai Osmaniye’den tabiri vardır. Bu kayıt ona mukabil konmuştur.”

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — “Aşağıda evsaf vardır. Şöyle olmalı, böyle olmalı diyor. Bu evsaf orada varken «Türkiye Devleti halkı» kelimesi zaittir.”

Haydar Bey (Van) — “Aynı tâbir Teşkilâtı Esasiye Kanununda da vardır. Onun için konmuştur.”²⁹ Böylece Meclis, Osmanlı vatandaşının adını Türkiye Devleti vatandaşına çevirmeyi başarmıştır.

Mecliste yaşanan bu gelişmeler, vekilleri halkın menfaatleri hususunda çalışmaya teşvik etmekteydi. Meclisin iradesiyle ortaya çıkan devlet de farklı bir yapıda olmalıydı. Türkiye Devleti’nin, bu yeni kuruluşun dayandığı esaslar, nitelik bakımından kendinden önceki tarihî kuruluşların esaslarından başkadır. Bunu bir kelime ile ifade etmek gerekirse, yeni Türkiye Devleti, bir halk devletidir, halkın devletidir. Geçmişin kuruluşları ise bir kişi devleti idi, kişiler devleti idi. Bir milletin yeryüzünden tamamen silinmesi için, bir milletin insanlık topluluğundan tamamen çözülüp dağıtılması için, Nuh Tufanı kadar olağanüstü felâketler ve olaylar gerekir. Fakat kişiler, kendiliğinden yok olmaya mahkûmdur. Bu nedenle halk kuruluşu ile kişi kuruluşu arasında yaşama ve son bulma oranları da bunun aynıdır. Bugünkü varlığımızın asıl niteliği, milletin genel eğilimlerini kanıtlamıştır, o da halkçılıktır ve halk hükümetidir.³⁰

Anlaşılacağı gibi halkçılık tartışmalarının siyasal gündemde en canlı kaldığı dönem, Milli Mücadele yıllarıdır. Dönemin siyasal havası içerisinde halkçılığın, Milli Mücadele’yi destekleyen siyasal gruplar tarafından da kullanıldığını ve Ankara’da,

²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. XXVIII, 3.4.1339, s. 330.

³⁰ Kocatürk, U., Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 2005, s. 150.

savaşı idare etmekte olan iktidar grubunca, halkçılığa çeşitli işlevler yüklendiğini görüyoruz.³¹

Üç yıllık bir mücadele sonucunda amacına ulaşan Birinci Meclisin görevini tamamlaması ve seçimlerin yenilenecek olması sebebiyle kürsüye çıkan Gazi M. Kemal Paşa Hazretleri, ...Bütün cihan bilmelidir ki, artık bu devletin bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur. Hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır, o da Milli Hâkimiyettir. Yalnız bir makam vardır, o da milletin kalbi vicdanı ve mevcudiyetidir.” diyerek artık gücün ve kuvvetin temsilcisinin halk olduğunu çok açık ve net bir şekilde belirtmiştir.

2.2.2. Mustafa Kemal Paşa'nın Halka ve Halkçılığa Dair Düşünceleri

Mecliste bu tartışmalar sürerken, belirli hassas meselelerde söz alan Mustafa Kemal Paşa, esas itibariyle halkçılık konusunda meclisten daha ileride olduğunu göstermekteydi. Mebusların üzerinde tartıştığı pek çok konu hakkında onun düşünceleri oldukça berraktı. Belirli meseleler üzerinde görüşlerini ifade ederken bu berraklık açıkça belli olmaktadır.

Mecliste, Rusya ile ilişkiler konusunda içerisinde halk geçen ilk konuşmasında şunları söylemekteydi: *“Efendiler; Efendi Hazretlerinin suali cidden varittir. Birçok dimağlara varit olabilir, onun için ufak bir izahta bulunayım. Biz her zaman söyledik ve bu vesile ile de tekrar ederiz ki; Türkiye Devleti ve Türkiye’de yaşayan halk bilâkaydüşart müstakildir ve bilâkaydüşart istiklâlini muhafaza etmek için mücadele eder (Alkışlar). Müstakil bir devlet bütün dünyanın milletleriyle, hükümetleriyle sulh yapar. Hali sulhta bulunduğu devletlerden menafii müşterek olanlarla da ittifaklar yapabilir. Binaenaleyh Rusya ile mevcut olan ve her gün tezayüt eden münasebatı dostanemiz garp âlemi ile namütenahi hali harpte bulunmamızı istilzam edemez. Bunu biz böyle ifade ettiğimiz gibi Rusya Sovyet Cumhuriyeti’nin Hariciye Komiseri olan Çiçerin’in dahi, zannediyorum, Meclisi Âliniz huzurunda okunmuş olan bir cevapnamesinde bu hususat gayet samimî bir lisanla ifade edilmiştir.”*³²

Mecliste iç politikayla ilgili konularda konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, iç siyasette halkçılığın yansımalarını şu sözlerle ifade etmektedir: “Efendiler; Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir seneden beri kemali muvaffakiyetle takip ve tatbik ettiği dahilî ve haricî siyaseti asarı fiiliyesiyle tamamen tavazzuh etmiştir. Efendiler;

³¹ Çelik, S., “Atatürk’ün Halkçılık Beyanname ve Cumhuriyet Dönemi Halkçılık Anlayışı”, S. 107, Aralık 1998, s. 19.

³² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. VII, 29.1.1337, s. 412-413.

siyasetimizde muayyen olan prensiplere bugüne kadar sadık kaldığımız gibi bundan sonra da milletin inkişafını, istiklâlin masuniyetini temin edecek olan bu siyasetimize muhafazai sadakatimiz tabiidir. Siyaseti dâhiliyemiz de şiarımız olan halkçılık, yani milleti bizzat kendi mukadderatına hâkim kılmak esasî Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzla tesbit edilmiştir. Bu kanunu ve bu kanuna müteferri olan kanunları; biran evvel çıkararak hüsnü tatbika çalışacağız.”³³

Mustafa Kemal Paşa hükümetin vasfını açıkladığı bir konuşmasında, devlet yönetiminde halkın görüşlerine nasıl yer verdiklerini aşağıdaki kelimelerle dile getirmekteydi: “İlmî, içtimai noktasından bizim hükümetimizi ifade etmek lâzım gelirse; «Halk hükümeti» deriz. Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun birinciden dördüncüye kadar olan maddeleri hükümetin ne olduğunu kimin tarafından idare olunduğunu, idare eden heyetin kuvvet ve salâhiyetini tasrih etmiştir. Şekil ve sureti tesbit olunmuştur. Fakat mesleki içtimai itibariyle dahi düşündüğümüz zaman biz hayatını, istiklâlini kurtarmak için çalışan erbabı sâyiz, zavallı halkız. Mahiyetimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız. Binaenaleyh, her birimizin hakkı vardır. Salâhiyeti vardır. Fakat çalışmak sayesinde biz hakka iktisabederiz (sahip oluruz). Yoksa arka üstü yatmak ye hayatını sâyden muarra geçirmek isteyen insanların bizim heyeti içtimaiyemiz içerisinde yeri yoktur, hakkı yoktur. (Alkışlar) O halde ifade ediniz efendiler; halkçılık, nizamı içtimaisini sâyine, hukukuna istinadettirmek isteyen bir mesleki içtimaidir.”³⁴ Buradan da açıkça anlaşılacağı üzere; Mustafa Kemal Paşa halk hükümeti olduklarını beyan ederken bu hükümeti teşkil eden halkın zavallı bir durumda olduğunu, bu durumdan kurtulmak için çalışmaktan başka bir çaresi olmadığını, bu çalışmaya ortak olmayanların da hiçbir hak elde edemeyeceğini açıkça vurgulamaktadır. Böylece, milli mücadeleye katılmakta kararsız veya olumsuz düşüncelere sahip olan kesimin mücadeleye nasıl dahil edileceğinin ipuçlarını vermektedir.

Mustafa Kemal Paşa, Mecliste bu görüşlerini ifade ederken, devletin işleyişinde halkın rolü konusunda şunları söylemekteydi: “Bunu bir kelimeyle ifade etmek lazım gelirse, diyebiliriz ki, yeni Türkiye Devleti bir halk devletidir, halkın devletidir. Bugünkü varlığımızın temel niteliği milletin genel eylemine ispat etmiştir, o da halkçılıktır ve halk hükümetidir. İç siyasetimizi de ilkemiz olan halkçılık, yani milletin bizzat kendi geleceğine sahip olması esasî anayasamız ile tespit edilmiştir. Bizim

³³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. IX, 1.III.1337, s. 4.

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. XIV, 1.12.1337, s. 428.

görüşümüz -ki halkçılıktır- kuvvetin, kudretin, egemenliğin idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine şüphe yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, bir ilkesidir."³⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın halka bakışı ve halkı anlayışı, o dönemdeki gelişmeler takip edildiğinde, devrim niteliğindeydi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu fikirlerinin hepsine hâkim olan büyük cereyan, halkçılık cereyanı idi. Bu cereyan mecliste ve bilhassa kanunların sosyal demokrasiye doğru kaymaları şeklinde ortaya çıkıyordu.

Büyük Meclis kendi varlığını belirten programa "Halkçılık Programı" ismini vererek Millî Mücadele'nin ifade ettiği büyük inkılâbı bütün dünyaya ilân ederken, şuurlu ve hür fikir cereyanları ile kaynıyordu. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi anayasa hukuku tarihinde başka bir misline rastlanmayan bir inkılâp hamlesi yapmıştır. Bu hamle 20 Ocak 1921'de kabul edilen "Teşkilât-ı Esasiye" Kanunu'nun (Anayasanın) birinci maddesinde tespit edilen hükümdür: "Hâkimiyet kayıtsız, şartsız milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını doğrudan doğruya ve fiili olarak kendisinin idare etmesi esasına dayanmaktadır."³⁶

Afet İnan, onun ağzından, "Biz, memleket halkı efradının ve muhtelif sınıf mensuplarının, yekdiğerine yardımlarını, aynı kıymet ve mahiyette görüyoruz; hepsinin menfaatlerinin aynı derecede ve aynı müsavatperverlik hissiyle teminine çalışmak isteriz. Bu tarz milletin umumi refahı devlet bünyesinin tanzimi için, daha muvafık olduğu kanaatindeyiz. Bizim nazarımızda çiftçi, çoban, amele, tüccar, sanatkâr, asker, doktor velhasıl herhangi bir içtimai müessesede faal bir vatandaşın hak, menfaat ve hürriyeti müsavidir. Devlete, bu telâkki ile âzami nafi olmak ve milletin emniyet ve iradesini, mahalline sarf edebilmek, bizce bizim anladığımız mana da, halk hükümet idaresi ile mümkün olur."³⁷ sözleriyle halkın devlet nazarında nasıl eşit görüldüğünü naklederken hakimiyete kayıtsız şartsız sahip olacak varlığın tarifini de yapmaktaydı.

Ankara'da kurulması gereken hükümetin şekli hakkında tartışmalar Nisan 1920'de ateşlendiğinde, başta İstanbul'da Anayasa Profesörü olan Celâlettin Arif olmak üzere, fikirleri batıya açık olanlar şöyle bir şey istiyorlardı: Bir yasama meclisi, bir kabine reisini getirmek istiyorlardı. Mustafa Kemal Paşa önce buna karşı durdu. Bunu bir cumhuriyete benzetti. Bunun halkı ürkütmesinden korkuyordu. Tamamen Jean

³⁵ Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri*, İstanbul, 2008, s. 93.

³⁶ Ağaoğlu, S., *Kuvayı Millîye Ruhu*, Ankara, 1981, s. 28, 55.

³⁷ İnan, A., *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, s. 25-26.

Jacques Rousseau gibi konuştuğunu iyi hatırlarım: “*Bütün kudret halkındır. Kudret bölünmez, icraî ve teşriî diye birbirinden ayrılmaz.*”

Kudretin bölünmemesi ve halkın elinde olması sorunu üzerinde uzun tartışmalardan sonra varılan karar, bir çeşit uzlaşım şekliydi. Bunu şöyle özetleyebiliriz. Bütün icra ve teşriî kuvvet meclisin elinde olacak ve kabine üyelerini onlar seçecek. Onlar sadece meclise karşı sorumlu olacaklar. Bu suretle kabineye karşı sorumlulukları olmayacak. Yani, kabine meclisin bir nevi memur heyeti olacak. Bunların başında meclis reisi bulunacak, fakat kişisel sorumluluğu olmayacak...

İşte, bu şekilde Mustafa Kemal Paşa bunu teklif etti. Arkadaşlarının bir bölümü bunu Sovyetlerin şekline benzettikleri için hayli itiraza uğradı. Fakat her şeyden önce Mustafa Kemal Paşa’yla anlaşmak gerekiyordu.

Bu münakaşalar, yemekten sonra başlar, saat dokuza hatta bazen sabahın beşine kadar sürerdi. Mustafa Kemal Paşa ve öbürleri, sonunda, bu öneriyi kabul ettiler. Aralarında hiçbir fikir anlaşmazlığı olamazdı. Çünkü çevre tehlike içindeydi.

Bu tartışmalar, o zamana kadar okuduğum kitaplardaki fikirlere benzediği için beni ilgilendiriyordu. Bence, şeklin de çok önemi yoktur. Bu sorunda Mustafa Kemal Paşa’nın kişiliğinin büyük rol oynadığını sezmemek kabil değildi. M. Kemal Paşa fikirlerini telkinden hiç yorulmaz, çevresini sonunda kendi düşüncelerine sürüklerdi. İnanıyorum ki, tarihin dramatik ve anî değişimleri, çok zaman, dinamik kişilerin eseridir.

Mustafa Kemal Paşa, tekliflerin kabulünden sonra, Millet Meclisi için nutkunu hazırlamaya başladı. Meclis 23 Nisan 1920’de açılacaktı. Bu nutku, odasında, Hakkı Behiç’le bana baştanbaşa okudu. Her ne olursa olsun, Mustafa Kemal Paşa’nın kudreti milletin eline bırakmak istediği, herhangi bir diktatörü veya sultan istemediği görünüyordu. Bana o günlerde Mustafa Kemal Paşa, George Washington gibi bir kimse olarak görünüyordu.³⁸

1921 Anayasası “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” “İdare usûlü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir” diyerek, artık egemenliğin kaynağının beşerî irade olduğunu, bununda açıkça ‘millî irade’ olarak ortaya çıktığını kabul etmiş olmaktadır. Millî egemenlik ilkesi bizzat ‘halkın sesini’ ifade eden 17 Şubat 1923 İzmir-İktisat Kongresi’nde de “Türk halkı millî hakimiyeti, kanı ve canı pahasına elde ettiğinden, hiçbir şeye feda etmez ve millî hakimiyete

³⁸ Adıvar, H. E., *age.*, s. 117-119.

müstesnit olan meclis ve hükümetine daima zahirdir” denerek teyit edilmiştir. Bu umde icabı bütün cihan bilmelidir ki, artık Türkiye halkı; hakimiyetini hiçbir şahıs ve makama veremez. Hakimiyet demek; şeref demek, namus demek, haysiyet demektir. Bir milletten bu efsaf-ı medeniye ve insaniyesinin terkinin talep etmek onu insanlıktan çıkarmak demektir.³⁹

2.3. Öngördüğü Türkiye’de Halkın Yeri

En yakınındaki insanların ağızından Atatürk’ün nasıl bir ülke öngördüğü açıkça anlaşılabilir: Mondros Mütarekesi’nden sonra Mustafa Kemal’in Osmanlı Hükümeti’ne Nazır olarak girmek istemesi, istilâcı düşmanlara karşı meşru yoldan direnmek içindir. Bunun mümkün olmadığını görünce, İstanbul’da arkadaşlarıyla günlerce müzakerelerde bulunmuş ve Anadolu’da millî mukavemeti teşkilâtlandırmayı öngörmüştür. Geniş salâhiyetle Anadolu’ya geçerken Türk vatani ve milleti için ne yapacağını plânlamış bulunuyordu ve bu salâhiyetnamenin bizzat kendisi tarafından hazırlanmış olduğu bilinmektedir.

Afet İnan’ın ifadesiyle; Atatürk’ün hedefleri ve bunların tatbikatı üzerinde durulursa, bunların en önemlisi; Sınırları belirli bir Türk yurdunda; bağımsız ve demokratik esaslara dayanan bir Türk devleti kurmak. Bu prensibin tatbikatı için, şu tarihî olayları hatırlamak gerekiyor: I.Cihan Savaşı’nın sonunda mağlûp addedilen taraf devletlerden Osmanlı hükümeti’nin mütareke ve sulh antlaşması imza edip de yürürlüğe girmesini tek kabul etmeyen Türk Milleti olmuştur. Millet diyorum çünkü, Osmanlı Devleti, hem Mondros Mütarekesi’ni (1918) ve hem de Sevr Antlaşması’nı (1920) imza ederek maalesef Osmanlı İmparatorluğu tarihinin sonunu getirmiştir ve hükümet durumuna düşmüştür. Türk Milleti, Gazi M. Kemal’in idaresi altında Türk vatanını, üç yıl mücadeleden sonra düşman istilâsından kurtardığı zaman ise son Osmanlı Padişahı kendi şahsî selâmetini düşman kumandanına sığınmakta bulmuştur. Esasen vatana, millete hiçbir müspet iş yapmamış ve Türk milletini tanımamış olan, bilkâkis Anadolu’daki millî mukavemeti önlemek için, her türlü tedbiri almaktan geri kalmamış olan Osmanlı Padişahının son mektubu ibretle okunmaya değer:

³⁹ Hafizoğulları, Z., **Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Fikri Temelleri**, Ankara, 2001, s. 57, 139.

“Dersaadet İşgal Orduları Başkumandanı General Harington Cenaplarına,
İstanbul’da hayatımı tehlikede gördüğümünden, İngiltere Devleti fahîmesine iltica
ve bir an evvel İstanbul’dan mahalli âhara naklimi talep ederim efendim”. 16
Teşrinisani (Kasım) 1922

Halifei Müslimîn

Mehmed Vahideddin

Bence, Atatürk’ü bu idealinde muvaffak kılan iki unsur vardır: Vatan mefhumu ve millet sevgisi. Bu iki vasfı şöyle izah etmek mümkündür: Mustafa Kemal 1922’ye kadar asker kumandan olarak o zaman vatan toprakları addedilen sınırlarında çalıştı ve ordular idare etti. Trablusgarb’a giderken gençliğinin en heyecanlı devri içinde Türk imparatorluğunun bir parçasını kurtarmaya koştı. Oradan dönüşünde Balkan Harbi’nde Makedonya’nın düşman eline düştüğü haberini Mısır’da aldığı zaman, en büyük acıyı hissettiğini daima söylerdi. Doğup büyüdüğü ve inkılâp fikirlerinin beslendiği şehir için hayatının sonuna kadar hasret çekmiştir. En canlı hâtıraları, çocukluğunun masum olayları, o muhitte geçmişti. Atatürk hisleriyle, anılarıyla buraya bağlı idi. Kurtuluş Savaşı’nın Başkumandanı Mareşal Gazi M. Kemal İzmir’e muzaffer ordusu ile girdiği vakit, önünden kaçan düşman ordusunu kovalamak, Makedonya’ya el uzatmak isteyebilirdi. O, “*Millî hudut içinde vatan bir küldür*” sözünü Erzurum Kongresi’nde (23 Temmuz 1919) tespit etmiş bulunuyordu. Bu vatan “hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir kül” olduğunu bütün devletlere kabul ettirmiştir.⁴⁰ Atatürk’ün en yakınındakilerden Afet İnan’ın dile getirdiği bu tespitler, onun vatan ve millet sevgisi ile hedeflerinin makul ve mantıklı olmasını yansıtır.

Türk inkılâbının en büyük özelliklerinden biri de insana ve insanlık sevgisine dolayısıyla insan hak ve hürriyetlerine verdiği değerde görülür. Toplumun temel yapısını meydana getiren insan, bütün gerçek değerlerin sahibi kabul edilir. Atatürk tarafından gerçekleştirilen Türk inkılâbı, dayandığı temel ilkeler bakımından hümanist yâni insânî bir karakter taşır. Bu, en azından teoride oturmasa da, hedef ve ideal bu yöndedir. Dileğimiz, bunun bir an önce teoriye paralel bir seviyede gerçekleşmesidir. Mesela; Türk inkılâbının, temel ilkelerinden olan milliyetçilik anlayışı, şovenizm, ırkçılığa, insanların birbirini küçük görüp, kendi ırkının üstünlüğünü dava etmeye karşı olup, milletlerarası iyi ilişkileri ve sevgiyi esas alır, iyi ilişkilere ve sevgiye dayanır.

⁴⁰ İnan, A., “Kurtuluş Savaşının Bazı Belgeleri ve Atatürk’ün İnkılâp Prensipleri”, **Bellekten**, C. 32, S. 128, Ankara, 1968, s. 553-556.

Atatürk, “*Biz kimsenin düşmanı değiliz. Yalnız insanlığın düşmanı olanların düşmanıyız!*” demektedir ki bununla insana ve insanlığa olan sevgisini, insan hak ve hürriyetlerine olan inancını dile getirmektedir.

Bunun yanında O, 1937 yılında, Romanya Dış İşleri Bakanı ile yaptığı bir konuşmada, insana, insanlara verdiği değeri ve önemi, insan hak ve hürriyetlerini nasıl düşündüğünü, şu şekilde ortaya koymuştur: “*İnsan mensup olduğu milletin varlığı ve saadetini düşündüğü kadar, bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin saadetine yardımcı olmaya elinden geldiği kadar çalışmalıdır... Çünkü, dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan, kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir. Dünya ve dünya milletleri arasında sükûn, açıklık ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan mahrumdur... En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin bize bir gün temas etmeyeceğini bilemeyiz. Bunun için beşeriyetin hepsini bir vücut ve bir, milleti bunun bir uzvu addetmek icap eder. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan, diğer bütün âzâlar müteessir olur*”.⁴¹ Görülmektedir ki Atatürk’ün hayalindeki dünyanın diğer bir yansıması insan hak ve hürriyetleri üzerine kurulu bir düzenden geçmekteydi. Böyle bir düzen hayal eden bir liderin, kendi halkına bakışının da farklı olması gerekirdi.

Afet İnan’ın yakın gözlemleriyle; Atatürk’ün özlemini çektiği ülke ve dünya tasvirini izlemeye devam edersek, Atatürk’ün, Türkiye ve Türk Milleti için çok önemli işlere imza atmış bir tarihi karakter olduğu görülür. En yakınındaki insanlardan birinin tabiriyle O, Türkiye için bir tarih devridir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi O’nun kurmasıyla başlar. Memleketi kurtaran, cumhuriyeti kuran, onu on beş yıl en verimli idaresiyle yaşatan bir kişi olarak büyük işlerinin üzerinde milletin sevgi halesi içinde ebediyete intikal etti.⁴² Aynı konumda olan pek çok kişi, halkının diktatörü ya da ebedi önderi gibi sıfatlar alırken acaba o kendine nasıl bir yer aramıştır?

Atatürk hiçbir vakit diktatör özentisi içinde olmadığı gibi buna özenenleri de sert bir dille tenkit etmiştir. Mussolini bu tür kişilerin başında gelir. Onun Türkiye’yi hedef alan beyanatlarına oldukça sinirlendiği bir gün Cumhuriyet resepsiyonunun da karşılaştığı İtalyan büyükelçisine “Bizim memleketimize herhangi bir suretle göz koyamaz, bunu aklından çıkarmalıdır! Söylediklerimi dinlediniz. Benim fikirlerim bu, Mussolini’nin bu

⁴¹ Asmaz, A., “Atatürk ve İnsan Hak ve Hürriyetleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 1995, s. 32-34.

⁴² Bkz. İnan, A., “Atatürk ve Tarih Tezi”, **Bellekten**, C. 3, S. 9, Ankara, 1939, s. 243.

sözlerine karşı! Bunları istiyorum ki sefir kendi memleketine, Mussolini'ye olduğu gibi yazsın!” sözleriyle tepkisini dile getirdikten sonra, benzer türde beyanatların devam ettiğini gördüğünde, “Memleketi için iyi bir insan değil!” dediği Mussolini için “Bunu, göreceksiniz ayaklarından asacaklar!” sözleriyle onun hakkındaki kanaatini söylemiştir. Bu sözleri söylediği Afet İnan, “Ben şaşırılmışım. Ne demek ayaklarından asacaklar?... Oldu... Evet, öngörüsü müdür nedir? Bilmiyorum...” sözleriyle bu olayı ve onun diktatörlük konusundaki düşüncelerini aktarmaktadır.⁴³

Atatürk, bir devlet kurucusu olarak hâkimiyetin milletin bütününe ait olduğu prensibini kabul etmiştir. Monarşik idareden cumhuriyete geçişte bir aileden doğmuş olmak devlet reisliği hakkını elde edenlere mukabil, her kabiliyet gösteren, milletin içinden çıkan her kişinin lâyük olduğu devlet hizmetlerinde, başarı gösterdiği sürece, vazife görmesi prensibi yurdumuzda kanun yolu ile kabul edilmiştir. Bu büyük zihniyet değişikliğinin kaynağı ise millet sevgisinin ve millî değerlere önem vermenin bir neticesidir.

Atatürk bu hususta diyor ki “Millet sevgisi kadar büyük sevgi yoktur. İstiklâl Harbi'nde, benim de milletime ettiğim bir takım hizmetler olmuştur, zannederim. Fakat bunlardan hiç birini kendime mal etmedim. Yapılanın hepsi milletin eseridir dedim. Aranacak olursa doğrusu da budur. Mazide sayısız medeniyet kurmuş bir ırkın ve milletin çocukları olduğumuzu ispat etmek için, yapmamız lâzım gelen şeylerin hepsini yaptığımızı ileri süremeyiz. Bugüne ve yarına bırakılmış birçok büyük işlerimiz vardır. İlmî araştırmalar da bunlar arasındadır. Benim arkadaşlarıma tavsiyem şudur: “Şahsımız için değil, fakat mensup olduğumuz millet için elbirliği ile çalışalım.” Atatürk'ün bu naklettiği sözlerinde görüldüğü gibi millet sevgisini, millete eser vermekte buluyor ve birleştiriyor.⁴⁴

2.4. Devlet Adamı Olarak Halka Yaklaşımı

Mustafa Kemal'in halka bakışı, birikiminin bir sonucuydu. O bir halk çocuğu olarak dünyaya geldi. Kendisine ailesinden ne bir şöhret, ne bir servet kaldı. Hatta ne de yeterli bir eğitim. O, doğuştan getirdiği üstün kabiliyetlerini, ideali doğrultusunda beslemek için gece gündüz demeden çok çalıştı. Bütün okuduklarıyla kişiliğini güçlendiren Atatürk, halkı çok daha iyi tanımak imkânına kavuşmuştur. Bu suretle de

⁴³ İnan, A., “Atatürk'ün Bazı Özellikleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 1, S.1, Ankara, 1984, s. 98-99.

⁴⁴ İnan, A., “Kurtuluş Savaşının Bazı Belgeleri ve Atatürk'ün İnkılâp Prensipleri”, s. 557.

halka sevgisi daima artarak devam etmiştir. Bunca büyükler arasında halka gönül vermiş, ona güvenmiş ve halkın güveni ile birçok işleri başarmış başka bir lider hemen hemen yok gibidir. Bu güvenledir ki Millî Mücadele’yi başarabilmiştir. Zaferden sonra da halka dayanarak her biri ayrı ayrı bir başarı abidesi olan inkılâplarını sıralayabilmiştir. Onun içindir ki çok defa: “...Benim kudret ve kuvvetim halkın bana gösterdiği emniyet ve itimattan ibarettir” demektedir. İşte bu düşüncelerin etkisi ile ki Atatürk, yaptıklarının hepsini halka mal etmekten gurur duyar. İnandığı ve her zaman güvendiği halkın nabzı ise daima O’nun elindedir. Atatürk’ü en mutlu anları halkla beraber, halkın içinde bulunduğu dakikalardır. Bu sebepledir ki İnkılâplarını önce halka açıklamaktadır. Atatürk için halk, tükenmez bir ilham kaynağıdır. Çoğu zaman halkın isteklerini anlamak, sezmek için yurt gezilerine çıkardı. Onların isteklerini öğrenir ve gerçekleştirmeye çalışırdı. Bunun için: “... Bizim akıl, mantık ve zekâ ile hareket etmek şiarımızdır. Bütün hayatımızı dolduran vakalar, bu hakikatin delilleridir... Biz ilhamlarımızı gökten ve gaipten değil, hayattan almış bulunuyoruz. Bizim yolumuzu çizen, yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletlerin bin bir facia ve ızdırap kaydeden tarih yapraklarından çıkardığımız neticelerdir.” der.

Atatürkçü ideoloji halka dayanır. Halkı maddî ve manevî güçlendirmeyi amaçlar. Bu yüzden, hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Millî irade esastır. Hak esastır. Bu sebeple de halkın sesi hakkın sesidir. Halk ise, Atatürk’ün gerçekten en aziz sevgilisidir.⁴⁵ Mustafa Kemal, yönetim şeklinin ne olacağına karar verirken halkın konumunu göz önünde bulundurur ve millî egemenlik esasına dayanan halk hükümeti kurmak istediğini beyan eder. Nutuk’taki ifadesiyle, “Söylemek istiyorum ki, hükümet kurma konusunda teklif belirtmeden önce, duygu ve düşünceleri göz önünde bulundurma zorunluluğu vardı. Bu zorunluluğa uymakla birlikte, gerçek amacımı saklı bulunduran teklifimi bir önerge biçiminde sundum. Kısa bir tartışmayla ve bâzı itirazlara rağmen kabul olundu.

Bu önergeyi bu gün gözden geçirecek olursak, orada esaslı ilkelerin tespit ve ifade edilmiş olduğunu görürüz. Bu ilkeleri, izin buyurursanız, burada sayacağım:

- 1- *Hükümet kurulması zorunludur.*
- 2- *Geçici bir hükümet başkanı tanımak ya da bir pâdişah vekilliği kurumu kurmak uygun değildir.*

⁴⁵ Tünay, B., “Atatürk’ün Üstün Kişiliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1, S. 3, Ankara, 1985, s. 855-857.

3- *Yurdun kaderine, mecliste yoğunlaşan millî irâdenin doğrudan el koyduğunu kabul etmek, asıl ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üzerinde bir güç yoktur.*

4- *Türkiye Büyük Millet Meclisi, yasama ve yürütme yetkilerini elinde bulundurur.*

Meclisten vekil olarak seçilecek bir kurul, hükümet işlerini yürütür. Meclis başkanı, bu kurulun da başkanıdır. Pâdişah ve halife, baskı ve zorlamadan kurtulduğu zaman, meclisin, düzenleyeceği yasal esaslar çerçevesinde durumunu alır. Efendiler, bu esaslara dayanan bir hükümetin niteliği, kolayca anlaşılabilir. Böyle bir hükümet, millî egemenlik esasına dayanan halk hükümetidir: Cumhuriyettir.

Türkiye halkı, kayıtsız şartsız egemenliğine sahiptir.

Türkiye halkının kayıtsız şartsız egemenliğine sahip olduğunu, bir defa daha ve kesinlikle tekrar ediyorum. Egemenlik hiç bir anlam, hiçbir şekil ve hiçbir renkte ve yol göstermede ortaklık kabul etmez. Ünvanı halife olsun, ne olursa olsun, hiç kimse bu milletin kaderinde ortak olamaz. Millet, buna kesinlikle izin veremez. Bunu teklif edecek hiçbir mebûs bulunamaz. Bundan dolayı, kaçak halifeyi görevden alıp yenisini seçmek ve bu konuyla ilgili bütün işlemlerde söylediğim görüşler çerçevesinde hareket etmek zorunludur. Kesinlikle başka türlü olamaz.”⁴⁶

Onun bu düşüncelerinin yazıda kalmadığı, bizzat uygulamaya geçtiği en yakınlarından birisinin kayıtlarından anlaşılır: Mustafa Kemal'in hareketi bir halk hareketi olacaktı. Fakat bu hareket, halk içinde kimlere dayanacaktı? Bu hareketin halk içinde önderleri ve teşkilatçıları kimler olacaktı? Bu sorular üzerinde biraz durmalıyız.

Daha önce de değindiğimiz gibi, o devrin Anadoluşunda mahalli ileri gelenler, âyan ve eşraf; halkın sözcüleri durumundaydılar. Gerçi bu sözcülük, hemen her yerde bir tahakküm vasıtası oluyordu. Ama Osmanlı Anadoluşunda aydınlar, henüz ön planda görünecek kadar güçlü değiller. Âyan ve eşrafın önünde mahallin uleması, yani başta Müftü olmak üzere, sarıklı hocalar, şeyhler görünürdü. Bunlar da eşrafın sözcüleri durumundaydılar. Bir de mütehayyizan vardı. Âyan ve eşraf, soy, aile ve varlık temeline dayanırdı. Mütehayyizan, daha ziyade, hal ve davranışları ile saygı ve itibar sağlayabilmiş, halktan insanlardır. Aydınlarla gelince, onlar ister istemez eşrafla ve mütehayyizanla iyi geçinmek zorundaydılar. Zaten aydınlar, nihayet, şehir ve kasaba

⁴⁶ **Nutuk**, s. 418, 636.

okur-yazarlarından ibaretteler. Mustafa Kemal, gerek ilk defa Havza ve Amasya’da, gerekse daha sonra ve milli hareket boyunca diğer şehir ve bölgelerde, halkın öncüleri olarak, elbette ki âyan, eşraf, ulema ve mütehayyizanla karşılaştı. Onlarla bağdaştı. Mahalli aydın; eşraf, ulema, mütehayyizan tabakasını içinde ve seyrek olarak önünde halk hareketinin aktif unsurları oldular. Fakat sanıyorum ki 1919-1922 yıllarındaki milli hareketin üst tabakayı teşkil eden bu aktif ve öncü kadrosuna bakarak, milli hareketin yalnız bir orta sınıf hareketi veya sınıfsal hareket olarak almak yanlış olur. Bunu burada belirtmekte fayda vardır.⁴⁷

2.4.1. Cumhuriyet’in Kuruluşuna Kadar Olan Dönemde Halka Bakışı

Atatürk’ün devlet işlerinde halka yaklaşımı takip edilmesi gereken çok mühim bir olgudur. O, halkı Milli Mücadele’ye katabilmek için büyük emek harcamış, yeri geldiğinde onları zorlamıştır. Ancak bunları yaparken halkına olan inancını ve sevgisini hiç ama hiç kaybetmemiş, onların yanından bir an olsun ayrılmamıştır. Karşılaştığı sıkıntılar ve olumsuzluklar karşısında ne kendi moralini ne de halkın moralini bozmamıştır. Manevi evladının ifadesiyle, en kritik ve bütün memleketin en kötümser ve yoksul olduğu devirlerde dahi, hiç bir zaman, aşağılık duygusuna kapılmamış ve milleti de bundan sıyırmak için en büyük manevî kuvveti milletin gücüne, kabiliyetine inanarak telkin etmiştir. Esasen bence Atatürk’ün bize fert fert ve millet olarak en büyük telkini, hiçbir milletten kendimizi aşağı görmemek, bilâkis kendimize güvenin her suretle arttırılmasıdır. Kurtuluş Savaşımızın en müşkül günlerinde dahi bu manevî kuvvet, hem kendisinde hiç eksilmemiş hem de bütün millete bu üstün vasfı en kuvvetli olarak telkin etmiştir.⁴⁸

Mustafa Kemal’in Samsun-Havza yolunda bindiği hırpani Mercedes-Benz otomobili kim bilir kaçınıcı defa bozulunca, yol kenarındaki tarlasında çift süren bir köylüyle konuşması, bu bakımdan ne kadar mânâlıdır.:

—“*Hemşeri! Düşman Samsun’a asker çıkaracak. Belki buraların hepsini ele geçirecek. Sen ise rahat toprağı sürüyorsun?...*”

—“Paşa, Paşa! Sen ne diyorsun? Biz üç kardaştık. İki de oğul vardı. Yemen’de Kafkas’ta, Çanakkale’de hepsi elden gitti. Bir ben kaldım. Ben de yarım adamım. Evde sekiz öksüz ve yetim, üç dul kadın var. Hepsi benim sabanımın ucuna bakarlar. Şimdi

⁴⁷ Aydemir, Ş. S., *age.*, C. 2., s. 38-39.

⁴⁸ İnan, A., “Kurtuluş Savaşının Bazı Belgeleri ve Atatürk’ün İnkılâp Prensipleri”, s. 566.

benim vatanım da, yurdum da, aha şu tarlanın ucu. Düşman ora gelinceye dek benden hayır bekleme...”⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa ülkesinin sınırlarını kendi mülküyle sınırlayan bu Samsunlu köylü ve daha nicesini bıkmadan usanmadan uğraşarak Milli Mücadele'nin içerisine dahil etmeyi başarmıştır. Oldukça moral bozucu bu ifadeler onun maneviyatında hiçbir olumsuz tesir yapmamış, bıkmadan usanmadan yaptıkları mücadeleyi halkına anlatmayı sürdürmüştür.

Köylüyle bu diyaloga şahit olan ve Şevket Süreyya Aydemir'in satırlarıyla, ama ne var ki yine de Anadolu halkına başvurmak gerekmektedir. Bu iş ise artık, ancak onu kazanmakla olabilir. Mustafa Kemal işte bunun için yola çıkmıştır. Bütün ümidi de, bu yorgun, bu çilekeş halktadır. O da Havzalılara amaçlarını anlatma gayesindedir. 30 Mayıs 1919 Cuma günü, Havza'daki Yürgeçpaşazade Mustafa Bey Mescidi'nde, ümitler, hazırlıklarla bir mevlit tertiplenir. Mevlit, İzmir şehitlerinin ruhuna adanacaktır. Kasabadan, köylerden mümkün olduğu kadar halkın toplanması lâzımdır, toplanır. Cami, cemaati almaz. Sokaklara taşılır. Ama maksat halkı uyarmak, halkı bir nevi cihada, savaşa çağırmasıdır. Bu, Mustafa Kemal'in halk arasına ilk katılımıdır. Ama asıl iş, ulemadan Sıtkı Hoca'ya düşecektir. Çünkü o, halkın saydığı, inandığı adamdır. Halk Mustafa Kemal'in değil, Sıtkı Hoca'nın dilinden anlar. Tertipler alınmıştır. Sıtkı Hoca gelecek ve ilk defa, bu bezgin halka karşı, bir cihat hutbesi okuyacaktır.

Mustafa Kemal de bütün maiyeti ile mescidedir. Vakit gelir. Cuma namazı kılınır. Sıra mevlide, vaazlara, davete gelir. Ama ortada Sıtkı Hoca yoktur! Bu hava içinde Mustafa Kemal'in içinden geçenleri ve bu hallerde onun, o Rumeli şivesiyle kendi kendine mırıldandığı kelimeleri düşünmek mümkündür. Ama ne var ki daha ilk adımda karşılaşılan bu hayal kırıklığı ile iş bırakılmaz. Halk bu sefer de, Mesudiye Oteli önüne mitinge davet edilir. Ama yalnız halkı toparlamaya çalışmak değil, Sıtkı Hoca'yı da kazanmak lâzımdır. Çünkü o günkü şartlar içinde söz, biraz da Sıtkı Hocalarındır.

Nitekim o günkü miting şöyle böyle geçer. Ama 12 Haziran için yeni bir mitingde Sıtkı Hoca konuşacaktır. Öyle de olur. Halk evvelâ Mescide, sonra Mesudiye Oteli önüne yığılır. Mustafa Kemal mitingi, odasının penceresinden izler. Hatipler sahnedir. Sıtkı Hoca, kürsüde görülür. Halk Sıtkı Hoca'nın konuşmalarını; sanki Mescitte vaazı dinler gibi, yahut arkasında namaz kılar gibi bir hûşû ve teslimiyet içinde dinler. Kendini ona verir. Ve Hoca neler konuşmaz:

⁴⁹ Aydemir, Ş. S., *age.*, C. 2., s. 26.

“Yangın saçaklığı sardı. Yanıyoruz! Tek çaremiz, silâha sarılmaktır! Derhal silâhlarınızı temizleyiniz! Silâhı olmayan baltasını, baltası olmayan sağlam bir odunu eline alsın, derhal saldıracağız! Önce içimizdeki ekmek bilmez hainleri, sonra da yurdumuzu işgal eden düşmanları temizleyeceğiz!..”

Evet, Sıtkı Hoca kazanılmıştır. Ve Sıtkı Hocaların kazanılması lâzımdır. Çünkü hareket, bir halk hareketi olacaktır. O günlerde Anadolu’da ulema, tarikat şeyhleri, eşraf, şehirlerde halktan geçinen kişiler memleketin sosyal yapısında halkın önder kişileridirler. Aydınlar ve yarı aydınlar savaşlarda erimişlerdir.

Mustafa Kemal, Havza’da halka her şeyi anlatmaya çalışır. Vatanın halini, İstanbul’un, padişahın halini, düşmanların bize biçtikleri esirlik kaftanını anlatır. Sözleri hep şuraya çıkar:

—Evvvel Allah, ama asıl kendimize güvenmekten başka çaremiz yoktur... Mustafa Kemal önce halkını kutsal mücadeleye inandırılması gerektiğini düşünmektedir.⁵⁰

Mazhar Müfit Bey’in kaleminden Mustafa Kemal Paşa’nın Sivas ve Kayseri’de karşılaştığı manzara, onun halkıyla ilişkilerinde ne kadar başarılı olacağına göstergesidir: 2 Eylül akşamı grupla beraber Sivas’a ulaştık. Sivas’a beş kilometre mesafede çadırlar kurulmuş ve hemen bütün Sivas ahalisi Mustafa Kemal Paşa’yı karşılamaya çıkmıştı. Biz, bu kalabalığı bir kilometre uzaktan görüyorduk. Şeyh Fevzi Efendi’ye, hep tasavvuftan, tarikatten bahsedecek değildim ya lâtife olsun diye:

—Efendi Hazretleri, bu kalabalığı pek beğenmedim. Bizi tevkif için olmasın? dedim.

Şeyh Fevzi Efendi Hazretleri:

—Lâtife lâtif olmak gerek evlât... Dedikten sonra ilâve etti:

—Fakiriniz çok mesudum. Bu kalabalık bir nişanei sürurdur. Halk tezahüratla Paşanızı beklemektedir. Bu kadar kalabalıkla, meydanı dolduran atlar, arabalar, çadırlar, davul ve zurnalarla Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tevkif değil, ancak istikbal olunabilir. Bunu fâli hayır addettim. İnşallahü tealâ bütün işlerimizde muvaffakiyet rehberimiz olacaktır.

Hakikaten bu bir fâli hayırdı. Sanki, bütün Sivas oraya dökülmüştü. Ve millî iştiağın bütün coşkunluğu ile Mustafa Kemal Paşa’yı bekliyordu. Arabalarımız

⁵⁰ Aydemir, Ş. S., *age.*, C. 2, s. 27-30.

kalabalığın bulunduğu sahaya girince halk birdenbire M. Kemal Paşa'nın otomobilinin etrafını sardı. Neşe çılgınlığı içinde halk bağıyordu.

—Hoş geldiniz, safa geldiniz.

Herkes birbiri ile müsabaka eder gibi Paşa'nın otomobiline koşuyor, elini öpüyor ve sıkıyordu. Bu arada İstanbul'dan gelen bazı arkadaşlarla Bekir Sami Beyi de görüyorduk. Paşa imkân nisbetinde halkın gösterdiği coşkunu tezahürata mukabele etmeye çalıştı. Nihayet yine alkış tufanı arasında yola düzeldük. Hep beraber grub vaktinde Sivas şehrine girdik. Sivas halkı geçtiğimiz cadde üzerine iki taraflı yığılmıştı. Alkışlarla ve:

—Hoş geldin Paşa, nidalarıyla ve içten kopup gelen bir bağlılık ve inançla Paşa karşılanıyordu. Otomobillerimiz, ikametimize ve Kongreye tahsis edilen Sultanî binasına kadar aynı coşkunlukla uğurlandı.⁵¹

Bu geziyi biraz daha ayrıntılı nakleden bir diğer kaynak, başka detaylara da yer verir: Ata ve heyetinin Suşehri'ne varışında görkemli oldu. Heyetin varışı her eve bildirilmiş ve halk sokağa dökülmüştü. Suşehri halkı ve konak kumandanları toplanmışlar; onbinlerce bin kişiyi doyuracak yemekler hazırlamışlardı. Kazan kazan yemekleri gören Atatürk, bunları niçin hazırladıklarını sorunca konak kumandanı, "Efendim, 30-35 bin kişilik orduyla geldiğinizi duyduk" dedi.

Atatürk, "*Ordunun burada ne işi var? O gideceği yere çoktan gitti*" dedi.

Heyet burada yemek yiyerek kısa bir istirahat yaptı. Ama halk bir türlü Mustafa Kemal ve heyetini bırakmak istemiyor ve mutlaka kalmasını istiyordu. Arabaların etrafı insanlarla dolmuş, önü kesilmişti. Bir ihtiyar, beyaz sakallarına damlayan gözyaşları arasında kollarını açmış dualar ediyordu. Çoluk çocuk yol boyunca Mustafa Kemal ve heyetine sevgiyle bağıyordu. Mustafa Kemal, heyetin kalmasına yönelik ısrarları reddedemiyor ama mutlaka Sivas'taki acil işlerin kendilerini beklediğini, bir an evvel heyetin Sivas'a varmak zorunda olduğunu, ama ilk fırsatta tekrar buraya geleceğini söyledi. Gönüllerini aldı ve yavaş yavaş açılan yoldan arabalar ilerleyerek, Sivas'a doğru yollandılar. Suşehri'nden hareketle 2 Eylül 1919 günü Sivas'a varıldı.

Sivas'ta Kolordu Kumandanı Selahattin Bey ve maiyeti, kaymakam ve büyük bir halk kitlesi görülmemiş bir tezahüratla heyeti karşıladı. Şehirde adeta bayram havası esiyordu. Heyet için ikametgâh olarak "Taş Mektep" binası hazırlanmıştı. Heyet taş mektebe yürüyerek gitti. Mustafa Kemal Paşa, mektep önünde birikmiş olan binlerce

⁵¹ Kansu, M.M. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.I, Ankara,1988, s. 203- 204.

Sivaslıya kısa bir hitabede bulundu. Her kelimesi sürekli olarak alkışlarla kesilen Mustafa Kemal, halkın bu coşkusundan son derece memnundu.

Heyet, 18 Aralık 1919 günü Sivas'tan hareketle Kayseri'ye geldiler. Kayseri valisi kabileyi Kayseri'nin uzağında, bir İngiliz arabasına binmiş olarak karşılamıştı. Bu hal M. Kemal Paşa'nın gözünden kaçmamış, kendi arabasından inmeden ve valiyi arabasına almadan Kayseri'ye girmişti. Hava soğuk ve hafiften kar yağmaktaydı. Kayseri halkı çok büyük bir gösteriyle M. Kemal Paşayı karşıladı. Atatürk halka kısa ve heyecanlı bir nutuk söyledi. Halk coşmuştu. Atatürk'ün nutkuna bir ilkokul çocuğunun cevap vermesi, başta Ali Çavuş olmak üzere tüm heyetin gözlerini yaşartmıştı. Ali Çavuş bu şiiri hiç unutmadı. Mini mini bir çocuk;

“Kan aksa can çıksa dönmeyeceğiz geri,
Damarlarımızda taşıdığımız ecdat kanı ile,
Allah hakkı için başaracağız bu işi.” diyordu.

Şiiriyle sözlerini bitirdiği zaman Atatürk eğilerek çocuğu okşayıp öptü ve çevresindeki herkesin duyacağı bir sesle, “*Biz bu işe Allah'ın yardımıyla başladık. İnşallah memleketimizi kurtaracak, yarının gençliği olan sizlere emanet edeceğiz*” dedi.

Kayseri halkının, “Yaşa, var ol!” “Allah bizimle beraber” “Korkma, ileri paşam” sesleri yükseldi. Alkışlar durmuyordu. Ali Çavuş bir yandan süzülen gözyaşlarını silmeye çalışıyor, bir yandan da paşayı dikkatle izliyordu. Paşa, birden arkasını dönerek, sanki gözyaşlarını göstermemek istercesine hızlı adımlarla heyete ayrılan binaya girdi. Kayseri cenge hazırı.⁵²

Atatürk'ün Cumhuriyet kurulmadan önce çeşitli toplantılarda yaptığı konuşmalar onun halkına verdiği önemi ve çizdiği yönü gösterir niteliktedir: “...*Kudretimiz yeterli. Ordularımız ve ordularımızı oluşturan milletimiz kuvvetlidir ve bu milleti yaşatan vatan sonsuz servet kaynaklarına sahiptir. Bu kuvvetlerin üstünde bir kuvvetimiz vardır ki o da bilfiil elimizde bulundurduğumuz ve bulunduracağımızı fiilen ispat eylediğimiz ulusal egemenliğimizdir. ‘Ulusal egemenliğimiz için tehlike var mıdır?’ dediler. Buna cevap olarak en kesin bir surette derim ki hayır, hayır! Ulusal egemenliğimiz için tehlike yoktur ve olamaz. Çünkü milletimiz yüzyılların çok acı muştalarından ve felâketlerinden ders almıştır. Bunu eski gericiliğin derinliklerine götürmenin maddî olanağı yoktur.*” (İzmit 18 Ocak 1923).

⁵² Lüle, Z., **Mustafa Kemal'in “Can Yoldaşı” Ali Çavuş**, İstanbul, 2008, s. 51-52, 64.

“...Bu milletin yüzyıllardan beri gericilerin, cahillerin, riyakârların, çıkarıcıların, serserilerin sözlerine inanmak saflığını gösterdiğinden dolaydır ki bugün çamurdan ve sazdan izbelerde oturduk. Mahkûm, çıplak ayaklarıyla ve çıplak vücutlarıyla çamurların, karların, yağmurların aman vermez şamarları altında yeniden aklını başına toplamak mecburiyetinde kalmıştır.” (İzmit, 16 Ocak 1923).

“...Eğer milletimiz kendi egemenliğini kayıtsız, şartsız elinde tutan bir hükûmet teşkil etmemiş olsaydı, bugün elde ettiğimiz zaferle hiçbir bir vakit sahip olamazdık ve yurdumuzda şimdiye kadar Sevr Antlaşması tatbik edilecek, bütün millet, yabancıların kölesi olacaktı.

“...Arzumuz haricen bağımsızlık, dahilen kayıtsız şartsız milli egemenliği korumaktan ibarettir.”

“...Ulusal egemenliğimizin velev bir zerresini haleldar etmek niyetinde bulunanların kafalarını parçalayacağımızdan eminim.”

“... Ulusal egemenlik dünya var oldukça yaşasın. Beni avutan en büyük kuvvet budur. Evet, millî egemenlik dünya var oldukça devam edecektir. Annemin ruhuna ve bütün cedlerimiz ruhuna borçlu olduğum vicdan yeminini tekrar edeyim: Annemin mezarı önünde ve Allah'ın huzurunda yemin ediyorum, bu kadar kan dökerek milletin elde ettiği egemenliğin korunması ve savunması için gerekirse egemenlik uğrunda canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun.” (Karşıyaka, 27 Ocak 1923).

“...Bir devlet tam bağımsızlığa ve bir millet kayıtsız şartsız egemenliğine sahip bulunmadıkça o devlet ve millet için; hayat, refah ve şeref olmayacağını takdir eden milletimiz, bu araçları sağlamadıkça yaşamak mümkün olamayacağı kanısına varmıştır.” (İzmir, 30 Ocak 1923).

“...Kesin olarak ve çekinmeden söylerim ki ulusal egemenliğimizin her zerresini şu ya da suretle kısıtlamak isteyenler en koyu gericedir. Öylelere karşı milletin yapacağı şey onları parçalamaktır.” Mustafa Kemal, tasarladığı devrimleri uygulamadan önce halka anlatacak ulusu aydınlatarak, böylece de gücünü millettten alan demokratik bir lider örneği vermiştir.⁵³

Atatürk sıkıntılı günlerinde halkının içinden ayrılmazken, mağrur zamanlarında da aynı tavrını devam ettirmiştir. Yaverinin verdiği bir örnek bu durumu açıkça yansıtır: “Ordumuz, savaşı kazanmış olarak İzmir’e doğru yürüyüşünü sürdürürken biz de onları çok yakından takip ediyorduk. Köylüler, askerlerimizin girişini izliyorlar, onlara kırık

⁵³ Borak, S., **Atatürk**, Ankara, 2004, s. 278-282.

testilerle su taşıyorlar, gönül borçlarını yürekten anlatmak ihtiyacıyla paralanıyorlardı. Evleri yanmış ve dünyada sırtlarındaki donlarından ve gömleklerinden başka bir şeyleri kalmamış insanların ağırlamak isteğiyle nasıl çırpındıklarını görseydi, acımasız Neron bile kör oluncaya kadar gözyaşı dökebilirdi.

Tam yanlarına vardığımız sırada, bir ulaştırma kolu geçmemize engel oldu. Otomobil durdu. Atatürk, istediği bir sigarayı yakmak üzere gözlüklerini kaldırdı. O sırada otomobilin yakınına sokulan sakallı bir ihtiyar, boynunda muşamba rengini almış buruşuk bir kağıt çıkardı. Önce kağıdı, sonra dikkatle Atatürk'ü süzdü. Yine kağıda, yine Atatürk'e baktı. Bu hareketi üçüncü defa tekrarladıktan sonra, şimdi hatırladıkça tüylerimi ürperten bir sesle:

—Bu sensin! dedi.

Ve arkasını dönerek köylülere, Tanrıyı yerde görmüş gibi bir mümin heyecanıyla bağırdı:

—Mustafa Kemal! dedi, Mustafa Kemal!..

Bu haykırışı duyanların nasıl birbirlerine karıştığını göz önüne getiremezsiniz.

Biz, bütün çabalarımıza karşın onların birbirini çiğneyerek otomobile dolmalarına engel olamadık. Çünkü, bilincin dışına taşmış bir sevgiden güç alıyorlardı. Atatürk'ün yüzünü, ellerini öpüyorlar, çizmesinin tozunu sürme gibi gözlerine çekiyorlardı.”

Atatürk, aradan yıllar geçtikten sonra tekrar İzmir yollarındadır. 12 Ekim 1925. O günleri anımsayarak Kemalpaşa'da halka hitaben yaptığı konuşmada:

“Arkadaşlar! Hayatım boyunca sevimli geçirdiğim bir gece vardır. O gece, Ordumuzun İzmir'e girdiği gün burada geçirdiğim gecedir. O vakit buradan geçerken bu muhterem halkın gördüğü zulüm ve işkenceye karşın resmimi koyunlarından çıkararak beni tanıdıklarını ve otomobilime atlayarak kurcaladıklarını unutamam. Bugün o hatırayı yaşıyorum, mutluyum” demektedir.⁵⁴

Atatürk devletin simgelerini belirlerken insan unsurunu temele yerleştirmekteydi. En yakınındakilerden birisinin gözlemlediği gibi O “Güçlü devlet” düşüncesinden hareket etmiş ve bunun için egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu, seçim sisteminin çoğunluk esasına dayalı olacağını, millete ait olan egemenliğin sadece ve yalnızca milletin seçtiği Büyük Millet Meclisi tarafından kullanılacağını değişmez kurallar olarak benimsemiştir. Bunlar, demokratik cumhuriyet

⁵⁴ Arıburnu, K., **Atatürk ve Çevresindekiler**, Ankara, 1995, s. 144-145.

rejiminin idealleridir; hem de bugüne kadar hiçbir Batı ülkesinde gerçekleştirilmemiş ideallerdir; ama onların sınıfsal toplum yapıları, bu ideallere ulaşmalarına elverişli değil... Buna karşılık –ne mutlu bir rastlantı ki- bizim toplumumuzun yapısı, bu ideal demokrasiyi benimsemeyi zorunlu kılar. Çünkü bizde sınıf yoktur, sınıf çıkarları yoktur, sınıf çıkarlarının dengelenmesi yoktur, sadece millet vardır ve milletin içinden çıkardığı insanlarla temsil edilen bir devlet gereklidir. Demokratik cumhuriyette meşruiyetin tek kaynağı halk olduğu gibi, hâkimiyetin de tek sahibi elbette halktır.⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın mecliste dile getirdiği halk tarifi teoride kalmamış, bizzat hayat bulmuştur. O günlerde Mustafa Kemal'i ve Meclisi yakından gözlemlene fırsatı bulan bir tarihçinin ifadesiyle; Samsun'a çıkışından Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin zafer kazanmış muhteşem hizmetinin sonuna kadarki tarih devrinin günleri ve olaylarına bakıldığında büyük bir ustalıkla örülen birlik çatısı dikkat çeker: Bir yanında Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa Bey, öte yanında Dersim Koçkiri oymağı Başbuğu Dişap Ağa, önünde arkasında Hacıbektaş Şeyhi Cemalettin Efendi. Mevlana Postnişi Abdülhalim Efendi, en koyu İttihatçılarla, yıllarca onlara diş bilemiş İtilafçılar, ihaneti reddetmiş Ermeni/Musevi/Rum vatandaşlar hepsini adeta sihirli bir mıknaş gibi çevresinde toplayabilmiştir.⁵⁶

Böyle bir gücü çevresinde toplayan bir kişinin kendisini nasıl vasıflandıracağı merak konusudur. Ancak o farklılığını burada da göstererek halkından kopmamıştır. Bir yakınının dediği gibi ona diktatörlük yakıştıranlar da olmuştur. Mustafa Kemal bir halk adamıdır, demokratik düzen gönüllüsüdür. O'nun diktatörlüğü halk düşmanlarına, halkı sömünlere devrimlere karşı çıkanlara, bağınlara ve gericilere karşıdır.⁵⁷ O, halk egemenliğinin asıl temel taşının hak ve adalet olduğuna içten inanmış bir adamdı. Adaletle çok önem verir şöyle derdi: *“Adalet bir devletin esası olduğuna göre, mahkemelerin sözde değil gerçekten tarafsızlığını sağlamak her işin başında gelmelidir. Hak sahiplerine güçlük çıkarmak, halkı bugün git, yarın gel diye birtakım güçlülere uğratmak, hükümet otoritesi adı altında halka tahakküm edici durum almak, yakışsız işlemlere cüret etmek gibi durumlar mutlaka önlenmelidir.”*⁵⁸

⁵⁵ Bozdağ İ., *Celal Bayar Atatürk Gibi Düşünmek*, İstanbul, 2009, s. 67-69.

⁵⁶ Bkz. Kutay, C., *age.*, s. 64.

⁵⁷ Borak, S., *age.*, s. 276.

⁵⁸ Hulusi, T., *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, İstanbul, 2007, s. 554.

2.4.2. Cumhuriyet'in İlanından Sonraki Dönem

Atatürk'ün Birinci Meclisten itibaren ortaya koyduğu halk tarifi ve halkçılık anlayışı işbaşına geçtikten sonra da genişleyerek devam etmiştir. En yakınındaki kişilerden birinin ona dair tespiti konuya güzel bir giriş olacak mahiyettedir: O, Türk halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil, ferdi ve sosyal hayat içinde- iş bölümü itibariyle- çeşitli mesai erbabına ayrılmış, sınıfsız ve imtiyazsız bir topluluk halinde muhafaza etmek istiyor ve bunu mümkün görüyordu. *“Hepimiz halktanız, fırkanın ismi de halk olacaktır”* diyerek bu bahse de son verdi.⁵⁹ Vatani kurtarmak görevi artık Büyük Millet Meclisinindi. Her kararı o alacak, her önlemi o düşünecekti. Tek yetkili artık o olacaktı. Ulusal Kurtuluş mücadelesini halka dayandırmak ve bir halk hareketi olarak yürütmek isteyen Mustafa Kemal'in de amacı buydu. O daha işe başlarken, meşru bir gücün devlet işlerini ele almasının ve yönetmesinin gerekli olduğuna inanıyordu.⁶⁰

Çok partili hayata geçiş, Atatürk'ün en çok kafa yorduğu meselelerin başında gelir. Siyasette söz sahibi olmak isteyenler, ondan icazet alarak bu işe girmeye çalışırken Atatürk'ün ölçüsü, halkın desteğinin elde edilmesi yönündedir. Cemal Kutay'ın naklettiği aşağıdaki örnek bunun en açık delillerindendir: Gazi: *“— Hükûmet adamları elbette iyi yapmak için çalışıyorlar. Fakat uygulamada noksanlar görülüyor. Bu noksanları nasıl yok etmeli?”* dedi.

Şu cevabı verdim:

“—Bunların yok edilmesi için tek bir çâre vardır. O da Meclis'in vazife yapmasıdır. Meclis, murakabesini hakkıyla yapar ve noksanlar açık münâkaşada ortaya konulur ve sorumlular mes'ul tutulursa, bugün işitilen şikâyetlerin mühim bir kısmı ortadan kalkar, yok edilir” cevabını verdim.

Gazi:

“-Meclis bu şekilde vazifesini yapamıyor... Birçok meb'uslar bu noksanları bildikleri halde nemelâzım diyerek susuyorlar...” dedi.

Gazi'nin: *“-Birçok meb'uslar bu noksanları bildikleri halde, nemelâzım diyerek susuyorlar.”* cümlesi üzerine şu cevabı verdim:

⁵⁹ Soyak, H. R., *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, 2010, s. 150-151.

⁶⁰ Hulusi, T., *age.*, s. 127.

“—Meclis'teki üye, yani milletvekilleri elbette bir şeyden endişe ettikleri için susuyorlar. Hiçbir şeyden endişe etmeyerek denetim görevlerine devam etmeleri mümkündür” dedim.

Gazi bir an düşündü, sonra yüzüme dikkatle baktı:

“—*Ben bunun çâresini buldum. Memlekette muhalif bir fırka kurmak lâzımdır. Böyle bir fırka vücuda gelirse Mecliste münâkaşa daha serbest olur. Meselâ siz böyle bir fırkanın başına geçerseniz, bildiklerinizi Mecliste serbestçe söylersiniz. Bu suretle uygulamada görülen birçok hâtanın da önünü almak mümkün olur*” dedi.

Teklifin böyle bir konuşma sonunda geleceğini tahmin etmiyordum, bilhassa, bir muhalif fırkanın kurulması şartları üzerinde araştırma ve zeminin uzun zaman sürecektetiklerden ve doğan ihtiyaçlardan meydana geleceği yolundaki kanaatımla şu cevabı verdim:

“—Rica ederim, ben İsmet Paşa'nın samimiyetine asla itimâd edemiyordum. Bir vesile bulup beni kabahatli düşürmek ve Gazi ile aramı bozmak için çalışacağından emindim. Bu endişe ile lâzım gelen teminatı almadan kendisinin karşısına çıkmak istemiyordum. Onun için beni muhalif fırkanın başına geçmekten affetmesini Gazi'den rica ettim.

Gazi: “-*Tekrar bu bahis üzerine konuşuruz*” dedi ve gece konuşmamız son buldu.

Kâzım Paşa ile birlikte otele gittik ve Gazi'nin fikrini esas itibariyle pek uygun bulduk ve memlekette açılacak yeni safhadan dolayı birbirimizi tebrik ettik. Kâzım Paşa, odamda bir kahve içtikten sonra erken hareket eden vapura yetişmek üzere ayrıldı.

Yine bir gün Gaziye şu suali sordum:

—Meclis içinde bugün, kanunların hakkı, hudutları içinde teşekkül etmiş bir muhalefet fırkası var. Bu fırka da bizim gibi cumhuriyetçi ve dini siyâsetten ayırmış. Şu iki esas temel felsefe dışında elbetteki, bizimle esastan görüş farkları olacak ki, muhalefet yapabilsin ve muhalif safta mevcudiyeti bulsun. Şimdi çok açık ve samimî düşünelim: Biz böyle bir muhalefet fırkasının mevcudiyetine ve felsefesini halka benimsettiği takdirde iktidara gelmesine razı olacak mıyız? ⁶¹ Gazi biraz mütehayyir tavırla “*çok tabii*” cevabını verdi. O'nun görüşüne göre irade ve hakimiyet, milletin umumuna aittir. Dolayısıyla halkçılığın birbirini tamamlayıcı nitelikteki unsurundan (halk yönetimi yani sosyal demokrasi, kanun önünde eşitlik, sınıf mücadelesinin reddi

⁶¹ Kutay, C., *Üç Devirde Bir Adam Fethi Okyar*, İstanbul, 1980, s. 354.

ve toplumun dayanışma içerisinde gelişmesi) biri olan siyasal demokrasiye olan inancını söz konusu ifadelerle yinelemiştir.

Halkın yönetimi anlamında demokrasinin bir siyasal rejim olarak ülkemizde gündeme gelmesi, Atatürk'ün halkçılık anlayışının öncülüğü sayesinde gerçekleşebilmiştir.⁶²

2.4.2.1. Halkı İkna Edişi

Atatürk, tarihte pek çok örneği görüldüğü gibi ihtiyacı olduğu anda halkıyla yakınlaşıp, amaçlarına ulaştığında onlara sırt çeviren liderlerden değildi. Aksine yapmayı hayal ettiği şeyleri halkına anlatarak onların desteğini elde etmeye çalışması onun önemli farklılıklarındandı. O'nun *“Ben, şimdiye değin ulus ve ülkü yararına ne gibi atılımlar, devrimler yapmışsam, hep halkımızla görüşerek, onların ilgi ve sevgilerinden, gösterdikleri içtenlikten güç ve esin alarak yaptım.”*⁶³ sözü konuya ne kadar önem verdiğinin göstergesidir. O ayrıca *“Ben düşündüklerimi sevdiklerime olduğu gibi söylerim. Aynı zamanda lüzumlu olmayan bir sırrı kalbimde taşımak iktidarında olmayan adamım. Çünkü ben bir halk adamıyım. Ben düşündüklerimi daima halkın huzurunda söylemeliyim. Yanlışım varsa halk düzeltir. Fakat şimdiye kadar bu açık konuşmada halkın beni tekzip ettiğini görmedim.”*⁶⁴ diyerek yapacaklarına hangi kaynaktan dayanak aldığını göstermektedir. Üstelik üzerine basa basa halkının yanlışlarını düzelttiğini ancak onu hiç tekzip etmediğini beyanla iki taraf arasındaki ilişkinin niteliğini gösterir.

Atatürk'ün halka bir şeyler anlattığı zamanlarda en çok yanında olanlardan birisinin kaydettiğine göre, 28 Ağustos 1925'de İnebolu'da halk ile hasbihal yapıyor ve onlara şöyle hitap ediyor: *“Türkiye Cumhuriyeti'ni tesis eden Türk halkı medenîdir. Tarihinde medenîdir, hakikatte medenîdir... Medenîyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla medenî olduğunu göstermek mecburiyetindedir.”* diyerek evvelâ bir tarihî hakikatı tebarüz ettiriyor. Sonra da yeni inkılâplarının benimsemesi için telkinlerde bulunuyor.

Halk içinden çıkan ve bir halk adamı olan Atatürk için, İnönü şunları yazmıştır: *“Atatürk'ü bir halk toplantısı içinde görmek, hakikî bir zevk, müstesna bir fırsattır. Yarım saat içinde halkın bütün durgunlukları gider. Taze ve canlı havanın neşe'si her*

⁶² Çeçen, A., *age.*, s. 127.

⁶³ Kılınç, S., *Atatürk'ten İnsanlığa Yol Gösteren Sözler*, İstanbul, 2009, s. 39.

⁶⁴ Köktürk, Y. İ., *Atatürk'ü Anlamak*, İstanbul, 2004, s. 231.

çehrede uyanır, asıl mühim olanı, toplantıda bulunanlarda birbirlerine karşı sevgi, geniş yürek ve bağlılık hasıl olmasıdır. Cemiyet fertleri birbirine ve hepsi Atatürk'e sarılarak bir kütle hasıl olmuştur.

Bu vaziyetlerde halkın heyecanı aşırı dereceyi bulur. Halkın serbestliği de, en rahat ve külfetsiz bir haldedir. Herkes en güzel nutuklarını söyler, musiki istidatları en iyi marifetlerini tanıtırlar.⁶⁵

Türk harfleri, 09.08.1928 tarihinde İstanbul'da Sarayburnu Parkı'nda tertiplenen çok büyük bir şenlikle halka ilk defa tanıtılmıştı. Bu tanımla ilgili olarak vermiş olduğu ilk Türk Harfleri nutku, İstanbullular tarafından fevkalade ilgiyle karşılanmıştı. Bu nutkunun bir yerinde İstanbullulara, *"Bu yeni harfleri öğrenmekle siz beni, bende sizleri daha iyi tanıyacak ve Türk halkı olarak birbirimizle çok daha iyi anlaşacağız"* demesi büyük alkışlarla karşılanmıştı. O gün Sarayburnu'nda bu Türkçe okuma nutkuna zaman zaman da milletvekili Falih Rıfki Bey'de katılarak, katkıda bulunmuştu.

Atatürk, nutku bitirdikten sonra, Gülhane Parkı'nda devam eden bu şenliklere katılan halkın arasında, adeta onlardan biri olarak iştirak etmişti. Hatta bir ara, bir kadeh içkiyi de eline alarak, etrafına toplanan halkına, *"Bu içkiyi bundan evvel gizli gizli içerek sizleri kandıran sahtekârlar gibi değil, işte açıkça hiç saklamadan, içinizden biri gibi, bir vatandaşı olarak içiyorum. Şerefimize!"* diyerek kadehini kaldırıp içmesi, onun bu yeni harf reformundan ne denli mutlu olduğunun ve keyif aldığıının ve de halkına karşı ne derece dürüst olduğunun açık bir göstergesidir.⁶⁶

1934 yılında Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı kanunen tanınmıştı. Sevinç içinde idim. Çünkü Türk kadınlığı için istediğim idealim tahakkuk safhasına girmişti. Sıcak yaz mevsiminde, otomobille Kızılcahamam yolundayız. O zaman şose, Zir Ovası'ndan giderdi. Yol boyunca bütün köylüler, Atatürk geçecek diye çıkmışlar, kısım kısım yerlerde toplanarak, ağaç dallarından çardaklar ve taklar yapmışlardı. Kazan köyüne yakın bir yerde durduk. Okul talebeleri, öğretmenleriyle sıralanmıştı, Nahiye müdürü, köy muhtarı ve kadınlı erkekli köylüler hep bir arada idiler.

Atatürk, üstü kapalı, yanları açık bir otomobilde yanımızda Nuri Conker ve başyaveri bulunuyordu. Otomobil durdu. Fakat o topluluktan hemen cesaret edip yaklaşan olmamıştı. Âdeta emir bekliyorlar gibi bir durum vardı. Onların içinden birden bire sırma işlemeli en güzel köylü elbiselerini giymiş, yağız çehreli bir kadın otomobile

⁶⁵ İnan, A., **Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler**, s. 96, 103.

⁶⁶ Ulusu, M. K., **Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları**, İstanbul, 2008, s. 79.

yaklaştı. “Paşam hoş geldiniz, senin için yer hazırladık, ayran yaptık, insene.” dedi. Atatürk nezaketle yolumuzun uzun olduğunu ve her yerde durmak mümkün olmayacağını anlattı. Fakat aynı zamanda da bana “*Bu kadın kimmiş sorsana*” dedi. Ben onunla konuşurken diğer erkekler de cesaret alarak Atatürk’e yaklaştılar ve O’nun çeşitli suallerine cevaplar veriyorlardı.

Satı Kadın’dan öğrendiğim şu idi: Kendisi Kazan Köyü’nün muhtarı imiş ve seçimle köy idaresinin başına yeni geçmiş. Muhtar Satı Kadın, oraların hâkimi edası ile ayranı otomobile getirtti. İçtik ve kendisinde köyü hakkında bilgi edinerek yola devam ediyoruz.

Atatürk: “*İşte mebus olacak kadın*” dedi. Satı Kadın’ın şahsında Türk köylü kadınının mebus namzedini görmekle gururlu idim. Satı Kadın, 1935 yılında, Türkiye Büyük Millet Meclisine, ilk kadın mebus olarak seçilmiş ve o devre müddetince vazife görmüştür. Bu durum ileri ve demokratik bir fikrin tatbiki olmuştur.⁶⁷

Atatürk’ün en çok dert edindiği meselelerin başında dinde reform gelmekteydi. O, Cemil Sait Bey’in Kur’an tercümesini getirtti. Bizlerin tercüme konusunda tek tek fikirlerini aldıktan sonra hemen hemen sabaha kadar tartıştık. Daha sonra ayağa kalkarak ceketlerinin önünü iliklediler. Kur’an’ı Kerim’i ellerine alıp, Fatıha Suresi’nin Türkçe tercümesini halka okuyormuş gibi ağır ağır okudular. Bu hareketleriyle bizlerin halka nasıl hitap etmemiz gerektiğini göstermek istiyorlardı.

Sonra Atatürk: “*Sayın hafızlar, içinde bulunduğumuz bu kutsal ay içinde camilerde okuyacağınız mukabelelerin tamamını okuduktan sonra, Türkçe olarak da cemaate açıklayacaksınız. İncil de Arapça yazılmış, sonradan bütün dillere tercüme edilmiştir. Bir İngiliz İncilini İngilizce, bir Alman İncilini Almanca okur. Herkes okunan mukabelelerin manasını anlarsa dinine daha çok bağlanır*” dediler.

Sonra yanındakilere, “*Gazetelere haber verin, yarın camilerde okunacak olan surelerin Türkçe tercümesi de okunacaktır*” emrini verdiler.

O günkü toplantının tanıklarından biri de Atatürk’ün kütüphanecisi Nuri Ulusu’dur. Ulusu anılarında o gün yaşananları şöyle anlatmıştır:

“Atatürk bu ilk tercüme Kur’an’ı (Cemil Sait’in Kur’an tercümesi) Hafız Saadettin Kaynak Bey, hafız arkadaşları Kemal, Nuri, Rıza, Fahri ve müzik öğretmeni Zeki ve Nuri Bey, Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey ve milletvekili Cemil Bey ile ben ve arkadaşlarımın da oluşturduğu gruba adeta kalabalık bir insan topluluğuna

⁶⁷ İnan, A., **Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler**, s. 251-252.

okuyormuş gibi tane tane okudu. Okuduktan sonra hafızlara dönerek, “*Şimdi bundan sonra bu görev sizlere düşüyor. Halkımıza bu Türkçe Kur’an’ı aynen benim okuduğum gibi yavaş yavaş, tane tane, ağır ağır okuyacak, anlatacaksınız. Halkımız Kur’an’ımızı tam anlamıyla bilecek ve de anlayacak*” dedi.”⁶⁸

Atatürk, hutbeleri halkın anlaması gerektiğini düşünmüştür. Bu nedenle hutbelerin Türkçeleştirilmesini istemiştir. Bu düşüncesini ilk kez 1 Mart 1922’de Meclisin Üçüncü Toplanma Yılı’nı açarken şöyle dile getirmiştir: “*Efendiler! Camilerin mukaddes minberleri halkın ruhani, ahlaki gıdalarının en yüce en bereketli kaynaklarıdır. Dolayısıyla camilerin ve mescitlerin minberlerinden halkı aydınlatacak ve doğru yolu gösterecek kıymetli hutbelerin muhteviyatını halkın öğrenmesi imkânını temin Şer’iye Vekâleti Celilesi’nin görevidir.*

Minberlerden halkın anlayabileceği lisanla ruh ve beyne hitap olunmakla ehli İslam’ın vücudu canlanır, beyni saflanır, imanı kuvvetlenir, kalbi cesaret bulur.

Fakat bana göre değerli hatiplerin sahip olmaları lazım gelen ilmi vasıflar, özel liyakat ve dünya durumunu bilme önemlidir. Bütün vaiz ve hatiplerin bu arzuya hizmet edecek surette yetiştirilmesine Şer’iye Vekâleti’nin kuvvet sarf edeceğini ümit ediyorum.”

Türkiye’de ilk Türkçe hutbeyi veren ve Anadolu’da bu geleneğin yayılmasını sağlayan kişi yine bizzat Atatürk’tür.

Atatürk, 7 Şubat 1923’te Balıkesir Zağnos Paşa Camii’nde cemaatle birlikte öğle namazı kılmış ve namaz sonrasında minbere çıkarak ilk Türkçe hutbeyi vermiştir.

Atatürk, Balıkesir’deki Zağnos Paşa Camii’ndeki Türkçe hutbesinde, hutbelerin anlaşılır, halkı aydınlatıcı, halka yol gösterici ve çağa uygun nitelikte olması gerektiğini belirtmiştir:

“Hutbenin her halde insanın kullandığı lisanla verilmesi gerekir... Minberlerden aks edecek sözlerin bilinmesi ve anlaşılması ve hakayiyi fenniye ve ilmiyeye mutabık olması lazımdır. Binaenaleyh, hutbeler tamamen Türkçe ve icabat-ı zamana muvafık olmalıdır ve olacaktır.”

“...Efendiler, hutbe demek insana hitap etmek, yani söz söylemek demektir. Hutbenin manası budur. Hutbe denildiği zaman, bundan birtakım mefhum ve manalar istihraç edilmemelidir. Hutbe irad eden hatiptir. Yani söz söyleyen demektir...”

⁶⁸ Meydan, S., *Atatürk İle Allah Arasında (Bir Ömrün Hikayesi)*, İstanbul, 2009, s. 688-689.

Atatürk, hutbeyi bu şekilde tanımladıktan sonra, hutbeyi veren hatiplerin sahip olmaları gereken nitelikleri de şöyle sıralamıştır:

“...Hutbeyi kiramın, ahvali siyasiye, ahvali içtimaiye ve medeniyeyi her gün takip etmeleri zaruridir. Bunlar bilinmediği takdirde halka yanlış telkinat verilmiş olur...”

Atatürk camilerde, meydanlarda halkı çeşitli konularda aydınlatmak için ortaya çıkan kişilerin halka doğruyu söylemeleri, halkı dinlemeleri, halkı aldatmamaları gerektiğini ifade etmiştir.

Hutbelerin içeriği konusuna da değinen Atatürk, yine Hz. Muhammed dönemine gönderme yaparak, hutbelerin içeriğinin yaşanılan dönemin meselelerinden belirlenmesi gerektiğini söylemiştir. Yani hutbelerin güncel konularla ilgili olmasını istemiştir:

“... Gerek Peygamber Efendimiz ve gerek Hulefayı Raşidinin (Dört Halifenin) söylediği şeyler o günün meseleleridir. O günün askeri, idari mali ve siyasi, içtimai hususatıdır... Hutbeden maksat ahalinin tenvir ve irşadıdır (aydınlanma ve uyarılmasıdır); başka şey değildir. Yüz, iki yüz hatta bin sene evvelki hutbeleri okumak, insanları cehl ve gaflet içinde bırakmak demektir.”

Atatürk, Hz. Muhammed’in sağlığında, hutbeleri bizzat kendisinin verdiği; fakat İslamın hızla yayılmaya başlamasıyla, doğal olarak Hz. Muhammed ve Hulefayı Raşidinin (Dört Halifenin) her yerde hutbe vermelerine imkân kalmadığından, birtakım kişilerin bu işle görevlendirildiğini belirtmiştir.⁶⁹

Hıfzı Topuz, İnönü’nün 1937 yılında Financial Times gazetesine verdiği bir demeç üzerinden onun halkla ilişkilerini yorumlamaktaydı. İnönü Atatürk hakkında şunları söylemişti: “Mücadeleci ve devrimci yetiştirilmiş olan Atatürk cemiyetle birlikte yaşamayı ve çalışmayı çok sever. Kalabalık bir toplulukta bilimsel ve sosyal bir soru tartışılırken saatlerce konuşmak onun için özel bir zevktir. Düşüncelerini kalabalık bir topluluğa anlatmak ve onları inandırmak için uğraşmak Atatürk’ün çok sevdiği bir iştir.

Atatürk halkla konuşurken hiç beklenmeyen bir konu ortaya atılırsa bunu tartışmaktan zevk alır. Savaş içinde bulunan bir milletin sorunlarını mecliste çözmek kolay değildir ama Atatürk bunu başarmıştır. Atatürk meclis ve hükümet üyeleri için sürekli bir enerji kaynağıdır.

Kültür konuları Atatürk’ün başlıca zevkidir. Komutanlık zamanından kalma bir yetenekle ve bünyesinin olağanüstü gücüyle uzun süre uykusuz kalabilir ve

⁶⁹ Meydan, S., *age.*, s. 706-708.

dinlenmeden çalışabilir. Birçok kez onu kitapları ve yazıları içinde yirmi dört saat, belki de daha fazla durmadan çalışma içinde bulmuşumdur.

Atatürk açık meydanlarda halka yeni alfabeyi öğretmeye ve yeni bir Türk toplumu yaratmaya çalışırdı. Son iki yüz yılda bu ülkenin yöntemiyle uğraşanlar felaketler karşısında halkın hiddetini yenmek için tek çare bilirdi: Kadınların peçelerini daha da kalınlaştırmak ve çarşafın uzunluğuna yeni ölçüler bulmak. Böyle bir ortamda Atatürk kadınları mahkemelerde üye, devlet dairelerinde memur, okulda öğretmen, laboratuvarında kimyager yapmak için güç kullanmadan toplumu eğitti...⁷⁰

Cemal Kutay, şapka inkılabı üzerinden Atatürk'ün halkı ikna etme gücünü şu satırlarla anlatır: "...Dünyanın benimsediği çağdaş giyim kuşam, yine O'nun tarafından ele alınacak ve düzenlenecektir. Şapkayla ilgili bir tutumunu hatırlatmak istiyorum. Bilmiyorum bu fes olayının ne ölçüde etkisi var. Başımıza giyeceğimiz fes hakkında üzerinde, yakın arkadaşlarından bazılarına fikirlerini sormuştu. Fesin I. Dünya Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından önerildiği ve de o günlerin yetersiz şartları içinde kolaylıkla yapabilmek için asker kaputlarından kalan parçalarla yapıldığı için, Enveriye adını almış, çeşitli isimler teklif edilmişti. Hatta bunlar arasında Cumhuriyet Gazetesi'nin sahibi Yunus Nadi Bey "Milli" sözcüğünü de takarak "Milli Serpuş" önerisini yaptı. Mustafa Kemal içlerinde asıl ad olan "Şapka" hiç geçmeyen bu teklifleri sükunetle dinledi ve birkaç gün sonra İnebolu'da başına giyerek çıktığı Panama tipi şapkayı çıkararak:

"Bunun adı Şapkadır. Ve bütün medeni dünya ülkeleri, mevsimlere ve şahsi tercihlere göre bunu giyiyorlar. Biz de bu kervana katılacağız. Ne diyorsunuz?" diye sordu.

Lütfen dikkat edin, kılık kıyafetimizden fikir hayatımıza kadar hatta benimsediğimiz çağdaş yaşama sistemini ifadeleyen tüm benimsediklerimiz için dünyanın kullandığı kelimeler ve sistemleri kendi öz yapımıza mümkün olduğu kadar yaklaştırarak ve benimseterek tatbik etti. Hiçbirinde de zerre kadar irkilmedi. Çünkü O'nun değişen zaman içinde asla unutmamız gereken bir sözü vardır: *"Tatbik eden, icra eden düşünenin daima önündedir."*⁷¹

Onun maiyetindekilerden birisinin anlattıkları, Atatürk'ün halka icraatlarını anlatmada ne kadar bıkmadan usanmadan davrandığını gösterir: "Bir gün Florya'da

⁷⁰ Topuz, H., **Bana Atatürk'ü Anlattılar**, İstanbul, 2010, s. 15-16.

⁷¹ Kutay, C., **Atatürk Olmasaydı**, s. 9.

sıcak bir yaz günü çevreyi dolaşmaya çıktık. Ağaçlık bir yerde oturalım buyurdular. İlerlerken bir ağacın altında ihtiyar bir adam oturmuş, dinleniyordu. Atatürk böyle halkın içinden kişilerle, insanlarla konuşmayı, sohbet etmeyi pek severdi, *“Halkın nabzı bu insanlarla ölçülür”* derdi.

İhtiyara doğru yürüdük, yanına yaklaştı ve “Merhaba amca, beni tanıyor musun?” diye sordu. İhtiyar başını şöyle bir kaldırdı, dikkatli dikkatli baktı ve hiç istifini bozmadan, tanımaz mıyım, evimde başköşede resmin asılı duruyor, Atatürk memnun olarak sordu. *“Peki, nasıl gidişattan memnun musun?”* İhtiyar, ‘Sağ olun Paşam, bizi düşmanlarımızdan kurtardın, Türkiye Cumhuriyeti’ni kurdun, kurdun da, bu cumhuriyetçiliği, devrimciliği, milliyetçiliği, halkçılığı, devletçiliği, laikliği galiba pek kavrayamadık. Acaba her şeyi birden bire çok mu çabuk bozdun’ diye sormaz mı? Hepimiz şaşırıverdik. Eyvah kızacak diye düşünürken Atatürk adamın yanına oturdu ve; *“Bak şimdi, sana ben küçük bir hikâye anlatacağım, ama iyice kulağını ver ve dinle, sonra fikrini söylersin. Yıllar önce Amr İbnil As, Mısır’ı fethetmiş ve de o zaman ki Halife Ömer’e mektup yazmış. ‘Burada çok kitap var, yakayım mı, yoksa bırakayım mı?’ Halife Ömer buna cevap yollamış ‘Faydalıysa yak, faydasızsa yine yak’ demiş ve eklemiş ‘Çünkü halk okudukça kitaplara uymaktan vazgeçmeyecek, eski alışkanlıklarını unutmayacak, dolayısıyla bize, yeniye, yapacağımız yeniliklere daima düşman olacaklar’ demiş. İşte hikaye bu amca, şimdi ne demek istediğimi sana izah edeyim mi?”* diye lafını bitirir bitirmez, ‘istememez Paşam, istemez. Hepsini anladım, hepsini’ diye cevap verdi.

Atatürk ihtiyarın verdiği bu cevaptan memnun oldu ve ona hitaben “Ayrıca hiç merak etme, rahat ve huzurlu ol, bu yenilikler, bu devrimler ve laiklik hepsi sizler için, halkım için, milletim için, ileriki senelerde bunların önemini ve değerini daha çok anlayacaksınız. Yalnız bugün burada anlattıklarımı ve senin de anladıklarımı önce ailene, sonra da arkadaşlarına, dostlarına, tanıdığın herkese anlat” diye nasihatini de yaptı. Bilahare eğildi ihtiyarın elini, ellerinin arasına alarak saygıyla öptü ve ayrıldık.

Yaptığı bu sohbet ve aldığı cevaplardan pek memnun olduğunu yüz hatlarından hemen, hepimiz sezindik. Aksini de hemen anlardık, çünkü O, hep belirttiğim gibi, sevincini, üzüntüsünü, kızgınlığın hiç saklayamazdı. Saklamayı da zaten pek sevmezdi. Çoğu zaman da bunları yakın dostları, arkadaşları zaman zaman da ben ve de bazı

arkadaşlarımla da çoğunlukla paylaşırdı. O sert mizacının yanında taşıdığı kalp çok hassastı. İnsanları, Türk insanını çok severdi.⁷²

2.4.2.2. Devlet İdarecilerinin Halkla İlişkilerine Dair Tutumu

Atatürk'ün halka bakışının ve onlara duyduğu sevginin en canlı örneklerinden birisi, çeşitli vesilelerle halkın arasına karıştığı zaman onların dertlerine karşı gösterdiği hassasiyettir.

Kazım Dirik'in, Trakya Genel Müfettişliği yaptığı dönemde, Partinin Genel Sekreterlik görevini Recep Peker yürütüyor ve zaman zaman da Dirik'in bazı yolsuz işlemlerde bulunduğunu ileri sürerek Atatürk'e şikayette bulunur. Bir rastlantı olarak da Dirik o günlerde İstanbul'dadır ve Atatürk'ün sofrasındadır.

Bir ara Atatürk, Dirik'e:

— *“Paşam! Sizden şikayetler var. Köylü sizden şikayetçi imiş, köylüden fazla vergi alıyormuşsunuz. Şimdi birlikte gideceğiz. Muratlı'da yaptırdığımız köyü ve oradaki şikâyetleri yerinde inceleyeceğiz.”*

Yorucu bir yolculuktan sonra Muratlı'ya gidilmiş ve yerinde yaptığı incelemeden sonra Atatürk beraberindekilere: *“Arkadaşlar, artık mesele anlaşılmıştır. Kâzım Paşa, işte gördüğünüz gibi, köyün teşkilatını, hizmetlerini yapmak üzere köylüden kanun çerçevesinde vergi almaktadır. Gördünüz ki köylü tamamen memnundur. İşte bizim Recep Peker'in şikâyet ettiği şeyler...”* diyerek şikâyetçinin yanlış davranışını ortaya koymuş, Dirik'i de değerlendirmiştir.⁷³ Böylece bir yandan Muratlı'ya kadar giderken herhangi bir bıkkınlık göstermezken, diğer taraftan halkın dertlerini yerinde tespit etmenin onun için ne kadar önemli olduğunu açıkça ortaya koyar.

Atatürk, Türk gençlerinin de halk ile köylülerle kaynaşmasını isterdi. Bir gün bir gençler toplantısında sordu:

—*Buraya en yakın köy ne kadardır?*” Cevap yok.

Bir daha sordu, içlerinden biri:

—Yirmi dakika efendim, dedi.

—*“Peki bu köyler ne haldedir, bana anlatır mısınız? Şikâyetleri nelerdir, söyler misiniz?”*

⁷² Uluşu, M. K., *age.*, s. 191-192.

⁷³ Arıburnu, K., *age.*, s. 48, 49.

Sukût.

Nihayet içlerinden biri:

—Efendim köylere gitmek için otomobil ve araba tahsisatı yok, deyince Atatürk:

—“*Menemen isyancı şeyhlerinin köy köy dolaşmak için tahsisatları mı vardı?*” dedi.⁷⁴ Dikkat edilirse Atatürk, güzel bir gelecek için büyük bel bağladığı gençleri köylüyle buluşturarak onların daha faydalı olmasını sağlamaya çalışırken, olumlu işler yapmak isteyenlerin en az bozguncular kadar fedakâr davranması gerektiğini ifade ederek önemli bir ders vermekteydi.

Günlerden bir gün Atatürk, memleketi dolaşmaya çıkmıştı. Cumhurbaşkanı ancak bir iki dakika durarak yoluna devam edeceği ufak bir ilçe merkezinde, kaymakam, emniyet âmiri, memurlar ve ilçe ileri gelenleri toplanmışlar, Atatürk’e saygılarını sunacaklardı. Cumhurbaşkanı görmeye gelen halk ise geride toplanmıştı. Atatürk’e dert yanmak için bir iki kadeh atmak suretiyle cesaretlenmiş iki köylü ise, polis tarafından kenara atılmıştı. Fakat rastlantıya bakın ki, Atatürk’ün vagonu tam bu iki köylünün önünde durdu. Atatürk vagonunun açık penceresinde duruyordu.

—“*Nasılsınız bakalım?*”

—Halimiz perişan Paşam!

Atatürk şaşırdı:

—“*Canım siz köylü değil misiniz? Haliniz nasıl perişan olur?*”

Kaymakam ve diğer memurlar hemen seğirtmişler ve Cumhurbaşkanı rahatsız edilmesinden dolayı özür dilemeye başlamışlardı. Atatürk, bir bakışla hepsini susturdu ve köylülerle konuşmaya devam edeceğini hissettirdi.

Köylüler dert yanmağa başladılar:

—Paşam, köyümüz sıtmadan mahvoluyor.

—“*Peki, size doktor uğramaz mı, sıtma ile savaş yapılmaz mı?*”

—Paşam, bize ancak tahsildarla Jandarma gelir. Sıtma ile savaş diye bir şey duyduk ama bizim köyde öyle bir şey yok...

—“*Kendiniz bir doktor getiremez misiniz?*”

—Paşam, parayı nereden bulalım, köyde sağlamdan çok hasta var.

—“*Canım köylü değil misiniz, çiftiniz, davarınız yok mu?*”

—Paşam, sen çiftlikten ne anlarsın ki?

Atatürk güldü:

⁷⁴ Atay, F. R., **Babanız Atatürk**, İstanbul, 1990, s. 114-115.

—“*Canım ben de çiftçiyim. Hem de örnek çiftliğim bile var.*”

—Bizim köyde çiftliğimiz, miftliğimiz yok. Biz fakir rençberleriz. Üstelik bizimle alay edersin Paşam... Bize deva bul, köyümüz mahvoluyor.

Atatürk, arkada bekleyen yavere döndü ve kulağına bir şeyler fısıldadı. Yaver köy için bir çek doldurdu. Kaymakam yaklaştı:

—Paşam, müsaade buyurulursa açıklayayım...

Atatürk, kaymakamın lâfını kesti:

—“*Açıklamaya lüzum yok. Bakanlık emrine alındınız.*”

Bu sırada yaver çeki doldurmuştu. Atatürk köylülere uzattı:

—“*Köyünüz için ilk yardım bu paradır. Köyünüze doktor ve ilâç getireceğim ve sorumluları cezalandıracağım, merak etmeyin.*”

Köylüler Atatürk’ün elini öperken, biri dayanamadı:

—Paşam, memurların çoğu hırsız, dedi.

—“*Hırsız olduklarını ben de biliyorum. Fakat bu memleketi hırsızlarla da olsa bile kalkındıracağım. Haydi, hoşça kalın.*”

—Güle güle Paşam, yolun açık olsun...⁷⁵

Atatürk’ün halkla arasına hiç kimseyi sokmadan kurduğu bu diyaloglar pek çok kez tekrarlanmıştı. Ancak burada önemli olan halka davranışlarında ihmali gördüğü yöneticileri görevden almakta hiç tereddüt etmemesiydi. O, bürokrasideki sıkıntıların farkında olduğunu da açıkça ortaya koyarken, buna rağmen hedeflerinden asla vazgeçmeyeceği yönündeki kararlılığını da belli etmekteydi.

Atatürk’ün çok partili hayatın ülkeye neler getireceğine dair beklentileri halkın arasına karışması sonucu netleşmiştir. Hayattayken onun biyografisini hazırlayan bir Amerikalı gazetecinin ifadesiyle, bir yurt gezisine çıktı, halkıyla kişisel ilişkiye girip, kişisel saygınlığını pekiştirdi, her sınıftan insanın dertlerini dinledi ve çarelerini arayıp buldu. Koşulların beklediğinden de kötü olduğunu gördü ve yolculuktan kesin bazı tasarılarla birlikte döndü. Onun diktatörlüğü, iyibir eğitici, yol gösterici nitelikteki diktatörlüğü, şu an için mümkün olan tek hükûmet biçimiydi. Bir muhalefet partisinin varlığı söz konusu olamazdı. Partiyi kapattı. Fethi, istemeden kopardığı fırtınadan kaçmak için mümkün olduğu kadar sessiz bir şekilde toplum yaşamının dışına çıktı.⁷⁶

⁷⁵ Arıburnu, K., **Atatürk’ten Anılar**, Ankara, 1976, s. 275-276.

⁷⁶ Armstrong, H.C., **Bozkurt, Kemal Atatürk’ün Yaşamı** (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, 1996, s. 237.

Devlet görevlilerinin ihmali yüzünden vatandaşların mağdur olması, Atatürk'ün en sert tepki gösterdiği konuların başında geliyordu. Uşağının anlattığı bir hadise bunun en çarpıcı örneklerindendir: 1931 yılındaydık. Yine böyle ansızın çıkılmış yurt gezilerinden birinde bulunuyorduk. Trenimiz Kayseri İstasyonu'ndan kalkmak üzereydi. Bir de baktım, çoban kıyafetli bir adam, kalabalığı yararak bulunduğumuz vagona yaklaşmaya çalışıyor.

Bir olay geçtiğini anlamıştım. Vagonun kapısını araladım. Beni kapıda gören çoban kıyafetli adam:

—“Atatürk'ü görmek istiyorum, nerededir?” dedi.

—“Yaverlerden izin almadan Atatürk'ü göremezsiniz” diye karşılık verdim.

Ama adam ısrar ediyor, ben bırakmıyordum. Aramızdaki tartışma gittikçe kızışıyordu. Adam da inatçı mı inatçı...

Biz böyle çekişe duralım, Atatürk bizim konuşmalarımızı bulunduğu vagonun penceresinden duymuş. Başını uzatarak:

—“Çelebi ne istiyor bu adam?” diye sordu.

—“Paşam sizi görmek istiyor” dedim.

—“Al gel efendiyi öyleyse.”

Adam önüme düştü, ben arkada, beraberce vagonun içerisine girdik. Benim çoban sandığım adam meğer davar sahibiymiş. Başladı Atatürk'e serencamını anlatmaya:

—“Beş yüz koyunu ile davarı varmış. Bunları satmaya Ankara'ya götürürken baytar yolunu kesmiş. ‘Kayseri’de hastalık var. Bunları götüremezsin’ demiş. Bunun üzerine adamcağız baytara yalvarmaya başlamış:

—“Efendim, Kayseri'nin her yerinde mi hastalık var? Her yerinde olmaz. Bu şehrin garbı var, şarkı var. Hiç olmazsa buralardan bana bir yol versinler. Hastalık olmayan bir yoldan geçireyim” demiş. Ama bir türlü hayvanlara yol verilmemiş. Davar sahibi, hayvanlarıyla eli böğründe kalmış. Ne yapsın, neylesin, derdini kime açsın. Validen umudunu kesince, birden Atatürk'ün Kayseri'ye geldiğini duymuş.

—“Varıp gideyim, Atatürk'e derdimi iletirim. Belki O'nun sayesinde feraha çıkarım” diye düşünmüş. Hayvanları otluğa bıraktığı gibi soluk soluğa istasyona yetişmiş.

Davar sahibini büyük bir dikkatle dinleyen Atatürk, trenin hareketini geciktirdi. Vali ile baytarı çağırttı. İki de zaten istasyonda bulunuyorlardı. İkisine birden dönerek:

—“*Bu arkadaşın sürüsüne neden engel oldunuz?*” diye sordu. Baytar kekelemeye başladı. Ne karşılık vereceğini şaşırmişti:

—“Şey efendim, bu mintıkada hastalık var da, ondan müsaade etmedik” deyince bu kez Vali’ye döndü:

—“*Siz ne dersiniz Vali Bey?*” diye sordu. Vali ezile büzüle:

—“Efendim doktor haklıdır” deyince Atatürk kızdığını belli ederek:

—“*Demek bu sürü sahibi burada hayvanlarıyla beraber ölsün. Sizde seyirci kalın. Sizin maksadınız malum, anlaşıldı*” dedi. Sonra da daha fazla öfkelenerek:

—“*Şu köylü kadar da olamadınız. Bu adamın şarka, garba akli eriyor da, sizin neye ermiyor a mübarek adamlar?*” dedi.

Vali ile baytarda şafak atmıştı. Önlerine bakıyorlardı. Hemen sürü sahibine dönerek:

—“Baba şimdi sürünü topla. Şehrin tam göbeğinde Ankara’nın yolunu tut. Eğer sana engel olmak isterlerse, hiç çekinmeden telgraf çek. Ben senin olduğun yere yetişirim” dedi.

Adam teşekkür edip, Atatürk’ün ellerine sarıldıktan sonra yanımızdan ayrıldı. Atatürk tekrar Vali’ye dönerek şu soruyu sordu:

—“*Nedir bu hal? Bu saçma hali görmediniz mi?*”

—“Paşam fark etmedik.”

—“*Tabi sen fark etmezsin, o fark etmez. Memleketin serveti de böylece harcanıp gider.*”

Vali ile baytarın önlerine bakarak öyle bir gidişleri vardı ki...⁷⁷

Benzer bir tepkiyi, ihmaliğini gördüğü emniyet güçlerine karşı da yöneltir: Atatürk, eski Çankaya Köşkü’nün Ankara’ya bakan cephesindeki penceresinin önüne ropdöşambriyle oturmuş, Ali Çavuş’un hazırladığı sabah kahvesini içiyordu. 1922 yılının sonbahar aylarıydı. Bütün gece sabaha kadar yağın yağmurdan her taraf çamurdu. Gökyüzüne yarı yarıya kapayan bulutlar ve sis Ankara’nın üzerine tül perde gibi kapanmıştı. Vaktin çok erken ve havanın sisli olmasına rağmen, köşkün dış kapısında eşeğiyle bekleyen ihtiyar bir köylü Atatürk’ün gözünden kaçmamıştı.

Ali Çavuş’u yanına çağırarak, “*Kim bu ihtiyar? Ne istiyor, öğren bakalım*” dedi. Ali Çavuş, telefonla kapı nöbetçilerinden durumu öğrendi. İhtiyar köylü Yozgat’tan gelmiş, müracaatı varmış. Atatürk’e arz etti. Köylüyü içeriye almasını emrederek

⁷⁷ Granda, C., *Atatürk’ün Uşağı Cemal Granda Anlatıyor*, Ankara, 2007, s. 263-265.

giyinmeye gitti. Az sonra köylü, köşke girdiği zaman Atatürk kabul salonunun kapısında onu bekler durumdaydı.

İhtiyar salona yaklaşmış tam girmek üzereyken, salonun halıyla örtülü olduğunu görünce, çamurlu çarıklarıyla girmekten çekinerek çıkarmaya çalıştığı bir sırada Atatürk, *“Baba, bu halı sizin verdiğiniz halı. Çarıklarını çıkarma öyle gir”* dedi. İhtiyar köylü, çamurlu çarıklarını çıkarmadan mahcup ve minnettar gözlerle Ata’sına baktıktan sonra başı önünde salona girdi. Atatürk, ihtiyar köylüye koltuk gösterdikten sonra karşısına oturdu.

Kısa bir hal hatır konuşması sonrası derdini sordu. İhtiyar, *“Derdim oğlum. Benim bir oğlum var. Geçenlerde askerlikten kaçmıştı. Ben de yakalayıp kıtasına götürüp teslim ettim. Şimdi kıtasında. İşte gönderdiği mektuplar. Fakat köyde bir karakol komutanı var. İkide bir gelinimi karakola çağırıp, “Kocanı bulacaksın veya yerini söyleyeceksin”* diye sıkıştırıp duruyor. Ben birkaç gönderdiği mektupları gösterdimse de dinletemedim. Oğlumun bulunduğu kıtaya telgraf çekip durumu öğrenelim dedimse de yine dinletemedim. Muhakkak kocanı bulacaksın diye gelinimi karakola çağırıyor ve iki üç gün karakolda alıkoyuyor. Artık tahammülüm kalmadı. Bu yaştan sonra köyde el içine çıkamaz oldum” dedi.

Atatürk müthiş kızmıştı. Ali Çavuş’a dönerek, *“Fethi ile Jandarma Genel Komutanını çağırın”* emrini verdi. Fethi Bey, İçişleri Bakanı Fethi Okyar’dı. Telefonla ikisine de haber ulaştırıldı. Biraz sonra geldiler.

Atatürk, *“Asayiş berkemal diyorsunuz. Hakikaten berkemal imiş. İhtiyarı dinleyin. Derhal otomobille ihtiyarı da alıp köye gidin. Durumu inceledikten sonra karakol komutanıyla beraber subayını da alıp buraya getirin”* dedi.

Fethi Bey ile Jandarma Genel Komutanı derhal arabaya binerek ihtiyarı da yanlarına çağırdılar. Fakat ihtiyar bir türlü binmiyordu. Evvela neden binmediğini kimse anlayamamıştı. Fethi Bey ihtiyara binmesini tekrar söyleyince ihtiyar, *“Ya eşek ne olacak? Arabaya sığmaz ki”* diye maruzatını aktardı. O ana kadar çok kızmış olan Ata’nın gözleri birden güldü ve *“Baba, eşeğin bana emanet, sen merak etme. Git gel, sonra alırsın”* dedi. Böylece ihtiyar içi rahat olarak arabaya binip gitti. Köşk çalışanları da eşeği ahıra göndererek bakımını yaptırdılar. Akşamüzeri Fethi Bey, Jandarma Genel Komutanı, ihtiyar ve karakol komutanının subayı üsteğmen ile karakol komutanı geldi ve Atatürk’e durum anlatıldı.

Üsteğmen ile karakol komutanı Divan-ı Harbe (askeri mahkeme) verilmiş, üsteğmen görevini suistimal ettiğinden rütbesi indirilmiş, çavuş da ordudan atılarak yedi ay hapse mahkûm edilmişti.⁷⁸

Yöneticilerin halkın durumundan habersiz oluşu, Atatürk'ü en çok kızdıran işlerin başında gelmekteydi. Yıl 1936. Atatürk, Selanik günlerinde çocukluk arkadaşı olan Nuri Conker ile birlikte bir gün köşkten gizlice bir otomobille ayrıldı.

Yolda, otomobilin tentesini de açtılar. Güzel bir Eylül sonu akşamı; sonbaharın tadını çıkararak Çekmece'ye doğru gidiyorlardı. Hava ılıktı, görüntü güzeldi ve her şey düzeninde işliyordu.

Birden Atatürk'ün gözleri akşam güneşi altında çift süren bir köylüye takıldı. Yaşlı bir adamdı bu. Ama sapanın sapına iyice yapışmış, toprakları yavaş yavaş deviriyordu. Fakat çiftin bir yanında öküz, bir yanında merkep vardı. Eşit güçlerle çekilmediği için sapan yalpa vuruyordu.

Atatürk, şoföre:

—“Dur!..” dedi.

İndiler. Çift süren köylü yoldan uzak değildi. Atatürk, elini arka cebine götürüp sigara tabakasını çıkardı; sonra köylüye seslendi:

—“Kolay gelsin ağa!..”

Köylü bu sese başını çevirmeden karşılık verdi

—Eyvallah, eyvallah...

Atatürk, seslendi:

—“Ateşin var mı, ateşin?”

Bu kez köylü sestem yana döndü. Atatürk, elindeki yanmamış sigarayı gösteriyordu...

—Tiryakisin bey galiba? Tiryaki, tiryakinin hâlinden anlamalı...

—“Eh... Kibriti unutmuşuz da...”

Atatürk, bir sigara uzattı, köylü de çakmağı çakıp fitili ateşledi. Tatlı bir yanık kokusu tüten fitilden sigaraları yaktılar. Atatürk:

—“İşler nasıl ağa? dedi. Bu yıl mahsulden yüzünüz güldü mü?”

Köylü isteksiz isteksiz konuştu:

⁷⁸ Lüle, Z., age., s. 150-151.

—Tanrı'nın gücüne gitmesin ama bey, bu yıl yufkaydı mahsul. Kabahatin acığı bizde, acığı yukarıda! —Parmağıyla gökyüzünü gösteriyordu. —Biz geç davrandık, yukarısı da rahmeti esirgedi, böyle işte...

—*Bakıyorum, sapanın bir yanında öküz, bir yanında merkep koşulu. Öküzün yok mu senin?*

—Var olmasına var ya, hıdırellezde vergi memurları sattılar...

—*Hiç vergi memuru köylünün üretim aracını satar mı? Olmaz böyle şey! Muhtara şikâyet etseydin...*

Köylü güldü:

—Muhtar başında deel miydi memurun a bey?

Atatürk dudaklarını kemirerek konuştu:

—*“Sen de kaymakama gitseydin!”*

Köylü iyice güldü:

—Sen de benle gönül mü eyleyon beyim, kaymakamın habarı olmadan bizim buralarda kuş bile uçmaz. Geçti o eski devirler. Şimcik Atatürk'ümüz var başımızda!

Atatürk konuşmayı sürdürdü.

—*“E peki İstanbul şuracıkta... Gideydin Valiye anlataydın derdini... Onun işi bu değil mi?”*

—Bırak şunu allasen, biz onun buralardan çok gelip geçtiğini gördük. Yakasına yapışsak, acep derdimizi duyurabilir miyiz?

Köylünün konuşması Atatürk'ün hoşuna gidiyordu. Köylüye sordu:

—*“Adın ne senin ağa?”*

—Halil... Köylük yerde sorsan, Halil Ağa derler...

—*“Peki Halil Ağa, bu senin işin beni bayağı meraklandırdı. Benim bildiğime göre bir çiftçinin üretim aracı elinden alınmaz. Sen aldılar diyorsun... Hadi, kaymakam şöyle, vali böyle diyelim, e peki bir Başvekil İsmet Paşa var bilir misin?...”*

—Bilmez olunur mu beyim!..

—*“Tamam, öyleyse hemen her hafta İstanbul'a geliyor, Florya Köşkü'ne iniyor. Köşk de şuracıkta... Bir gün kapıda bekleyseydin de derdini dökseydin ona... Herhâlde çaresini bulurdu.”*

—Sen benim konuşmamdan hoşlaştın, gönül eyliyon galim. Ama bak şinci turalım gittim vardım; beni o kapıya komazlar ya...

—Turalım kodular, koskoca İsmet Paşamıza göstertmezler ya!

—Tut ki gösterdiler, ya ona hâlini nasıl yanacağım hele; o sağarın sağarı hiç işitmez canım!

—“E peki, bakalım bu dediğime ne bulacaksın! Demin, Atatürk’ümüz var başımızda dedin ya... O da koca yaz şuracıkta oturup duruyor. Gitseydin, çıksaydın önüne, anlatsaydın hâli. O da seni yüzüstü bırakacak değildi. Ya!..”

Köylü iyice keyiflenmiş, keh keh gülüyor, karşısındakinin bilmezliğine acımış gibi bakıyordu:

—Sen ne diyon bey? Mustafa Kemal Paşa Atatürkümüzün yüzünü görmek için peygamber gücü gerek... Temin dedik ya, tut ki gördük, yiyip içmekten, işinden, gücünden başını kaldırıp bizim öküzümüzün arkasından mı seğirtecek?

Atatürk köylünün omzuna elini koyarak:

—“Senden hoşlandım Halil Ağa. Bir gün köyüne de gelir, bir ayranını içerim. Açık yürekli bir vatandaşsın. Ama yine de sana söylüyorum, hakkını kimsede bırakma, ara!..” dedi.

Dönüp arabaya bindiler. Halil Ağa, onları uğurluyordu:

—Meraklanma beyim, eyvallah heç kimse bizim hakkımıza el değdiremez. Devlet borcudur, ödenecek!.. Ekime geç davranmışın gök rahmetini esirgemiş, dinler mi devlet baba? Helal olsun!..

Otomobil hareket etti. Bir süre gittiler, sonra Atatürk, Nuri Conker’e:

—“Bir uygun yerden dönelim, tadı kaçtı bu işin!” dedi. Döndüler. Atatürk susuyor, düşünüyor, sigara üstüne sigara yakıyordu. Yüzünde ince bir keder vardı.

—“Yahu çocuk, şu Halil Ağa’nın vergi borcundan öküzünü satmışız, merkeple çift sürüyor; hâlâ da ‘devlet baba’ diyor. Ne mübarek millet bu millet!..”

Atatürk, yavere:

—“Şimdi,” dedi, “İstanbul’da ne kadar bakan, milletvekili varsa bunların hepsini telefonla bulacaksın! Bu akşam kendilerini yemeğe bekliyorum. Ayrıca Vali Muhittin Üstündağ ile Başvekil İsmet Paşa’yı bul, onlara da haber ver.”

Yaver odadan çıktı. Atatürk, Nuri Conker’e döndü

—“Beri bak Nuri!.. Şimdi sen de bizim çıktığımız araba ile çıkıp o Halil Ağa’yı bulacaksın. Ona benim kim olduğumu söyleme. Tüccar, zengin bir adam falan dersin. Seni sevdi, sana öküz alıverecek diye bir şeyler söyle, kandır. Kuşkulandırmadan al gel buraya.”

O akşam Atatürk'ün sofrasında, Başbakan İsmet İnönü, bakanlar, milletvekilleri, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ yirmi beş kişi kadardılar.

Atatürk bir ara:

—“*Bu akşam soframıza, ‘Efendimiz gelecek.’ Kendisine nasıl davranacağınızı görmek isterim!..*” dedi.

Halil Ağa kapıdan görününce Atatürk ayağa kalktı. Kalkması ile bütün sofraya gür diye ayağa kalkıştılar. Atatürk:

—“*Hoş geldin Halil Ağa! Sonra masadakilere dönüp tanıttı. İşte beklediğimiz efendimiz!*” dedi.

Conker, Halil Ağa'yı Atatürk'ün sağ başına oturttu, kendisi de ayrılan sandalyeye geçti. Atatürk, sofradakilere, o gün köşkten Conker'le birlikte nasıl çıktığını, Halil Ağa'yı, bir yanına öküz, bir yanında merkeple çift konuştuğunu ayrıntılı bir biçimde anlattıktan sonra:

—“*Efendimizin hâlini gördünüz beyler? Devlet size böyle davransa ne yapardınız?*”

—“*Mübarek millet bu, adam millet! Şimdi onun karşısında “adam olmak” bize düşüyor.*”

Sofrada kesin bir sessizlik vardı. Gözler Atatürk'e dönmüştü.

—“*Halil Ağa'nın öküzünü satıp üretimi aksatan kanunu ya biz yaptık ya da bizim yaptığımız kanun yanlış yorumlanarak Halil Ağa'nın öküzünü satıyor. İki de bence bir... Böyle bir kanun yaptıysak memleket çıkarlarına aykırıdır, nasıl yaparız? Eğer yaptığımız kanun böyle yorumlanıyorsa hükümet nasıl bir yönetim içindedir? Sonra unutmayın ki olay İstanbul'da geçiyor. Bunun Van'ı var. Bitlis'i var. Kıyı bucak ilçesi var, acaba oralarda neler oluyor? Bu çark iyi dönmüyor beyefendiler!*

Biz cumhuriyeti süs olsun diye yapmadık; halktan yana bir idare kurmak için yaptık. Hükümetin müfettişleri var, valileri var, kaymakamları var, bunlar Halil Ağa'nın öküzünü vergi borcundan satıyorlar. Yaptıklarının ne demek olduğunu elbette bilmeleri gerekli... Bunlar, size hiçbir şey söylemiyor, Halil Ağa'nın öküzünü satıp vergi gelirini şişkin göstermeye çalışıyorlar!..

Ne demektir bu?

Biz cumhuriyeti anlatamamışız beyler, bundan bu çıkıyor!” dedi.

Yüzyıllar, Türk halk içerisinde en çok Türk köylüsünün ezilmişliğine tanıklık etmiştir. “*Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üreticisi olan köylüdür*” diyen

Atatürk, köylünün ihmal edilmişliğini bir türlü kabullenememiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Atatürk bu sözlerin takipçisi olmuş, Devletin her kuruşa muhtaç olduğu kuruluş döneminde, devlet bütçesinin yarısını oluşturan aşar vergisini kaldırarak köylüyü vergi yükünden kurtarmış, üretime yönelik bir kısım hizmetleri köylünün ayağına götürerek yüzyılların haksızlıklarını biraz olsun gidermeye çalışmıştır. Yukarıdaki anekdot, Türk köylüsünün geçmişteki durumu ve Atatürk'ün halka ve Türk köylüsüne bakış açısını yansıtan düşündürücü bir örnektir.⁷⁹

---

⁷⁹ Bozdağ, İ., **Atatürk'ün Fikir Sofrası**, s. 23-45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HALK ADAMI İNSAN ATATÜRK

Atatürk, dünya tarihinde pek çok örneği görüldüğü üzere, mücadelesinde başarıya ulaştıktan sonra tavırları değişen bir lider olmamıştır. Onun hayat çizgisi dikkatle takip edilirse, Milli Mücadele'ye girişmeden önce sahip olduğu değerlerle sonraki değerler arasında fazla bir fark görülmez. Onun halkı hakkındaki düşünceleri de bu temel üzerinde yükselmiştir. Pek çok yönüyle çağdaşı devlet adamlarından ayrılan Atatürk, yaşadığı topluma bakış açısıyla da kıymet kazanır. Bilindiği gibi, doğuda devlet başkanları halk içine çıkamazlardı. Osmanlı padişahları ve halifeler de bu geleneği kısa zamanda benimsediler. Padişahlar genellikle dinsel günlerde, gösterişli bir alay ile camiye giderlerdi. Bunun dışında, arada sırada, kendilerini belli etmemek için, kıyafet değiştirerek İstanbul' da gezintiye çıkarlardı. Padişahlar, söz ya da yazı ile halka seslenmezlerdi. Bu yüzden, halkın onlar üstünde gerçek bir bilgisi yoktu. Padişahın, yeryüzünde tanrının gölgesi olduğuna ve dokuz evliya gücü taşıdığına inanırlardı. Öylesine inanırlardı ki, ordumuzun yenilmesi, illerimizin düşman eline geçmesi bu inançlarını sarsmazdı.

Yüzyıllarca sürmüş olan bu doğu geleneğini Atatürk yıktı. Atatürk bir halk çocuğu idi. Kişisel üstünlüğü ile devlet başkanlığına kadar yükseldiği halde, halkla bağlantısını kesmemiştir. Ülkeyi dolaşarak düşüncelerini halk topluluklarına açıklar, halkla tartışır. Bundan başka lokanta, gazino, park ve plâjlara gider, halktan biri gibi vakit geçirirdi.¹

3.1. Halkın Arasına Karışma İsteği

Atatürk'ün halka bakışında en çok göze çarpan, onun daima halk içerisinde bulunma isteğidir. Halkın ona ilgisinin oluşturduğu yoğunluktan başlamak üzere, devlet başkanlığının getirdiği koruma önlemlerine varana kadar bir dizi sebepten dolayı, istediği an halkın arasına girmesi çok kolay değildi. Onun özel hayatıyla ilgili olarak en çok şikâyet ettiği sıkıntısı da buydu. Zira Atatürk, bağrından çıktığı halktan hiç kopmak istemiyordu. Nitekim onun kendisini tanımlamak için yaptığı bir hamle, ait olduğu yeri

---

¹ Bkz. Kökütürk, Y. İ., **Atatürk'ü Anlamak**, İstanbul, 2004, s. 15.

gösterir niteliktedir. Cumhuriyet'in on ikinci yıl dönümü için dövizler hazırlanıyordu. Bunların içinde şöyleleri vardı:

“Atatürk bizim en büyüğümüzdür.”

“Atatürk bu milletin en yücesidir.”

“Türk Milleti asırlardır bağrından bir Mustafa Kemal çıkardı.”

Hazırlanan döviz listesini dikkatle süzen Atatürk, bunları ve bunlara benzeyenlerin hepsinin üstünü çizerek yerine şunu yazdı:

“Atatürk bizden biridir.”²

Büyük işler başarmış bir kişi olarak halkının ona biçtiği payelerin yanında, Atatürk'ün kendisini sadece “halktan birisi” olarak tanımlaması, onun bu vasfa ne kadar kıymet verdiğini gösterir. İşte kendisini halktan birisi olarak görmekten büyük mutluluk duyan Atatürk'ün bir diğer keyif aldığı şey, halkının içerisinde bulunmaktır.

Atatürk'ün en sevdiği şeylerden birisi, kimseye haber vermeden halkın arasına karışmasıdır. Lord Kinross, bıkkınlık veren bunaltıcı günlerden birinde Gazi'nin yaptığı bir muzip kaçamağı nakleder. İstanbul'da bir yaz günü Dolmabahçe'nin kasvetinden sıkılmış ve dışarının deli dolu çağrısını duymuştur. Lakin geziye çıksa peşinde sayısız araç, yanında sayısız korumayla ancak arabasının camından görebilecektir dünyayı... Düşünür ve kaçmaya karar verir... Hiç kimseye haber vermez. Sofradan “*Bu gece erken yatacağım*” diyerek kalkar. Nöbetçilerini ve korumalarını atlatır ve saraydan gizlice kaçıverir. Korumaları nice sonra fark ederler Gazi'nin yokluğunu... İstanbul didik didik aranır. Sonunda Gazi, Boğaz'da bir Rum meyhanesinde bulunur. Trabzonlu bir gemici kemeçe çalarken, o balıkçılarla kol kola horon tepmektedir. İçeri giren zevatı görünce oyuncağı elinde alınmış bir çocuk edasıyla “*Yakalandık*” diye söylenir.

Alıp, saraya götürürler...

Yakın çevresinden aktarılan çoğu hatıradada bu “yalnızlık” motifi öne çıkar. “Kafesteki aslan”ı “aslan sütü”ne iten nedenlerden biri de belki budur. Doktoru Mim Kemal Öke bir gün sofrada içkisine müdahale etmeye kalkınca aldığı yanıtı yakınlarına şöyle aktarmıştır:

“*Bir daha söyle Kemal... Sen benim ne kadar yalnız olduğumu biliyor musun?...*”³

² Besleyici, H., *Atamız Atatürk*, İstanbul, 1980, s. 78.

³ Dündar, C., *Sarı Zeybek*, İstanbul, 2005, s. 34.

1932 yılında bir Eylül akşamı, on genç arkadaş iki sandala binerek Florya’da geziyorlardı. Bir aralık deniz köşkünden bir sandalın kendilerine doğru geldiğini fark ettiler. Herkes gürültüyü kesmişti. Atamızın gür, aynı zamanda müşfik sesi duyuldu:

—“Çocuklar, eğlenmeniz çok hoşuma gitti. Aranızda bulunmayı arzu ettim, eğlenmenizi kesmeyiniz.”

Gençler bu ani ziyaretten son derece memnun ve heyecanlı, derhal Ata’nın bizzat kullandığı sandalı aralarına alıyorlar. Üç sandal mehtaba doğru yol alıyor.

Ata: “Aferin çocuklar, Türk gençleri hem çalışmasını hem de eğlenmesini bilmelidir. Memleket sizindir. Çalışın ve eğlenin” diyor.

Gençler hep bir ağızdan bütün millet gibi kendilerinin de minnettar oldukları bu güzel vatanın güzelliklerinden sayesinde istifade ettiklerini tekrar tekrar söyleyince Atatürk, yine:

—“Çocuklar, ben bu inkılâbı sizin babanızla, dayınızla, ananızla velhasıl bütün vatandaşlarımızla yaptım. Bu sizin hakkınız. Bununla beraber görüyorum ki bana karşı itimadınız çok kuvvetli. Size bir sual soracağım. Kabiliyetsiz bir milletin başında bulunsaydım, bu inkılâbı yapabilir miydim?” diyor.

İçlerinden Sadi adında biri atılıyor:

—Atam, diyor; sen kabiliyetsiz bir milletin başına gelemezdin. Çünkü kabiliyetsiz millettten böyle bir şef çıkmaz, deyince Ata, heyecanla ayağa kalkarak bu gencin elini sıkıyor ve:

—“Ben de bunu söylemenizi bekliyordum”⁴ diyor.

Türkün yüksek zekâsına ve yeteneklerine en fazla inananların başında şüphesiz Atatürk gelir. Her türlü olumsuzluğa rağmen işgal yıllarında ulusunun başına geçmekte bir an bile tereddüt etmemiştir. Ona göre yapılması gereken öncelikli iş, Türkün uygarlık yeteneklerini tekrar açığa çıkaracak inkılâpları gerçekleştirmektir. Bunu başka uluslara da örnek olacak şekilde gerçekleştirdi. İnkılaplarla birlikte düşüncenin önündeki engelleri kaldırmış ve Türk yurttaşının akıl gücünün önü açılmıştır. Yukarıdaki anekdot, Atatürk’ün bu konudaki düşüncelerini yansıtmaktadır.

Yakın çevresinde bulunan Hasan Rıza Soyak’ın ifadesiyle; Atatürk, çok derin sevgi ve saygı duygularıyla bağlı olduğu halk arasına karışıp serbestçe dolaşmayı, oturup eğlenmeyi isterdi. Fakat ilk yıllarda buna pek imkân bulamıyordu; gittiği umumi yerlerde bulunanlar, O’nu görür görmez –sanki bir kabahat işliyorlarmış gibi-

⁴ Yurdakul, Y., **Atatürk’le Yaşanmış Bilinmeyen Anılar**, İstanbul, 2008, s. 84-85.

eğlencelerini bırakarak birer tarafa çekiliyor, sakin ve hareketsiz oturuyorlardı. Kendisi bu halden çok sıkılıyor, üzülüyordu.

Ankara’da zamanla, şehir büyüyüp toplantı yerleri çoğaldıkça durum yavaş yavaş değişmeye, halktaki çekingenlik azalmaya başladı. Artık sık sık Ankara Palas salonlarına, bahçe ve gazinolara giderek kalabalık arasına giriyor, herkesle beraber hoş vakit geçirmeye imkân bulabiliyordu.

İstanbul’da da öyle. Kışın Park Oteli salonları en çok devam ettiği; bazen Tokatlıyan ve Pera Palas otelleriyle Roznuvar, Gardenbar gibi gece kulüplerine de uğradığı olurdu. Yazın Büyükkada’daki Anadolu Kulübü’ne, Sarayburnu’ndaki gazinoya ve muhtelif bahçelerle plaj gazinolarına gider, yahut pek sevdiği Boğaziçinde motor gezintileri yapardı. Böyle olmakla beraber, yine kendisini, alıştığı ve özlediği tam serbest hayata kavuşmuş saymıyordu, halinden şikâyetçiydi.

Ankara’da bir akşamüstü, günün işleri hakkında maruzatta bulunmak üzere Çankaya’ya çıkmıştı. O zaman henüz köşk yapılmamıştı. Eski köşkte oturuyordu; kendisini bu köşkün holünde buldum, yalnız başına bilardo oynuyordu.

Beni görünce elindeki istakayı bıraktı, yandaki koltuklardan birine ilişti, beni de karşısına oturttu.

“Nereden geliyorsun?” diye sordu. “Çarşıdan Efendim”

“İşin mi vardı?”

“Hayır efendim. Karaoğlan’daki çiftlik mağazasına uğramıştım. Mağazanın önünde eski bir arkadaşşıma rastladım, beraberce etrafı seyrederek ve konuşarak Samanpazarı’na kadar yürüdük ve döndük; oradan arabaya bindim ve buraya geldim.”

“Gördün mü ya? İşte ben bu kadarını da yapamıyorum. Sizin geçtiğiniz yerlerden ben ancak otomobille geçebiliyorum. Herkes gibi yaya yürümem imkânsız. Çok kere tecrübe ettim. Arabadan inince derhal etrafımı kalabalık bir meraklı kitlesi sarıyor; yol kapanıyor, trafik duruyor, araya polis de karışıyor ve tabîdir ki bundan, halkın çoğunluğu rahatsız oluyor. Ben de serbest yürümek imkânını kaybediyor, tekrar otomobile binip uzaklaşmak zorunda kalıyorum. Sebebi ne olursa olsun, bu benim için hoş bir şey değil çocuk.”

Çok heyecanlanmıştı, gözlerini bir noktaya dikerek bir, iki dakika sustu. Belliydi ki sükûnete gelmeye konuyu değiştirmeye çalışıyordu, fakat yapamadı, tekrar aynı heyecanla derdini dökmeye devam etti:

“Yani ben burada bir nevi mahpus hayatı yaşıyorum. Gündüzleri ekseriya yalnızım; herkes işinde, gücünde... Benim ise çok günler, bütün günümü değil, bir saatimi dahi, dolduracak işim yok. Şu hâlde ya uyuyacağım, olmazsa kitap okuyacağım yahut bir şeyler yazacağım. Arada biraz dinlenmek ve hava almak ihtiyacını duyarsam dediğim gibi şehrin içinde ve dışında ancak otomobil ile gezintiler yapacağım, sonra? Sonra gene bu hapishaneye döneceğim ve işte böyle kendi kendime bilardo oynayıp sofru zamanını bekleyeceğim. Bari orada biraz değişiklik olsa, ne gezer? Bu sofru nerde kurulursa kurulsun, karşımda aşağı yukarı hep aynı şahıslar, aynı yüzler, aynı sözler. Hasılı bıktım usandım çocuk.”⁵ dedi.

Atatürk’ün bütün isteği özgür olmak, halkın arasında onlar gibi yaşamaktı. Cumhurbaşkanı olduktan sonra, hep böyle bir yaşamın özlemini çekmişti. Resmi kişilerin arasında aristokrat sofrasından sıkıldığını, bazı kereler kendi ağzından duymuşumdur. Halkın içinde şöyle bir koltuk meyhanesinde, dileğince içebilmek, O’nun için en vazgeçilmez bir tutkuydu.

Bir gün yine Atatürk, halkın yaşadığı gibi yaşayamamaktan acı acı yakınarak,

“Şöyle Karaköy’deki koltuk meyhanelerinde oturup, halkın arasında içmek, sonra aklına esince bastonunu alıp Avrupa’ya gitmek ne iyi olurdu. Bıktım bu resmi hayattan, törenli şekilde yaşamaktan. O meyhaneler şimdi duruyor mu acaba?” diye hür olma isteğini ortaya koyuyor ve şöyle ekliyordu:

“Tokatlıyan’da oturuyorsun. Bir sürü insan etrafını çevirmiş. Ne rakıyı, ne suyu rahat içebilirsin. Eskiden ne iyiydi. Koltuk meyhanelerine gider, bir tabureye oturur, rahatça yer içerdim de kimse farkında bile olmazdı. Nerde o günler? Şimdi bir yerde oturdum mu, herkes beni seyrediyor”.

Atatürk’ün sınırlı yaşayıştan usanarak Nuri Conker’e ikide bir:

“Bu Cumhurreisliğini her seferinde benim üzerime yıkıyorsunuz. Ben asker adamım. Tarihte okuduk. Napoleonlar da Fransa’ya pek yararlı olmamışlardır. Ben de serbest gezeyim. Alayım elime bastonumu. Hindi Çini dolaşayım” diyerek dert yanarmış.

Atatürk’ün bu protokollü yaşayıştan usanarak ara sıra kaçtığı da olurdu. Özgürlük özleminin kaçınılmaz bir sonucuydu bu kaçışlar. Bir gün Dolmabahçe Sarayı’nda yalnız kalınca canı çok sıkılmış. Bir başına dolaşıp hava almak istemiş. Garaja telefon edip bir araba getirmelerini emretmiş. Şoför arabayla kapıya gelince de,

⁵ Soyak, R., age., s. 66-67.

çocuk gibi gizlice kapıdan çıkıp arabaya atlamış ve kimseye görünmeden Boğaz'a kadar gitmiş.

Atatürk'ün yalnız başına, halktan bir kişiymiş gibi dolaşmak istemesine ara sıra tanık olurduk. Dolmabahçe'de görevli bir polis memuru, şunları anlatmıştı:

“Bir gün Atatürk, Saray'ın kapısına kadar geldi. Üzerinde sade bir gömlek ve pantolon vardı. Çevresine baka baka tramvay yoluna kadar yürüdü. Gelip geçen taşıtlara bakacağını sanmıştım. Bir aralık, yoldan geçen boş taksilerden birine işaret ederek durdurdu. Arabaya o kadar hızlı bindi ki, daha kıpırdamaya bile vakit kalmadan O'nun şoföre yaptığı 'çek' işaretiyle arabanın gözden kaybolması bir oldu. Ne yapacağımı şaşırdım. Saray birbirine girdi. Her yerde Atatürk'ü aradılar. O gün Atatürk, Haramidere Korusu'na kadar gitmiş. Tek başına dolaşıp, özgürlüğün ve yalnız yaşamının tadına bakmış.”

Atatürk yine bir gece yine Dolmabahçe Sarayı'nda herkes yattıktan sonra yatağından çıkıp, bilinmeyen bir semte gitmiş. Olayı biraz geç fark eden o devrin valisi Muhittin Üstündağ, alarm zilini çalarak bütün sarayı ayağa kaldırdı. Sarayda Atatürk'ü korumakla görevli ne kadar memur varsa, hepsini toplayıp, kendi de daha pijamalarını çıkarmaya vakit bulamadan otomobiline atlayarak Atatürk'ü aramaya gitti.

Saatlerce aramadık yer bırakmamışlar, her tarafa telsizler çekilmiş. Sarayda kalanlar heyecan içinde bekliyoruz. Sonunda sabaha karşı Atatürk'ün izine rastlanmış. Kireçburnu'nda bir gazinoda olduğu tespit edilerek oraya gidilmiş. Vali bir de ne görsün? Deniz kenarındaki bir gazinoda cümbüşlü bir eğlence... Sabah olmak üzere... Atatürk, üzerinde gelişigüzel bir elbise, başında kasket, sabahçı kahvelerinden çevresine topladığı balıkçılarla omuz omuza vermiş Kasabiko oynuyor. Bir anda ne yapacağını, Atatürk'ü balıkçıların arasından kurtarıp, Saray'a nasıl götüreceğini düşünen Üstündağ, memurlarla birlikte balıkçı kılığına girip, oyun halkasına katılmış ve balıkçıları birer birer eksilterek Atatürk'le omuz omuza kalmış. Keyfi bozuldu diye önce valiyi bir güzel paylayan Atatürk,

“Yahu, felekten şöyle bir gece çalıp keşfetmeye, alelade bir vatandaş gibi kendi başımıza eğlenmeye kalktık. Buna da sen engel oldun” demiş. Meğer Atatürk, özgürlük isteğine dayanamayarak Saray'daki kafesinden gece yarısı dışarı fırlamış. Önce Beşiktaş'taki sabahçı kahvelerinden birine girip bir sade kahve söylediği sırada ocakçı kendisini tanımış, kaş göz işaretiyle kahvedeki balıkçılara Atatürk'ün varlığını duyurmuş. Balıkçılar da, bu beklenmeyen yeni müşteriye bir süre uzaktan korkarak

baktıktan sonra yavaş yavaş yanına sokulmuşlar. “Hoş geldin Paşam” diye ellerini öpmeye kalkışmışlar. Aralarında bir kaynaşma olmuş. Atatürk, onlara kahve ısmarlamış. Karşılıklı hoşbeşten sonra kimseye haber vermemelerini öğütleyip geceyi onlarla birlikte geçirmeyi teklif etmiş. Sevinçten ne yapacaklarını şaşırان balıkçıları otomobiline aldığı gibi Kireçburnu Gazinosu’na gidilmiş. Gazinocu uykudan uyandırılıp, masalar kurulmuş, içkiler içilmiş. Sonra hep beraber kalkıp, oyuna başlamışlar.

Bir gece Atatürk, yine Dolmabahçe Sarayı’ndan bunalarak bir taksiye atladığı gibi kaçmış. Anadolu sahiline geçmiş. O sırada Maltepe Askeri Lisesi öğrencilerinden bir grup, Çubuklu asfaltında Beykoz’a doğru gece yürüyüşü yapmaktadır. Birdenbire önlerine çıkan bir otomobilin içinde Atatürk’ün tek başına oturduğunu görünce bir hayli şaşırılmışlar. Otomobilin kapısı açılıp Atatürk yere inince, öğrencilerin başında bulunan yüzbaşı rütbesindeki bir öğretmen, hemen selam vaziyeti alıp, tekmil verir.

Atatürk, öğrencilerin gece yürüyüşünü görünce memnun olur. Türk gençliğinin gece gündüz uyumayarak vatanın bekçiliğini yaptığını söyledikten sonra:

“Haydi, gelin de, şöyle bir kenara oturalım” der.

Atatürk yere çöker. Öğrenciler çevresini alırlar. Ortaya askeri bir soru atarak tartışmaya başlar. O sırada Atatürk’ün şakağında incecik bir kan izi fark edilir. Önce şakağının kanadığını söylemeye cesaret edemezler. Sonunda öğrencilerden biri dayanamayıp şöyle der:

‘Atam, şakağınızda bir yara var. Galiba kanıyor da.’

Atatürk, silmek için mendilini arasa da bulamaz. O sırada öğrenci hemen yerinden fırlayarak cebinden çıkardığı bir mendille şakaktaki pıhtılaşmış kanı siler, o mendili çok değerli bir hatıra olarak saklamak üzere cebine koyar. Atatürk, yaralanmasından büyük üzüntü duyan öğrencilere:

“Önemsiz bir şey. Merak etmeyin. Farkındayım, kaçarken oldu” der.

Bunun nedenini kimse sormaya cesaret edemez. Koskoca Cumhurbaşkanı, neden kimden kaçıyor? Bu sorunun karşılığı, az sonra anlaşılır. Aradan daha beş dakika bile geçmeden uzaktan motor gürültüleri, klakson sesleri gelir ve Atatürk, sözünü yarıda keserek:

“Eyvah, geliyorlar. Yakalandım. Bu gece tek başıma şöyle bir dolaşayım dedim. Fakat beni yine buldular. Anlaşılan yine yalnız kalamayacağım.” der.

Az sonra otomobiller ve motosikletler Atatürk'ün gelip önünde durmuşlar. İnen görevlilerin yüzlerinde Atatürk'ün kaçmasından ne derece telaşlanıp, üzülmüş oldukları okunmaktadır.

Atatürk, bir gece de kendisinden izin almadan habersizce Saray'dan kaçan Kılıç Ali ile bir arkadaşını konuk olarak gittikleri bir evde ev sahibi ile birlikte bahçede kurulan sofrada yiyip içerlerken bulur ve Kılıç Ali'ye şöyle çıkışır:

“Bravo size. Beni Dolmabahçe'ye tıktınız, siz burada eğlenceye daldınız.”

O da sofraya oturuyor. Görevliler onları arayıp bulana kadar sofrayı aynı şekilde sürer.⁶

Atatürk; Park Otel'de, Tokatlıyan'da, deniz ve yat kulüplerinde ve bazı gazinolarda halkla birlikte eğlendiği zamanlar neşesine ve keyfine diyecek yoktu. Bu gibi yerlerde dans etmek, vals yapmak, vatandaşlarla birlikte özellikle milli oyunlar oynamak, O'nun için büyük bir sevinç ve mutluluk sebebiydi. En çok kızdığı, hiç hoşlanmadığı ve istemediği şey ise, bulunduğu yerlerde çevresinde polisiye önlemler alınmasıydı. Milletine çok güvendiği için şu emri verir ve bütün önlemleri kaldırarak güvenlik görevlilerini hayli güç duruma sokardı:

“Bu millet bana ne kurşun atar, ne de attırır!”

Cumhurbaşkanlığına ait bazı protokol kuralları O'nu gerçekten sıkardı. En büyük emeli, bastonunu eline ve yakın arkadaşlarını yanına alarak İstiklal Caddesi'nden, köprü üstünden herhangi bir vatandaş gibi rahatça geçebilmek ve yürümektir. Tramvaya binsin, trende halk arasında otursun, vatandaşlarına özel ziyaretler yapsın... Bunlar Atatürk'ün en çok sevdiği şeylerdi.⁷

Bir sabah Florya'dan Dolmabahçe Sarayı'na dönüyorduk. Yeşilköy İstasyonu'nun önünden geçerken birdenbire otomobili durdurdu ve başyavere şu emri verdi:

“Sorunuz, tren var mı?”

Tesadüfen hemen hareket etmeye hazır olan tren vardı. Hep birlikte otomobilden indik ve trene yetiştik. Karar aniden verilip uygulandığı için kimsenin dikkatini çekmemiştik. Neden sonra kondüktör bilet kontrolüne geldiğinde Atatürk'ün trende olduğunu anladı. Geri çekilmek istedi. Fakat Atatürk bırakmadı. Kondüktöre seslendi:

“Görevini yap! (Bizi göstererek) Bu efendilere niçin bilet sormuyorsun?”

⁶ Granda, C., *age.*, s. 83-87.

⁷ Hulusi, T., *age.*, s. 558-559.

“Paşam, biz milletvekiliyiz. Tren bileti almayız. Parasız bineriz” dedik. Hem hayret, hem de bizimle alay etti:

“Bu imtiyazı hiç beğenmedim. Çok ayıp ve acayip bir kural! Çok güzel halkçılık!”

Kılıç Ali'nin anılarına göre; Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'ndan hiç hoşlanmazdı. Orada oturmaktan sıkılır, saray O'nu adeta boğardı. Bu nedenle şark kahvehanesinin bulunduğu yerde kendisine bir ev yaptırıp oturmayı hayal ederdi. Bu amaçla bir gün Taşlık'a gittik. Yeri ve manzarayı görmek için yaya dolaşıyorduk. Bir sokağa dalmış yürüyorduk ki Atatürk birdenbire sordu:

“Canım bir kahve istedi, ne yapsak?”

Ardından, gözüne ilişen bir apartmanı göstererek:

“Şu apartmanda bir daireye misafir olalım” dedi.

Önünde bulunduğumuz apartmanın kapısından içeri daldı. Gelişigüzel bir dairenin kapısını çaldık. Sanki ev sahibi ile aramızda kırk yıllık ahbaplık varmış gibi içeri girdik. Bu daire meğer apartman sahibinin değil miymiş?

Vakitsiz, davetsiz ve randevusuz gelen bu aziz misafir, apartman sahibi ve sakinlerini pek heyecanlandırmış ve telaşa düşürmüştü. Sanki rüya görüyor gibiydiler. Sevinçlerine diyecek yoktu. Kahve istedik. Hemen ikram ettiler. Atatürk, çevresindekilerle sohbet ederek kahvesini içti. Teşekkür ederek apartmandan ayrıldık ve saraya döndük.⁸

Atatürk'ün halk arasında bulunma isteği yabancı devlet adamları tarafından bile büyük takdir görmüş ve bu özelliğine imrenilmiştir. Roosevelt, o öldüğü zaman neşrettiği bir yazıda aşağı yukarı şöyle diyordu : “Hayatımda en üzüldüğüm şey, Cumhurreisliğimi bitirir bitirmez yapmağı tasarladığım, Atatürk ziyaretinden mahrum oluşumdur. O, her şeyden evvel rehberi olduğu millete iyi yaşama örneği olmuştur. Onun, devlet reisleri tarihinde ilk defa olarak mayo ile aldırıldığı resimleri görünce, ben de Hudson nehri'nde böyle resimler aldırarak zevkini tattım. O, sultanların bütün saraylarına sahip olmak ve envai harem eğlencelerini ihya etmek imkânına sahipken, halk arasında gezmiş, gülmüş, eğlenmiş ve içmekte beis görmemiştir”⁹

Atatürk, İstanbul seyahatlerinde ve Ankara'da zaman zaman dışarıda yemeğe gitmeyi severdi. Bir gün İstanbul'da motorla boğazı geziyorduk. Esasında, Acar motoru

⁸ Hulusi, T., *age.*, s. 559-560.

⁹ Egeli, M. H., *Atatürk'ün Bilinmeyen Hatıraları*, İstanbul, 1954, s. 69.

ile Florya'dan çıkıldı. Maiyetinde bulunan mutat zevatla birlikte motorun üst güvertesinde konuşarak, şakalaşarak ve gülüşerek Boğaz'a gelindi. O sevgili halkı sahilde gruplar halinde toplanıyor ve yaşa, varol, âvâzeleri ortalığı çın çın çınlatıyordu. Vakit akşama doğru idi ki, Sarıyer önlerine gelindi. İskele yanındaki Canlı Balık Gazinosu'na çıkmak arzusunda bulundular. Acar motoru iskeleye yanaştı. Karada ve denizde bulunan halkın coşkulu tezahüratları ile Canlı Balık'a girildi. O zaman gazinonun ortasında bölmeli bir havuz vardı. Her bölmede de çeşit çeşit balıklar bulunurdu. Havuz ve pistin hemen arkasında bir yere intisap eden Atatürk'e şef ve garsonlar hemen sofrayı kuruverdiler. Dostları da masaya oturdu. Bize de hemen yan masaya oturma talimatı verdi. Hemen hemen hiç yanından ayırmadığı Şef İbrahim'le beni adeta birer öz evladı gibi görür ve bu tür yerlere gidilince de gözü hep bizim masamızda olurdu. Onun için de bize çoğu zaman "Cucuğum" diye hitap ederek çağırırdı. O da bizim öz babamızdı, hem de öyle bir baba ki. Masası halkın arasındaydı. Çok sevdiği milletin arasında bulunmaktan öylesine zevk alıyordu ki her kadehi kaldırırken, yan masalardaki oturanlara doğru şerefimize diyerek kadeh kaldırıyordu. Halkıyla öylesine bütünleşmiş, öylesine bir ruh beraberliğine girmişti ki, salonu bir zevk büyük bir keyif sarmıştı. Atatürk ve halkı adeta bir yumak olmuştu. Taze mezeler, balıklar zevkle yendi, içildi, sohbetler yapıldı, hayli geç vakitlere kadar kaldık. Sonra aynı coşkulu tezahürat ile uğurlandılar. Acar'a binerek bir müddet sonra kamarasına çekildi, yorulmuştu. Uyuyarak Florya'ya varıldı.

Varınca hemen uyandı. Esasında öyle içki filan ona tesir etmezdi. Hep uyanık, hep akli başındaydı. Odasına çekildi ve benden o günlerde okuduğu kitaplardan birini istedi, hemen verdim. Bana " *Sen de bu saatte, çocuk, artık evine gitme, gün yorucu geçti, odana git ve istirahatını yap*" dedi. Dedim ya, bir baba gibiydi.

Yine bir gece Florya Köşkü'nde otururken, açıkta sandalla gezen, müzik çalıp eğlenen gençleri gördü ve bize " *Çağırın bu gençleri*" talimatını verdi. Hemen emri yerine getirildi ve birkaç dakika sonra, gençler sandallarıyla köşk iskelesine yanaşarak iskeleye çıkıp salona geldiler.

Atatürk, kendilerini ayakta karşılayıp tek tek isimlerini söyleterek önce onları tanıdı ve sofraya davet etti. " *Hadi bakalım gençler hiç sıkılmayın rahat olun, Atatürk sizinle olmaktan çok mutlu. Bu mutluluğu bu gece beraberce yaşayalım*" diyerek onları rahatlattı. Hatta arzu edenlere de rahatlıkla içki içebileceklerini de ilave etti. Gençler bu sözlerle bir anda rahatladılar. Koca Atatürk işte yanlarındaydı ama büyük bir kumandan,

bir büyük cumhurbaşkanı gibi değil, adeta bir arkadaş bir ağabey gibi yanlarında sofradaydı. O büyük keyifle geç saatlere kadar yenildi, içildi, şarkı dinlendi sazlar çalındı. Bu olay Atatürk'ü çok mütehassıs etti ve onları uğurlarken hayatları boyunca muvaffak olmaları hususunda hitabede bulundular ve vaktin ilerlemesi hasebiyle müsaade buyurdular, elini tek tek öperek ayrılan gençler evlerine gitmek üzere köşkten memnun ve mesut ayrıldılar. Bu gençler arasında önemli bir kız çocuğu da vardı. Bu Papa Eftim'in kızıydı.¹⁰

Bir gece Dolmabahçe Sarayı'ndayız. Atatürk odasında, biz de Rıdvan'la odalarımıza çekilmek üzereyiz. Tam o sırada Atatürk odasından çıktı ve bana "*Nuri, cucuğum, şoföre haber ver, kimseye de söyleme, şöyle çıkıp biraz hava alacağım.*" Derhal hazırlığı yaptım ve arabaya atladık. Beşiktaş'a doğru geldik, bir sabahçı kahvesi gördü ve arabayı durdurdu, indik, içeri girdik. "*Siz dışarıda bekleyin*" dedi, bir masaya oturdu sade bir kahve istedi. Biz dışarıda, ama tetikte devamlı her şeyi kontrol ediyorduk. Sonra bize işaret edip, çağırdı yan bir masaya oturttu. Kahveci, kahvesini getirdi, ama tam eline verirken Atatürk'ü tanıdı, ama Atatürk eliyle sus işareti verince sustu, yerine gitti. Biraz sonra kahveci, kahvehanede oturan balıkçılarla beraber yavaş yavaş Atatürk'e yaklaşmaya başlayınca biz biraz tedirgin olduk. Bize dönerek "Yok bir şey" anlamında işaret etti.

Balıkçılar yanına geldiler, 'Atamız hoş gelmiş, sefalar getirmiş' diye ellerine sarılıp öpmeye başlayınca, diğer üç beş kişi de el öpme merasimine katıldı. Ata keyiflenmişti, bize dönerek "*Bu arkadaşları da alıp şöyle bir dolaşalım, Nuri sen buraları bilirsin, hadi*" deyince arabalara binildi. Gençliğim Yeniköy'de geçmişti. Unkapanı'ndaki evimiz yanınca Yeniköy'e taşınmıştık, tüm konu komşu Rum vatandaşıydı. Eh tabii bizde gençtik, o güzelim Rum meyhanelerinde çok güzel günlerimizde geçmişti. Tarabya, Yeniköy, Kireçburnu mekânımızdı.

Gece geç vakit olduğu için hemen hepsi kapalıydı, ama benim tanıdığım bir yer vardı, Kireçburnu Gazinosu sahibini iyi tanırdım, evi de yakındı, hemen gidip uyandırdık, gazino açıldı. Mezeler hazırlandı, rakılar geldi ve o balıkçılarla Atatürk harika bir sohbe başladı ki bu balıkçıların hemen hepsi Rum'du. Onlara "Türk, Rum, Ermeni, Yahudi, Kürt hep kardeşiz, hepimiz Türkiye'de yaşadığımızı göre Türküz. Çelebi, Çorbacı, Efendi ortak sözlerimizdir. Zevklerimiz çok benzer, "*Ben Zeybek'i iyi oynarım, siz kasabı iyi oynar mısınız?*" deyince Rum balıkçılar ayağa kalkıverdi, şef

¹⁰ Uluşu, M. K., *age.*, s. 44.

garsona “Koy bir kasap havası” demezler mi? Gramofonda kasap havası başlayınca birbirlerine kol vererek oynamaya da başlayınca Atatürk de hemen ayağa kalktı ve “*Açın bana da bir kol*” diyerek balıkçıların arasına daldı ve hep birlikte harika bir kasap havasıyla oynamaya başladılar. Biz hayran hayran onu seyrederken birden bire gazinonun kapısı açıldı ve Vali Muhittin Üstündağ Bey yanında polisleriyle içeri giriverdi, ama girer girmez de şaşkınlıkla yerlerinde öylece kalıverdiler. Vali Bey itidalini hiç bozmayarak yavaşça kasap havasına katıldı, ama oynayanları da tek tek belli belirsiz yerlerine yavaş yavaş oturtarak, oyunu sessizce bitirip, Paşa’ya döndü ve “Paşam, saraya dönelim mi?” deyince “*Yahu sizlerden de hiç rahat yok, alelade bir vatandaş gibi, felekten bir gece çalıyorduk, hemen yakaladınız. Neyse, peki, zaten bitiriyorduk, hadi arkadaşlar, eyvallah*” dedi tek tek hepsine sarıldı, helalleşti ve ayrılıp, saraya döndük amma Vali Bey’in yüzü sapsarıydı, günlerce de bu stresi atlatamadı. Atatürk ara sıra Vali Bey’i görünce “*Vali Bey, Vali Bey, nasıl atlattık seni ama*” diye gülerken sataşırdı.¹¹

O hep halkıyla iç içe olmayı, onlarla dertleşmeyi ister ve çok severdi.

Kurban Bayramıydı. Atatürk at gezintisi yapmak istediğini söyledi. Hazırlanan atına binerek o zamanın mesire yeri olan Bentderesi’ne gitti. Halk Atatürk’ü tanıyamamıştı. Atatürk, ilerideki ağaçlıkta saz çalarak eğlenen Ankara’nın efelerini görmüştü. Atını o tarafa doğru sürdü. Sofrada, Yağcının Fehmi, Manıtaçı İsmail ve Kara Mustafa gibi ünlü on kişilik bir efe grubu vardı. Hepsi Atatürk’ü uzaktan tanıdılar ve ayağa kalktılar. Atatürk, “*Sofrayı bozmayın, yoksa geri dönerim efeler*” diyerek atından indi ve sofraya oturdu.

Efeler Atatürk’e derhal rakı ikram ettiler. Atatürk memnuniyetle aldığı kadehi efelerin şerefine kaldırarak içti. Efelerle sohbet etti ve onların doyulmaz sazlarını dinledi. Atatürk, “*Efeler, ben biraz da halkın neşesini göreyim*” diyerek bir müddet sonra sofradan ayrıldı. Ali Çavuş’a da, “*Çocuk, benim hatırım için sofrayı devam ettirsinler. Kendilerine 50 lira ver*” dedi. Ali Çavuş da geri dönerek efelere, “*Sofranızın bundan sonraki kısmı için Atatürk ‘Benden olsun’ buyurdular ve size 50 lira gönderdiler. Selam söylediler*” diyerek 50 lirayı efelere verdi. Efeler Atalarının bu ikramına çok memnun olmuşlardı.¹²

Bir sabah Atatürk çiftliğe gider. Yanında Sabiha Gökçen vardır. Dolaşıp hava

¹¹ Uluşu, M. K., *age.*, s. 139-140.

¹² Lüle, Z., *age.*, s. 147.

alırken, yolda oldukça yaşlı bir köylü kadına rastlarlar. Yorgun bir hali vardır. Atlarını durdururlar. Atatürk bizim insanlarımızla, halkımızla konuşmaktan, onlarla sohbet etmekten, dertleşmekten, sorunlarını öğrenmekten dertlerine çare olmaktan çok büyük bir zevk alırdı. Yaşlı köylü kadın kan ter içindedir. Belli ki epey yol tepmiştir. Yaşını tam olarak kestirmeğe imkân yoktur. Yalnız yüzündeki derin çizgiler, ıstıraplı günler yaşamış olduğunu ortaya koyuyordu. Büyük bir yükü sırtında taşıyan insanlara has bir hali vardı. Elindeki deyneğe yaslanarak şöyle bir doğrulup onlara bakar. “Sanki beni baştan ayağa süzerek ne var?” dermiş gibi.

Atatürk attan inerek bu ihtiyar kadının yanına sokulur:

“*Merhaba!*” der.

Kadının yüzüne bakarak hafif bir sesle,

“*Nereden gelip, nereye gidiyorsun?*” diye sorar.

Kadın şöyle bir duralayıp,

“Neden sordun ki?”, “Yoksa buraların sabısı mısın, bekçisi mi?”

Paşa gülümser, “*Ne sahibiyim, ne de bekçisi nine... Bu topraklar Türk milletinin malıdır, buranın bekçisi de Türk milletinin kendisidir... Şimdi nereden gelip nereye gittiğini söyleyecek misin?*”

Kadın başını sallar. “Tabii söyleyeceğim... Ben Sincan’ın köylerindenim bey... Otun güç bittiği, atın geç yetiştiği kavruk köylerinden birindenim... Bizim mıhtar bana bir bilet alıverdi. Trene bindirdi. Kodum Angara’ya geldim...”

“*Muhtar niçin Ankara’ya gönderdi seni?*”

“Gazi Paşamızı görmem için... Başını pek ağrıttım da... Benim iki torunum gavur harbinde şehit düştü. Memleketi gavurdan kurtaran kişiyi bir kez görmeden ölmeyeyim diye hepi dua ettim durdum... Rüyalarım girdi Gazi Paşa... Ben de gün demeyip bunları mıhtara anlatınca, o da bana bi bilet alıverip saldı. Angara’ya... Giceleyin geldimdi... Yolu neyi de bilmediğimden, işte ahşamdan belli böyle kendimi ordan oraya vurup duruyom bey...”

“*Senin Gazi Paşa’dan başka bir isteğin var mı?*”

Kadının yüzü birden sertleşir. “Töbe de bey, töbe de! Daha ne isteyebilirim ki... O bizim vatanımızı kurtardı... Bizi düşmanın elinden kurtardı... Şehitlerimizin mezarlarını onlara çiğnetmedi... Daha ne isteyebilir ondan? Onun sayesinde şimdi istediğimiz gibi yaşayıp gidiyoruz... Şunun bunun, gavur dölünün köpeği olmaktan onun sayesinde kurtulmadık mı? Buralara bir defa yüzünü görmek, ona sağol demek

için düştüm... Onu görmeden ölürsem gözlerim açık gidecek. Sen efendi bir adama benziyorsun, bana bi yardım ediver de Gazi Paşa'yı nerede bulacağımı deyiver..."

Atatürk'ün gözleri dolu dolu olmuştur. Çok duygulandığı her halinden belli oluyordu. Sabiha Gökçen'e dönerek: "*Görüyorsun ya Gökçen...*" der. "*İşte bu bizim insanımızdır... Benim köylüm, benim vefalı Türk anamdır bu...*"

Sabiha Gökçen'de atından iner, yaşlı kadının ellerinden tutar

"Anacığım..." der; "sen gökte aradığını yerde buldun... Rüyalarını süsleyen, seni buralara kadar koşturan büyük insan Gazi Paşa... Yani Atatürk işte karşında duruyor..."

Köylü kadın bu sözleri duyunca şaşkına döner. Elindeki deyneği yere fırlatıp Atatürk'ün ellerine sarılır. Görülecek bir manzaraydı bu. İkisi de ağlıyordu. İki Türk insanı, biri kurtarıcı, biri kurtulan, ana oğul gibi sarmaş dolaş olmuş ağlıyorlardı. Yaşlı kadın belki on defa öper Atatürk'ün ellerini... Sonra heybesinden küçücük bir paket çıkarır. Beze sarılmış bir köy peyniri. Bunu Atatürk'e uzatır: "Tek hayvanımın sütünden kendi elimle yaptım Gazi Paşa!..." der. "Bunu sana hediye getirdim... Seversen gene yapıp getiririm..."

Paşa hemen orada bezi açıp peyniri yer. Çok beğendiğini söyler. Sonra birlikte köşke kadar giderler. Oradakilere şu emri verir. "*Bu anamızı alın, burada iki gün konuk edin... Sonra köyüne götürün. Giderken de kendisine üç inek verin. Benim armağanım olsun...*"¹³

... Atatürk'ü ilk gördüğüm günü hatırlıyorum:

Babamla Taşhan'ın önünden geçiyorduk. Karşıdan iki üç kişilik bir gurubun geldiğini gördük. Dükkanların önlerinde oturanlar ayağa kalkıyorlar, bu gelenleri selamlayarak, "Paşam buyurun bir kahve içelim" diyorlardı. Karşı karşıya geldiğimiz zaman bunlardan birisi, genç ve zayıf bir adam babama elini uzattı, "*Merhaba Ahmet Bey – beni göstererek – bu çocuk oğlun mu?*"

Babam bana döndü, "İşte Mustafa Kemal budur, elini öp" dedi. Küçük kafamın içinde derin bir hayret doğdu. Bütün dünyanın kendisinden bahsettiği adam demek bu idi. En demokratik bir memlekette bile bir devlet başkanını bu kadar sade bir vatandaş halinde görmek mümkün müydü? Ne kurşun işlemez otomobiller, ne arkasında koşan muhafızlar, ne kimseyi yanına yaklaştırmamağa çalışanlar var. Halbuki iç ve dışta, bütün bir düşman âlemi o zamanlar bu adamın ölümünü ne kadar istiyorlardı!

¹³ Akçiçek, E., **Mustafa Kemal Olmak**, İstanbul, 2004, s. 132-134.

Atatürk'ü zaferden sonra Ankara'ya gelirken de gördüm. İstasyondan meclise kadar yürüdü. Yanında arkadaşları, ihtiyarlar, gençler, çocuklar vardı. Bütün halk önüne çıkıyor, yolunu kesiyor, elini yüzünü öpüyordu. 1918'in idam hükümlerinden birisini yırtan bu adam o gün vatandaşları arasında gösterişsiz, polissiz, muhafızsız, bir millet babası olarak yürüyor, vatandaşları onu, babalarını, oğullarını, kardeşlerini sever gibi seviyordu.¹⁴

Cumhuriyetin 3'üncü yıl dönümünde Ankara şehri köylerden ve kasabalardan gelen halk yığınları ile dolu idi. Tribünlerde geçit resmini selâmlıyan Atatürk'ü kadın erkek çıldırmasıya alkışlıyordu. Atatürk tribünden ayrılacağı sırada halk ile arasındaki asker kordonunun kaldırılmasını emretti. Yaverini yanından uzaklaştırdı. Halkın içine girdi. Atatürk ellerini halktan iki vatandaşın omuzlarına dayamış, âdeta kendinden geçmiş, ilerliyordu. Halk onu incitmemek için kendi ile arasında bir boşluk bırakmıştı. Hayli gittikten sonra:

—Atatürk artık otomobile binseniz... dediler.

Uyanır gibi oldu. Yanındakine:

—“*Sen belki ömründe sevmişsindir. Fakat hiç sevildin mi?, bundaki zevk hiçbir yerde yok. Hele âşıkın Türk milleti olursa! Beni bu zevkten biraz daha ayırmayın.*” dedi.

Falih Rıfki bu olayı şöyle naklediyor; ‘Atatürk, halk tarafından sevildiğini bilir ve karşılık verir, Halktan korkan, halk ile aralarına üniformalı setler çeken diktatörlerin aksine tam bir halk adamı asıl kuvvet kaynağının halk olduğu inancındaydı. Bu nedenle, halkla beraber olduğu zamanlar Gazi'nin en mutlu anlarıydı.’

İzmir seyahatlerinden birinde, Naim Palas'da bir ziyafette bulunuyordu. Başka bir otelin bahçesinde çalan bandonun getirilmesini emretti.

Biraz sonra yaverine:

—“*Niçin bando hâlâ gelmedi?*” diye sordu.

—Efendim, halk bandonun etrafına toplanmış, neşe içinde, danslarını eğlencelerini bozmak istemedik.

Biraz düşündü:

—“*Çok iyi ettiniz, dedi, hiçbir zaman halkın neşesini bozmamak lâzımdır,*” dedi.

Halka karşı olduğu gibi askerleri için de pek şefkatli, pek müsamahalıydı. Yalova'ya giderken otomobili bozulmuştu:

—“*Biraz yürüyelim,*” dedi.

¹⁴ Ağaoğlu, S., *age.*, s. 14-15.

Yürüdüler, bir yerde jandarma neferi önlerine çıktı:

—Yasak! dedi.

—“Niçin yasak?”

—Atatürk geçecek ondan.

Atatürk nefere biraz yaklaştı:

—“Ben Atatürk’e benziyor muyum?” diye sordu.

Jandarma neferi dikkatle baktıktan sonra elindeki düdüğü üst üste öttürdü:

—Benzemeğe benziyorsun ama, askerlik bu, hele bir de onbaşıyı çağıralım. O da görsün!¹⁵ Atatürk, Türk askerinin göreve bağlılığını ve zekasını hep takdir etmiştir. Yukarıdaki küçük anı, Atatürk’ün Türk askerinin sorumluluk bilinci ve zekasına verdiği değeri yansıtması bakımından güzel bir örnektir.

Kendine ve halkın yabancı, gerçeklerden uzak insanların yaşadığı topluma hizmetleri çoğu zaman yararsız olur. Atatürk’ün hem kendini hem de Türk halkını çok iyi tanması ve onların arasında olmaktan çok mutlu olması, O’nun en büyük gücüdür. Atatürk, kendisini halkının hizmetkârı gören, ulusuna aşık ender insanlardan biridir. O, halkının acı ve sıkıntılarını aşması için sürekli mücadele etmiş, insanların gülümsemelerinde en büyük mutluluğu yakalamış, Türk ve Türkiye sevdalısı bir insandı.

3.2. Halka Şefkati

Atatürk’ün halkla ilişkilerinde en çok dikkat çeken hususlardan birisi, ne durumda olursa olsun, vatandaşlarına karşı büyük müsamaha göstermesiydi. Devlet görevlilerini kamuya yönelik en küçük bir ihmallerinde ağır bir şekilde tenkit etmekten geri durmayan Atatürk, karşılaştığı çeşitli olumsuzluklara rağmen halkına şefkatle muamele etmekten geri durmamıştır. Üstelik desteğe ihtiyacı olanlara karşı babalık vazifesini yerine getirirken de Türklerdeki “devlet baba” anlayışının gereğini yapmaktaydı.

1930 yılında yaz aylarında Atatürk, bir gün atla Yalova dağlarında bir gezintiye çıkar. O sırada Balaban Deresi’nden çıkıp, sığırları otlata otlata ilerleyen bir sığırtmaca rastlar. Atını oraya doğru sürüp yanına geldikten sonra:

—“Adın ne senin?”

—Mustafa.

¹⁵ Atay, F. R., **Babanız Atatürk**, s. 114-115.

—“*Ya, benimki de Mustafa. Demek adaşız.*”

Çobanın Atatürk’ü tanımadığı bellidir. Belki de gelen atlıları zengin çiftlik sahipleri sanmıştır.

Atatürk, tanınmamış olmasından keyiflenerek:

—“*Sen Gazi’yi tanır mısın?*” diye sorar.

Çocuk bozuntuya vermez. Bilgiçlik taslayarak:

—Tanırım, der.

—“*O’nu sever misin?*”

—Severim.

—“*Niçin seversin?*”

—“Sığırtmaç şöyle bir düşünür gibi yapar:

—Paşa olduğu için severim.

—“*Peki, bu koyunlar kimin?*”

—Ağanın.

—“*Sen kaç paraya çalışıyorsun?*”

—Üç liraya..

—“*Ayda üç lira yılda kaç para eder?.*”

Çoban bunun hesabını yapamaz. Atatürk’ün ve yanındakilerin yardımıyla ayda üç liranın, yılda otuz altı lira yaptığını hesaplar.

—“*Sana bu otuz altı lirayı verirsem, benim çiftliğime gelir misin?*”

—Ağa razı olursa gelirim. Ağanın rızasını alın da ondan sonra..

—“*Senin anan, baban yok mu?*”

—Yalnız anam var.

—“*Bakalım razı olur mu?*”

—Onun da rızasını alırsanız razı olur. O zaman bende sizin çiftlikte çalışır, ona bakarım.

Atatürk, bu sırada cebinden bir sigara çıkarıp çobana uzatır. Çoban on bir - on iki yaşlarındadır. Sigarayı almaz.

—“*Sigara içmiyor musun?*”

—Daha sırlaşmadım.

Bunun üzerine Atatürk, cebinden bir on lira çıkarıp vermek ister. Çoban bunu da almaz. Bu güzel hali gören Atatürk, parayı alması için ısrar eder:

—“*Neden almıyorsun?*” diye sorar.

—Bu çok para... Hem bana nerden aldın diye sorarlar.

— *“Aferin oğlum. Böyle olmalı. Fakat ben sana bu parayı, bana yol gösterdiğin için veriyorum. Kimse bir şey demez”*

Atatürk parayı alması için çobana yeniden ısrar edince:

—Alırım ama bir şartla, der. Sen de benim vereceğim cevizleri alırsan paranı alırım.

Atatürk, çobanın yemek için yanına aldığı yarım okka kadar cevizi alır, parayı verir.

İş bu kadarla kapansa iyi... Ertesi gün sığırtmaç Mustafa, jandarma tarafından apar topar, daha ne olduğunu anlamağa vakit bulamadan Yalova Atatürk Köşkü'ne getirilir. Çoban daha Atatürk'ün kim olduğunu bilmemektedir.

Sığırtmaç Mustafa'yı işte ben, ilk kez o gün, orada tanımıştım. Salonda birçok konuk vardı. Çoban elinde sopası olduğu halde oturuyor, başına geleceğinden habersiz, ürkek bakışlarla çevresine bakınıyordu. Yanına sokulup:

“Konuştuğun adam kimdi?” diye sordum. Çoban:

“Bilmem” diye karşılık verdi.

Bunun üzerine çocuğa bulunduğumuz yeri anlatarak, elimden geldiği kadar öğütte bulundum:

—“Dikkatli ol ve hiç çekinme” dedim. “Seni okutur, adam olursun. Bu gördüğün Atatürk'tür.”

Çocuk artık Köşk'e getiriliş nedenini öğrenmiş bulunuyordu. Yüzünde memnunluk hali belirmişti.

Derken Atatürk salona girdi. Sığırtmaç Mustafa'yı tepeden tırnağa süzdükten sonra suratı asıldı. Konuklara dönerek:

—*“Çocuğa kim olduğumu söylemişler. Baksana, nasıl konuşması, tavrı değişti.”* dedi.

Bunu duyar duymaz benim söylediğim ortaya çıkacak diye korkudan hemen oradan sıvıştım.

Cılız, çelimsiz Sığırtmaç Mustafa'nın köşke getirildikten sonra sıtmadan dolayı karnının davul gibi şiş olduğu görüldü ve İstanbul'a yollanarak Şişli Çocuk Hastanesi'ne yatırılıp tedavi altına alındı.

Yalova'dan İstanbul'a dönmüştük Bir gece yarısı Atatürk'ün aklına geldi. Çoban Mustafa'yı sordu. "Yatıyor" dedik "*gidip görelim*" dedi. Saat gecenin ikisinden sonra Şişli Çocuk Hastanesi'ne yollandık.

Gelişimiz bir âlemde. Bütün çocuklar uykudan uyandılar. Atatürk, Çoban Mustafa ile beraber, yatan öbür çocuklarında sıhhatlerini sordu. Hastanede kaldığımız süre içinde çocukların hiç biri uyumadı.

Atatürk, Çoban Mustafa'nın yanından ayrılmak istemiyordu. Çoban Atatürk'ü görünce yatakta doğrulmak istedi ama eliyle ona engel oldu. Onunla özel olarak konuştu.

Hatırını sordu:

—"*Sen ayağı kalkmayı bırak da, buradan nasıl çıkacağını düşün*" dedi. Sonra çobanın omzunu okşayarak şöyle konuştu:

"Benim çiftliğime çalışmaya gelmemiştin. Şimdi ağandan aldığın üç lira aylıkla öde bakalım hastane paralarını."

Çobanı önce bir korku aldı. Gerçekten dediği doğruysa bu parayı nasıl öderdi. Sonra Atatürk'ün yüzüne dikkatli dikkatli bakarak şaka yapıp yapmadığını kendi aklınca ölçtüktan sonra:

"Sen koskoca Gazi Paşasın. Elbette hastane parasını da verirsin" dedi.

Sabaha karşı Sığırtmaç Mustafa'yı bırakarak hastaneden ayrıldık.

Ertesi akşam sofrada konu, yine bu Çoban Mustafa üzerindeydi. Herkes onun için bir şey söylüyordu. Lehinde ve aleyhinde... Bazı konuklar:

"Paşam, bu çocuğa boşuna emek vereceksin."

—"*Niçin?*"

"Efendim, çoban hiç okur mu? Adam olur mu?"

Bu saçmalıkları büyük bir dikkatle dinleyen Atatürk:

—"*Yahu ne uzağa gidiyorsunuz. Ben de bir zamanlar tarlada kargaları beklerdim. Dayımın çiftliğinde onun koyunlarını güttüm. Beni biraz zeki gören dayım: 'Bu çocuğu okutmali' dedi. Bundan sonra beni askeri okula yazdırdılar. Ben okudum, gördüğümüz yere geldim. Çobanlar okumaz diye bir nazariye yoktur. Bu çocuk da okur. Belki büyük bir adamda olur. Onu da zaman gösterir*" dedi.

Çoban Mustafa, Atatürk'ün Dolmabahçe'de mübarek naşını yaşarmış gözlerle selamlarken, üzerinde Kuleli üniforması bulunuyordu.

Yıllar geçti ve bu çocuğun adam olduğunu gördük. Çoban Mustafa binbaşılığa kadar yükselmiş ve emekli olmuştur. Şimdi Yalova'da oturmaktadır.¹⁶

Ankara'nın ilk günleri ve Salih Bozok yine O'nun yanında, Çankaya'nın çevresini dolaşmaktadırlar:

“Bir köylü evine girmiştik. Girdiğimiz kulübede ihtiyar bir köylü ile karısı oturuyorlardı. Bize ikram edilen kahveleri içerken Atatürk, köylü ile konuşmamı söyledi. Ben, aksakallı köylüye ilk aklıma geleni sordum:

—Sen Gazi'yi tanır mısın?

İhtiyar, beni, saçma bir soru sormuşum gibi küçümseme ile süzdü:

—Gazi'yi tanımayan var mı ki? dedi ve ekledi:

—Ben görmedim ama, her hafta Hacı Bayram Veli Camii'nde cuma namazı kılarmış. Ta göbeğine kadar sakalları varmış. Melek gibi nuru yüzlü, Peygamber gibi uğurlu bir ihtiyarmış.

Gülmemi güç tutarak Atatürk'ün tamamen tıraşlı ve genç yüzüne baktım. O, kaşlarını kaldırarak kendini tanıtmamamı emretti. Dışarıya çıktığımız zaman da güldü ve:

—“Varsın, O da öyle bilsin. Gerçeği öğrenmek belki biçarenin hayalini yıkar. Onun hayalindeki şirin sakallıyı öldürüp de sevgisini kaybetmekte ne anlam var?”¹⁷ dedi.

Atatürk halkın kalbine giden yolları bilirdi. Halk sevgisine o kadar bel bağlamıştı ki, halktan bir düşmanı olabileceğine inanmazdı. Şu hikâyesini dinleyiniz. İzmir'deki suikastta onu öldürmek vazifesini üstüne alanlardan birini yanına çağırmişti:

—“Mustafa Kemal'i öldürecekmişsin, öyle mi?”

—Evet!

—“Mustafa Kemal ne yapmıştır ki, onu öldürecektin?”

—Fena bir adammış o... Sonra onu öldürmek için bize para da vereceklerdi.

—“Sen Mustafa Kemal'i tanıyor musun?”

—Hayır!

—“O halde tanımadığın bir adamı nasıl öldürecektin?”

—Geçerken işaret edecekler, “Mustafa Kemal işte budur”, diyeceklerdi. Biz de öldürecektik.

¹⁶ Granda, C., *age.*, s. 94-98.

¹⁷ Arıburnu, K., *Atatürk ve Çevresindekiler*, s. 145.

O zaman Mustafa Kemal cebinden tabancasını çıkararak:

—“*Mustafa Kemal benim, hadi al eline tabancayı... Öldür!*”

Adam, yıldırımla vurulmuşa döndü, şaşkın şaşkın yüzüne baktıktan sonra, diz üstü kapanarak hıçkırıklarla ağladı.¹⁸

Atatürk’ün imkân bulsa kendini vurmaya düşünen birine karşı bile şefkat göstermesi, onun bu tavrında ne derece samimi olduğunu göstermesi, onun bu tavrının dünya tarihinde örneği olmadığını düşünmek de hayalcilik olmaz.

Suikastçısıyla konuşmasına benzer bir durum kendisinin aleyhinde konuşan birisiyle diyalogunda tekrarlanır: Atatürk’e hakareten sanık bir köylü hakkında kovuşturma yapılıyordu. Durumu Ata’ya arz ettiler:

—Mahkemeye veriyoruz, dediler, size küfür etmiş.

Atatürk sordu:

—“*Ben ne yapmışım ona?*”

Soruşturma evrakını inceleyenler açıkladılar:

—Gazete kâğıdı ile sardığı sigarayı yakarken kâğıt tutuşmuş da ondan

Atatürk’e bunu söyleyen bir bakandır. Ata sormuş:

—“*Siz hiç gazete kâğıdı ile sigara içtiniz mi?*”

—Hayır...

—“*Ben Trablus’ta iken içmişim. Pek berbat şey. Köylü bana az küfretmiş. Siz bunun için mahkemeye vereceğinize, ona insan gibi sigara içmeyi sağlayınız.*”

Bu olayı Şükrü Kaya’dan Hikmet Feridun Es nakletmiştir.¹⁹

Devletin varlık nedeninin halk olduğunu iyi bilen Atatürk vatandaşlardan gelen tepkilere duygusal yaklaşmaz, kendisini tepki gösteren kişilerin yerine koyarak nedenini araştırır, kararını daha sonra verir. Devlet yönetiminde görev alanların da kendilerini vatandaşın yerine koymalarını, kendilerine nasıl hizmet verilmesini istiyorlarsa kendilerinin de vatandaşa aynı anlayışla hizmet vermelerini isterdi.

Yukarıdaki anekdot Atatürk’ün halka hizmet edenlerin nasıl bir anlayışa sahip olmaları gerektiği yönündeki düşüncelerini yansıtmaya açısından önemlidir.

Atatürk’ün halka şefkatinin en önemli göstergelerinden birisi, kendisini tanımayanlarla diyaloglarıdır. O zamanın teknolojik imkânlarında halkın onu tanımamasından daha tabii bir şey yoktur. Ancak işin ilgi çekici yanı, tanımamakla

¹⁸ Atay, F. R., **Babanız Atatürk**, s. 118-119.

¹⁹ Yücebaş, H., **Atatürk’ün Nükteleri-Fıkraları-Hatıraları**, İstanbul, 1983, s. 87-88.

birlikte herkesin zihninde farklı bir Atatürk oluşmasıdır. Bugün de pek çok örneği olduğu gibi o zaman da herkesin kendine göre bir Atatürk'ü vardı ve onu öylece kabullenmek istiyorlar, o da bunlara ses çıkarmıyordu.

Atatürk bir gün Çankaya yakınlarında gezindiği sırada bir köylü kulübesi görür. Yâverine:

—“*Acaba içeride kimse var mıdır? Bir kahve içebilir miyiz?*” der.

İhtiyar bir adamcağız kapıyı açar. Tanrı misafirlerine baş sediri gösterir. Biraz hoşbeşten sonra Atatürk:

—“*Ne yaparsın, ne ile geçinirsin? Kimin kimsen var mıdır?*” diye sorar.

—Bir iki tarlamız var. Bu bağ da bizim. Çoluk çocuk geçinip gidiyoruz. Allah başımızdan Gazi Paşa'yı eksik etmesin de...

—“*Gazi Paşa'yı tanır mısın sen?*”

—Nasıl tanımam? Pehlivan gibi boylu boslu (kulübenin tavanını göstererek) maşallah hani buraya sığmaz... Sakalı da göğsüne kadar... Kıvır kıvır yiğit bıyıklı...

Atatürk yâverine eğilerek usulca: “ – *Sakin düzeltmeye kalkma... İhtiyarın hayalini bozmayalım*” demiş. Köylüyü bir masal devrini andıran kendi Gazi'si ile bırakıp çıkmışlar.²⁰

Benzer bir olayı Salih Bozok da anlatır: Milli Mücadele esnasında bir gün M. Kemal Paşa'yla birlikte, ikamet ettikleri köşkün arka tarafındaki bağlarda geziniyorduk. Bağ evlerinin birinin önünde ihtiyar bir kadınla bir de erkeğe tesadüf ettik. Yanlarına sokulduk. Selam verdik. Şuradan buradan konuşurken ifadelerinden ve hallerinden Paşa'yı tanımadıklarını anladım. Kendilerine, “Siz Mustafa Kemal Paşa'nın köşküne çok yakın bulunuyorsunuz, acaba sık sık Paşa'yı görebiliyor musun?” diye sordum.

İhtiyar erkek, “Kabil mi efendim?.. Maiyetinde bulunan kara elbiseli muhafızları (Giresunlu Lazları kastediyordu) hiç kimseyi köşkün civarına sokmuyorlar. Bazen cuma namazında Hacıbayram Camii'nde tesadüf edecek olursam, uzaktan görmeye muvaffak olabiliyorum” deyince Paşa'yla birbirimize baktık ve onun işaretleri üzerine ihtiyara fazla bir şey sormayarak biraz sonra oradan ayrıldık. İkimiz de ihtiyarın söylediklerine hayretler için de kalmıştık. Çünkü Paşa, cuma namazına gitmiyordu. Demek ki ihtiyar kendi hayalinde yaratmış olduğu bir adamı Mustafa Kemal olarak tanıyordu. Paşa'nın aksakallı olduğunu da söylemişti...

²⁰ Atay, F. R., **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, Ankara, 1981, s. 109.

Salih Bozok'un ifadesiyle; Yine bir gün Alpullu'dan otomobille Eskişehir'e gidiyorduk. Akşam olmak üzereydi. Bir köyden yolu göstermek üzere bir kılavuz almıştık. Şoförün tarafındaki basamakta ve ayakta duran bu köylüyle konuşmamı Paşa bana işaret etti. Köylüye sordum:

“Mustafa Kemal Paşa'yı tanır mısın?”

“Hayır, hiç görmedim!” cevabını verdi.

“Göreceksin ne yaparsın?” dedim.

“Ayağının altına köprü olurum” deyince, çok mütehassis olmuştuk.

Paşa'nın müsaadeleriyle köylüye Paşa'yı gösterdim.

Gayet lakayt bir surette, Paşa'nın yüzüne bakarak ve hafifçe gülümseyerek “Olur a!” dedi ve başını çevirdi.

Köylünün bu halinden Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa olduğuna inanmadığını ve benim latife ettiğimi sandığını anladım. Eskişehir'e yakın bir tepenin üzerine geldiğimiz zaman yer yer, öbek öbek ateşler yakılmış olduğunu gördük. Bu ateşler Paşa'nın geçeceği yolun iki tarafına külle petrol karıştırılarak meşale gibi yakılmıştı. Uzaktan bunları görünce köylüye yakılan ateşlerin ne olduğunu sordum.

“Kiracılar ve arabacılar yakmışlardır” dedi. Fakat biraz sonra yakılan meşalelerin yanından geçip de Paşa'yı istikbal edenlerin yanına geldiğimiz zaman mızıkça ile bir askeri kıtayı ve halkın başında da Eskişehir Valisi Fatih Bey'i gören köylü otomobildeki zatın hakikaten Mustafa Kemal Paşa olduğunu anlayınca şaşırıp ve âdeta saygı ve ürpertiyle, otomobil durunca yanımızdan uzaklaşmak istedi. Fakat ben kendisini bırakmadım. Ve onunla birlikte Paşa'nın arkasından yürürken konuşmak istedim. Bana mütemadiyen, “Aman kusur ettimse beni affediniz” diyordu. Hiçbir kusuru olmadığını söyleyince, “O halde müsaade et de aydınlıkta bir daha yüzünü yakından göreyim” dedi. Ve yanımdan ayrılarak Paşa'yı doya doya görmek üzere ileriye geçti. Paşa'ya köylünün halini anlattığım zaman çok mütehassis oldu. Ona 25 lira kadar armağan vermemi emir buyurdular. Köylünün, bu parayı da alınca sevincine payan yoktu.²¹

Atatürk bir gün yine yanına Ali Çavuş'u alarak Çankaya'dan at gezintisine çıktı. Günlerden salıydı. O zamanlar salı günleri Ankara'da Pazar kuruluyordu. Ankara ufak bir yer olduğu için haftada bir pazar kurulması, şehre kâfi geliyordu.

²¹ Dündar, C., **Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor Salih Bozok**, İstanbul, 2010, s. 71-72.

Atatürk, eşeğine iki üzüm küfesi sarmış ihtiyar bir köylüyü görünce, durup köylüye üzümü nereye götürdüğünü sordu. Köylü de pazara satmaya götürdüğünü söyledi. Bunun üzerine Atatürk'le köylü arasında sıkı bir pazarlık başladı.

Köylü iki küfe üzüme iki buçuk kuruş istiyor, Atatürk de iki kuruş veriyordu. Köylü razı olmuyor, iki buçuk kuruş ısrarla ediyordu. Atatürk yeniden pazarlığa başlıyor, ama ihtiyarı bir türlü ikna edemiyordu. Bir ara ihtiyar istediği fiyatı alamayınca kızarak eşeğini sürmeye başladı. Atatürk yine durdurdu. Tekrar pazarlık başladı. Nihayet ihtiyarla üzümler için iki kuruş beş paraya anlaştı. İhtiyar memnun oldu ve parasını beklemeye başladı. Atatürk ağır ağır elini yeleğinin cebine sokup para aramaya başladı. Bir türlü bulamıyordu. Hava çok sıcaktı ve ihtiyar köylü de uzaklardan geldiği için alnında terler birikmiş, bir an evvel parasını almaya bakıyordu.

Bu esnada Atatürk, *“Bak işte, param yokmuş”* deyince, ihtiyar Atatürk'e doğru aksi aksi bakış attı ve söylene söylene eşeğini sürmeye başladı. Atatürk biraz sonra köylüye yetişerek yine durdurdu. *“Baba, param yok ama üzümünü alacağım.”* Çankaya'yı göstererek *“şurada akrabalarım var. Oraya gidelim, paramı orada vereyim”* dedi.

İhtiyar hem çaresiz, hem de üzümünü satabilmek hevesiyle razı oldu. Hep beraber Çankaya'ya gittiler. Atatürk'ün işareti üzerine Ali Çavuş, Yaver Muzaffer Bey'e köylüye 50 lira verilmesi gerektiğini söyledi. Muzaffer Bey bütün bir elli lirayı köylüye uzatınca büsbütün kızan köylü parayı kaptığı gibi yere fırlatarak, *“Dağ başında ben bu parayı nerede bozdurayım? Benimle alay mı ediyorsunuz?”* dedi ve tekrar üzümleri eşeğine yüklemeye başladı. Atatürk çok sevdiği bu ihtiyara gülümseyerek bakıyor ve fazla üzme de istemiyordu. Yine de dayanamadı ve *“Baba, eşeği bize bırak öyleyse”* dedi. İhtiyarın ters ters bakması, Atatürk'ün yanındaki herkesin gülüşmesine yol açtı. Üzüm küfelerini yüklemeye çalışan ihtiyarın kulağına Muzaffer Bey, *“50 lirayı Mustafa Kemal sana hediye ediyor, üzülme”* deyince, yaşlı köylü o güne kadar yüzünü görmediği, yalnız adını işittiği Atatürk'ün ellerine sarıldı ve yüzünü gözünü sürmeye başladı. Gözleri sevinçten yaşla doldu. Atatürk de gülerek onun arkasını okşadı ve *“kusura bakma baba, seni sevdim”* dedi.²²

“Atatürk bir İstanbul seyahatinde, sabah erkenden otomobille şöyle bir Yeşilköy'e doğru gezinti arzu ediyor. Topkapı dışından otomobille ilerlerken kavun yüklü iki araba birkaç küfe de üzüm görüyor. Otomobili durduruyor ve iniyor. Yanında

²² Lüle, Z., *age.*, s. 140-141.

başyaver, diğer arabada yaverler, daha geridekinde de polis memurları var. Onlar da derhal iniyorlar. Tabii orada bir kalabalık oluyor. Köylüler otomobildekilerin kimler olduğunun farkında değiller. Atatürk köylülerle kavun pazarlığına başlıyor:

—“*Bu bir araba kavunu kaçta verirsin?*” diyor. Bunlar iki erkek, üç kadın. (Bizim köylülerin fikrine göre pazarda piyasaya öğrenmeden yolda mal satmak doğru değildir. Bu yüzden yolda mal satmak istemezler.) Araba sahibi kayıtsız davranıyor. Malı vermek taraftarı değildir, ne ise bir fiyat söylüyor. Paşa da şaka olarak bir fiyat veriyor.

Arabaların şafak vakti durdurulmasından sinirlenen arkadaki arabacı öndekine bağıyor:

—Haydi be trava. Sabahleyin maytaba (eğlenceye) çıkmışlar.

Tabii, Paşa ‘trava’nın manasını bildiğinden bunların Rumeli göçmenlerinden olduğunu anlıyor. Paşa, arkadaki arabacıya bağıyor:

—“*Canım be kardeşim ne sinirleniyorsun? Uyuşursak bu iki arabadaki malı da alırız.*”

Fakat adam gene arabayı çekmek ve gitmek taraftarıdır. Nihayet pazarlıkta uyuşuluyor ve iki araba kavunla bir kaç küfe de üzüm satın alınıyor.

Artık bunların götürülmesi işi kalıyor. Paşa diyor ki:

—“*Bunu bizim eve bırakacaksın.*” Adam cevap veriyor:

—Sizin ev nerededir, ne bilelim biz..

Nihayet Başyaver Celal Bey bir kağıt yazıyor, ‘İşte bizim evin adresi’ diyerek adama veriyor. Arabacıya:

—Bunu Topkapı’dan içeri girince kime versen sana bizim evi gösterir, diyor. Tabi arabalar yollarına devam ediyor.

Sonradan öğrendiğimize göre adamlar, Topkapı’dan içeri giriyorlar. Kâğıdı polise gösteriyorlar ve bu ev nerededir, diye soruyorlar. Polis bir kâğıda, bir de arabacıların yüzüne bakıyor ve Dolmabahçe’yi tarif ediyor. Arabacılar ta ki saray kapısından içeri giriyorlar, o zaman işi anlıyorlar.

Saray kapısından içeri girince, ‘trava’ diyenin rengi atıyor ve adamda korku başlıyor. Sarayda bunlara gayet mülayim davranılıyor. Hademeler, bekçiler kavunları boşaltıyorlar. Adamları, kadınları alım satım memurunun odasına alıp yemek ikram ediyorlar.

Atatürk, yanındakilere birlikte saraya geldiği zaman alım satım memuru Mustafa Bey'e:

—“Çağırın bunları bakalım”, diyor.

Adamlar, kadınlarla beraber huzura çıkıyorlar. Hepsi şaşırılmış vaziyettedirler.

Paşa:

—“*Oturun*”, diyor, fakat çekindiklerinden oturamıyorlar. Nihayet bir daha:

—“*Oturun yahu;*” diyor ve oturuyorlar. Paşa soruyor:

—“*Kavunları teslim ettiniz mi, yemek yediniz mi, istirahat ettiniz mi, parayı aldınız mı?*”

Adamlar:

—Her şeyi yaptılar, yedik, içtik, diyorlar...

Parayı daha henüz almadıkları hâlde ‘almadık! diyemiyorlar. Atatürk biraz konuştuğundan sonra o ‘trava’ diyene ticaret yapmak konusunda bazı nasihatlerde bulunuyor. ‘Alış verişte kızılmaz’ diyor ve en son şaka yollu gene ona hitaben sesleniyor:

—“*Haydi trava.*”

Biraz sonra para, fazlasıyla bir zarfa konup pazarlık edene veriliyor ve Rumelili göçmenler heyecan içinde Dolmabahçe’yi terk ediyorlar.”²³

O, argo konuşmalarını göz ardı ettiği halkıyla birlikte şakalaşmayı, onlarla birlikte eğlenmeyi becerebilmiş bir lider olarak tarihteki yerini almıştır.

Atatürk, 12 Nisan 1934 akşamı İzmir’de İzmir Palas salonlarında Hakimiyet-i Milliye Okulunda çocukların menfaatine verilen baloyu şerefendirir. Öğrencilerden Ali isminde bir çocuk ortaya gelir, fakat; heyecanından bocalar, konuşamaz... derken küçük Ali coşar kendinden geçer, kollarını ona doğru uzatarak içten gelen bir sesle: “İsmini andıkça, senin resmine baktıkça, seni karşımda görünce damarlarımda bir şeylerin kaynadığını duyuyorum. Ah seni doya doya öpmek istiyorum” diye haykırır.

O zaman, o da kollarını açar...

“*Öyleyse gel...!*” der.

Ali koşar boynuna atılır..... diğer çocuklar dururlar mı?

“Biz de, biz de...” diye bağırarak koşarlar. Öperler... öperler...

Vali Kazım Dirik, paşalar, yaverler, herkes heyecandan ve sevinçten ağlamaktadırlar. Bir avuç Türk yavrusunun içten gelen coşkunuğu, onu sarsmış,

²³ Yurdakul, Y., *age.*, s. 141-144.

heyecanlandırmıştır. Gözlerine dolan yaşları zapt etmek için dudaklarını ısırır, sonra heyecandan titreyen sesle yanındakilere dönerek:

“İşte benim neslim bunlar... Bunlarla biz akranız” der.²⁴

Onun bu davranışı, yediden yetmişe halkıyla bir anda nasıl kaynaştığının çarpıcı bir örneğidir.

Atatürk’ü en fazla etkileyen ve halkına davranışlarında en merhametli aynı zamanda da en üzüntülü olduğu olaylar, çeşitli ihmallerle karşılaşmış vatandaşlarının durumunu öğrendiği zamanlardır. O, Batı Cephesi karargâhı olan Akşehir’de bulunuyordu. Civar köyleri gezmek istediğini söyleyerek yalnız yaverleri ile Ali Çavuş’u yanına aldı. Bir müddet dolaştıktan sonra ileride bulunan Ermenak Köyü’nü gördüler. Hava birdenbire bozmuş ve yağmur serpelenmeye başlamıştı. Gezintiyi kısa kesip Ermenak Köyü’ne dönülmesini istedi. Onlar da köyün yoluna girdi. Köyün karşı tarafından terk edilmiş bir bina hissini veren iki katlı ahşap bir konak görünüyordu. Bu defa otomobilin o tarafa sapmasını istedi. Böylece konağın önüne gelindi. Otomobil konağın önünde durduğu halde binada hiçbir hareket görünmüyordu. İçerisinde insan olmadığını düşündüler.

Atatürk konağın merdivenlerini, konağa hiç yabancı değilmiş gibi rahatlıkla çıktı. Kapıyı vurup içeriye girdi. Kapısı açık odalardan birine yaklaştı. Yaverler ve Ali Çavuş, Atatürk’ün hemen arkasında merakla etrafa bakınıyorlardı. Koca odada, bir yaşlı, bir genç kadın yere oturmuş, aralarına koydukları beşiği sallıyorlardı.

Kırık pencere camlarının yerine benzer ve mukavvalar koymuşlardı. Hemen hemen hiç eşya yok gibiydi. Yerde eski bir kilim ile raflarda birkaç tencere görülüyordu. Kadınların elbiseleri yama içinde, yüzleri solgundu. Şaşkın şaşkın bakıyorlardı. Her gün çete ve eşkıyaların baskınlarına uğramakta yüzlerinde kanıksamış bir ifade vardı. Yaşama ve ölmenin onlarca bir farkı yoktu sanki.

Atatürk’ün üzerinde Erzurum’dan beri çıkarmadığı sivil avcı elbisesi vardı. Atatürk kadınlara, “Merhaba bacılar!... Nasılsınız?” diyerek hatırlarını sordu. Kadınlar biraz şaşkırdılar. Kapanmak istedilerse de bu kadar efendi kıyafetli ve içlerinde subay da bulunan insanların kendilerine zararı dokunmayacağını anladıklarından rahatladılar.

Yaşlı kadın, “Sağ ol oğlum, iyiyiz işte. Gördüğün gibiyiz” dedi. Atatürk, “Sizin kimseniz yok mu? Yalnız mısınız?” diye sordu. Yaşlı kadın, “Türemeyesice bir Mustafa Kemal çıktı. Oğlumuzu elimizden alıp asker etti. Başka kimsemiz yok” dedi.

²⁴ Akçiçek, E., *age.*, s. 51-52.

Atatürk, “*Kimmiş bu Mustafa Kemal, biliyor musun bacım?*” deyine kadın, “Ne bileyim. Hükümete isyan etmiş herifin biriymiş. Oğlan askere gidince çocuk ile gelin bana kaldı. Ne yapalım buna da şükür” dedi.

Atatürk, “*Oğlun nerede asker*” diye sordu.

Kadın boş gözlerle Atatürk’e baktı. Düşündü. Sonra aklına gelmiş olacak ki, “Mektubu var, getireyim” diyerek içeriye koştu. Mektubu getirdi.

Atatürk mektubu okudu. İkinci Ordu’da asker olduğunu öğrendi ve yaşlı kadına, “*İkinci Ordu kumandanı benim arkadaşım. Yazayım, oğluna izin versin*” dedi.

Kadın küçümser bir tavırla, “Zahmet etme yavrum. Bizim muhtar bile yazdı da cevap dahi gelmedi. Mustafa Kemal hiç kimseye izin vermiyormuş” dedi.

Bu konuşma sırasında evin genç gelini misafirlere süt hazırlamıştı. Toprak kâselerle ikram etti. Atatürk yaşlı kadına neyle geçindiklerini sordu. Kadın, birkaç günlük bulgurunun kaldığını, o da bitirse belki muhtardan ödünç alabileceğini söyledi.

Atatürk civarda bakkal olup olmadığını sordu. Kadının evet demesi üzerine Ali Çavuş’u yanına çağırdı ve kulağına, “*Çocuk bakkaldan bir şeyler al ve getir*” buyurdu. Bir müddet sonra Ali Çavuş, çeşitli yiyeceklerden 30 liralık alıp getirdi. O zaman 30 lira büyük paraydı. Yiyecekleri kadına teslim etti. Bakkal kendisinde buğday olmadığını ve muhtardan alınabileceğini söylediğinden muhtara gelmesi için haber gönderildi.

Kadın yiyecekleri misafirlerin kendilerine aldığını zannederek hepsini bir köşeye yığıdı. Muhtarın gelmekte olduğu haberi verilince, Atatürk “*Allah’a ismarladık*” diyerek kalktı. Hep beraber merdivenlere doğru gidiyorlardı ki kadın, “Erzakları unuttunuz” diye seslendi. Atatürk, “*Bacım onlar senin olsun*” dedi.

Kadın, “Oğlum, bizim paramız pulumuz yok, neyle ödeyeceğiz?” dedi.

Atatürk, “*Ben oğlundan alırım, meraklanma*” diye cevap verdi.

Kadın, “İyi ama oğlum asker, nereden parası olacak? Nasıl verecek? Kurban olayım bizi borçlandırma” diye yalvarmaya başladı.

Bu esnada muhtar merdivenleri çıkıyordu. Atatürk ve beraberindekiler de merdiven başına gelmişti. Kadın hiç değilse muhtarı evin dışarısında karşılama için koştu ise de muhtar merdivenleri çıkmıştı. Yaver Muzaffer Bey kadının muhtarla konuşmasına fırsat vermeden kulağına, “*Bu Mustafa Kemal’dir*” dedi. Kadın şaşırılmıştı. “Tövbe de oğlum. Bu iyi kalpli adam Mustafa Kemal olur mu hiç? deyince, konuşmayı duyan muhtar işi anlamıştı. Hemen Atatürk’ün ellerini öpmek için sarıldı. Muhtarın, bu halini gören kadın da işi anladığından o da ellerine sarılarak, “*Aman oğlum, affet beni.*”

Senin gibi Mustafa Kemallere hepimiz kurban olalım. Ne bileyim senin gibi iyi bir adamın Mustafa Kemal olduğunu” deyince Atatürk, “*Valide meraklanma. Benim arkamdan yalnız sen değil, herkes söylüyor*” diyerek konaktan ayrıldı.

Kadın ve gelin merdivenlerin alt basamaklarına inmişler, Atatürk’ü uğurluyorlardı. Kadın Atatürk’e, “Mamıdımı görürsen iyi olduğumuzu söyle. Vazifesine mukayyet olsun. Bizi düşünmesin. Mustafa Kemal başımızda” dedi.

Atatürk kadının bu inceliğine çok memnun olmuştu. Kısa bir müddet sonra Atatürk kadının oğluna izin verilmesi için gerekenlere emir verdi. Mahmut da izinden dönerken Atatürk’e gelip minnet gözyaşlarıyla ellerini öptü.²⁵

Bu kadın ile gelini ve torunlarının düştüğü acziyet, kendisini bunda sorumlu hisseden Atatürk’ün “türemeyesice” hakaretini duymazlıktan gelerek onlara yardım etmesine sebep oluyor. Onun bu alçak gönüllülüğü, sahip olduğu üstün vasıfların küçük bir örneğidir.

Yusuf Kemal Tengirşek’in anlattığı bir olay, onun eşitliğe ne kadar dikkat ettiğinin çarpıcı bir örneğidir: 1922 yılının galiba Temmuzunda içinde idi. Bir gün Başkumandan Paşa: “Haydi seninle cepheye gidelim.” dedi. Ankara’dan dört tarafı duvar yani elbise koyacak, oturacak yerleri olmayan kompartımanlı bir vagona girdik. Başkumandan Paşa, yaveri Salih Bey ve ben üç kişiydik. Kompartımanlara tahtadan birer sedir konmuştu. Ben birine girdim. Vakit gece idi. Elimdeki çantamı yastık yaparak uzanmıştım. Bir ara Paşanın kapının önünde ”Yooo!!... Müsavata riayet edelim.” dediğini. “Aman Paşam ne var?...” dedim. “*Ben de iki beylik var. Birini sen al.*” dedi. Altıma sermek için beyliğini bana lütfetti.²⁶

3.3. Halka Vefası

Atatürk hakkında pek çok platformda dile getirilen farklı iddialar vardır. Bunlardan birisi de onun ırkçı olduğuna yöneliktir. Oysa daha önce söylendiği üzere Selanik gibi kozmopolit bir ortamda büyüyen birisinin böyle davranması onun yetişme şartlarına uygun değildir. İğneciyan isimli bir arkadaşı ile yaşadıkları, onun bu ithamlardan ne kadar uzak olduğunu gösterir: Mustafa Kemal’in İstanbul’da dostları arasında İğneciyan adında bir Ermeni vatandaş da vardır. Mustafa Kemal, Çanakkale’den döndükten sonra İğneciyan, Mustafa Kemal’i Şişli’deki evinde sık sık

²⁵ Lüle, Z., *age.*, s. 115-117.

²⁶ Tengirşek, Y. K., *Vatan Hizmetinde*, Ankara, 2001, s. 333-334.

ziyaret etmektedir. Bu zat, “Türk Kamusu” üzerinde ilmi araştırmalar da yapmaktadır, servet sahibidir.

Mustafa Kemal, birçok vesilelerle belirtildiği gibi zaman zaman geçim sıkıntısı çekmiştir. Bu devrelerinde İğneciyan, Mustafa Kemal’e borç vermek suretiyle yardımlarda da bulunmaktadır.

Mustafa Kemal, Anadolu’ya geçtikten sonra Mavro Mira teşkilatıyla ilgisi olduğu iddiasıyla İğneciyan’ı tevkif edip Malta’ya sürüyorlar. Bütün gayrimenkullerine ve servetine de el koyuyorlar.

İğneciyan Malta’dan döndükten sonra üzerindeki elbisesinden başka hiçbir şeye sahip olmayan bir fakirdir. Apartmanlar ve köşkler gitmiş, bütün parasını kaybetmiş zavallı bir fakir. Bir de kızı vardır. Baba – kız, Yedikule’de bir gecekonduya, daha doğrusu bir kovuğa sığınmişlardır.

Atatürk, zaferden sonra devrimleri uygulamak için geceli gündüzlü bir faaliyet devresi içindedir. İğneciyan’ın bu devrede Mustafa Kemal’e halini duyurmak için teşebbüse geçip geçmediğini bilmiyoruz. Belki de teşebbüs etti, fakat her halde barajı aşamadı.

Yıl 1927... Atatürk Anadolu’ya geçtikten sonra ilk defa İstanbul’a gelmiştir. Bu, İğneciyan için bir fırsattır. Hem eski dostunu görmek, hem de uğradığı haksızlığı tamir ettirmek için. Bu maksatla doğru Dolmabahçe Sarayı’na gider, ilgili memura başvurur:

—Ben, der; Gazi Hazretleri’ni görmek istiyorum.

—Sen kimsin?

—Ben İğneciyan. Gazi’nin eski bir dostuyum, arkadaşıyım.

Memur baştan aşağı İğneciyan’ı süzer. Kılık kıyafeti hiç de güven verici değildir. Reiscumhur’un arkadaşı olduğunu iddia eden yıpranmiş ve yağlanmiş elbiseler içindeki bu Ermeni vatandaşı atlatılır.

Müracaatını birkaç defa tekrarlayan İğneciyan, her defasında atlatılır.

Bir gün de kızıyla birlikte gider saraya. O gün sarayın önünde bir fevkalâdelik vardır. Motor sesleri, sağa sola koşuşan telaşlı insanlar... Bu, Gazi’nin bir geziye çıkacağının belirtisidir.

Polisler ve korumalar, oradan uzaklaşması için İğneciyan’a işaret etmektedir. O sırada Gazi de saraydan çıkmıştır. Etrafındaki insan çemberi arasından otomobiline doğru ilerlemektedir.

O anda bir hadise olur; İğneciyan'ın kızı ok gibi fırlar ve insan duvarının çatlaklarından sızarak Atatürk'ün yanına kadar sokulur. Gazi sorar:

—“*Kim bu kız?*”

Kız cevap verir:

—Ben İğneciyan'ın kızıyım.

Gazi'nin gözleri parlar:

—“*Nerede baban?*”

—Dışarıda bekliyor. Sokmuyorlar.

Hemen emir verir, İğneciyan'ı huzura alırlar. Ve iki dost sarmaş dolaş olurlar. İğneciyan bütün başından geçenleri anlatır.

Atatürk, bu hazin serüveni gözleri yaşayarak dinler. Emir verir, gerekli soruşturma yapılır. İğneciyan'ın haklı olduğu anlaşılır, malları iade edilir. Gazi, kendisine ayrıca 500 lira da aylık bağlar.

İğneciyan, eski günlerinin huzuruna kavuşur.

Yıl 1938... Kasımın 12'si... Atatürkünü kaybetmiş olan İğneciyan, bu acıya dayanamaz ve üzüntüsünden ölür.

İğneciyan'ın kızı halen Amerika'da imiş. Bir Türk talibi çıkmadığı için de bugüne kadar evlenmemiş. Öyle karar vermiş kendince. Bir Türk talibim çıkmazsa evlenmeyeceğim, diye. Bu yüzden yabancılardan gelen bütün teklifleri reddetmiş.

Bu ölümlü dünyanın en güzel şeyi bu karşılıklı “Vefa”lardır.²⁷

Atatürk'ün millete bağışladığı mallar, onun halkına vefasını gösteren diğer bir örnektir. O, 11 Haziran 1937'de Başkanlığa yazdığı bir yazı ile tüm kişisel mallarını hazineye bağışladığını bildirmiştir. Atatürk, bu bildirisinde şu gerekçeyi de ileri sürmektedir:

“... Çiftliklerin yerine göre, araziyi ıslah ve düzenlemek, çevresini güzelleştirmek, halka gezecek, eğlenecek ve dinlenecek sağlıklı yerler, hilesiz ve nefis gıda maddeleri sağlamak, bazı yerlerde karaborsacılıkla başarı ile mücadele etmek gibi hizmetleri de dikkate almak gerekir.

Bünyelerinin metanetlerini ve başarılarının temelini oluşturan geniş çalışma ve ticari esaslar dahilinde yönetildikleri taktirde denemelerini müsbet iş alanından alan bu kurumların, tarım usullerini düzeltme ve geliştirme, üretimi artırma ve köyleri kalkındırma yolunda devletçe alınacak önlemlerin iyi seçilip gelişmesine çok uygun

²⁷ Dündar, C., **Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor**, s. 133-135.

birer dayanak olacaklarına inanıyorum. Bu inançla kullanımım altında bulunan bu çiftlikleri tüm tesisat, hayvanlar ve demirbaşlarıyla birlikte hazineye hediye ediyorum.”

Başbakan İsmet İnönü Atatürk'ün bu yazısını 12 Haziran 1937 tarihinde Büyük Millet Meclisinde okumuş ve millete duyurmuştur. Ayrıca Atatürk'ün bu bağışındaki önem ve anlamı da anlatmıştır. Atatürk'e de Meclisin teşekkürünü bildiren bir telgraf çekmiştir.

Atatürk, İnönü'nün bu telgrafına aşağıdaki cevabı vermiştir. Bu cevap, Atatürk'ün köylüye ve millete verdiği önemi belirtmesi bakımından pek değerli tarihi bir belgedir. Aynen buraya alıyoruz:

Başbakan İsmet İnönü'ye,

“Hatırlarsanız, Türk köylüsünün Türk'ün efendisi olduğunu söylediğim zamanı. Ben o efendinin istek ve iradesi altında yıllardır çalışmış olan bir hizmetkârıyım. Şimdi beni çok heyecana getiren olay, Türk köylüsüne nacizane de olsa ufak bir vazife yapmış olmamdır. Milletın Yüksek Temsilciler Kurulu bunu iyi görmüş ve kabul etmişlerse benim için en unutulmaz bir mutluluk anısını bana vermişlerdir. Bundan dolayı çok yüksek bir zevkle millet, memleket ve Cumhuriyet hükümetine yapmak zorunda olduğum vazifelerden en basiti karşısında gösterilmiş olan teveccühten, takdirden ne kadar duyulanmış olduğumu anlatamam.

Ben gerektiğinde en büyük hediyem olmak üzere Türk Milletine canımı vereceğim.” Kemal Atatürk

Atatürk Türk Milletine Bağışladığı Mallar:

Çiftlikler:

- 1- Ankara'da Atatürk Orman Çiftliği
- 2- Tarsus'ta Piloğlu Çiftliği
- 3- Yalova, Millet ve Baltacı Çiftlikleri.
- 4- Silifke'de Tekir ve Şovalye Çiftlikleri
- 5- Dört Yol'da Portakal bahçesiyle Karabasamak Çiftliği.

Fabrika ve İmalathaneler:

- 1- Bira Fabrikası
- 2- Malt Fabrikası
- 3- Buz Fabrikası
- 4- Soda ve Gazoz Fabrikası
- 5- Deri Fabrikası

- 6- Tarım Araçları ve Demir Fabrikası
- 7- Biri Ankara’da biri Yalova’da iki yoğurt imalathanesi
- 8- Şarap İmalathanesi
- 9- İstanbul’da bulunan bir Çeltik Fabrikasının % 40 hissesi.

Canlı Genel Demirbaş

- 1- 13.100 baş koyun.
- 2- 443 baş sığır.
- 3- 69 baş çeşitli ırklardan koşum ve binek atları.
- 4- 2450 baş tavuk.

Genel Cansız Demirbaş

- 1- 16 adet traktör ve 13 adet harman ve biçerdöver makinesi.
- 2- 35 tonluk bir adet deniz motoru
- 3- 5 adet çiftliklerin taşıma işlerinde kullanılan kamyon ve kamyonet.
- 4- 2 adet çiftliklerin genel servislerinde çalıştırılan binek
- 5- 19 adet çiftliklerin hizmetlerinde çalıştırılan binek ve yük arabası.

Yukarıdaki bu liste içerisinde pek doğal olarak çiftliklerin içerisinde bulunan yapı ve tesisatlar da vardır. Önemli olan Atatürk’ün bu bağışındaki anlamdır. Atatürk bu kurumları örnek bir kuruluş olarak kurmuş ve yurt kalkınmasında bu örneklerden yararlanılmasını istemişti.²⁸

3.4. Halka Karşı Dürüst Oluşu

Mersin hattı Yenice istasyonu’ndan ayrılır. Üç gün evvel oraya geldiğimiz zaman takılarla süslü istasyonda çok keşif bir kalabalık görmüştük. Oraya Adana’dan birçok istikbalciler geldiği gibi Tarsus ve Mersin gibi beldelerden de Gazi’yi kendi memleketlerine davet için heyetler gelmişti.

“İkinci Grup” tan, yani Gazi’nin muhaliflerinden olduğunu sonradan öğrendiğim bir meb’us Mersin ve Tarsus heyetlerini Gazi’ye takdim etmek isterken Şef çatık bir çehreyle “*Sizin tanıtmanıza hacet yok, ben onları tanırım!*” dedi.

Heyetler ayrılıp biz bize kaldığımız zaman da diyor ki: “*Bu adam yanıma sokulup durmasın, sonra fena yaparım.*” Ve trene binerken de ilâve ediyor: “*Bana muhalif olanlara birşey demem, olsunlar; fakat muhalifim oldukları halde beni seven*

²⁸ Besleyici, H., *age.*, s. 67-69.

halka karşı kendilerini benimle beraber göstermeğe kalkmaları; hayır böyle ikiyüzlülüğe tahammül edemem.”

Şimdi Mersin'e girerken baktık, o meb'us gene önde. Bütün meslek ve müessese mümessillerinin takdim merasimi hükûmet konağında yapılacak. Oraya kadar yaya gidiyoruz. Şefin yakınları o meb'usun orada da Gazi'nin yanına sokulmaması için hepimizin dikkatli davranmamızı kararlaştırmışlardı. Tesadüfen o da kafile içinde Adana meb'usu Damarla benim yanıma düştü. Yürüyüş başlayınca ikimiz onu ortamıza aldık. Fakat önden boş olarak giden otomobillerin hükûmet konağına varınca birdenbire duruvmeleri üzerine kalabalık kafilenin bütün nizamı altüst oldu. Girdibadlı bir kargaşalık. Bir de baktık ki meb'us ortada yok.

Biz kalabalığı ite kaka ve itile kakıla, neden sonra, hükümet konağının büyük salonuna girdiğimiz zaman hayretle görüyoruz: A... Meb'us Gazi'nin yanında. Çekirgemiydi, kanadlı mıydı, herhalde becerikli adammış, bak rolüne de başladı; teker teker Gazi'nin önüne gelenleri takdim ediyor:

-Eşraftan bilmem kim, tüccardan...

O, yanda bulunduğu için görmüyor, fakat tam karşıda duran biz Gazi'nin çehresindeki anî değişişleri, apansız bulutlaşıp şimşekleşen bir sema gibi apaçık görüyoruz: Kaşlar dikildi, gözler parladı ve gök gürlemesi gibi bir ses... Patlıyan bir lâv sesi:

-“*Seni buraya teşrifat memuru mu yaptılar, be adam, çekil git!*”

Haketmişti.

Gece Seyhan'ın kıyısındaki ikametgâhın önünden rengârenk şûleli, bitmez ve tükenmez fenerli alaylar geçer; meşalelerin, kandillerin, elektriklerin, mumların ziyaları mütefekkir akan güzel Seyhan'ın engin sularında yıkanırken bana öyle geldi ki Seyhan bile mes'uttur.

... Büyük bir garb âlimi “Milletlerin büyüklüğünün en doğru miyarlarından biri de büyüklerine karşı gösterdikleri alâkadır” diyor.

Milletler içinde nankör ve küçük ruhlu insanlar çıksa da milletlerin nankör ve küçük ruhlu olmadığını, büyük milletimizin büyük evlâdına karşı gösterdiği o tasviri imkân olmayan, coşkun, ilâhî, ağlatıcı tezahüratla bir daha ve çok canlı olarak anladım.

29

²⁹ Habib, İ., **Atatürk İçin Ölümünden Sonra Hatıralar ve Hayatındayken Yazılanlar**, İstanbul, 1939, s. 30-31, 136-137.

...Paşanın ve refikasının sağında, solunda, karşısında bütün çiftçiler var. Hepsi abanî sarıklarının en temizini takmışlar, şalvarlarının en temizini giymişler, ilk anda tavırlarında hayret ve durgunluk seziyorum, hayatlarında hiç görmedikleri ve hayallerinden hiç geçiremeyecekleri bir manzaraya, devletin en büyük adam ile bir sofrada yemek yemek gibi bir saadete nailiyetlerinden dolayı biraz şaşırılmışlar gibi.

Fakat bu halk hakikaten “Efendi” dir, hakikaten asîl ruhludur, vaziyeti derhal hazmettiler, Paşanın uzattığı cigarayı alıyorlar. Lâtime hanımın uzattığı çikolataları yiyorlar, işte geçen senenin Martında millet kürsüsünden kendilerine efendiliğini ilân eden Gazi ile efendice konuşmağa başladılar, kırk senelik ahbab gibi söylüyorlar, Paşanın ruhundaki halkçılık harareti, önündeki halkın ruhunu açtırdı, öz halkın öz cevherini apaçık görüyoruz:

Paşa ile onların arasındaki uzun mesafe nasıl bir büyü ile ortadan kalktı, hangi sihirle Paşa'nın paşalığı da, reisliği de, başkumandanlığı da eriyerek onunla halk sıcak bir ruh vahdeti içinde kaynaşıyor? Bu halkın ruhu mu, Onun yanına çıkacak kadar kuvvetlidir, Onun ruhçuluğu mu, halkın en koyu samimiyetine inecek kadar derindir? bilmiyorum, yalnız şunu görüyorum ki tam karşısındaki çiftçiler onunla senli benli konuşurken masasının beri ucundaki ihtiyar bir çiftçi yavaşça, kimseye göstermeden yeninin ucu ile gözünü siliyor, dikkat ediyorum, hepimizin dudaklarında tebessüm ve gözlerinde nem var, bu manzara dudaklara hande çizecek kadar eğlenceli, gözlere karta verecek kadar da ulvî.

İçlerinde en çok konuşan, en tuhaf konuşan Ramazan Ağa'ya bile bakıyorum, imkân bulsa mutlaka gözyaşlarını salıverecek. Köyünün arkındaki berrak su gibi saf ve temiz lisan ile “Artık bu gece rahat uyuyacağım, artık bu gece rahat uyuyacağım” demesine rağmen, eminim ki yatağa yatınca ruhunda dolan vecd yaşlarını gözlerinden bol bol akıtacak.

Paşa nutuk söylüyor, yarım saat geçti söylüyor, bir saat geçti, iki saat geçti, taşkın, kuvvetli, ilhamlı; işte, kendini bırakmış söylüyor:

Hani hiç söylemeyecekti? Hani vakti olmadığı için, sesi kısık olduğu için, sadece kısa bir teşekkürle iktifa edecekti? Halbuki işte söylüyor, işte hakikaten kısık olan sesi açıldı, işte ses ile beraber ilhamı, talakati, belâgati hep açıldı. Köpüklü bir şelâle gibi taşkın, bazen yeşil ağaçlar arasından akan bir su gibi taşkın, bazen yeşil ağaçlar arasından akan bir su gibi müşfik, bazen bulutların üstünde çakan şimşekler gibi keskin ve heybetli söylüyor. Bunu yapan nedir? Kısılan sesi açan, söylemeyi söylettiren,

sakini coşturan, hangi sebeptir? Bunu bu salonun içindeki hava yaptı, bunu Onun karşısındaki halkın ruhu, bunu halkın ruhundan çıkan büyüklük yaptı.

O milletin başında değil ruhunda, üstünde değil önünde, O reis değil rehberdir. O milleti sürüklemiyor, götürüyor; tahakküm etmiyor, ikna ediyor. O kuvvetini mantığından, kudretini nazarının isabetinden alandır. O, artık ve ebediyen milleti hiçbir şahsın, hiçbir sarayın mahkûmu yapmak istemeyen, artık milletin mukadderatına kendi hâkim olmasını gaye edinen, bu gaye için şerefini, ikbalini, hatta hayatını bile düşünmeyeceğine validesinin mezarı başında Allah'a, millete ve cihana karşı yemin edendir.³⁰

O, halkına hiçbir zaman olduğundan farklı görünme çabası içinde olmamıştır. O, hakkındaki tüm gerçeklerin olumlu ya da olumsuz olanca açıklığıyla ortaya konmasından yanadır. Atatürk'ün çevresindekiler onun bu özelliğine sık sık tanık olmuşlardır.

Bu tanıklardan biri de Falih Rıfkı Atay'dır:

"...Çok eğlenceli ve coşkun bir geceden sonra Çankaya'daki evine gitmiştim. Kendisine dedim ki:

'Şimdiye kadar sizin için yabancı dilde yalnız Frenkler yazdılar. Biz yanınızdayız. Sizi onlardan daha iyi tanıyoruz, izin verir misiniz? Yakup Kadri ile ben hayatınız ve eserleriniz hakkında bir kitap yazsak...'

Bilardo ıstakasını bırakıp, yüzüme baktı

"*Dün geceyi yazacak mısınız?*"

'Canım efendim bu kadar da hususiyetlere ne lüzum var?'

"*Ama bunlar yazılmazsa ben anlayamam ki...*"³¹

Atatürk halkına bu derecede derinden bağlıyken karşı taraftan da aynı karşılığı almaktaydı. Gittiği yerlerde onun geldiğini anlayan halk çıldırmaşçasına bulunduğu yöne doğru hareket ederken sadece onu görmek için çok uzun yollardan başkente gelen insanlara tesadüf edilebilirdi. O günün kaynaklarına yansıyan bir-iki olay bile bu iddiayı doğrular niteliktedir.

Halkın ibadet derecesinde onu sevdiği gibi ordunun da Kemal'i yücelttiğini ve saygı gösterdiğini gördüm. Bazı kişilerin Kemalistlerin arasında anlaşmazlık olduğunu ifade etmeleri abesle iştigaldir. İstanbul'da onun yolunu gözleyenler yüzde 90'ın altında

³⁰ Habib, İ., *age.*, s. 141-142, 147.

³¹ Meydan, S., *age.*, s. 1073.

değildi. Anadolu’da ise istisnasız herkes onun taraftarıydı. Verdiği emirler gözü kapalı bir şekilde uygulanıyordu.³²

Türk kadını, vatana hizmette asla erkeğinden geri kalmamış, hatta ondan ileri olmuştur. Göz bebeği evlatlarını vatan uğrunda şehit vermeyi şereflerin en yücesi kabul edip acılarını içine gömmesini bilmiştir. O, kimi zaman kocasını ve evlatlarını cepheye gönderip evinin nafakasını tek başına çıkaran, kimi zaman cephane taşıyan, kimi zaman yaralıların yaralarını saran, kimi zaman da cephede bizzat savaşan kahramanlık, sevgi ve şefkatin temsilcisi Türk anasıdır.

Aşağıdaki anekdotun kahramanı “Hacer Nine”; kocasını, evlatlarını ve torunlarını şehit vermiş, şehitlerin sevgisini, Atatürk sevgisiyle özdeşleştiren yüce Türk kadınının temsilcisidir. O Türk kadını ki vefa, sevgi, duygu, özveri ve akıl ile beslenen sağduyusu ve sezgisi ile Atatürk’ün, Türk ulusunun yüce değerlerini kişiliğinde temsil ettiğini görmüş; oğul, kardeş, anne, baba ve millet sevgisini onun şahsında yüceltmıştır:

Hacer Nine yine bunalmıştı. İçi içine sığınmıyordu. Beş gözlü evinin içi yine birkaç gündür zindan kesilmişti. Düşündükçe yüreği yerinden kopuyordu. Yetmiş yaşındaki bu kimsesizlik ona büsbütün koymuştu.

Kocasını Yemen’de kaybetmişti. Bir oğlu Balkanlar’da, ikisi de çöllerde kalmıştı. Bir gelini ile üç torunu vardı. Gelini hastalıktan öldü, torunlarının biri de Büyük Muharebe’de şehit düştü. Birisi İkinci İnönü’den dönmedi.

En son, torununu da Sakarya’ya gönderdi. Bir gün haber aldı ki en son delikanlısı da Duatepe Muharebesi’nde öteki ağalarının yanına göçüp gitmişti.

Çok ağladı. Fakat Sakarya Savaşı kazanıldı haberi gelince ağlaması durdu, gülmeye başladı.

Ondan sonra vakit vakit böyle bunalırdı ve her bunalışında çarıklarını çeker, değneğini alır, Ankara’nın yolunu tutardı. Bu sefer de öyle yaptı. Saatler yürüdükten sonra ikindide Ankara’ya geldi, doğruca gitti, Büyük Millet Meclisinin kapısı önünde durup çömeldi. Aradan biraz vakit geçti, sordular:

—“Nine, ne istiyorsun?”

—Hiç, hiçbir şey.

—Ya neden burada duruyorsun?

—Onun gözlerini görmek için çıkmasını bekliyordum.

—O dediğin kim?

³² Said, E. M. K., H. Sabit, **Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Hayatı**, İstanbul, 2010, s. 27-28.

—Gazi Paşa.

Sonunda hikâyesini anlattı ve dedi ki:

—İşte böyle, ara sıra çok bunaldıkça buraya gelirim. O, Millet Meclisinden çıkarken gözlerine bakarım. Mavi göz bebeklerinde bütün şehitlerimin gözlerini görür gibi olurum. Sonra içime bir ferahlık dolar, kalkar köyüme giderim.

İşte siperlerde evlat, torun görmüş Türk ninesi buna derler.

3.5. Yurt Gezilerinde Halka Teması

Bir seyahatlerinde Mersin’de idik. Her şey ters gidiyordu. Konuşulan diller içinde nerdeyse en az konuşulan Türkçe idi. Birçok dükkân ismi hâlâ Arapça idi.

Her şey şefin sinirine dokunuyor. Konuşmaları her yerde barut gibi. Belediye’de, Müdafaa-i Hukuk’ta, Türk Ocağı’nda, okullarda... Hep ya kızacak bir aksaklığa, ya çatacak bir sakarlığa rastlıyor.

Abani sarıklı belediye reisi, ziyafet belediyede olduğu hâlde güya ev sahibi olarak ayakta hizmet etmeye çalışırken şeften şimşek gibi bir ihtar geldi.

—Belediye reisleri hizmetkârlık yapmaz, lütfen yerinize buyurunuz!

Türk Ocağı’nda:

—Bu eşya buraya emanet gelmiş diyorlar.

Yanındaki adamına emir veriyor:

—Yazınız da benim hesabımdan buraya bin lira göndersinler, eşyalar için.

En sonra Millet Bahçesi’ndeyiz. Duvarların ve ağaçların üstüne kadar her yer insanla dolu. Fakat Mersin’de her şey aksi gidiyor. Orta yerde birkaç basamakla çıkılıp tıpkı tahtları andıran bir yer yapmışlardır. Kral ve kraliçeye özelmış gibi yaldızlı iki koltuk. Gazi sanki karısıyla beraber, tüner gibi oraya çıkacak. Bahçeye girip de o manzarayı görür görmez adamakıllı kızdı ve ‘Bu ne maskaralık’ diyerek tahta sandalyelerden birini alıp rastgele bir yere oturuverdi.

O zaman Mersin’de doktorluk yapan Reşit Galip orada nutuk söyleyecek. Fakat kimse izin istemeye bile cesaret edemiyor. Doktor benim ilgimi istedi. Ben Gazi’nin eşine söyledim. O Gazi’ye rica etti ve Gazi bana sordu:

—“*Nutka falan ne lüzum var?*”

—Doktor Türk Ocağı Başkanı diyorum, eğer nutuk söylemesine müsaade buyurulursa buradaki Türk gençliği kuvvetlendirilmiş olur, dedim.

Türk gençliği onun en zayıf damarı, Şef insafa gelecek gibi... Fakat öfkesi de hâlâ üzerinde. Belli, ‘insaf’la ‘öfke’ çarpışıyor. Nihayet bir iki dakika sonra öfkenin tonuna bürünen insafın sesini işittik:

-“Peki söylesin!..”

Genç doktor kürsüye çıktı. Gazi’nin değişik yönlerde büyüklerini saydıktan sonra ‘Senin asıl büyüklüğün, bütün o büyüklere rağmen –Milletin ferdiyim!- diye övünmendir!’ Milletin ferdi... Baktım, Şef’in kızgın yüzünde ani bir rüzgârlar bulutlarını dağıtan bir ulvi ışık var. Birey; milletin ferdi; o tek kelime, bir sihir gibi dört beş saatlik öfkeyi bir anda uçuruvermişti. Milletin bir ferdi olmak onu sakinleştirmişti.”³³

Konya’daki Delibaş ayaklanması Mustafa Kemal’i çok üzmüştü. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Konya’ya gittik. Trenden inmedi, şehrin ileri gelenlerini vagona kabul etti.

Olayın nedenlerini dinledi. Sonra belediyeye geldi. Meydanı dolduran halk kendisini çılgınca alkışlıyordu. Bu gönülden sevgiyi bir süre nemli gözlerle seyretti. Sonra arkasına döndü. Elindeki yanar sigarayı iki parmağının arasına almıştı:

“*Bu saf ve tertemiz milleti kim ifsad eder, ayrılık ateşi çıkarmaya çalışırsa iki parmağımın arasında böylece ezeceğim!*”

Ve yanan sigara izmaritini iki parmağı arasında ezerek yere attı.³⁴

1924 yılı 23 Mart, Cuma günü Afyonkarahisar’a yani, zaferin başladığı beldeye girerken, istasyondan şehre kadar yarım saat süren yolu, coşkuyla tezahürat yapan kırk elli bin kadar insan kalabalığı arasından yürüyerek belediyeye geldiğimizde, Şef her zamanki gibi en ufak bir yorgunluk göstermeden anılarını anlatmaya başlıyordu.

‘Gene şu odadaydı, Afyon’un düşman eline düştüğünden bir gün önce yine şu odada...’ Fakat devam etmeye imkân yok. Belediye binası önündeki alanda toplanmış halk, coşku içinde kurtarıcısını istiyordu. O sırada içeriye iki delege girdi:

—Halk sizi görüp sesinizi duymadan dağılmayacak! Efendim diyorlar.

—“*Fakat sesim yok ki;*” diyor Atatürk, “*hem bu kadar kalabalığa ses nasıl işitilir?*”

Az sonra ayağa kalktı:

—“*Ne yapalım, sesimin çıkabildiği kadar duyurmaya çalışırım.*”

³³ Yurdakul, Y., *age.*, s. 111-112.

³⁴ Hulusi, T., *age.*, s. 358.

Biz bundan ayrıca memnunduk: Onu şimdiye kadar hep kapalı yerlerde dinlemiştik; ilk kez açık alanda, hem de büyük kalabalığa hitap ederken dinleyecektik. Kendimi kalabalığın içine atarak, mümkün olduğunca uzaklara gittim. Az sonra kapının merdiveni üzerinde göründü. Konuşmaya başladı:

“Afyonlular, kara günler gördünüz ve güneşli günlere erdiniz. Allah sizden bir daha öyle kara günlere düşmemenizi istiyor, bir daha bu kara günlere düşmemek için de savaşıma devam edeceğiz.”

Mat ve tok sesi meğer ne kadar da enginmiş; bütün o kalabalığın üzerinden en uzaklara kadar, sanki yanımızda konuşuyormuş gibi, gür ve net geliyordu.

İki gün sonra Kütahya, oradan Ankara, oradan Adana. Her yerde duruldu ve konuşmalar yapıldı.

Yedi sekiz gün içinde verdiği on beş söylevin hiçbirinde ‘tekrar’ yapmadı. Bir tek cümlesi bile, bir diğerine benzemiyordu. Yalnız bir düşüncesini daima ve her fırsatta tekrar etti:

— *“Yapılan işlerin onuru bana değil, bütün ulusa aittir.”*

O, ‘Her şeyi ulus yaptı’ dedikçe ve bunu söylediği zaman büyüdükçe, ulus da O’na her yerde bütün coşkunluğu, içtenliği ve şükran duygularıyla, ‘Her şeyi siz yaptınız’ diyordu. İkisi de haklıydı.³⁵

Adana’yı Mustafa Kemal Paşa tutkusu saran o günlerde, halkın coşkulu gösterileri arasında geçen bir anısını şöyle anlatır:

Ayağının tozuna yüz sürmeyi adak edenleri zorla topraktan ayırabiliyorlardı. O genç, alçak gönüllü kurtarıcı, bu coşkulu, kendinden geçmiş halkı selamlaya, selamlaya Hükümet Konağı’na geldiler. Merdivenlerin yarısına geldikleri zaman, bir kucak sarı çiçekle bir köylü kadının nefes nefese, sıçarcasına merdivenleri çıktığını gördük.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, durdular, köylü kadın yanına kadar çıktı. Tanımlanamayacak bir hayranlıkla O’nun gözlerine tutuldu ve bir süre bu dalgınlık içinde yerinden kımıldanmadı, sonra bir ana sesindeki sevgi ve özlemle:

— *“Ah benim çakır oğlum! Yolunu bir deli gibi gözledim. Sana bu çiçekleri tarlamdan yoldum. Eğ başımı! O sarı altın saçlarını öpeyim... Bu benim adağım, umudumu çok görme...”*

³⁵ Yurdakul, Y., *age.*, s. 11-12.

Genç Komutan'ın yüzüne bir gönül rahatlığı ve neşe yayıldı, başını o'na doğru eğdi. Köylü kadın bu sarı başı bağrındaki sarı çiçeklerin üzerine bastırdı. Kokladı, öptü. Sonra da sarı fulyeleri ayağının altına sererek:

—Adağım yerini buldu koca yiğit, tuttuğun altın, kılıcın keskin olsun, her muradın yerine gelsin”, dedi.

İç işleri Bakanlığı döneminde yurt içi bir gezisinde, şehirde oturan bir köylü vatandaşın Şükrü Kaya'ya, Atatürk'e sevgisini ve yönetime hayranlığını belirtmesi üzerine soruyor:

—Ne gibi işler yapıldı ki Atatürk'ü bu kadar seviyor, yönetime bu kadar hayranlık duyuyorsun?

Köylü vatandaş:

—“Ben, bu sevgi ve hayranlığımın nedenlerini anlatacak güçte değilim. Yalnız şu kadarını söyleyebilirim; benim karım köydeki dövenden işini bitirip gece saat on'da yalnız başına şehirdeki evimize dönebiliyor.”³⁶

“1933 yılında idi. Atatürk Diyarbakır'ı şereflendirmek için yola çıkmıştı. O zamanki idarenin tutumu o derece katı ve o derece sıkı idi ki; Atatürk şehre geldiği zaman kendisini karşılamaya gelen idare adamlarından başka hiç kimseyi görmemiş, hayret ve dehşetle müthiş sinirlenmişti.

—“*Bu da ne demek oluyor? Bu memleketin halkı nerede? Onları görmek istiyorum, nerede?*”

—...

—“*Çabuk söyleyin, cevap verin bana...*”

Halbuki evlerin damlarında, pencerelerinde, camilerin kubbelerinde, duvarların, surların üstünde birbirinin üzerine balık istifi gibi yer alan halk vardı. Ata'nın bu sinirli hâli derhal bir emir verilmesine sebep oldu. Üç beş dakika sonra mahşeri bir kalabalık sokakları doldurmuştu.

—Var ol, yaşa büyük önderimiz, sevgili babamız, hoş geldin!.. sesleri, coşkun alkış ve heyecan içerisinde Ata halkın arasına karışmış, halk ile kendi arasına gerilmek istenen perdeyi yırtmıştı.

Bu sırada her ne kadar idare adamları intizamı korumak istemişse de, Ata, buna da mâni olmuş ve etrafındakilere:

³⁶ Arıburnu, K., *Atatürk ve Çevresindekiler*, s. 152, 168.

—“*Bırakınız, birbirini sevenler kucaklaşsınlar,*” demişti. Halk arasına karışıp birlikte yürümüştü, şehrin merkezine kadar.³⁷

İzmir gezisi sırasında Cumhurreisi sofranın başında, ben sağında, Kâzım Paşa solunda oturuyorduk. Gazi Bir süre sustu, sonra Kâzım Paşa’ya döndü:

—“*Vaziyetimizi dahilden nasıl görüyorsunuz? Valisiniz. Halk ile doğrudan doğruya temas ediyorsunuz. Bildiklerinizi serbestçe ve çekinmeden bana söyleyiniz*” dedi.

Kâzım Paşa, valilerin elinde selâhiyet bırakılmadığından, en küçük memuru bile ezil ve tâyin edemediklerinden ve nüfuzu bu kadar sınırlandırılan valilerin iş göremediklerinden bahsetti.

Gazi kendisini alâka ile dinliyordu. Sonra yine sordu:

—“*Halk hükûmetten şikâyetçi midir?. Korkmayınız, söyleyiniz...*” dedi.

Samsun Valisi Kâzım Paşa, Gazi’nin, sualine tereddütsüz cevap verdi:

—“Evet... Halk hükûmetten şikâyetçidir Paşa Hazretleri... Bilhassa mahkemelere işleri düşenler davâlarının bir türlü neticelenmediğinden şikâyet ediyorlar” yolunda sözler söyledi. Gazi kendisine şu suali sordu.

—“*Bu şikâyetlere sebep olan hallere hükûmet bilerek mi meydan veriyor?*”

Kâzım Paşa:

—“Hayır... Tabî böyle bir şey hatıra getirilmez...” dedi.

Gazi:

—“*O halde hükûmetin malûmatı dışında bazı hatâlar oluyor demektir*” dedi, sonra bana doğru dönerek şu suali sordu:

—“*Siz de hariçten geliyorsunuz. Memleket dışından vaziyetimizi nasıl görüyorsunuz?*”

Gazi’nin, böyle bir sualini bekliyordum. Fakat öyle olmasa da, böyle bir soruya cevap vermek için hazırlıklı olmama ihtiyaç, yoktu, çünkü sorulan husus üzerinde kanaatlerim aydınlık ve açıktı. Şu cevabı verdim:

—“Hariçten malî ve iktisadî vaziyetimiz pek fena görülüyor. Dış borçlar için yapılan anlaşma üzerinden az zaman geçmiş olmasına rağmen Hükûmet’in “borçlarını vermeyeceğim” demesi malî itibarımızı fena halde sarsmıştır. İtimadın bu suretle kaybolması diğer işlerimize de tesir edecek ve hususî müesseselere açılan krediler de duracaktır. Diğer taraftan görüyorum ki, Hükûmet malî kabiliyetimizle ölçülü olmayan

³⁷ Yurdakul, Y., *age.*, s. 83-84.

büyük masraflara girişmiştir. Vergiler bu yüzden arttırılmıştır. Bütün teşebbüs erbabı, ancak, geçimini temin etmek ve vergisini verebilmek için çalışmaktadır. Memlekette iş yapmak için lâzım olan sermaye kimsede kalmamıştır. Parasızlık, fakr-u zaruret yüz göstermiştir” dedim.

Konak Meydanı’na İzmir’li Türklerin büyük kurtarıcılarına armağanı olan bir açık otomobil getirirler. Otomobilin her yanı kırmızı beyaz kurdelelerle küçük beyaz güllerle süslenmişti.

Gül bahçesi gibi arabayı beğenerek seyreder. İzmirliilerin inceliğinden duygulanır. Fakat; çiçeklerin arasındaki kuzuyu fark edince, Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey’e dönerek:

“*Aman! Çabuk gidin söyleyin; şu kuzuyu kesmesinler...*”

Ruşen Eşref Bey anlatır:

“Aşağıya çok hızla koştum. Fakat; kapını önüne varınca gördüm ki beyaz mermere al kanlar yayılmış, vaktinde yetişemediğimi arz için başımı ve ellerimi kaldırıp yukarı sana doğru baktım. Gördüm ki balkondan çekilmişsin şimdi o anı bir daha hatırladıkça, saldırgan ordusunu yok etmiş bir Muzaffer Başkomutanın bir kuzu kanı dökülmesine bakamayacak derecede bir insan yüreği taşır olduğunu hasretle bir daha anıyorum.”³⁸

Bir ağaç dibinin toprağını kabartan ve o civarda yalnız çalışan bir işçinin önünde Atatürk durdu. İşçiye o kadar yakındı ki, çapasının kalkıp inmesinden fırlayan toprakların küçük parçaları Atatürk’ün, zarif, düzgün ayakkabılarını okşuyordu. Önünde dura, karşısına dikilen bu vakitsiz Zaire işçi bakmadı bile. Bu vaziyette epeyce sessiz durduk ve seyrettik. İşçi ne de çapasına bir an dinlenmek fırsatını vermiyordu. Atatürk’ün:

—“*Nerelisin çocuğum?*”

Suali işçiyi doğrulttu; çapasını yere dayattı.

—Kastamonuluyum beyim!

—“*Kastamonunun içinden misin?*”

—Hayır köylüğündeyim.

—“*Askerlik yaptın mı?*”

—Yapmaz olur muyum?

—“*Harp göndün mü?*”

³⁸ Akçiçek, E., *age.*, s. 19-20.

—Sakarya muharebesinde bulundum. İzmir alındıktan birkaç ay sonra tezkere aldım.

Pehlivan yapılı Sakarya gazisinin cevabından haz ve zevk duyduğu, fakat kendisini tanıtmak istemediği için olacak Atatürk'ün işçiye son sorgusu:

—“*Sen güreşir misin?*”

Oldu. Bu suale kadar ciddî bir çehre ile gözünü kırpmadan cevaplarını veren işçi gülümseyerek mütevazî bir tavır aldı ve:

—Güreşmez miyim?

Dedi. Ne yalan söyleyeyim, toprağı çapalarken; yeri sarsan darbelerine şahit olduğum otuz, otuz beş yaşlarında gürbüz yaratılışlı, pişkin vücutlü, yay gibi atik, ve tetik bakışlı, çelik bilekli Kastamonulu ile güreşmemi Atatürk'ün teklif edeceğinden heyecana düşmüştüm.

Bereket versin başını gülererek bana çeviren Atatürk gözlerini kırptı ve işçiye dönerek:

—“*Benimle de güreşir misin?*” dedi.

Ben işçiye büyük muhatabını anlatabilmek imkânını ararken Atatürk:

—“*Bırak çapanı ileri gel!*” emrinde bulundu.

Bu emre tereddütsüz tebaiyet eden Kastamonulu çapasını bıraktı. İlerledi ve el ense etmiye hazırlandı. Ben serî bir hareketle işçinin arkasına geçerken Atatürk ile Kastamonulu güreşe tutulmuşlardı.

Atatürk'ü, bütün ciddiyet ve var kuvvet ile saran ve sarsan Kastamonuludan kurtarmak için, Atatürk'e göstermeden ve hissettirmeden bir çelme attım, Kastamonulu yere yıkıldı.

Fakat hemen ayağa kalkan işçi mağlubiyetini saymadı. Kısa bir münakaşa oldu. Müşkül vaziyetteydim. İşçinin bir ayağının dayandığı toprağın kaymasından dolayı yıkıldığına, yoksa benim hiçbir müdahalem olmadığına dair teminat verdim.

Atatürk ile işçisi tekrar güreşmek üzere birbirlerinden ayrılabilirler. Kastamonulu katiyen Atatürk'ü tanımamıştı. İşçiden beş on adım uzaklaştıktan sonra, ufak bir mükâfat vermek için Atatürk'ün müsaadesini istedim. Bu gibi vaziyetlerde cömert olan Atatürk'ün:

—“*Bir lira ver!*” Demesi hayretimi mucip oldu. Teveccüh ve muhabbetine güvenerek:

—Biraz sonra zatı devletlerinizin kim olduğunu öğrenecektir. Tok gözlü ve alnının teriyle kazanmaya alışmış olan bu yurttaş, sizin lütfunuzu hatıra olarak saklayacaktır. Bari işine yarayacak miktarda verirsek sevindiriş oluruz. Mütalâasında bulundum; Atatürk gülerken, fakat çok mânalı kaşlarını çatarak:

—“Bir lira yüz kuruştur, az mı?” Buyurdular.

—Evet yüz kuruş işçinin bir günlük yevmiyesidir. Cevabında bulunarak sustum, Atatürk:

—“Öyle ise on yevmiye ver!” Emrinde bulundular.

Döndüm. Kastamonuluya yaklaştım. On lirayı kendisine uzatırken bu sefer işçi:

—Bu parayı niçin bana veriyorsun?

Sualinde bulundu. Koca Türk’ün sebepsiz para almıyacağını hissettiğimden:

—Mintanın biraz yırtıldı da yenisini alırsın. Diyerek parayı kabul ettirebildim.

Bu hareket tarzımızdan merakı artan işçi:

—Siz kimsiniz beyim?" dedi. Cevaben:

—Ben tüccarım. Fakat güreştiğin bey bu çiftliğin sahibidir.

Diyerek Atatürk’ü tanımayı işçinin zekâsına bıraktım ve büyük adama yetişmek üzere acele yanından ayrıldım.

On beş, yirmi dakika sonra aynı yoldan dönüyorduk. Kastamonulu işçi bizi görür görmez koşarak yanımıza geldi, heyecanını saklayamıyordu. Hemen Atatürk’ün ellerine sarıldı ve öptü. Yüreğinin bütün samimiyetiyle:

—Demin Atamı tanıyamadım. Beni affet. Hiç ben sizinle güreşebilir miyim? dedi. Atatürk:

—“Zararı yok. Şimdi burada ikimiz de biriz. Devlet ve millet işleri başında ben senin büyüğünüm, babanı.”

Buyurdular ve işçiyi okşadılar, işinin başına yolladılar.³⁹

Şevket Süreyya Aydemir anlatır: Devlet işletmeleri büyük tesislerdir. Bunlar Anadolu’nun içlerine serpiştirilmişlerdir. Her tesisin kuruluşundan bir süre sonra çevre ayrı bir şehir haline gelir. Tesisler, lojmanlar, parklar, spor yerleri gün ışığında dünyaya güler ve geceleri ıslık ıslık pırıldarlar. Nazilli de bunlardan biridir. Fabrika 9 Ekim 1937’de açılacaktı. Atatürk bekleniyordu. İzmir üzerinden trenle geldi. Karşılandı. Nazilli kasabası altında, Büyük Menderes dirseği kenarında yeni fabrika, bacası, santralı, iş binaları, çevre tesisleriyle yeşillikler içinde bir masal şehri gibi doğmuştu.

³⁹ Sel, H., **Yakınlarından Hatıralar**, İstanbul, 1995, s. 64-67.

Bahçesinde sıra sıra soğutma havuzlarından göğe fişkırان ve sonra hare hare havuzlara dökülen su sütunları, uzaktan mavi bulutların oyunu yahut da efsanelerdeki menderes perilerinin raksı gibi görünüyordu.

Fabrika idarecileri onu daha sitenin giriş yerinde karşıladılar. Gördüğü her şey onu sarıyordu. Yüzünün hatlarında, ferahlı, sevinçli hareketler vardı. Temiz yer, temiz insanlar, bataklık Menderes nehrinin kara tılsımını silen yeni bir insan iradesinin sıra sıra eserleri... Ellerinde bayraklar, çiçek demetleriyle kız, erkek sıra sıra mektep çocukları alkışlarla, şarkılarla haykırıyorlardı. Hem bazen öyle de oluyordu ki bu çocuklar tam Gazi Baba önlerine gelince, ne yapacaklarını şaşırarak alkışlarını, şarkılarını kesiyorlardı, sanki büyülenmiş gibi öylece onun yüzüne dalıyor, kalıyorlardı, sanki büyülenmiş gibi öylece onun yüzüne dalıyor, kalıyorlardı. O zaman o, onlara gülümsüyor, bazen önlerinde duruyor, bazılarını okşuyor, soruyordu:

—“*Sen öyle bakayım, ben kimim?*”

—“Aha da, Gazi babamızsın ya...”

—“*E söyle bakalım, büyüyünce efe olacan mı?*”

—“A ah... Goca goca mekteplerde okuyacağım da...”

Sonra etrafta herkes gülüşüyordu. O da onlarla beraber... Öyle ki, sanki yeni Nazilli sitesinin renkli havasına taşan bu güleçlik, Menderes sularına, Menderes’in güney ve kuzey dağlarına yayılarak, sanki bu topraklara, ilk defa duyulan bir şenliğin müjdesini veriyordu. Demek ki; Nazilli, artık efe değil, goca goca mekteplerde okuyacak yeni kızanlar yetiştirecekti...⁴⁰

3.6. Halkı Yönlendirmesi

İlk defa kadın ve erkekler birlikte sinemayı İzmir’de seyretmişlerdir. Türk sinemasının öncülerinden Cemil Filmer anılarında anlatır: “Köşke yaptığım ziyaretleri genellikle öğle üzeri yapardım. O sırada Atatürk uyanmış olurdu. Bir ziyaretimde kendisine cephe filmlerinin son kısmını getirdiğimi arzu ederlerse gösterebileceğimi söyledim. Lakin bahçedeki uydurma perdede istenildiği gibi güzel görünmüyordu, bu defa benim işlettiğim Ankara Sineması’na şeref verilerse daha iyi seyredebileceklerini, ayrıca bazı ilave filmler de gösterip kendilerini memnun etmeye çalışacağımı söyledim. Hemen yaveri Muzaffer’i çağırdı. O günkü programı okutturdu. Programdan bazı işleri iptal etti ve o gün saat üç de sinemaya geleceğini bildirdi. Çok mütehassıs olduğumu

⁴⁰ Aydemir, Ş. S., *age.*, C.3., s. 356-357.

bildirerek huzurlarından ayrıldım. Yol üzerinden geçerken karakollara haber verdim ve tertibat almalarını söyledim. Kendilerini karşılamak üzere hazırlık yaptık. Sinemanın balkonundaki locayı donattık, gümüş çay takımları, kurabiyeler vs. bulunduracaktık.

Ancak benim karakollara verdiğim haber çok çabuk yayılmıştı. Bütün halk kadınlı erkekli erken saatlerden itibaren Atatürk'ün geleceği yolları doldurmuştu. Yolun her iki yakasında kurbanlar kesilmeye hazır bekliyordu, etraf mahşer gibi kalabalıktı.

Ankara Sineması (Tan Sineması) ise İkiçeşmelik yokuş başında idi. Yokuş hınca hınç dolmuştu. Arabalar geldiği zaman bağrıışmalar, alkışlar göklere yükseldi. Bir yandan kurbanlar kesiliyordu. Kadınlar arabanın camlarına, gövdesine yapıyor, Atatürk'e coşkun gösterileri yapıyorlardı. Öyle ki araba yürüyemez hale geldi. Ancak ne gam. Halk ite ite arabayı yokuşun başına kadar çıkarmıştı. Öyle bir coşku, öyle bir heyecan vardı ki anlatmak imkânsız. Kadın erkek, Gaziyi görmek için birbirlerini iteliyor, gözyaşları, alkışlar, haykırmalar birbirine karışıyordu. Araba durunca kendilerini karşıladım, bana:

— Ne bu hal, anlamında bir işaret yaptı. Ben açıklama babından:

—Paşam, karakollara tertibat almalarını söylemişim lakin beceriksizlik göstermişler, affedin, diyebildim.

Doğru hazırladığımız locaya gittik. Yakınlarımızın kızları, hanımlar falan vardı, Daha sonra eğilerek alt salondaki seyircilere baktı. Hepsi erkekti. Yine döndü ve:

—“*Niçin aralarında kadın yok?*” dedi.

Ben:

—Paşam, sadece Salı günleri yalnız kadınlara bir matine düzenliyoruz, dedim. Başka bir gün yasak.

Bunu duyunca yaverine:

—“*Muzaffer, aşağıya in ve dışarıdaki kadınları içeri al,*” dedi.

Yaver gitti ve bir süre sonra sinemanın içi tıka basa kadın doldu. Türkiye’de ilk olarak orada, Ankara Sineması’nda kadınlarla erkekler ve Atatürk bir arada film seyrettiler. Kadınlar kendisine dönmüş ve çılgınca alkışlamaya başlamışlardı, öyle ki bir türlü filme başlayamıyordum. Sonunda “Şarlo İdama Mahkum” adlı komedisi ile gösteriye başladık. Bu film Şarlo filmleri arasında en başarılısı sayılmaktaydı. Atatürk perdede cereyan eden olaylara o kadar çok güldü ki, beni çağırarak:

—“*Cemil hayatımda bu kadar çok güldüğümü hatırlıyorum, şunu bir daha seyretsek olmaz mı?*” dedi.

—Peki tabii Paşam, istediğiniz kadar gösterebiliriz, dedim.

Bir daha Şarlo’yu seyrettikten sonra kendisinin bulunduğu cephe filmlerinin bulunduğu son kısmına geçtik. O gün çok heyecanlı, coşkulu tezahürat arasında Ankara Sineması’nda çıkarak arabalarına bindiler ve ayrıldılar.⁴¹

Metodu halka daima iyimser görünmek, şevk vermek, onu her şeyin iyi gittiğine inandırmak, hükümet arkadaşlarına karşı ise en acı tenkitlerle kusurlarımızı ve zaaflarımızı sayıp dökmektir. Onun için her şeyi bilmek ister, meclisine gelenleri, söylediklerinden hoşlanmasa bile, eğer açıkça bir kötü niyet görmezse, dilediği gibi konuşurmak isterdi, dedikodu bahsine girmemek için bir usul de bulmuştu. Meselâ hususi olarak kulağına ben sizin veya siz benim hakkımda şüphe uyandırıcı bir şey söylemişiz. Bir akşam ikimizi sanki tesadüf olarak buluşturur, meselâ size:

—Böyle duydum, diye benim anlattıklarımı tekrar eder, sonra bana dönerek:

—Galiba siz söylemişsiniz, derdi.

Meclislerine devam edenlerin hepsi kendisine yanlış haber vermenin tehlikesini anlamışlardı. Şahsi işlerinde bile aksaklık olduğu zaman:

—Berbad etmişizdir, demekten çekinmezdi.⁴²

O’nun şu anda da halâ yaşıyor olmasını ana sırrı insani yönüdür. Atatürk her ülkeden, her yaştan, her cinsten, her renkten, her dinden, her dilden, her statüden, insanın her zaman diliminde sevdiği sandığı, özlediği kıskandığı, imrendiği, örnek aldığı büyük bir liderdir.

Yani O; yılın adamı değil, çağın adamı olmuş bir liderdir. O’nun bu kadar evrensel olmasını sağlayan; O’nun sarı saçlı, mavi gözlü bir dev oluşu, karga kovalayışı veya adının Kemal oluşu değildir. Bu sır, O’nun tarihe mal olmuş askerlik ve devlet adamlığı yanı sıra o’nun “insani” yönüdür.

Artık O’nu anmanın değil, anlamanın zamanıdır. Çünkü O’nu yakamızda, kalbimizde, gözyaşlarımızda taşıdığımız kadar, öneri ve görüşlerini, eylem ve davranışlarımıza taşımanın zamanıdır.

⁴¹ Akçipek, E., *age.*, s. 40-42.

⁴² Atay, F. R., *Çankaya*, s. 543.

SONUÇ

Orta halli bir ailenin çocuğu olarak 1881’de dünyaya gözlerini açan Mustafa, Osmanlı Devleti’nin en kozmopolit şehirlerinden birisi olan Selanik’de doğmuştur. Ailesi sıradan bir Osmanlı ailesi idi. Yetiştığı evde aile fertleri dışında hizmetçi uşak vs. kimse yoktu. Ailenin geliri ortalama bir Osmanlı ailesinin gelirine denkti, hatta bazen daha da aşağıydı. Böyle bir ortamda Mustafa halkın içinde çocukluk yıllarını geçirdi. Selanik, Balkanların kültürel ve dini mozaığının en canlı olduğu yerlerden birisiydi. Mustafa, Hristiyan ya da Yahudi çocuklarla bir arada oynarken arkadaşlarının bazıları Arnavut, bazıları Bulgar, bazıları Ermeni olabiliyordu. Böyle kozmopolit bir ortamda yetişen Mustafa’nın zihin dünyasında insanlığa ve hayata bakışı şekillenmekteydi.

Mustafa Kemal’in babasını küçük yaşta kaybetmesi, onun çocukken büyük sorumluluklar altına girmesine sebep olmuştur. Hayatın zorluklarıyla küçük yaşlardan itibaren mücadele etmeye başlamıştır. Pek çok yaşının aksine hayatıyla ilgili kararları çok küçük yaşlardan itibaren kendi başına almak zorunda kalmıştır. Böylece ortaya çıkan mücadeleci karakteri ömür boyu varlığını korurken askerlik mesleğini seçmesinde de çok etkili olmuştur. Annesinin ikinci evliliği ise onun okuluna ve mesleğine daha çok sarılmasına yol açmıştır.

Mustafa Kemal okul yıllarında itibaren büyük idealleri olan bir insandı. İdeallerinin büyüklüğüne bağlı olarak çok çalıştı. İnsanüstü bir gayretle yaşitları arasında kendisini fark ettirmeyi başardı. Gerek okuduğu kitaplardan gerekse arkadaşlarına anlattıklarından açıkça belli olmaktadır ki o daha okul yıllarından Osmanlı devlet düzeninin değişmesi gerektiğine kuvvetli bir şekilde inanmaktaydı. Bunu yapmak için yegâne dayanak olarak da halkı görmekteydi.

Mustafa Kemal’in meslek hayatı büyük başarılarla doludur. O bu başarıları kazanırken bir yandan da büyük bir dikkatle çevresinde, ülkesinde ve dünyada olup bitenleri yakından takip etmekteydi. Zihninde bir an bile varlığını kaybetmeyen reform düşüncelerini gerçekleştireceği halkının vasıflarını en ince ayrıntısına kadar öğrenmek, Mustafa Kemal’in en büyük önceliklerindendi. O bütün vasıflarını tanıdığı halkının içinden hiç ayrılmamıştır. Meslek hayatında zirveye doğru tırmanırken bunu bir sınıf değiştirme vesilesi olarak görmemiş ve ait olduğu yeri hiç terk etmemiştir. Onun başarılarının temelinde yatan niteliklerinin başında, geldiği yeri hiç unutmayan bir kişi

olmasının büyük rolü vardır. Ne elde ettiği başarılar onu şımartmış, ne de biran olsun ait olduğu yerden ayrılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın ülkesine dair tasavvurlarını gerçekleştirme imkânı, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla başlar. O, yıllardır sürüp giden savaşıardan bezmiş bir halkı yeniden mücadeleye davet ederken, aslında ne kadar zor bir işe giriştiğinin farkındaydı. Havza'ya giderken karşılaştığı çiftçinin çizdiği mücadele sınırları, aslında Anadolu'nun birçok yerindeki insanların hislerine tercüman oluyordu. Halk bir şekilde günlük yaşamına geri dönmek, uğradığı kayıpları telafi etmek, hayata yeni bir başlangıç yapmak istiyordu. Bunun için, ne kimin tarafından yönetildiğinin, ne de yönetim şeklinin ne olduğunun onlar için bir önemi yoktu. Haliyle Mustafa Kemal'in inkılâpçı ruhu ve düşünceleri onlar açısından çok fazla anlam ifade etmiyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'yi örgütlemesi ne kadar meşakkatli ise halkı bu mücadeleye dâhil etmesi de bir o kadar zordu. Fakat o halkını o kadar yakından tanıyordu ki bu halkın istediği taktirde dünyada başaramayacağı hiçbir iş olmadığını biliyordu. Geriye bir tek onları bu mücadeleyi kazanabileceklerine inandırmak kalıyordu. Mustafa Kemal Paşa'yı tarihin eşsiz şahsiyetlerinden birisi yapan halkını zafere inandırmasıydı.

Havza'daki ilk miting ve Amasya Tamimi ile başlayan süreçte Mustafa Kemal'in toplumun zihnine kazıdığı mesaj çok açıktır:

“Milletin makûs talihini yine onun azim ve kararı kurtaracaktır.” İşte işgallere karşı başlayan direnişi örgütleyen Mustafa Kemal bütün maddi imkânsızlıklara rağmen halkının sağduyusuna duyduğu sarsılmaz inanç ile tarihin çehresini değiştirecek işler yapmıştır. Erzurum ve Sivas'ta toplanan kongreler halkın mücadele azmini ortaya çıkarmaya çalışan ilk resmi girişimlerdir. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması ise Milli Mücadele'nin yürütüldüğü esasların ve dayandığı temelin ortaya konduğu dönemin başlangıcıdır.

“Kurucu Meclis” olarak vasıflandırılan Birinci Meclis, Milli Mücadele'nin halk temsilcileri vasıtasıyla yürütüleceğinin en büyük sembolüdür. Ulus'taki Meclis çatısı altındaki tartışmalar sırasında, halk ve halkçılığa dair pek çok konu gündeme gelmiş ve mebuslar, bu konudaki düşüncelerini dile getirmişlerdir. Ülkedeki genel vaziyetin bir yansıması olarak vekiller meclisin icraatlarında halkın menfaatlerini gözetme konusunda yüksek hassasiyet göstermişlerdir. Konulacak vergilerden, kimlerin vekil gösterilmesi gerektiğine kadar pek çok meselede, halkın beklentilerini en üst düzeyde

karşılama için genel bir mutabakat oluşmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın da dâhil olduğu vekillerin halktan anladığı, Osmanlı Devleti'nin millet sistemi içerisindeki vatandaşın karşılığıydı. Ancak Mustafa Kemal onlardan farklı olarak, başta J. J. Rousseau olmak üzere batılı aydınlar tarafından dile getirilen halk iktidarının hangi usullerle sağlıklı bir şekilde ortaya çıkabileceği hususundaki görüşlerini dile getiriyordu. Bu konudaki düşünceleri çok açıktı ve hiçbir şüphe bırakmayacak şekilde yönetim şeklinin halk iradesine dayanacağını alenen ifade etmekteydi. Yıllardır zihninde yer tutan fikirlerin uygulanacağı yer olarak halkın meclisini görmekteydi.

Birinci Mecliste yapılan tartışmalar neticesinde, halk ve halkçılıkla ilgili meseleler halledilmiş ve bir daha gündeme getirilmesine imkân bırakılmayacak şekilde konunun fikri çerçevesi çizilmiştir. “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir.” sözüyle veciz ifadesini bulan bu anlayış, “Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür” sözüyle, halkın üzerinde yükseldiği fikri temele işaret etmekteydi.

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele’nin bütün safhalarında halkıyla beraberdir. Maddi sıkıntılarla karşılaştıklarında, imkânsızlıklar içinde yüzen halkını ikna ederek ya da zorlayarak onlardan aldığı destekle zorlukları aşmıştır. Bunu yaparken bir yandan onlara güzel günlerin hayalini kurdururken, diğer taraftan da bıkmadan usanmadan onlara mevcut durumu anlatmıştır. Yaşantı itibarıyla halkının çektiği sıkıntıların tamamını çekerek onlardan farklı bir kişi olmadığını göstermeye çalışmıştır. Uğradıkları başarısızlıklar karşısında meclise hesap vererek, nerede hata yapıldığının herkes tarafından bilinmesini sağlamıştır. Elde edilen zaferlerle birlikte hem meclisin hem de halkın morali yükselirken Mustafa Kemal başarılarını yine onlar arasında kutlamaktaydı. Böylece onunla halkı arasında ayrılmaz bir bağ örülmekteydi. İzmir’e girdikleri gün, halkla sarmaş dolaş sevinç gösterisi yapması onun başarılarındaki sihrin kaynağını göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile Milli Mücadele’nin taçlanması, Mustafa Kemal Paşa’ya da devlet başkanlığı yolunu açtı. O, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Cumhurbaşkanı olarak olağanüstü yetkilere sahip bir kişiydi. XX. yüzyıla damgasını vuran diktatörlerin pek çoğu onun sahip olduğu güçten yoksundu. Buna rağmen, Mustafa Kemal gücünü ve yetkilerini halkından yana kullanarak Milli Mücadele’yi kazanan ruhu yaşatmasını bildi. Halkın içerisinde ayrılmayı, onlardan kopmayı bir an olsun aklından geçirmedi. Tarihte pek çok örneği görüldüğü gibi zafere ulaştıktan sonra halkına sırtını dönmedi. Aksine, Cumhurbaşkanı olduktan sonra, eskiden olduğu gibi

rahatlıkla halkın içine çıkamadığı için şikâyet etmekteydi. Halkın ona duyduğu yoğun sevgi ise Mustafa Kemal Paşa'nın onlara duyduğu bağlılığın bir yansımasıydı. Atatürk soyadını alması bu bağlılığı pekiştirdi.

Atatürk'ün bir devlet adamı olarak en belirgin vasıflarından birisi, tasarladığı reformları halka anlatarak onların desteğini elde etmesiydi. Onun iyi dileklerinden şüphe duymayan halk, Gazi'nin tavsiyelerine uyarak pek çok yeniliği kısa sürede benimsedi. Bu değişimin dünya tarihinde pek örneği yoktur. Devlet başkanı olmadan önce, yaptıkları mücadelenin şekli ve yöntemi konusundaki görüşlerini halkıyla paylaşan Mustafa Kemal Paşa, şimdi de güzel yarınlar için beklentilerini onlarla paylaşarak aydınlık geleceğe doğru birlikte adım atmaya çabalamaktaydı.

Atatürk, idarecilerin halkı ihmal etmesine büyük tepki gösterirdi. O halkının derdi ile ilgilenmeyen idarecileri azletmekte en ufak bir tereddüt duymazken, halkın ihtiyaçlarının hemen temini noktasında da oldukça aceleliydi. Devlet işleriyle ilgili olarak yüzüne söylenen sitemleri büyük bir olgunlukla karşılayıp, eksiklikleri düzeltmede süratle hareket eden Atatürk, bu esnada mağdur olan vatandaşların gönlünü almaya da çalışmıştır. Milli Mücadele sırasında halkının ona gösterdiği vefaya Cumhurbaşkanlığı sırasında büyük bir karşılık vererek, tarihe altın harflerle kazınan kadirşinaslık örneği göstermiştir.

Atatürk'ün hayatında en hoşlandığı şey, halkın arasına karışarak onlarla birlikte eğlenmektir. Onu piknik yapan seğmenlerin arasında ya da Boğaz'da eğlenen gençlerin içerisinde görmek sıradan bir olaydı. İkametinden gizlice ayrıldığı zamanlarda bir çiftçiyle ya da köylüyle sohbet ederken bulunması, yaverleri ve koruma görevlileri için sık rastlanılan bir durumdu. Cumhuriyet kutlamaları sırasında ya da bir yurt gezisinde halkın omuzları üzerinde iken yaşadığı sevincin sınırı yoktu. Halkına karşı bütün protokol kurallarını kaldırtması, onun bu işten ne kadar mutlu olduğu gösterir.

Biz, Atatürk'ü genel olarak tarihe mâl olmuş yönleriyle; Asker Atatürk veya Devlet Adamı Atatürk olarak tanımaktayız. Fakat, Atatürk hangi yönüyle ele alınırsa alınsın, yaşadığı çağa damgasını vurmuş, tarihin unutulmazları arasında yerini almış, varlığını sadece düşünce, davranış ve sözleriyle değil, aynı zamanda bıraktığı eserleriyle kanıtlamıştır. Atatürk'ün hâla milletinin yüreğinde tüm canlılığıyla yaşamasının sırrı, O'nun bir halk adamı olması ve insani özelliklerinin gücündendir.

KAYNAKLAR

- ADIVAR, Halide Edib, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, İstanbul 1994.
- AĞAOĞLU, Samet, **Kuvayı Millîye Ruhu**, Ankara 1981.
- AKTAŞ, Refik Necdet, **Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Başladı**, İstanbul 1973.
- AKBULUT, Dursun Ali, **Albayrak Olayı**, Erzurum 1991.
- AKÇIÇEK, Eren, **Mustafa Kemal Olmak**, İstanbul 2004.
- ALISON, Sir Archibald, **History of the French Revolution**, Paris 1852.
- ALMAZ, Ahmet, **Atatürk'ün Hatıraları**, İstanbul 2003.
- ARIBURNU, Kemal, **Atatürk ve Çevresindekiler**, Ankara 1995.
- , **Atatürk'ten Anılar**, Ankara 1976.
- ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara 1997.
- ARMSTRONG, H.C, **Bozkurt, Kemal Atatürk'ün Yaşamı** (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul 1996.
- ASMAZ, Ali, "Atatürk ve İnsan Hak ve Hürriyetleri", **Türk Dünyası**
- ATAY, Falih Rıfki, **Atatürk'ün Hatıraları**, Ankara 1965.
- , **Babanız Atatürk**, İstanbul 1990.
- , **Çankaya**, C.I, İstanbul 1999.
- , **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, Ankara 1981.
- ATATÜRK, M. Kemal, **Nutuk**, Ankara 1999.
- ATADAN, Makbule, "Büyük kardeşim Atatürk", Yeni İstanbul Gazetesi, Kasım 1952.
- ATATÜRK ile İlgili Arşiv Malzemeleri**, Ankara 1982.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, C. I.-II-III, İstanbul 1999.
- BARDAKÇI, Murat, **Şahbaba**, İstanbul 1999.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Atatürk Hayatı ve Eserleri**, Ankara 1997.
- BESLEYİCİ, Hadi, **Atamız Atatürk**, İstanbul 1980.
- BELLI, Şemsi, **Makbule Atadan Anlatıyor Ağabeyim Mustafa Kemal**, Ankara 1959.
- BIYIKLIOĞLU, Tefik, **Atatürk Anadolu'da**, İstanbul 2000.
- BORAK, Sadi, **Atatürk**, Ankara 2004.
- , **Atatürk'ün Özel Mektupları**, İstanbul 1998.
- BOZDAĞ, İsmet, **Celal Bayar Atatürk Gibi Düşünmek**, İstanbul 2009.

- BOZKURT, Mahmut Esat, Recep Peker, Yusuf Kemal Tengirşek, **İlk İnkılâp Tarihi Ders Notları** (Hazırlayan: Oktay Aslanapa), İstanbul 1997.
- BOZOK, Salih, **Hep Atatürk'ün Yanında**, İstanbul 1985.
- CEBESOY, Ali Fuat, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İstanbul 1999.
- ÇALIŞLAR, İzzettin, **10 Yıllık Savaşın Günlüğü**, İstanbul 1997.
- ÇEÇEN, Anıl, **Kemalizm**, İstanbul 2002.
- DİNÇKOL, Bihterin Vural, **Atatürk Devrimi**, İstanbul 2001.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, İstanbul 1961.
- DOĞANAY, Rahmi, Erdal Açıkses, **T.C. Tarih ve Atatürk İlkeleri**, Ankara 2008.
- DÜNDAR, Can, **Sarı Zeybek**, İstanbul 2005.
- , **Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor Salih Bozok**, İstanbul 2010.
- EROĞLU, Hamza, **Atatürk, Hayatı ve Üstün Kişiliği**, Ankara 1994.
- ERTUNA, Hamdi, **1911-1912 Osmanlı- İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal**, Ankara 1984.
- EGELI, Münir Hayri, **Atatürk'ün Bilinmeyen Hatıraları**, İstanbul 1954.
- GENELKURMAY Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, **Düşünce ve Davranışları İle Atatürk**, Ankara 2009.
- GIRITLI, İsmet, **Atatürkçülük**, İstanbul 1998.
- GLASNECK, Johannes, **Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye**, C. 2, İstanbul 1998.
- GÖKBİLGİN, Tayyip, **Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine, C.I**, Ankara 1959.
- GRANDA, Cemal, **Atatürk'ün Uşağı Cemal Granda Anlatıyor**, Ankara 2007.
- GÜLER, Ali, **Dehanın Kodları**, İstanbul 2010.
- GÜNEŞ, İhsan, **Birinci T.B.M. Meclisinin Düşünce Yapısı**, Ankara.
- HAFIZOĞULLARI, Zeki, **Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Fikri Temelleri**, Ankara 2001.
- HABIB, İsmail, **Atatürk İçin - Ölümünden Sonra Hatıralar ve Hayatındayken Yazılanlar**, İstanbul 1939.
- Hobsbawm, Eric, **Devrim Çağı 1789-1848** (Çev. Bahadır Sina Şener), Ankara 1998.
- , **Sermaye Çağı** (Çev. Bahadır Sina Şener) Ankara 1998.
- HULUSI, Turgut, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, İstanbul 2007.
- HÜSEYİN, Kadriye, **Mukaddes Ankara'dan Mektuplar**, Ankara 1971.
- ILGAR, İhsan, **Asım Gündüz: Hatıralarım**, İstanbul 1973.

- İĞDEMİR, Uluğ, **Atatürk'ün Yaşamı**, Ankara 1980.
- İLHAN, Suat, **Atatürk ve Askerlik**, Ankara 1990.
- İNAN, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler**, Ankara 1956.
- , "Atatürk ve Tarih Tezi", **Bellekten**, C. 3, S. 9, Ankara 1939.
- , "Atatürk'ün Bazı Özellikleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1, S.1, Ankara 1984.
- , **Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, İstanbul 1999.
- , "Kurtuluş Savaşının Bazı Belgeleri ve Atatürk'ün İnkılâp Prensipleri", **Bellekten**, C. 32, S. 128, 1968.
- , "Mukaddes Tabanca", **Bellekten**, S. 4, Ankara 1937.
- , **Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, Ankara 1969.
- , "Vatan ve Hürriyet", **Bellekten**, S. 2, Ankara 1937.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. V, Ankara 1988; C. VI, Ankara 1995; C. VII, Ankara 1995; C. VIII, Ankara 1995.
- KASIM, Naci, **Gazinin Hayatı**, İstanbul 1999.
- KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I, Ankara 1988.
- KAZIM Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul 1969.
- KEMAL, Mustafa, **Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri**, İstanbul 2008.
- KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri** (Çev. Birtane Karanakçı), Ankara 1993.
- KILIÇ Ali, **Atatürk'ün Hususi Şahsiyetleri**, Ankara 1955.
- KILIÇ, Selami, **II. Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiye'sine Türk İnkılâbının Fikri Temelleri**, Erzurum 1998.
- KILIÇ, Suna, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul 1982.
- KILINÇ, Selman, **Atatürk'ten İnsanlığa Yol Gösteren Sözler**, İstanbul 2009.
- KINDER, Hermann-Werner Hilgemann, **Dünya Tarihi Atlası**, C. 2 (Çev. Leyla Uslu), Ankara 2006.
- KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara 2005.
- , **Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Ankara 1999.
- KÖKÜTÜRK, Yalın İstenç, **Atatürk'ü Anlamak**, İstanbul 2004.
- KUTAY, Cemal, **Atatürk Olmasaydı**, İstanbul 1993.

- , **Üç Devirde Bir Adam Fethi Okyar**, İstanbul 1980.
- LORD Kinross, **Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, İstanbul 1990.
- LÜLE, Zeynel, **Mustafa Kemal'in "Can Yoldaşı" Ali Çavuş**, İstanbul 2008.
- MEYDAN, Sinan, **Atatürk İle Allah Arasında (Bir Ömrün Hikayesi)**, İstanbul 2009.
- NADI, Yunus, **Mustafa Kemal Paşa Samsun'da**, İstanbul 1998.
- OLCAYTU, Turhan, **Devrimimiz İlkelerimiz**, Ankara 1998.
- ORBAY, Rauf, **Cehennem Değirmeni**, İstanbul 1993.
- ÖZALP, Kazım, **Atatürk'ten Anılar**, İstanbul 1998.
- ÖZDEMİR, Hikmet, **Atatürk'ün Liderlik Sırları**, Ankara 2006.
- ÖZVERİM, Melda, **Mustafa Kemal ve Corinee Lütfü**, İstanbul 1998.
- SAID, Muhammed Emin, Halil Kerim Sabit, **Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Hayatı**, İstanbul 2010.
- SAKAOĞLU, Necdet, **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İstanbul 1991.
- SANDER, Oral, **Siyasi Tarih**, Ankara 1994.
- SEL, Haldun, **Yakınlarından Hatıralar**, İstanbul 1995.
- SHERRILL, Charles H., **Bir Elçiden Gazi Mustafa Kemal**, İstanbul 1994.
- SONYEL, Salâhi R., **Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire**, Ankara 1993.
- SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul 2010.
- TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, I**, İstanbul 1991.
- TEVFIK, Süleyman, **2. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e 50 Yıllık Hatıralarım**, İstanbul 2010.
- TENGİRŞEK, Kemal Yusuf, **Vatan Hizmetinde**, Ankara 2001.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, C.II, III, IV, VII, VIII, IX, XIV, XVIII, XXVIII.
- TEVETOĞLU, Fethi, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Ankara 1971.
- THOMSON, David, **Europe Since Napoleon**, London 1966.
- TIMUR, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara 1997.
- TOPUZ, Hıfzı, **Bana Atatürk'ü Anlattılar**, İstanbul 2010.
- TUNCER, Hüner, **19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, Ankara 2000.
- TURAN, Şerafettin, **Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara 2004.

TÜNAY, Bekir, “Atatürk’ün Üstün Kişiliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.I, Ankara 1985.

TÜRKGELDI, Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, Ankara 1987.

ULUĞ, Naşit Hakkı, **Atatürk Biyografisinin Esasları ve Belgeleri**, İstanbul 1975.

ULUSU, M. Kemal, **Atatürk’ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulsu’nun Hatıraları**, İstanbul 2008.

YURDAKUL, Yurdakul, **Atatürk’le Yaşanmış Bilinmeyen Anılar**, İstanbul, 2008.

EKLER

Mustafa Kemal cepheye erzak taşıyan köylülerle sohbet ederken. (6 Nisan 1921)

TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal, Bilecik Osmaneli İstasyonu'nda bir öğrencinin okuduğu şiiri dinlerken (20 Ocak 1923)

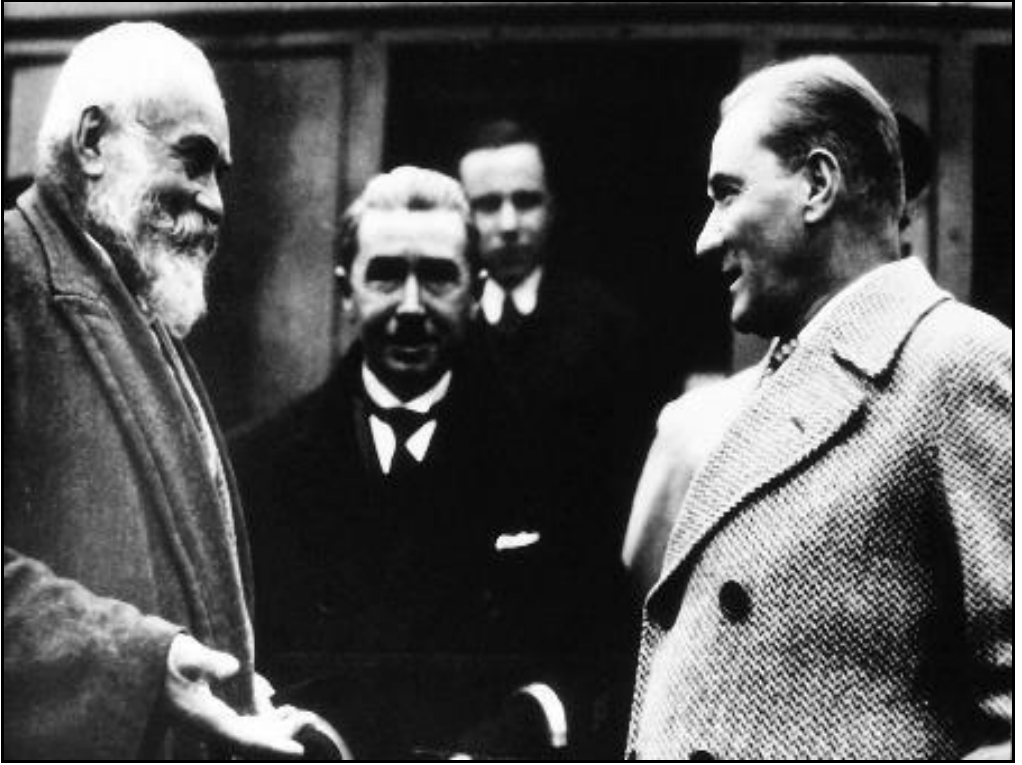
Atatürk, Sonbahar Yurt Gezisi'nde bir bayan yurttaşla konuşurken.

Atatürk, Yurt Gezisi'nde yaşlı bir vatandaşla konuşurken (*Kasım 1930*)

Kayseri'de bir kadının sorunlarıyla ilgilenirken (*Kasım 1930*)

Atatürk, Denizli'de bir yurttaşla konuşurken (*Şubat 1931*)

Atatürk Amasya'da vatandaşıyla konuşuyor. (22 Kasım 1930)

Amasya'da halkın ve bir kadının derdini dinlerken. (22 Kasım 1930)

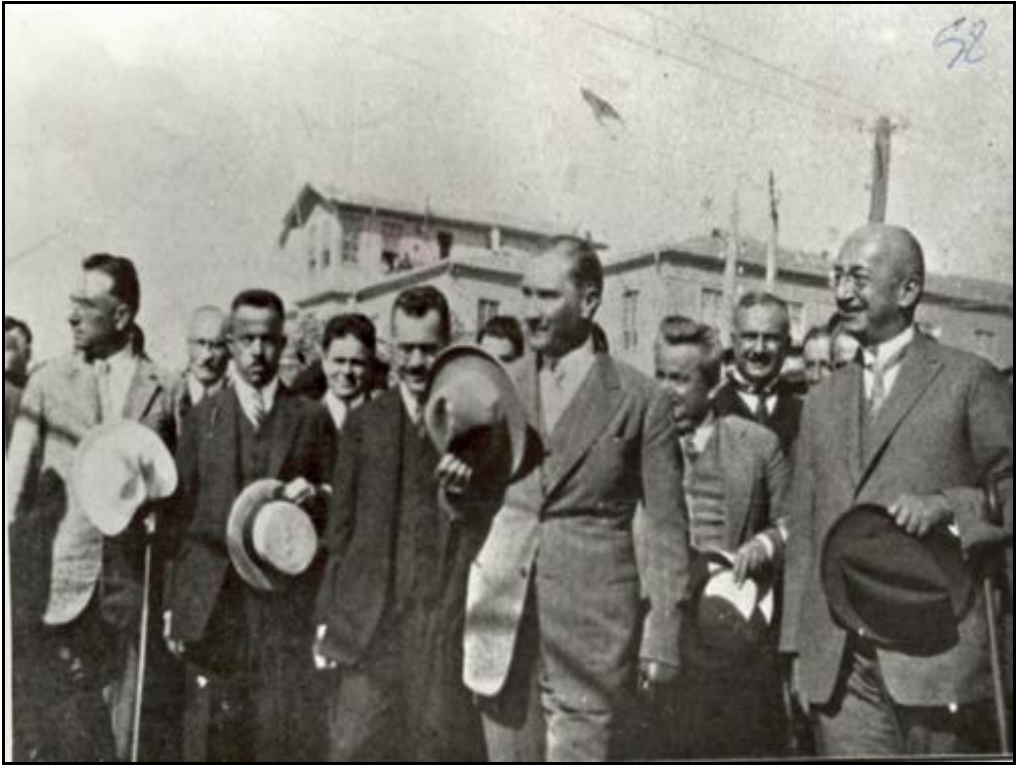
Atatürk, İzmir’de kendisini karşılamaya gelen halkla sohbet ederken.(1931)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsünde Öğretmen ve Öğrencilerle (27 Haziran 1933)

Atatürk Pertek'te Öğrencilerle (17 Kasım 1937)

Şapka ve kıyafet devrimi konuşmalarını yaptığı, Kastamonu seyahati dönüşü
Çubuk'ta karşılayanlarla (1 Ekim 1925)

Edirne'de Kemalköy'de çeltik üreticileriyle (23 Aralık 1930)

M.Kemal Paşa, Edremit yolu üzerindeki Ergama köyünde (6 Şubat 1923)

ÖZGEÇMİŞ

Yusuf KAYA, 1958 yılında ESKİŞEHİR’de doğmuştur. İlk, Orta, Lise öğrenimini ESKİŞEHİR’de tamamlamıştır.

1976 yılında girdiği Kara Harp Okulunu 1980 yılında tamamlayarak Jandarma Teğmen olarak mezun olmuştur.

1989 yılında girdiği Kara Harp Akademisini 1991 yılında bitirerek Kurmay Subay olarak mezun olmuş, müteakiben 1994 yılında Silahlı Kuvvetler Akademisini bitirmiştir.

2009 yılında Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi dalında doktora programına başlamıştır.

2006 yılında Tuğgeneralliğe, 2010 yılında Tümgeneralliğe terfi eden Yusuf KAYA, evli ve bir çocuk babasıdır.